శ్రీ :

ఆంధ్ర నామ సంగ్రహము
ఆంధ్ర నామ శేషము
సాంబ నిఘంటువు

(సటీకము)

[illegible]టి లక్ష్మణకవి
[illegible]ము సూరకవి
[illegible]స్తూరి రంగకవి.

రోహిణి పబ్లికేషన్స్, రాజమండ్రి

శ్రీః

ఆంధ్రనామ సంగ్రహము

ఆంధ్రనామ శేషము

సాంబ నిఘంటువు

(స టీ క ము)

పైడిపాటి లక్ష్మణకవి

అడిదము సూరకవి

కస్తూరి రంగకవి

రోహిణీ పబ్లికేషన్స్

మెయిన్ రోడ్ రాజమండ్రి-533101

ఆంధ్రనామ సంగ్రహము

పైడిపాటి లక్ష్మణకవి

ఆంధ్రనామ శేషము

అడిదము సూరకవి

సాంబ నిఘంటువు

కస్తూరి రంగకవి

ముద్రణ : ఏప్రిల్ - 95

మూల్యం : రు. 35/-

ప్రచురణ :

ఫోన్ : 73444

రోహిణి పబ్లికేషన్స్

మెయిన్ రోడ్

రాజమండ్రి - 1.

ముద్రణ :

వంశీ కృష్ణా ప్రింటర్స్,

విజయాటాకీస్ వెనుక

విజయవాడ-2.

ఫోన్ : Res. 482935

విషయ సూచిక

ప్రకాశకుల విజ్ఞప్తి

సర్వశ్రీ పైడిపాటి లక్ష్మణకవి వ్రాసిన "ఆంధ్రనామ సంగ్రహం", అడిదము సూరకవి రచించిన "ఆంధ్రనామ శేషము", కస్తూరి రంగకవి విలిఖించిన "సాంబ నిఘంటువు"—అనే ఈ మూడు గ్రంథాలనూ కలిపి ఎప్పుడో 1929 సంవత్సరంలో వావిళ్ళవారు ప్రచురించారు. నాటినుంచి నేటిదాకా - ఈ 66 సంవత్సరాల్లోనూ మరెవరూ ఈ గ్రంథాలనిలా సమిష్టిగా ముద్రించలేదు.

తెలుగు వారికి, వారి తల్లి బాస యేమిటో పలికి వినిపించి అబ్బురాలతో ఉబ్బి తబ్బిబ్బులు చేయించే ఈ మూడు పొత్తాలనీ-తిరిగి యిన్నాళ్ళకి, యిన్నేళ్ళకి — తెలుగు చదువుకునే కుర్రాళ్ళకోసం, తెలుగు మాటలని తెలుసుకోవాలనుకునే తెలివిమంతులకోసం, అన్నిరకాల చదువరుల కోసం - ఉమ్మడిగా అచ్చువేసే సిరి మా "రోహిణి పబ్లికేషన్స్"కు దక్కినందుకు ఎంతగానో సంబరపడుతూ, తెలుగు చదువరులీ పలుకుల బొత్తిని గౌరవిస్తారని నమ్ముతూ, కోరుతూ మనవి చేసుకుంటున్నాం.

o o o

సంస్కృత భాషా పాండిత్యానికి అమరకోశం యెంత ప్రధానమైనదో, తెలుగు భాషా జ్ఞానానికి "ఆంధ్రనామ సంగ్రహము" అంతటి ముఖ్యమైంది.

"యస్య జ్ఞాన దయాసింధో" అని ప్రారంభించి - అమరాన్ని

క్షుణ్ణంగా చదవనిదే ఎవరూ సంస్కృత పండితులు కాలేరు. అందుకే "అమరం నెమరు వేస్తే కావ్యా లెందుకురా...." అనే నానుడి పుట్టింది.

అలాగే తెలుగులో పండితులు కావాలంటే ఆంధ్రనామ సంగ్రహాన్ని చదవాలి.

అయితే కొందరు-"మన మాతృభాష తెలుగేకదా! మళ్ళీ ఆంధ్ర నామ సంగ్రహం ఎందుకు" అంటారు.

అందరికీ మా విన్నపం ఏమిటంటే-మన మాతృభాష తెలుగే అయినా మనకి తెలుగు రాదు. ఎవరైనా సుత్తమైన తెలుగులో మాట్లాడితే మనకి ఏమీ ఎఱుక పట్టదు. మనం మాట్లాడే మాటల్లో కూడా నూటికి తొంభై శాతం "సంస్కృత–ఆంగ్ల–ఉర్దూ" వంటి ఇతరేతర భాషాపదాలే తప్ప-అన్నీ తెలుగు పలుకులు రావు. ఋజాకి–కొన్ని మాటలు చూద్దాం.

(1) రైలు (2) బస్సు (3) రోడ్డు (4) బుక్ .... మొదలయినవన్నీ ఇంగ్లీషు మాటలు.

(1) వాయిదా (2) [అసలీ] ఫాయిదా (3) [సిగ్గూ] శరం (4) గానాబజానా (5) పైసా- ఇవన్నీ హిందీ, ఉర్దూ పారశీక భాషా శబ్దాలు.

(1) శివుడు (2) బ్రహ్మ (3) విష్ణువు (4) విఘ్నేశ్వరుడు (5) సరస్వతి - ఇవన్నీ తెలుగీకరించబడిన సంస్కృతం మాటలే కాని తెలుగు పలుకులు గావు.

ఇలా చెప్పుకుంటూపోతే–అసలు మనకి బాసేలేదేమో ననిపిస్తుంది.

కాని, మనకూ్కడా బోలెడు బాసుంది. బోలెడు మాటలున్నాయి. అవన్నీ యెలా తెలుస్తాయి అంటే "ఆంధ్రనామ సంగ్రహం" చదివితే తెలుస్తాయి.

సంస్కృతంలో అమరకోశం కానివ్వండి, తెలుగులో ఆంధ్రనామ సంగ్రహం కానివ్వండి-కొన్ని వర్గులుగా విభజించబడి వుంటాయి.

(1) దైవవర్గు=అంటే దీనినిండా దేవుళ్లూ, వాళ్ళకి సంబంధించిన పేర్లూ వుంటాయన్నమాట.

శివ, విష్ణు—ఇవ్వన్నీ సంస్కృత శబ్దాలని అనుకున్నాం గదా! మఱి ఆ దేవుళ్ళకి తెలుగులో యేమనాలిట ? ఆంధ్రనామ సంగ్రహం ఏం చెబుతోందంటే-"శివ" శబ్దానికి తెలుగు మాటలు ఇవట !

సీ॥ ముక్కంటి, యరపది మోముల వేలుపు,
మినుసిగదయ్యంబు, మిత్తిగొంగ,
గట్టు విల్తుఁడు, గఱకంఠుడు, మిక్కిలి
కంటిదేవర, బేసి కంటి వేల్పు
వలిమలల్లుఁడు, మిన్నువాకతాలుపు కొండ
వీటి జంగము గుజ్జువేల్పు తండ్రి
వలరాజుసూడు, జక్కులతేని చెలికాఁడు,
బూచుల యెకిమీఁడు, పునుక తాల్పు

తే॥ విసపుమేఁతరి, జన్నంపు వేఁటకాఁడు,
బుడుతనెల తాల్పు వెలియాల పోతురౌతు

తోలుదులుపు ముమ్మోనవాలు దాల్పు
నాగఁ భవదాఖ్యలొప్పుఁ నంధక విపక్ష ॥

ఇవంట "శివ"కి తెలుగు పేర్లు. మీకేమైనా అర్థమయ్యాయా అనక పోతే వెంటనే మా "ఆంధ్రనామ సంగ్రహం"లో టీకా తాత్పర్యాలతోసహా చదువుకోండి.

ఇలా దేవుళ్ళంతా అయ్యాక-మనుష్యుల గురించి చెప్పేది మానవ వర్గు, మాతృదేవత నేమనాలి? –

"అమ్మనా, దల్లినా, నవ్వనా, గన్నది
యన మాతృవాఖ్యనా న్నభకేశ !"

అమ్మ, తల్లి, అవ్వ, కన్నది - మాతృమూర్తికివీ తెలుగుమాటలు.

అదేవిధంగా-స్థలాలూ, చెట్లూ, పుట్టలూ వగైరాల గురించి స్థావర వర్గు అనీ-పక్షుల గురించి చెప్పేది తిర్యగ్వర్గు అనీ—ఒక పదానికి వివిధ అర్థాలని తెలియజేసేది నానార్థవర్గు అనీ వుంటాయి. ఇదీ ఆంధ్రనామ సంగ్రహం.

పైడిపాటి లక్ష్మణకవి వ్రాసిన ఈ గ్రంథములో చెప్పబడని యెన్నో తెలుగు మాటలు "ఆంధ్రనామ శేషము"లో వుంటాయి.

ఉదాహరణ :- "ఆశ్చర్యా"నికి అచ్చ తెలుగు మాటలీ దిగువ నిచ్చాడు చూడండి –

(1) వెఱగు (2) అచ్చెరువు (3) అబ్బురము (4) ఆగ్రబం ఇవట ! నిజమైన తెలుగు మాటలు.

ఇక సాంబ నిఘంటువు—తొలి రెండు పొత్తలా లేనివి—ఇందులో లభిస్తాయి. విఘ్నేశ్వరుడికి తెలుగుపేర్లు చెబుతాడు చూడండి -

(1) ముక్కంటి తొలిపట్టి (2) మొట్టికాయల మెప్పు (3) గొప్ప బొజ్జ గలాడు (4) గుజ్జువేల్పు (5) గబ్బుచెక్కిళ్ళ మెకపు మొగము గల సామి (6) కలుగులాయిపు తేజి బయిసిపాయి—ఇలాంటి వింకో పదో పన్నెండు పేర్లున్నాయి. ఇవి మచ్చుకే సుమా! అచ్చులో బోలెడన్ని మాటల్ని గుదిగుచ్చి మరీ పోశారు.

అందుకే - తెలుగువాళ్ళమై వుండీ, తెలుగు తెలియదంటే ఎంత అవమానం ? .... రండి, రండి - విద్యార్థులకి కరదీపిక, జిజ్ఞాసువులకు ముంజేతి పలుకుచిలుక అయిన ఈ మూడు పుస్తకాలనూ కొని చదవండి మరి... ఉండమా....!

నిత్యం మీ సేవలో
ప్రకాశకులు
రోహిణి పబ్లికేషన్స్
రాజమండ్రి-1.

శ్రీ ర స్తు

ఆంధ్ర నామ సంగ్రహము

స టీ క ము

అవతారిక — పైడిపాటి లక్ష్మణకవి యాంధ్రనామ సంగ్రహ మనెడి గ్రంథమును రచింపఁబూని, తాను జేయఁ బూనిన ఈ గ్రంథము నిర్విఘ్నముగఁ బరిసమాప్తి నొందుటకై తన యిష్టదేవతా నమస్కార రూపమైన మంగళము నాచరించి, యిఁకమీఁదను గ్రంథకర్త లాదిని మంగళముఁ జేయుదురుగాక యను తలంపుతో నా మంగళమును బద్య రూపముగా గ్రంథారంభమునఁ జేర్చుచున్నాఁడు. రెండవ మూఁడవ పద్యములందుఁ గవి తనపేరును, గ్రంథ నామమును, ఆ గ్రంథ విషయములను, కృతిపతిని దెలియఁ జేయుచున్నాఁడు. —

క. శ్రీపతివంద్యు విశాలా
క్షీపతిని భజించి యిష్ట సిద్ధులు వరుసన్
బ్రాపింపఁగ గణనాథుని
శ్రీపాదంబులకు నెఱఁగి చెందిన వేడ్కన్. 1

క. నతభక్తలోకరక్షా
రతికిం జంచత్కృపాత రంగితమతికిన్

శతమఖముఖసురనుతిసం
గతికిఁ మహిమోన్నతికిని ఽ గాశీపతికిన్. 2

తే. అంకిత మొనర్తుఁ దెనుఁగుపే ఽ ళ్ళరసి కూర్చి
గరిమతో నాంధ్రనామ సం ఽ గ్రహ మనంగ
నమరుకృతిఁ బైఁడిపాటి యే ఽ కామ్రమంత్రి
సుతుఁడఁ గవిలక్ష్మణాఖ్యుఁడ ఽ సుజనహితుఁడ. 3

తా. పైఁడిపాటి యేకామ్రమంత్రి కుమారుఁడను,సజ్జనుల కిష్టుఁడను నైన పైఁడిపాటి కవిలక్ష్మణుఁ డనునేను తలంచినకోర్కెలు నెఱవేఱుటకై శ్రీమహావిష్ణువుచేఁ బూజింపఁదగిన విశాలాక్షీపతి యగు కాశీవిశ్వేశ్వరుని ధ్యానించి, పిదప విఘ్నేశ్వరుని మహిమగల పాదములకు మ్రొక్కి మిక్కిలి సంతోషము నొందినవాఁడనయి, తన్ను మ్రొక్కెడు భక్తులను గాపాడుట యందు శ్రద్ధగలవాఁడును, దయారసముతోఁ గూడిన బుద్ధిగల వాఁడును, దేవేంద్రుఁడు మొదలగు సకలదేవతలచేఁ జేయఁబడు నమస్కారముల నంగీకరించువాఁడును, విశేషమహిమ గలవాఁడునైన కాశీవిశ్వనాథ స్వామికి నంకితముగాఁ దెనుఁగుపేళ్లన్నియుఁజేర్చి యాంధ్రనామ సంగ్రహ మను గ్రంథము నొనర్చెదను (అని గ్రంథకర్త ప్రతిజ్ఞచేయుచున్నాఁడు.)

అవ. గ్రంథకర్త తాను రచియింపఁదలఁచిన గ్రంథమునందలి పరిభాషను దెలుపుచున్నాఁడు. —

తే. దేవమానవస్థావర ఽ తిర్యగాఖ్య
వర్గు లొనరింతు నానార్థ ఽ వర్గుఁ గూడ
వర్గములు గాఁగ గూర్తు నా ఽ వ్వాయములందు
నిడుదు వివరించునెడల సం ఽ స్కృతపదంబు, 4

తా. నేను రచింపఁబోవు ఆంధ్రనామ సంగ్రహమందు దేవవర్గు, మానవవర్గు, స్థావరవర్గు, తిర్యగ్వర్గు, నానార్థవర్గు అనునైదువర్గులను

రచించెదను. పర్యాయపదములన్నియుఁ దెలుఁగుపదములుగా నుండును. అర్థమును వివరించుటకై ఆ పర్యాయపదములకుఁ దుదను సంస్కృత పదము నుంచెదను. (అని గ్రంథకర్త చెప్పెను).

[దేవవర్గునందు దేవతలు,వారికి సంబంధించినవి చెప్పఁబడినవి. మానవ వర్గునందు మనుష్యులు,వారికి సంబంధించినవి వివరింపఁబడినవి. స్థావరవర్గు నందుకొండలు, చెట్లు మున్నగు నచరములనుగూర్చి చెప్పఁబడినది. తిర్య గ్వర్గునందు పశుపక్ష్యాదులకు సంబంధించిన వానిని గూర్చి వివరింపఁ బడినది. నానార్థవర్గునందు ననేకార్థములయిన పదములఁ గూర్చి వివరింపఁ బడినది.]

క. శ్రీలలనాధిపవంద్య వి
శాలాక్షీ ప్రాణనాథ శతమఖముఖది
క్పాలాభీష్టద సమ్మధిక
శీలా కాశీనివేశ శ్రీ విశ్వేశా. 5

తా. లక్ష్మీనాథుఁడగు విష్ణుచేతఁ గొనియాడఁదగినవాఁడవును, కాశీ విశాలాక్షికి మగఁడవును, ఇంద్రాదిలోకపాలురకోర్కుల నీడేర్చువాఁడవును, గొప్పస్వభావముగలవాఁడవు నైన కాశీపురియందు వెలయుచున్న యోవిశ్వే శ్వరా! నీవు నా గ్రంథము నవధరింపుము (అని గ్రంథకర్త, కృతిపతిని హెచ్చరించెను).

దే వ వ ర్గు

సీ. ముక్కంటి యరపది మోముల వేలుపు
మినుసిగదయ్యంబు మిత్తిగొంగ
గట్టువిల్తుఁడు గఱ కంఠుఁడు మిక్కిలి
కంటిదేవర జేసి కంటివేల్పు
వలిమలల్లుఁడు మిన్ను వాకతాలుపు కొండ
వీటిజంగము గుజ్జు వేల్పుతండ్రి

వలరాజుసూడు జ | క్కులతేనిచెలికాఁడు
బూచులయెకిమీఁడు | పునుకతాల్పు

తే. విసపుమేఁతరి జన్నంపు | వేఁటకాఁడు
బుడుతనెలతాల్పు వెలియాల | పోతురౌతు
తోలుదాలుపు ముమ్మొన | వాలుదాల్పు
నాఁగ భవదాఖ్య లొప్పు (నం | ధకవిపక్షు) 6

టీ. ముక్కంటి=మూఁడు నేత్రములుగలవాఁడు, [బహువ్రీహిని సమాసాంతకార్యములు చూపట్టెడి. బాల. సమా. సూ చేత 'ముక్కంటి' యని యయ్యెను.] అరపదిమోములవేలుపు=ఐదుముఖములుగల దేవుఁడు, మినుసిగదయ్యంబు=ఆకాశము జుట్టుగాఁగలదేవుఁడు, మిత్తిగొంగ = మృత్యువునకు శత్రువు, [మిత్తి-ప్రకృతి. మృత్యువు] గట్టువిల్తుఁడు = మేరుపర్వతము ధనుస్సు గాఁగలవాఁడు, [బా.సమా.సూ.చూ. ముక్కంటి] కలకంఠుఁడు=నల్లని కుత్తుకగలవాఁడు, [ఆర్య వ్యవహారంబుల దృష్టంబు గ్రాహ్యంబు'' బాల. సంజ్ఞా 23 సూ. చేతనిదియనింద్యగ్రామ్యము.] మిక్కిలి కంటిదేవర=హెచ్చునేత్రములుగల దేవుఁడు, బేటికంటివేల్పు=మూఁడు నేత్రములుగల దేవుఁడు, [మూఁడు అనునది దేసిసంఖ్య] వలిమలల్లుఁడు= మంచుకొండయొక్క (హిమవంతుని యొక్క) అల్లుఁడు, మిన్నువాకతాలువు=[మిన్ను=ఆకసము, వాక=నది.] ఆకాశగంగను శిరస్సున ధరించు వాఁడు, కొండవీటిజంగము = కైలాసపర్వతము నివాసముగాఁగల భిక్షుకుఁడు, గుజ్జువేల్పుతండ్రి=పొట్టిదేవర యగు విఘ్నేశ్వరుని జనకుఁడు, వలరాజు సూడు=మన్మథునికి బగతుఁడు, జక్కులతేని చెలికాఁడు= [జక్కులు=యక్షులు, వారికి తేఁడు కుబేరుఁడు, అతనికి స్నేహితుఁడు.] కుబేరుని స్నేహితుఁడు. బూచులయెకిమీఁడు=పిశాచములకు అధిపతి, పునుకతాల్పు=బ్రహ్మకపాలధారి, విసపుమేఁతరి = విషముదిన్నవాఁడు, జన్నంపువేఁటకాఁడు = దక్షునియాగము ధ్వంసముజేసినవాఁడు, [విసము+

మే(తరి, జన్నము+వే(టకా(డు—కర్మధారయంబులందు మువర్ణమునకు పుంపులగు. బా. సంధి 32 సూ. చేత(బుంపుగాగమము.] బుడుతనెల తాల్పు=బాలచంద్రుని శిరంబున(దాల్చినవా(డు, వెలియాలబోతురౌతు=తెల్లనియా(బోతు నెక్కు-యోధు(డు, తోలుదాలుపు = వ్యాఘ్రచర్మమును ధరించువా(డు, ముమ్మొనవాలుదాల్పు=మూ(డు మొనలుగల యాయుధమును (త్రిశూలమును) ధరించినవా(డు, నా(గన్=అను ఈయిరువదిరెండును, అంధకవిపక్ష=అంధకాసురునికి శత్రు(డా,భవత్ ఆఖ్యలు ఒప్పును=నీపేళ్ళన(దగు. (ఈ పద్యములో(జెప్పిన ౨౨ ను ఈశ్వరుని పేర్లు.)

సీ. సా(కుమూ(కలగొంగ § చుట్టు(గ్రొ దువ్వుజోదు
పచ్చవిల్తునితండ్రి § లచ్చిమగ(డు
పులు(గుతత్తడిరౌతు § వలమురితాలుపు
వెన్ను(డు కఱివేల్పు § వెన్నదొంగ
నునుగాడ్పుదిండిపా § నుపున(బండెడుమేటి
బమ్మదేవరతండ్రి § తమ్మికంటి
పదివేసములసామి § పసి(డిపుట్టముదాల్పు
కఱ్ఱినెచ్చెలి తరి § గట్టుదారి
తే. యాలకాపరి వ్రే(తల § మేలువా(డు
పాలకడలల్లు(డును బక్క- § డాలుజే(డు
జేయు(బవలును జేయుక § న్దోయివా(డు
మామమా మన హరి యొప్ప § శ్రీమహేశ). 7

టీ. సో(కుమూ(కలగొంగ=రాక్షస సమూహములకు శత్రువు,చుట్టు(

() మూలములో నీకుండలయిన నుంచ(బడిన పదములు పర్యాయపదముల యర్థములకు సంబంధపడ వని యెఱు(గు(డు.

గై దువుజోదు=గుండ్రనియాయుధమును (సుదర్శనమును)దాల్చు వీరుఁడు. [చుట్టు+కై దువు—చుట్టుఁగై దువు సమాసమున నుదంత స్త్రీసమంబులకుఁ బరుష సరళములు పరము లగునపుడు నుగాగమంబగు. బా. సంధి. 24 సూ. యోధ శబ్దమునకు వికృతి—జోదు.] పచ్చవిల్తునితండ్రి=పచ్చనివిల్లు గల మన్మథునికిఁ దండ్రి, లచ్చిమగఁడు=లక్ష్మికి భర్త, [లక్ష్మి. వికృ. లచ్చి.] పులుఁగుతత్తడిరౌతు=గరుడవాహనము నెక్కెడి వీరుఁడు, వల మురితాలుపు=పాంచజన్యమను శంఖమును ధరించువాఁడు, వెన్నుఁడు = [విష్ణుశబ్దభవము] అంతట వ్యాపించువాఁడు, కఱివేల్పు=నల్లనిమేనిచాయ గల దేవుఁడు, వెన్నదొంగ=(కృష్ణావతారంబున గోపికలయిండ్ల యందు) వెన్న నపహరించినవాఁడు, * నునుగాడ్పుదిండిపానుపునఁ బండెడుమేటి= మృదువైన వాయువును భక్షించెడు శేషతల్పమునందుఁ బరుండు దొర, బమ్మదేవర తండ్రి=బ్రహ్మదేవునికిఁ దండ్రి, తమ్మికంటి=కమలములఁ బోలు కన్నులు గలవాఁడు, పదివేసములసామి = దశావతారము లెత్తిన దేవుఁడు, [సామి—ప్రకృ. స్వామి. వేసము—ప్రకృ. వేషము.] పసిఁడి పుట్టముదాల్పు=పీతాంబరము ధరించినవాఁడు, కవ్వపుఁ జెలి= అర్జునునకు ముఖ్య స్నేహితుఁడు, [నెఱ+చెలి=నెచ్చెలి.] తరిగట్టుధారి=కవ్వపుఁ గొండను (మందరపర్వతమును) మోసినవాఁడు, ఆలకాపరి = పసులను మేపినవాఁడు, [ఆవు-బహు. అవులు-లేక ఆలు—బహువచనము పరంబగు నపు డావు ప్రభృతుల తుదియక్షరంబులకు లోపం బగు బా.అచ్చి. 21 సూ. చేత ఆవు శబ్దమున కంత్యవర్ణలోపము] వ్రేఁతలమేలువాఁడు=గోపికాస్త్రీ లను రక్షించువాఁడు, పాలకడలల్లుఁడు=లక్ష్మిదేవికిఁ దండ్రియైన క్షీరసము ద్రమున కల్లుఁడు, పక్కిడాలు ఱేఁడు=గరుడధ్వజము గలవాఁడు, రేయుఁ బవలును జేయుకన్గోయివాఁడు=నిశాకరదినకరులు (చంద్రసూర్యులు)నేత్ర-

* 'నునుగాలిమేఁత పానుపునఁ బండెడిదొర'-అని పాఠాంతరము.

ములుగాఁ గలవాఁడు, ♦ మామమామ=మామయగు సముద్రమునకు మామ—అనఁ (శ్రీమహేశా) హరి ఒప్పును. ఈ ౨౨ పదములును విష్ణువు పేళ్లు.

సీ. పక్కిడాల్వేలుపు | పొక్కిలి పసిబిడ్డఁ
డంచతేజీనెక్కి | యాడురౌతు
మనెడుప్రొద్దులనొస | ళ్ళను వ్రాయుదేవర
చదువులవేలుపు | జన్నిగట్టు
తెలిదమ్మిగద్దియఁ | గొలువుండురాయఁడు
నిక్కపుజగమేలు | నేర్పుకాఁడు
కడుపుబంగారుబో | క్కసముఁ జేసినమేటి
పోరోగిరముతిండి | పోతుతండ్రి

ఆ. నలువ తిమ్మిచూలి | నలుమొగంబులవేల్పు
వేల్పుపెద్ద పలుకు | వెలఁదిమగఁడు
తాత బమ్మ యన వి | ధాతనామములొప్పు
(నఘవినాశ యీశ | యభ్రకేశ). 8

టీ. పక్కిడాల్వేలుపు పొక్కిలిపసిబిడ్డఁడు = గరుడధ్వజుఁడైన విష్ణువు యొక్క నాభికమలంబునందుఁ బుట్టిన చిన్నబిడ్డఁడు, అంచతేజీనెక్కియాడు రౌతు=హంస వాహనారూఢుఁడు, మనెడుప్రొద్దునొసళ్ళను వ్రాయుదేవర=మానవుల జీవితకాలమును మోములందు వ్రాసెడువేల్పు, చదువులవేలుపు=విద్యలకుఁ బ్రభువు, జన్నిగట్టు = యజ్ఞోపవీతమును దాల్చినవాఁడు, తెలిదమ్మిగద్దియఁ గొలువుండురాయఁడు = తెల్లనితామర

♦ మామమామ ఎట్లనఁగా-లక్ష్మీదేవి సముద్రమునఁ బుట్టినదిగనుక విష్ణువునకు సముద్రుఁడు మామ యయ్యె. విష్ణుఁడు తనపాదములందుఁ బుట్టిన గంగను సముద్రున కొసఁగుటచే సముద్రమునకుఁ దాను మామ యయ్యె.

పువ్వు అనెడు సింహాసనమందుఁ గూర్చుండు ప్రభువు, నిక్కపుజగమేలు నేర్పుకాఁడు=సత్యలోకమును బాలించెడి ప్రభువు, కడుపుబంగారుబొక్కసముఁ జేసినమేటి=హిరణ్యగర్భుఁడు, పోరోగిరముతిండిపోతుతండ్రి = జగడమే యాహారముగాఁ గలిగిన నారదునికిఁదండ్రి, నలువ=నాలుగు నోళ్ళుగలవాఁడు, [నాలుగు జాతులుగలవాఁడు-నలువ. బహువ్రీహి....బా. సమా. 22 సూచేత సమాసాంతకార్యము గలిగినది] తమ్మిచూలి=విష్ణువు నాభికమలమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, నలుమొగంబులవేల్పు=చతుర్ముఖుఁడగు దేవుఁడు, వేల్పుపెద్ద=దేవతలకుఁ బెద్దవాఁడు,పలుకువెలఁదిమగఁడు= వాక్కులదేవియగు సరస్వతీదేవికి భర్త, తాత=పితామహుఁడు, బమ్మ [బ్రహ్మశబ్దభవము.] ఈ ౧౬ ను బ్రహ్మదేవుని పేళ్ళు.

తే. గట్టురాయనిపట్టి ము ✽ క్కంటి వెలఁది
యేనుఁగులగొంగ తత్తడి ✽ నెక్కుదంట
సామిసామేనిఁ జేకొన్న ✽ చాన జగము
తల్లి యన గౌరిపేళ్లొప్పు ✽ (ధర నుమేశ). 9

టీ. గట్టురాయనిపట్టి=పర్వతరాజగుహిమవంతునికూఁతురు,ముక్కంటి వెలఁది=త్రినేత్రునిభార్య, ఏనుఁగులగొంగతత్తడి నెక్కుదంట=ఏనుఁగులకు విరోధియైన సింహమునెక్కెడు ధీరురాలు, సామిసామేనిఁ జేకొన్న చాన=భర్తయొక్క యర్ధాంగమును గ్రహించినయాఁడుది,[సామేను=సగముదేహము] జగముతల్లి=లోకముయొక్క తల్లి-అను ఈ ౫ ను పార్వతికిఁ బేళ్ళు.

తే. లచ్చి కలుములజవరాలు ✽ పచ్చవిల్తు
తల్లి కలివేల్పునిల్లాలు ✽ తల్లితల్లి
కడలికూఁతురు సిరి లిబ్బి ✽ పడఁతి తమ్మి
యింటిగరి తన శ్రీయొప్పు ✽ (మృగధరాంక). 10

టీ. లచ్చి[లక్ష్మీశబ్దభవము]కలుములజవరాలు=సంపదలుగలయాఁడుది, పచ్చవిల్తుతల్లి=మన్మథునితల్లి, కలివేల్పునిల్లాలు=విష్ణుపత్ని, తల్లితల్లి=

తల్లియైనగంగకుఁదల్లి, కడలికూఁతురు=సముద్రునికూఁతురు, సిరి [శ్రీశబ్ద భవము], లిబ్బిపడఁతి=నిధులం దుండుదేవత,తమ్మియింటిగరిత=కమలా నివాసిని యగునాఁడుది–అను నీ ౼ యు లక్ష్మికి నామములు.

క. తలవాఁకిటను మెలంగెడు
పొలఁతుక పలుకుల వెలఁది § పొత్తముముత్తో
నలువపడఁతి కలుములపై
దలికోడ లనంగఁ బరఁగు § (ధర)వాణి (శివా) 11

టీ. తలవాఁకిటను మెలంగెడుపొలఁతుక=శిరస్సనకు ద్వారమైన నోటి యందు సంచరించెడు స్త్రీ, పలుకులవెలంది=వాక్కుల కధిదేవత యగు పడుచు, పొత్తము ముత్తో = పుస్తకములందు వెలయునట్టి ముత్తైదువ, నలువపడఁతి=బ్రహ్మదేవుని భార్య, కలుములపైదలికోడలు=సంపద కధి దేవత యగు లక్ష్మిదేవికిఁ గోడలు. [లక్ష్మిపుత్త్రుఁడు బ్రహ్మ; లక్ష్మికిఁ దనకొడుకు భార్య యగుటచేఁ గోడలు] ఈ ౹౹ ను సరస్వతికిఁబేళ్ళు.

సీ. ఇద్దరుతల్లుల § ముద్దుబిడ్డఁడు పని
చెఱుపులదొర చేట § చెవులవేల్పు
వంకరతొండంబు § వాఁడేనుఁగుమొగంబు
దేవర పాఁపజం § దెములమేటి
మ్రొక్కువారలపనుల్ § చక్కఁజేసెడుసామి
గఱికపూజల మెచ్చు § గబ్బివేల్పు
ముక్కంటిపండుల § మెక్కెడితిండీండు
ముక్కంటిగారాబు § ముద్దుపట్టి
ఆ. పెద్దకడుపువేల్పు § పిళ్లారి కుడుముల
తిండికాఁడు కొక్కు § తేజిరౌతు

గుజ్జువేలు పొంటి § కొమ్ముదేవర వెన
కయ్య యన వినాయ § కాఖ్య(లీశ). 12

టీ. ఇద్దఱుతల్లులముద్దుబిడ్డఁడు=గంగాపార్వతుల కిద్దఱకుఁ బ్రేమంపుఁ బుత్త్రుఁడు, పనిచెఱుపులదొర=కార్యవిఘాతము చేయుదేవుఁడు. చేటచెవుల వేల్పు=చేటలవలె వెడల్పయినచెవులుగల దేవుఁడు, వంకరతొండంబువాఁడు=వంకరగానుండు తొండము గలవాఁడు, ఏనుఁగు మొగంబుదేవర=గజవక్త్రముగలదేవత, పాఁపజందెములమేటి=పాములే యజ్ఞోపవీతము గాఁదాల్చుప్రభువు, మ్రొక్కువారలపనుల్ చక్కఁజేసెడుసామి=తన్నుఁ గొల్చువారి కార్యము లనుకూలపఱచు దేవుఁడు, గఱికపూజల మెచ్చు గబ్బివేల్పు=గఱికపూజకు మెచ్చుకొనెడుగొప్పదేవుఁడు, ముక్కంటిపండుల మెక్కెడుతిండిఁడు = టెంకాయలను దినెడువాఁడు, ముక్కంటిగారాబు ముద్దుపట్టి=త్రినేత్రుఁడగునీశ్వరునికి మిక్కిలి యిష్టుఁడగు కుమారుఁడు, పెద్దకడుపువేలుపు =లంబోదరుఁ డగుదేవుఁడు, పిళ్ళారి, కుడుములతిండి కాఁడు=కుడుములు దినువాఁడు, కొక్కుతేజిరౌతు = మూషకవాహనము కల్గుదేవుఁడు, గుజ్జువేలుపు= పొట్టిదేవుఁడు, ఒంటికొమ్ముదేవర=ఒకదంతముగలదేవుఁడు, వెనకయ్య-ఈ ౧౭ ను వినాయకుని పేళ్ళు.

సీ. పెనుఁబొఁపకవణంబుఁ § దినువారువమురౌతు
గట్టులయెకిమీఁని § పట్టిపట్టి
తెల్లుచూ లార్గురు § తల్లులకొమరుండు
గాడుపుసంగడి § కానికొడుకు
పుంజుదాలుపు వేలు § పులజేనిదళవాయి
జంటముమ్మోముల § దంటవేల్పు
కొంచగుబ్బలిప్రక్క § లించినబలుదిట్ట
రెండాఱుచేతుల § దండిమగఁడు

తే. వేలుపులమూఁకపేరిటి § వెలఁదిమగఁడు
వేల్పుగమికాఁడు వెనకయ్య § వెనుకవాఁడు
కొమరుసా మన సేనాని § కొమరుమిగులు
(విగతభవపాశ కాశిసీ § వేశ యీశ) 13

టీ. పెనుఁబాఁపకవణంబుఁదినువారువపురౌతు = గొప్పసర్పములనెడు కబళమును మ్రింగునట్టి నెమ్మినెక్కు యోధుఁడు (మయూరవాహనుఁడు.) గట్టులయెకిమీనిపట్టిపట్టి=పర్వతరాజపుత్త్రి యగు పార్వతికిఁ బుత్త్రుఁడు, తెల్లుచూలు = తెల్లునందుఁబుట్టినవాఁడు, ఆర్గురుతల్లులకొమరుండు =, షట్కృత్తికలకుఁ బుట్టినవాఁడు, గాడుపుసంగడికానికొడుకు = వాయుసఖుఁడగు అగ్నికిఁ బుత్త్రుఁడు,పుంజుదాలుపు=కోడిపుంజు ధ్వజమునందు ధరించినవాఁడు, వేలుపులఁజేనిదళవాయి=ఇంద్రునిసేనాధిపతి, జంటముమ్మొములదంటవేల్పు=ఆఱుముఖములుగల దేవతోత్తముఁడు, కొంచగుబ్బలిప్రక్కలించినబలుదిట్ట=క్రౌంచపర్వతంబును బగులఁగొట్టిన బలవంతుఁడు, రెండాఱుచేతులదండిమగఁడు=పండ్రెండుచేతులు గలధీరుఁడగుపురుషుఁడు, [రెండాఱులు=పండ్రెండనియర్థము. ఇట్లె,జంటమూఁడులు= రెండుమూఁడులు, ఆఱు అని యర్థము] వేలుపులమూఁకపేరిటివెలఁదిమగఁడు=దేవసేన యనుకాంతకు భర్త,[వేలుపులమూఁక అనఁగా దేవసేన అని సంస్కృతమున పర్యాయపదము. పద,తదర్థములకు నభేదము.]వేలుపుగమికాఁడు=దేవతల సేనాధిపతి, వెనకయ్యవెనుకవాఁడు = వినాయకుని తమ్ముఁడు, కొమరుసామి=[కుమారస్వామి శబ్దవికృతి] ఈ ౧౪ ను కుమారస్వామికిఁ బేర్లు.

సీ. అలరువిల్తుండు క § న్నులవిల్తుఁడును గమ్మ
విలుకాఁడు చక్కెర § వింటివాఁడు
చెఱకువిల్కాఁడు కెం § జిగురులవిల్తుఁడు
వెడవిల్తుఁడును బచ్చ § విల్తుఁ డించు

విల్లుదాలుపు తుంట § విలుకాఁడు తియ్యవి
ల్కాఁడును జమిలిము § క్కాలినారి
విలుకాఁడు చౌవంచ § ములుకులుగలదంట
రాచిల్కనెక్కెడు § రాయరౌతు
తే. మీను మొసలిసిడంబుల § మేటి చంద
మామయల్లుఁడు వలరాజు § మరుఁడు లచ్చి
కొమరుఁ డనుపేళ్ళ నొప్పును § గుసుమధన్వి
(విగతభవపాశ కాశీని § వేశ యీశ). 14

టీ. అలరువిల్తుండు=పుష్పములు ధనుస్సుగాఁగలవాఁడు, కన్నెఁ విల్తుఁడు=గణపులధనుస్సుగలవాఁడు, కమ్మవిలుకాఁడు=తియ్యనిధనుస్సు గలవాఁడు, చక్కెరవింటివాఁడు=పంచదార నొసఁగు ధనుస్సుగలవాఁడు, చెఱకువిలుకాఁడు=చెఱకుగడ ధనుస్సుగాఁ గలవాఁడు, కెంజిగురులవిల్తుఁ డు=ఎఱ్ఱనిచిగుళ్ళు విల్లుగాఁగలవాఁడు, [కెంపు+చిగురు–ప్రాతాదిగను క నాద్యక్షరశేషము, కెం+చిగురు=అనుస్వారము ద్రుతతుల్యముగాన పరుష మునకు సరళాదేశము. కెంజిగురనియాయెను.] వెడవిల్తుఁడు=చులకని ధనుస్సుగలవాఁడు, పచ్చవిల్తుఁడు=పచ్చనిధనుస్సుగలవాఁడు, ఇంచువిల్లుదా లుపు=చెఱకుగడ ధనుస్సు ధరించువాఁడు, తుంటవిలుకాఁడు=చెఱకుతుంట విల్లుగాఁగలవాఁడు, తియ్యవిల్కాఁడు = తియ్యనివిల్లుగలవాఁడు, జమిలి ముక్కాలినారివిలుకాఁడు=ఆఱుకాళ్లుగల పురుగులు[తుమ్మెదలు]అల్లెత్రాడు గాఁగల ధనుస్సుగలవాఁడు, [జమిలిముక్కాళ్ళు=రెండుమూళ్ళకాళ్ళు. ఆఱు కాళ్ళు] చౌవంచములుకులు గలదంట = ఐదుబాణములుగలయోధుఁడు, రా చిల్కనెక్కెడురాయరౌతు=శ్రేష్ఠమగుచిలుక నెక్కెడు మేటివీరుఁడు, మీను మొసలిసిడంబులమేటి=చేఁపలు మొసళ్ళుధ్వజమునందుఁగల దిట్టరి, చంద మామయల్లుఁడు= చంద్రుని కల్లుఁడు, వలరాజు=ప్రేమలకు నధిపుఁడు,

ప్తర శబ్దభవము]లచ్చికొమరుఁడు=లక్ష్మీదేవియొక్కపుత్త్రుఁడు-
యును మన్మథుని పేళ్లు.

లువలఱేడు, వె ఽ న్నెలఱేఁడు రేఱేఁడు
జాబిల్లి రెవెల్గు ఽ చందమామ
మ్మిలపగవాఁడు ఽ కమ్మవిల్తునిమామ
కలువలఱేఁడు పా ఽ ల్కడలిపట్టి
క్కవకవవిప్పు ఽ ముక్కంటితలపువ్వు
చుక్కలదొర ప్రొద్దు ఽ జోడుకోడె
పసికన్నాప బి ఽ త్తరిజింకతాలుపు
కటివేల్పుడాకన్ను ఽ కడలివెన్న
ంటపైరులయేకిమీఁడు ఽ జంటదంట
కములపాళ్ళ తెలిముద్ద ఽ చలివెలుంగు
లుపులబువ్వ చీఁకటి ఽ వేరువిత్తు
ల యనఁగఁ జంద్రుపేళ్లొప్పు (నీలకంఠ). 15

చలువలఱేఁడు=చల్లఁదనము గలరాజు,వెన్నెలఱేఁడు=వెన్నెల
ఱేఁడు=నిశానాథుఁడు, జాబిల్లి = (జాను+బిల్లి) అందమైన
వెల్గు=రాత్రియందుఁ బ్రకాశించువాఁడు, చందమామ, (చంద్ర
మము) తమ్మిలపగవాఁడు=కమలములకు విరోధి,కమ్మవిల్తుని
న్మథునికిమామ,కలువలఱేఁడు=ఉత్పలములకు రాజు, పాల్క
రసముద్రునిపుత్త్రుఁడు, జక్కవకవవిప్పు = చక్రవాకమిథున
గపఱచువాఁడు, [రాత్రిపూఁట చక్రవాకదంపతులు గలిసియుం
క్కంటితలపువ్వు=ఈశ్వరుని శిరోభూషణ మయినవాఁడు,
ర = నక్షత్రములకురాజు, ప్రొద్దుజోడుకోడె=సూర్యునితో సమా
డుఁడు, తపసికన్నాప=అత్రిమునీంద్రునియొక్క నేత్రమునఁ
వాఁడు,బిత్తరిజింకతాలుపు=సొగసైనమృగంబునుదాల్చినవాఁడు,

కఱివేల్పుడాకన్ను = విష్ణువుయొక్క యెడమనేత్రము, కడలివెన్న = సముద్రమునందలివెన్న, [పాలసముద్రము చిలుకునప్పుడు పుట్టుటచేత వర్ణమునుబట్టి వెన్న యని చెప్పఁబడియె] పంటపైరుల యెకిమీఁడు = సస్యములకు రాజు, జంటదంటచౌకములపాళ్ళ తెలిముద్ద = పదునాఱు కళలుగల తెల్లనిబింబము, [జంట = రెండు, దంట = రెండు, చౌకము = నాలుగు, రెండు రెండులు నాలుగు—నాలుగునాలుగులు పదునాఱు] చలివెలుంగు = చల్లనికిరణములు గలవాఁడు, వేలుపులబువ్వ = దేవతల కాహారమైనవాఁడు, [చంద్రుని కళలలో 15 కళలను దినదిన మొక్కొక్కదేవత పానము సేయుచున్నదని శ్రుతి] చీఁకటివేరువిత్తు = చీఁకటిని బోఁగొట్టువాఁడు, నెల—ఆను నీ 24 ను చంద్రుని పేళ్లు.

సీ. వెన్నునివలకన్ను ϟ వేఁడివేలుపు ప్రొద్దు
తోవలరాయిడికాఁడు ϟ పవలుసేయు
వేలుపు పచ్చగు ϟ ఱ్ఱాలవజీరుండు
వేఁడివెలుంగు రే ϟ వెల్గుజోడు
జంటాఱుమేనుల ϟ సామి చీఁకటిగొంగ
యొఱ్ఱనివేలుపు ϟ నివముసూడు
చదలుమానికము ప్రాఁ ϟ జదువులపెట్టియ
యేడుగుఱ్ఱములతే ϟ రెక్కుజోడు
మువ్వేలుపులయిక్క ϟ మ్రొక్కులదేవర
గాములఱేఁడు జ ϟ క్కవలఱేఁడు
వేయిచేతులఱేఁడు ϟ వెలుఁగులయెకిమీఁడు
చెయువులసాకిరి ϟ చాయమగఁడు
తే. మింటితెరువరి తమ్మివా ϟ ల్గంటిమగఁడు
పోరనీల్గెడు మొనగాండ్రు ϟ పోవుదారి

జగముచుట్టంబు జమునయ్య ✿ జగముకన్ను
నాఁగ సూర్యునిపే ళ్లొప్పు ✿ (నాగభూష) 16

టీ. వెన్నునివలకన్ను = విష్ణువుయొక్క కుడికన్నైనవాఁడు, వేఁడి వేలుపు = తైక్ష్ణ్యముగలదేవుఁడు,ప్రొద్దు, [బ్రధ్నశబ్దభవము] తొవలరాయిడి కాఁడు = కలువలకువిరోధి, సవలుసేయువేలుపు = దినకరుఁడు,పచ్చగుఱ్ఱాల వజీరుండు = పచ్చగుఱ్ఱములనెక్కెడిరౌతు, వేఁడివెలుంగు = వేఁడికిరణములు గలవాఁడు, రేవెల్గుజోడు = రాత్రియందుఁ బ్రకాశించుచంద్రునికి సమానుఁడు జంటాఱుమేనులసామి = ద్వాదశాత్ముఁడు,చీఁకటిగొంగ = చీఁకటినిబోఁగొట్టు దేవుఁడు, ఎఱ్ఱనివేలుపు = ఎఱ్ఱనిదేహముగలదేవుఁడు,ఇవముసూడు = మంచు నకుశత్రుపు, చదలుమానికము = ఆకాశమునకురత్నము, ప్రాఁజదువులపెట్టి య = వేదములకునికిపట్టు, ఏడుగుఱ్ఱములతేరెక్కుజోదు, మువ్వేలుపుల యిక్క = త్రిమూర్తులకుఁ దావరమైనవాఁడు, మ్రొక్కులదేవర = నమస్కా రములకుఁ బ్రియుఁడయిన దేవుఁడు, గాములతేఁడు = గ్రహములకురాజు, జక్కవలతేఁడు = చక్రవాకములకధిపతి, వేయిచేతులతేఁడు = సహస్రకిర ణుఁడు, వెలుఁగులయెకిమీఁడు = వెలుతురులకన్నిటికిఁ బ్రభువు, చెయువుల సాకిరి = కర్మలకు సాక్షిభూతుండు, చాయమగఁడు = ఛాయాదేవికిఁబెనిమిటి, మింటితెరువరి = ఆకాశమునఁదిరుగుబాటసారి, తమ్మివాల్గంటిమగఁడు = పద్మినియనుకాంతకు నాథుఁడు, పోరసీల్గెడు మొనగాండ్రుపోపుదారి = యుద్ధ మునఁజచ్చినవీరులు స్వర్గలోకమునకుఁ బోవుమార్గమైనవాఁడు, [యుద్ధము నఁజచ్చినవీరులును, యోగులునుసూర్యమండలమును బేధించికొని స్వర్గము నకుఁబోవుదురని శ్రుతి) జగముచుట్టంబు = లోకబాంధవుఁడు,జమునయ్య = యమునకుఁదండ్రి,జగముకన్ను = లోకమునకునేత్రము అను ౨౯ యును సూర్యునికి నామములు.

సీ. చట్టుపల్ దెగగట్లఁ ✿ గొట్లైడుజెట్టి నూ
అంచులవాలు చే ✿ మించుజోదు

దుగబొట్లపిఱిఁది యై ✽ దుకనుంగవలవేల్పు
పాఱుతపసియింటి ✽ పంచకోడి
యొడలిచూపొడయఁ డె ✽ క్కుడు మొగుల్ గలప్రోడ
నిక్కువీనులజక్కి ✽ నెక్కురౌతు
తెల్లయేనుఁగు నెక్కి ✽ తిరిగెడుదొర తూర్పు
మాగానియేలెడు ✽ మణియకాఁడు

తే. జమిలిచౌవంచపదులు జ ✽ న్నములు సేసి
నట్టివేలుపు సోమాసి ✽ పెట్టుఁజెట్టు
పొట్టితమ్ముఁడు గల్గిన ✽ యట్టివేల్పు
నాఁగ నిద్రునిపేళ్లొప్పు ✽ (నాగభూష). 17

టీ. చట్టపల్ దెగగట్లఁగొట్టెడుజెట్టి=పర్వతములయొక్క ఱెక్కలను ఛేదించినదిట్టరి, నూఱంచులవాలుచేమించుజోదు=నూఱంచులుగలవజ్రాయుధమును జేతఁదాల్చినయోధుఁడు,దుగబొట్లపిఱిఁది యైదుకనుంగవలవేల్పు=సహస్రనేత్రుఁడు.[దుగబొట్లపిఱిఁదియైదు అనఁగా ఐదు నూఱులు=రెండుసున్నలువెనుకఁగలఐదు=500, వానికవలు=వానిజత – 500x2=1000 యి]పాఱుతపసియింటిపంచకోడి =గౌతమునియాశ్రమంబునఁ గోడిరూపమునెత్తినవాఁడు,ఒడలిచూపొడయఁడు=దేహమంతయుఁగన్నులుగలదొర, ఎక్కుడుమొగుల్ గలప్రోడ=మేఘములె వాహనములుగాఁగలనేర్పుకాఁడు, [ప్రౌఢ-వి.క్ర.ప్రోడ.]నిక్కువీనులజక్కి నెక్కురౌతు=నిక్కుచెవుల వాహనమును (ఉచ్చైశ్శ్రవమనుగుఱ్ఱమును) ఎక్కునట్టిదిట్టరి,తెల్లయేనుఁగునెక్కి తిరిగెడుదొర=ఐరావతమనుగజమునెక్కి సంచరించెడుప్రభువు, తూర్పుమాగానియేలెడు మణియకాఁడు=తూర్పుదిక్కును పాలించెడియుద్యోగస్థుఁడు, జమిలిచౌవంచపదులు జన్నములుసేసినట్టి వేలుపు=నూఱుయాగములుచేసిన దేవుఁడు,[జమిలి=రెండు,చౌవంచ=ఐదు,రెండుఐదులు=పది,పదిపదులు=నూఱు] సోమాసిపెట్టుఁజెట్టు= సోమయాజులపాలిటి కల్పవృక్షము, పొట్టి

తమ్ముఁడు గల్గినయట్టివేల్పు=వామనుని దమ్మునిగఁ గలవాఁడు=అను నీ ౧౨ ను ఇంద్రుని పేళ్ళు.

ఆ. నీరుపాప గాలి § నెచ్చెలి యన్నింటి
తిండికాఁడు కప్పుఁ § దెరువుజాణ
యంటరానివేల్పు § జంటమోములసామి
యగ్గి యనఁగ నొప్పు § ననలుఁ (డీశ) 18

టీ. నీరుపాప=నీటియందుఁబుట్టిన బిడ్డఁడు, గాలినెచ్చెలి=వాయుసఖుఁడు, అన్నింటితిండికాఁడు=సర్వభక్షకుఁడు, కప్పుఁదెరువుజాడ=నల్లని మార్గము కలవాఁడు (కృష్ణవర్త్మ) అంటరానివేల్పు=తాఁకుటకు వీలుపడని దేవుఁడు, జంటమోములసామి=రెండుముఖములుగల వేలుపు, అగ్గి [అగ్ని శబ్దభవము] ఈ ౭ ను అగ్నిహోత్రుని నామములు.

తే. జమునసైదోడు పెతరుల § సామి జముఁడు
ప్రొద్దుకొమరుఁడు గుదెతాల్పు § పోతుజక్కి
నెక్కియాడెడుబలురౌతు § దక్కిణంపు
సామి యన నంతకుం డొప్పు § (శ్రీమహేశ) 19

టీ. జమునసైదోడు=యమునకుఁదోఁబుట్టినవాఁడు, పెతరులసామి=పితృదేవతలకుఁ బ్రభువు, జముఁడు, [యముఁడు—వికృ. జముఁడు] ప్రొద్దుకొమరుఁడు=సూర్యునికొడుకు, గుదెతాల్పు=గుదెనుధరించినవాఁడు, పోతుజక్కినెక్కియాడేడుబలురౌతు=దున్నపోతునెక్కెడిబలిమిగలదిట్టరి, దక్కిణంపుసామి=దక్షిణదిశనేలువాఁడు. ఈ ౭ ను యమునినామములు.

ఆ. మూలతేఁడు సోఁకు § మూఁకలతేఁడు రే
ద్రిమ్మరీఁడు పోలసు § దిండిపోతు
రక్కసుండు నల్ల § ద్రావువాఁ డనఁగను
నిర్ఋతి వేల్పు సెల్లు § (నీలకంఠ) 20

టీ. మూలఱేఁడు=నిరృతిమూల కధిపతి, సోఁకుమూఁకలఱేఁడు=రాక్షసులసేనలకు రాజు, రేద్రిమ్మరీఁడు=రాత్రులందుఁదిరుగువాఁడు, పొలసుదిండిపోతు=మాంసమును దినువాఁడు, రక్కసుఁడు, [రాక్షసశబ్దభవము.] నల్లద్రావువాఁడు=రక్తపానము చేయువాఁడు. ఈ ౬ ను నిరృతికిఁ బేళ్ళు.

ఆ. మేటినీరుచూలి ఽ మెయితాలుపులసామి
వల్లెత్రాడుదాల్పు ఽ నీళ్ళరాయఁ
డేటిబోఁటిమగల ఽ యెకిమీఁడు పడమటి
దొర యనంగ నొప్పు ఽ వరుణుఁ (డీశ) 21

టీ. మేటినీరుచూలిమెయితాలుపులసామి=విస్తారజలముఁగలసముద్రమునందుఁ బుట్టినదేహములుగల జలజంతువులకు ఱేఁడు, వల్లెత్రాడుతాల్పు=పాశమనెడు ఆయుధముఁ దాల్చినవాఁడు, నీళ్ళరాయఁడు=రసాధిపతి, ఏటిబోఁటిమగలయెకిమీఁడు=నదులకుభర్తలైన సముద్రములకు రాజు, పడమటిదొర=పడమటిదిక్కు నేలెడిరాజు. ఈ ౫ ను వరుణునికిఁ బేళ్ళు.

సీ. వడిగలజింకతత్తడి నెక్కునెఱరౌతు
మేటిపాములమేఁత ఽ నీటితౌత
మొడలితాల్పులపిండు ఽ కుసు రగుబలియుండు
సోఁకుదయ్యము మింటి ఽ చూలి గాలి
కరువలి తెమ్మెర ఽ గాడ్పు పయ్యెర యొంటి
ప్రాణుల పెనుముప్పు ఽ మబ్బువిప్పు
సురటిపివులఁబుట్టు ఽ సుడిగొట్టు చలినట్టు
బక్కవారల పెను ఽ బాద యీఁద

తే. అబ్బురపుఁదియ్యవిలుకాని ఽ నిబ్బరంపు
దెబ్బపోరుల నలయిక ఽ ప్రబ్బుబోంట్ల

గబ్బిగుబ్బలచెమటల § యుబ్బడంచు
గబ్బినాఁ జను మారుతా § ఖ్యలు (మహేశ) * 22
క. మరుదాఖ్య లొప్పుచుండును
ధర వినుచూలి యన సోఁకు § దయ్యౌ మనం బ
య్యెర యన గొట్టని నీఁ దనఁ
గరువలి యనఁ దెమ్మె రనఁగ§గాలి యనంగన్. 23

టీ. వడిగలజింకత త్తడినెక్కు-నెఱరౌతు = వేగము గలలేడి యనువాహనము నెక్కెడినేర్పరి యగుదిట్టరి, మేటిపాములమేఁత = శ్రేష్ఠములగుపాములకు ఆహార మైనవాఁడు, నీటితాత = ఉదకములకుఁదాత, ఒడలితాల్పులపిండు కుసు రగు బలియుండు = దేహధారులకు ప్రాణమైనబలిమి గలవాఁడు, సోఁకుదయ్యము = స్పర్శగుణముగలదేవుఁడు, మింటిచూలి = ఆకాశంబునఁ బుట్టినవాఁడు, గాలి, కరువలి, తెమ్మెర, గాడ్పు, పయ్యెర, ఒంటిమ్రాఁకులపెనుముప్పు = ఒంటరిగానున్నచెట్లకు మిక్కిలిబాధ గలిగించునది, మబ్బువిప్పు = మబ్బులను జెదరఁగొట్టునది, సురటివీవులఁబుట్టు = సురటివీచుటచేఁ బుట్టినది, సుడిగొట్టు = గుండ్రముగా వీచునది, చలినట్టు = శీతమున కునికి పట్టయినది, బక్క-వారలపెనుబాద = కృశించినవారికి మిక్కిలి బాధాకరుఁడు, ఈఁద, అబ్బురపుఁదియ్యవిలుకాని నిబ్బరంపు దెబ్బపోరుల నలయిక ప్రబ్బుటోట్లంగబ్బిగుబ్బల చెమటల యుబ్బడంచుగబ్బి = ఆశ్చర్యకరములై మన్మథునిబాణముల ప్రహారమువలన నలఁతనొందిన యువతులయొక్క-

* ఈసీసపద్యమునఁజెప్పఁబడిన పర్యాయపదములనే వెనుకటి కందమునందును జెప్పినాఁడు. ఏవో రెండుపదములుమాత్రము చేర్పఁబడినవి. అవి కేవలపద్యపూరణార్థము చేర్పఁబడినవి గాన మరల వానిని అర్థము నందువ్రాయలేదు. కాఁబట్టి పర్యాయపదములు ౨౧ అనుటసరి. అందును ఒక దీర్ఘ సమాసపద మొక్క-టి కానఁబడుచున్నది. అది పర్యాయపదమనుట యుక్తముగాఁ దోఁచలేదు, పాదపూరణార్థమనియే చెప్పవచ్చును.

గొప్ప స్తనములమీఁది మెక్కువచెమటఁ బోఁగొట్టునేర్పరి, వినుచూలి=ఆకాశమునబుట్టినదేవుఁడు, గొట్టు—ఈ ౨౧ యును గాలికి బేర్లు.

క. ముక్కంటియనుఁగుఁజెలి వడ
చక్కెలిక చాగకాఁడు ƒ జక్కులదొర బల్
రొక్కమెకిమీఁడు మానిసి
నెక్కెడువాఁ డనఁగ జను ధ ƒ నేశుం (డభవా) **24**

టీ. ముక్కంటియనుఁగుఁజెలి=ఈశ్వరునికిఁ బ్రాణస్నేహితుఁడు, వడచక్కెలిక=ఉత్తరదిక్కు నేలెడిప్రభువు, * చాగకాఁడు=ధనమొసఁగువాఁడు, జక్కులదొర=యక్షులకు రాజు, బల్ రొక్కమెకిమీఁడు=ఎక్కువ కలిమికి రాజు, మానిసి నెక్కెడువాఁడు=నరవాహనుఁడు—ఈ ౬ ను కుబేరుని నామములు.

క. విడిముడి గలవేలుపుచెలి
జడముడిజంగంబు గడదె ƒ సం గాపరి యాఁ
మొడయండు పాఁపతొడవుల
నిడిమొడివే ల్పనఁగ నొప్పు ƒ నీశానుఁ డిలన్. **25**

టీ. విడిముడిగల వేలుపుచెలి=రొక్కముగల వేల్పునకు (కుబేరునకు) మిత్రుఁడు, జడముడిజంగంబు=జడలను దాల్చినబిచ్చగాఁడు, కడదెసంగా పరియా:మొడయండు=కడపటిదిక్కగునీశాన్యదిక్కు నేలెడి ప్రభువు, పాఁపతొడవుల నిడిమొడివేల్పు=నాగభూషణుఁ డగుదేవుఁడు—ఈ ౪ ను ఈశానునిపేరులు.

క. దేవాలయాహ్వయంబులు
కోనెల యన దేవళంబు ƒ గుడి నా వెలయుఁన్

* తెగకాఁడు—అని పా.

దేవ ళ్ళన జేజేలనఁ
గా వేలుపు లనఁగ వెలయుఁ గ్రతుభుగభిఖ్యల్ 26

టీ. కోవెల, దేవళంబు, (దేవాలయశబ్దభవము) గుడి, ఇవి ౩ ను దేవాలయములకుఁబేరులు: దేవళ్ళు(దీనికి ఏకవ, దేవర) జేజేలు,వేల్పులు- అను నీ ౩ ను దేవతలకుఁ బేరులు.

ఆ. క్షితిని ఝేల్లు దనరు సీ్రదంపుఁబెద్ద బల్
పాఁపఱేఁడు వెన్ను పాను పనఁగఁ
బుడమితాలు పనఁగఁ దడవులనిడుపఁడు
చిలువఱేఁ డనంగ శేషునకును. 27

టీ. సీ్రదంపుఁబెద్ద=కుబుసముగల గొప్పవాఁడు,బల్పాఁపఱేఁడు= పాములపెద్దలకుఁ బెద్దదైనపాము, వెన్నుపానుపు=విష్ణువుయొక్క సెజ్జయైన వాఁడు, పుడమితాలుపు=భూమినిమోయువాఁడు, తడవులనిడుపఁడు=చిర కాలజీవి, చిలువఱేఁడు=పాఁపరాజు-ఈ ౬ ను ఆదిశేషునకుఁ బేరులు.

క. మరునయ్యతేజి పులుఁగుల
దొర పాములవేఁటకాఁడు తూరుపునా డేల్
దొరబువ్వఁ గొన్నలావరి
గరుటామంతుఁ డన నొప్పు గరుడుం(డభవా) 28

టీ. మరునయ్యతేజి=మన్మథునితండ్రియగు విష్ణునకు వాహనము, పులుఁగులదొర=పక్షీంద్రుఁడు, పాములవేఁటకాఁడు=పన్నగశత్రువు,తూ రుపునాడేలుదొరబువ్వఁగొన్నలావరి = పూర్వదిశను బాలించుదేవుఁడగునిం ద్రునియాహారం బగు అమృతమును దెచ్చినబలవంతుఁడు, గరుటామం తుఁడు-ఈ ౫ ను గరుత్మంతుని పేళ్ళు.

ఆ. నల్లవలువతాల్పు తెల్లనిమైదంట
వెన్నదొంగయన్న వెట్టిసీళ్ల

మేలువాఁడు దుక్కి ౯ వాలుదాలుపు దాటి
పడగవాఁ డనంగ ౯ బలుఁడు (రుద్ర) 29

టీ. నల్లవలువతాల్పు= నల్లనిబట్టఁదాల్చినవాఁడు, తెల్లనిమైదంట= తెల్లనిదేహముగలదిట్టరి,వెన్నదొంగయన్న = కృష్ణుని యగ్రజుఁడు,వెఱ్ఱినీళ్ళమేలువాఁడు=మద్యపానమునందాసక్తిగలవాఁడు,దుక్కివాలుదాలుపు= నాఁగేలాయుధముగాఁగలవాఁడు, తాటిపడగవాఁడు-ఈ ౬ అను బలరాముని పేర్లు.

క. వడముడి యనఁగా గాడుపు
కొడుకన నివి రెండుబేళ్ళ ౯ గుఱ భీమునకుం
బుడమిం గఱ్ఱి యనం గ
వ్వడి యన వివ్వచ్చుఁ డనఁగ ౯ వాసవి(యీాశా)30

టీ. వడముడి,గాడుపుకొడుకు=వాయుపుత్త్రుఁడు-ఈరెండును భీమునికిఁబేరులు, కఱ్ఱి, కవ్వడి=ఇరుగేలను బాణప్రయోగముచేయువాఁడు, [కవ+వడి—అందుకు ప్రభృతులు యథాప్రయోగంబుగ గ్రాహ్యంబులు. బాలసంధి. 42 సూ. చే నిపాతము] వివ్వచ్చుఁడు - [భీభత్సశబ్దభవము] ౩ ను అర్జునునికిఁ బేర్లు.

తే. వేలుపులత్రోవ యుప్పర ౯ వీది యాక
సంబు విను విన్ను మిను మిన్ను ౯ చదలు నింగి
దివి మొయిలుదారి చుక్కల ౯ తెరువు బయలు
గాడ్పుతంద్రన నభ మొప్పు ౯ (గరళకంఠ) 31

టీ. వేలుపులత్రోవ=దేవతలు సంచరించు మార్గము, ఉప్పరవీధి= పైనుండుమార్గము, ఆకసంబు,(ఆకాశశబ్దభవము)విను,విన్ను,మిను,మిన్ను చదలు, నింగి,దివి,(ద్యుశబ్దభవము, ద్యుహ్యాచ్ఛబ్దంబులకు దివి భువి యగు బా. తత్స. 84 సూ. చే "దివి"యని నిపాతము) మొయిలుదారి = మేఘమార్గము, చుక్కలతెరువు=నక్షత్రమార్గము, బయలు, గాడ్పుతంద్రి= వాయుపుతంద్రి—ఈ ౧౪ ను ఆకాశమునకుఁ బేర్లు.

తే. వెలయు ధరణిఁ జతుర్దిశల్ x నలుఁగడ లన
నలరు దచ్చికడ లనఁ ది x శాష్టకంబు
దనరు నీరైదుకడలు నా x దశదిశలును
(మూలిధృతగంగ యంగజ x మదవిభంగ). 32

టీ. నలుఁగడలు=నాలుగుదిక్కులకుఁబేరు. దచ్చికడలు=ఎనిమిది దిక్కులకుఁబేరు. ఈరైదుకడలు-[ఈరు=రెండు,ఐదులు=పది]పదిదిక్కులకునుబేరు.

ఆ. తాటిసిడమువాని x తల్లి కూఁతురిబిడ్డ
వెన్నునడుగుపాప x మిన్నువాఁక
వేల్పుటేఱు కడలి x వెలఁదుక ముత్రోవ
ద్రిమ్మ రనఁగ నొప్పు x (దివిజగంగ). 33

టీ. తాటిసిడమువానితల్లి=తాలధ్వజుఁ డగుభీష్మునితల్లి, కూఁతురిబిడ్డ=తనకూఁతు రగులక్ష్మికిఁ గూఁతురు, వెన్నునడుగుపాప=విష్ణుపాదమునఁ బుట్టిన చిన్నది, మిన్నువాఁక=ఆకసమునందుఁబాఱునది; వేల్పుటేఱు=దేవతలనది, [వేల్పు+ఏఱు-కర్మధారయసమాసమందుఁ బేర్వాదిశబ్దముల కచ్చుపరంబగునపుడు టుగాగమం బగు. బాల. సంధి. సూ. చే టుగాగమంబు]. కడలివెలఁదుక=సముద్రునిభార్య, ముత్రోవద్రిమ్మరి=మూఁడు త్రోవలుగాఁబాఱునది, త్రిపథగ-ఈ ౭ ను గంగానదికిఁ బేరులు.

తే. వేలుపులగారు చౌదంతి x వెల్లయేనుఁ
గనఁగ నైరావతంబున x కాఖ్య లమరు
వేల్పుదొరతేజి యనఁగను x వెల్లగుఱ్ఱ
మడఁగ నుచ్చైశ్రవం బొప్పు x నంబికేశ. 34

టీ. వేలుపులగారు=దేవతలయేనుఁగు, చౌదంతి = నాలుగుదంతములుగలది, వెల్లయేనుఁగు = తెల్లయేనుఁగు-ఈ ౩ ను ఐరావతమునకుఁ బేరులు. వేల్పుదొరతేజి=దేవేంద్రునివాహన మగుగుఱ్ఱము, వెల్లగుఱ్ఱము=తెల్లని గుఱ్ఱము - ఈ ౨ ను ఉచ్చైశ్శ్రవమునకు నామములు.

ఆ. పుడుకుఁదొడుకు వేలు పులగిడ్డి వెలిమొద
వనఁగఁ గామధేను వలరుచుండు
గల్పకంబు దనరు వేల్పుఁజెట్టీవుల
మ్రాను వెల్లమ్రాను నా (నుమేశ). 35

టీ. పుడుకుఁదొడుకు=కోర్కులనొసఁగునట్టియావు, వేలుపులగిడ్డి=దేవతలయావు, వెలిమొదవు=తెల్లనియావు-ఈ ౩ ను కామధేనువునకుఁ బేళ్లు. వేల్పుజెట్టు=దేవతలవృక్షము,[వేల్పు+చెట్టు-సమాసంబుల నుదంత ....బగు-బా.సంధి. 25 సూ. చే"వేల్పుఁజెట్టు"అని రూపము. ఇట్లైపుడుకుఁదొడుకు]దెల్లమ్రాను=వెల్లనిచెట్టు, ఈవులమ్రాను=కోరికలొసంగెడు చెట్టు-ఈ ౩ ను కల్పవృక్షమునకుఁబేళ్లు.

ఆ. అవని గుడుసుకైదు వనఁగ వేయంచుల
కైదు వనఁగఁ జుట్టుఁగైదు వనఁగ
బటువుఁగైదు వనఁగఁ బరఁగు సుదర్శన
చక్రమునకుఁ బేళ్ళు (చంద్రమౌళి). 36

టీ. గడుసుకైదువు=గుండ్రనియాయుధము, వేయంచులకైదువు=వేయి మొనలుగలయాయుధము, చుట్టుఁగైదువు=గుండ్రమైనయాయుధము, బటువుఁగైదువు=దిట్టమైన యాయుధము-ఈ ౪ ను విష్ణుచక్రమగు సుదర్శనమునకుఁబేళ్లు.

ఆ. వలమురి యనఁ జుట్టు వాలుజోడనఁ గల్మి
కొమ్మమగనిబూర గొమ్మనంగఁ
దనరుఁ బాంచజన్య మునకు నభిఖ్యలు
(ధృతకురంగ ధవళ వృషతురంగ). 37

టీ. వలమురి=కుడితట్టుగాఁదిరిగియుండునది,చుట్టువాలుజోడు=సుదర్శనకుఁదోడయినది.కల్మికొమ్మమగనిబూరగొమ్ము=లక్ష్మీదేవిభర్తపూరించువాద్యవిశేషము-అను నీ ౩ ను పాంచజన్య మనెడిశంఖమునకుఁబేళ్లు.

తే. రిక్క లనఁ జుక్క లనగను ✽ ఋక్షములకు
నాఖ్య లై యొప్పుఁ దెఱఁగంటి ✽ యన్ను లనఁగ
నచ్చర లనంగ వేలుపు ✽ మచ్చకంటు
లనఁగ సురకాంతలకు నాఖ్య ✽ లగు [గిరీశ]. 38

టీ. రిక్కలు, [ఋక్షశబ్దభవము]. చుక్కలు-అను ౨ నుభక్షత్రములకుఁ బేళ్లు. తెఱఁగంటియన్నులు = అనిమిషస్త్రీలు, అచ్చరలు, [అప్సరశ్శబ్దమునకు వికృతి.] వేలుపుమచ్చకంటులు = దేవతలస్త్రీలు-ఈ ౩ ను అప్సరసలకుఁ బేరులు.

తే. పవలు పగ లనఁ బే ళ్లొప్పు ✽ దినమునకును
రాత్రిపే ళ్లొప్పు రే రేయి ✽ రాతి రనఁగ
వెలయుచుండును రేయెండ ✽ వెన్నె లనఁగఁ
జంద్రికకును సమాఖ్యలు ✽ [చంద్రమౌళి], 39

టీ. పవలు, పగలు-ఈ ౨ ను దినమునకుఁ బేర్లు. రే, రేయి, రాతిరి-ఈ ౩ ను రాత్రికిఁబేర్లు. రేయెండ = రాత్రులందుగాయునెండ, వెన్నెల = తెల్లని చంద్రుడు గలది-[వెలి+నెల గలది] ఈ ౨ ను చంద్రకాంతికిఁ బేరులు.

క. మించు లన మెఱుపు లనఁగను
జంచలలకుఁ బేళ్లు దనరు ✽ జలధరములు రా
ణించుం బలుకంగ మొయి
ళ్లంచు మొగుళ్లంచు మబ్బు ✽ లంచున్ [భర్గా]. 40

టీ. మించులు, మెఱుపులు-ఈ ౨ ను మెఱుపులకుఁబేర్లు. మొయిలు, మొగులు, మబ్బు-ఈ ౩ ను మేఘములకుఁ బేర్లు.

క. తొలుచదువులు ప్రాఁజదువులు
తొలుమినుకులు ప్రామినుకులు✽దొలుపలుకులు ప్రాఁ

బలుకులు *పెనుమినుకులు నా
వెలయుచ్ శ్రుతులకును బేళ్లు [విశ్వాధిపతీ]. 41

టీ. తొలుచదువులు, ప్రాఁజదువులు, తొలుమినుకులు, ప్రామినుకులు, తొలుపలుకులు, ప్రాఁబలుకులు [ఈయాఱుపదములకును "ఆదివాక్యము" అని యర్థము.] పెనుమినుకులు = విస్తారవాక్యములు-అను నీ ౭ ను వేదములపేర్లు.

క. ఇది దేవవర్గు దీనిం
జదివిన వ్రాసినను వినిన జనులకు నిత్యా
భ్యుదయంబు లొసఁగుచుండును
వదలక కాశీనివాస వాసుఁడు పేర్మిన్. 42

టీ. ఈదేవవర్గు నెవరు వ్రాయుచున్నారో, ఎవరు చదువుచున్నారో ఎవరు వినుచున్నారో, వారికిఁ గాశీవిశ్వేశ్వరుఁడు గరుణించి యెడతెగని సంపద లొసఁగును.

దేవవర్గు సమాప్తము.

—o—

మానవవర్గు.

తే. పాఱుఁ డనఁగఁ బుడమివేల్పు బాఁపఁ డనఁగ
జన్నిగట్టన విప్రుండు జగతిఁ బరఁగు
నొడయఁ డేలిక యెకిమీఁడు పుడమిఱేఁడు
ఱేఁడు దొర సామి యన నొప్పు నృపతిపేళ్లు 1

టీ. పాఱుఁడు, పుడమివేల్పు = భూదేవుఁడు, బాఁపఁడు, జన్నిగట్టు=యజ్ఞోపవీతము ధరించువాఁడు-ఈ ४ ను బ్రాహ్మణునిపేర్లు. ఒడయఁడు ఏలిక, ఎకిమీఁడు, పుడమిఱేఁడు=భూపాలుఁడు, ఱేఁడు, సామి, [స్వామి శబ్దభవము.] దొర-ఈ ౭ ను క్షత్రియునికిఁ బేర్లు.

---

* 'పెనుఁబలుకులు' అని పా.

సీ. కోమట్లు మూఁడవ ƒ కోలమువాండ్రన బేరు
లన వైశ్యనామము ƒ లగునరుఁ గాఁపు
వాండ్రు నా నాలవ ƒ వాండ్రు నా బలిజెవాం
డ్రనఁ జను శూద్రన ƒ మాహ్వాయములు
వడుగు నా గోఁచిపాఁ ƒ పఁడు నాఁగ బ్రహ్మచా
రికిఁ బేళ్లు నడచు ధ ƒ రిత్రియందు
నాలుబిడ్డలు గలƒయతఁ డిలుతేఁడు గే
స్తన నొప్పుఁ బేళ్లు గృ ƒ హాధిపతికి

ఆ. నడవిమనికిపట్టు ƒ జడదారి యన వన
వాసి యొప్పునిల్లు ƒ వాసితిరుగు
బోడ తపసి కావి ƒ పుట్టగోఁచులసామి
యన యతీంద్రుఁ డలరు ƒ (నలికనేత్ర.)

టీ. కోమట్లు, మూఁడవకొలమువారు, బేరులు-ఈ 3 ను వైశ్యునికిఁ బేళ్లు. కాఁపువాండ్రు, నాలవవాండ్రు, బలిజెవాండ్రు-ఈ 3 ను శూద్రునికిఁ బేళ్లు. వడుగు, గోఁచిపాఁపఁడు — ఈ ౨ ను బ్రహ్మచారికిఁ బేర్లు. ఆలుబిడ్డలుగల యతండు=పెండ్లాము బిడ్డలు గలవాఁడు, ఇలుతేఁడు=ఇంటియజమానుఁడు, గేస్తు, [గృహస్థశబ్దభవము.] ఈ ౩ ను గృహస్థునిపేళ్లు. అడవిమనికిపట్టు=అరణ్యమునం దుండువాఁడు, జడదారి=జడలను ధరించినవాఁడు-ఈ ౨ ను వానప్రస్థునికిఁ బేరులు. ఇల్లువాసి తిరుగు=ఇంటినివిడిచిపెట్టి తిరుగునట్టివాఁడు, బోడ, తపసి, కావిపుట్టగోఁచులసామి = కావిరంగుగల పుట్టగోఁచులను బెట్టుకొనువాఁడు-ఈ ౪ ను సన్న్యాసికిఁ బేరులు.

సీ. అమ్మ నాఁ దల్లి నా ƒ నవ్వ నాఁ గన్నది
యన మాతృకాఖ్య లౌ ƒ (నభ్రకేశ)

అబ్బ నాయన యయ్య । యనఁ దండ్రి యన నప్ప
యన జనకాఖ్యలౌ । (నగనివేశ)
తోడఁబుట్టనఁగ సై । దోడు తోఁబుట్టన
సోదరాహ్వయము లౌ । (నాదిదేవ)
భర్తృసహోదరు । భార్యకుఁ దోడికో
డ లన నేరా లన । నలరు (నభవ)

తే. చెలియ లనఁజెల్లె లనఁగను । వెలయుచుండు
నాహ్వయములు కనిష్ఠక । న్యకు (గిరీశ)
జ్యేష్ఠకన్యకు నాఖ్యలై । క్షితిని వెలయు
నప్ప యన నక్క యనఁగఁ (జంద్రార్ధమకుట). 3

టీ. అమ్మ, [అంబాశబ్దభవము.] తల్లి, అవ్వ, కన్నది-ఈ ౪ను మాతకుఁ బేరులు. అబ్బ, నాయన, అయ్య, (ఆర్యశబ్దభవము.) తండ్రి, అప్ప ఈ ౫ను తండ్రికిఁబేళ్లు. తోడఁబుట్టు-పా. తోడఁబుట్టుగు, తోడఁబుట్టువు, సైదోడు, తోఁబుట్టు-పా. తోఁబుట్టువు. తోఁబుట్టుగు-ఈ ౩ను సోదరునికి బేళ్లు. తోడికోడలు=తనతో సమానురాలగుకోడలు, ఏరాలు=అన్యుని భార్య [ఎరవు+ఆలు]. ఈ ౨ను తోడికోడలికిఁబేరులు. చెలియలు, చెల్లెలు-ఈ౨ను చిన్న ఆఁడుతోఁబుట్టునకుఁబేరులు, అప్ప, అక్క-ఈ౨ను పెద్దయాఁడు తోఁబుట్టువునకుఁ బేరులు.

సీ. ముగ్ధకుఁ బేళ్ళగు । ముగుద యనన్ ముద్ద
రాలు నా గోల నా । బేల యనఁగ
గట్టివాయి యనంగ । గయ్యాళి యన జాఁగ
యన ధూర్తసతికి । నాహ్వయము లమరు
నైదువ నాఁగ ము । త్తైదువ నా నయి
దువరాలు నాఁ బుణ్య । యువతి వెలయు

మృతచిరంటికి నాఖ్య ✽ లెసఁగుఁ బేరంటాలు
నాఁగను జక్కిని ✽ నా ధరిత్రి
తే. గేస్తురా లనునాఖ్యచే ✽ గృహిణి వెలయు
నాలు పెండ్లాము రాణి యిల్లా లనంగ
భార్య దనరును దొత్తన ✽ బానిసె యన
వరపు డన దాసికాఖ్య లౌ ✽ (గరళకంఠ). **4**

టీ. ముగుద, [ముగ్ధశబ్దభవము.] ముద్దరాలు[ముద్ద+ఆలు-"పేదాదిశబ్దంబుల కాలుశబ్దంబు పరం బగునపుడు కర్మధారయమందు రుగాగమం బగు" అను బాల. సంధి. 30 సూ. చే'ర్' అని ఆగనుము,] గోల, బేల-ఈ ౪ ను ఐదునాఱుసంవత్సరముల వయస్సుగల పడుచునకుఁ బేరులు.గట్టివాయి=పెద్దగొంతుగలది, గయ్యాళి, ఱాఁగ-ఈ ౩ను ధూర్తస్త్రీకిఁ బేరులు. ఐదువ, ముత్తైదువ, అయిదువరాలు [అయిదువ+ఆలు-అయిదువరాలు=మంగళసూత్రము, పసుపు, కుంకుమము, గాజులు, చెవ్వాకు అను నైదు వస్తువులుగలది]. - ఈ ౩ ను సుమంగలియగుస్త్రీకిఁబేరులు. పేరంటాలు, జక్కిని-ఈ౨ ను మృతినొందిన దీర్ఘసుమంగలిపేర్లు. గేస్తురాలు. [గేస్తు+ఆలు.] ఆలు, పెండ్లాము, రాణి, ఇల్లాలు-ఈ ౫ ను భార్యకుఁ బేర్లు. తొత్తు, బానిసె, వరపుడు—ఈ ౩ ను దాసికిఁ బేర్లు.

సీ. కన్నియ కన్నె వాఁ ✽ గన్యకుఁ జే ళ్ళొప్పు
జవరాలు కొమరాలు ✽ జవ్వని యనఁ
దనరు యువతి ప్రోడ ✽ యన గట్టివయసుది
యనఁ బ్రౌఢ దాల్చునీ ✽ యాహ్వయములు
ముసలి ముండలకోర ✽ ముపద్విరియాతేండ్లు
చనినది యనుపేళ్ల ✽ నెనయు లోల

ముసలిది ముదుసలి ముదియ పెద్దన నివి
యాఖ్యలై తనరు వృద్ధాంగనకును

ఆ. చెడిప అంకులాడి చెడ్డతొయ్యలి వెలి
చవులుగనిన దనఁగ జార దనరు
నిలను విటులదూత యెడకాఁడు కుంటెన
కాఁ డనంగఁ దనరుఁ (గరళకంఠ). 5

టీ. కన్నియ, కన్నె-ఈ ౨ ను పెండ్లికానిపడుచుపేరులు. జవరాలు, కొమరాలు, జవ్వని-ఈ ౩ ను యౌవనవతికిఁ బేరులు. ప్రోడ, [ప్రౌఢశబ్ద వికృతి రూపము.] గట్టివయసుది=దిటవైనవయస్సుగలది-ఈ ౨ ను ముప్పదేండ్ల వయస్సుగలదానిపేరులు. ముసలి, మిండలకోర, ముప్పదియాఱేండ్లు చనినది—ఈ ౩ను లోలస్త్రీకిఁబేరులు. ముసలిది, ముదుసలి, ముదియ, పెద్ద-ఈ ౪ ను వృద్ధాంగనకుఁ బేర్లు. చెడిప, అంకులాడి, చెడ్డతొయ్యలి=చెడు గుణముగలయాఁడుది, వెలిచవులుగనినది=పరపురుషుల వలని పొందుమరగినది. ఈ ౪ ను వ్యభిచారిణికిఁ బేరులు. ఎడకాఁడు, కుంటెనకాఁడు=స్త్రీ పురుషులను జేర్చునట్టివాఁడు-ఈ ౨ ను విటునిదూతపేర్లు.

తే. వేల్పుబానిసె వెలయాలు వేడ్కకత్తె
లంజె బోగముచాన వెల్లాటకత్తె
పడపుఁజెలి యాటచేడియ గడనకత్తె
నాఁగ నివి వేశ్య కాఖ్యలౌ (నగనివేశ). 6

టీ. వేల్పుబానిసె=దేవతలపనికత్తె, వెలయాలు=రొక్కమునకు వచ్చెడిభార్య,[వెల+ఆలు=వెలయాలు-బహుళగ్రహణముచే అకారమునకు సంధిలేదు.] వేడ్కకత్తె, [మతుబర్థమునందు పుంవాచక స్త్రీ వాచకములకు క్రమముగా కాకత్తియలగు.బా. తద్ధి.౧౧సూ.చే వేడ్కకత్తెయనురూపము.] లంజె,బోగముచాన=అనుభవించుటకైనస్త్రీ,వెల్లాటకత్తె-పా.పెల్లాటకత్తె=

ఎక్కువనాట్యముచేయునది, పడపుఁజెలి=ద్రవ్యసంపాదనము చేసెడిస్త్రీ, [పడపు+చెలి=(నుగాగమము) పడపుఁజెలి] ఆటచేడియ=ఆటాడునట్టి యాఁడుది, గడనకత్తె=సంపాదనచేయుస్త్రీ-ఈ ౬యు బోగముదానిపేర్లు.

ఆ. వెచ్చకాఁడు బొజుఁగు ƒ వేడుకకాఁడు మిం
డండు ననుపుకాఁడు ƒ మిండగీఁడు
లంజెకాఁడు నాధ ƒ రం జనుఁ బల్లవ
నామధేయములు (పి ƒ నాకహస్త). 7

టీ. వెచ్చకాఁడు=ద్రవ్యవ్యయము చేయువాఁడు, బొజుఁగు, వేడుకకాఁడు=సొగసు గలవాఁడు, మిండండు, ననుపుకాఁడు=మెత్తదనముగల వాఁడు, మిండగీఁడు, లంజెకాఁడు=లంజె గలవాఁడు-ఈ౭ను విటునిపేళ్లు.

ఆ. కొడెకాఁ డనంగ ƒ గోవాళ్లు నాఁగను
యువజనాఖ్య లొప్పు ƒ చుండు రెండు
నాగవాస మనఁగ ƒ నామ మగు వేశ్యాజ
నంబుమేళమునకు ƒ (నంబికేశ). 8

టీ. కోడెకాఁడు=యౌవనవంతుఁడు, గోవాళ్లు=యౌవనము గలవాఁడు, [గోవ+వారలు-గోవాళ్లు. నిత్యబహువచనాంతము.] ఈ ౨ను ప్రాయముగలవానికిఁ బేళ్లు. నాగవాసము-ఇది వేశ్యాజనకూటమునకుఁ బేరు.

సీ. నెలఁతుక ప్రాల్గంటి పొలఁతుక ముద్దియ
వాలుఁగంటి మగువ ƒ పడఁతి మడఁతి
చెలి మచ్చెకంటి యు ƒ గ్మలి యింతి తొయ్యలి
నవలా కలువకంటి ƒ నాతి గోతి
పూఁబోఁడి చిగురాకు ƒ బోఁడి పైదలి మించు
బోఁడి ముద్దులగుమ్మ ƒ పొలఁతికొమ్మ
ప్రోయా లువిద తీఁగె ƒ బోఁడి చేడియ యించు
బోఁడి యన్ను వెలంది ƒ బోటి జోటి

తే. చాన తెఱవ నెలందుక । చామ లేమ
చెలువ యెలనాగ చిలుకల । కొలికి కలికి
తలిరుఁబోఁడి యలరుఁబోఁడి । నెలఁత పొలఁతి
గరిత యతివ నాస్త్రీసమా । ఖ్యలు (మహేశ), 9

టీ. నెలఁతుక, క్రాల్గంటి=ప్రకాశించెడికన్నులు గలది, పొలంతుక, ముద్దియ, వాలుఁగంటి=పెడల్పు నేత్రములుగలది, మగువ,పడఁతి, మడఁతి చెలి, మచ్చెకంటి=మీననేత్ర, ఉగ్మలి, ఇంతి, తొయ్యలి, నవలా, కలువ కంటి=కలువలంబోలు కన్నులుగలది, నాతి, గోతి, పూఁబోఁడి=పూవువంటి శరీరముగలది, [పూవు+మేనుగలది. బహువ్రీహి స్త్రీవాచ్యంబగుచో నుప మానంబు మీఁదిమేనునకు బోఁడియగు, బా. సమాస. 23 సూ. ఇట్లె చిగురు బోఁడి మొదలైనవి.] చిగురాకుబోఁడి=చిగురువంటి మేనుగలది, పైదలి, మించుబోఁడి=మెఱపువలెవెలిఁగెడి స్వరూపముగలది, ముద్దులగుమ్మ= ముద్దులు మూటగట్టునది, పొలఁతి, కొమ్మ, ప్రోయాలు, ఉవిద, తీఁగెబోఁడి =తీఁగెవంటిసన్నని శరీరము గలది, చేడియ, ఇంచుబోఁడి=చెఱకువలెఁ బ్రియమైన శరీరము గలది, అన్ను, వెలఁది, బోటి, జోటి, చాన, తెఱవ, నెలందుక, చామ, లేమ, చెలువ ఎలనాగ, చిలుకలకొలికి=చిలుక ముక్కు వంటి కన్నులకొనలు గలది, కలికి, తలిరుఁబోఁడి=చిగురువలె మెత్తని దేహము గలది, అలరుఁబోఁడి=పూవువంటిమెత్తనిదేహము గలది, నెలఁత పొలఁతి, గరిత, అతివ- ఈ ౪౮ యును స్త్రీకిఁబేళ్లు.

తే. చెలిమి నేస్తంబు పొందు నా । స్నేహ మలరు
నెచ్చెలి యనుంగు సంగాతి । నేస్తకాఁడు
సంగడీఁ డనఁ జెలికాఁ డ । నంగఁ దనరు
స్నేహితునకు సమాఖ్యలు । (శ్రీమహేశ). 10

టీ. చెలిమి, నేస్తము, పొందు-ఈ ౩ ను స్నేహమునకుఁ బేర్లు. నెచ్చెలి, అనుంగు, సంగాతి, నేస్తకాఁడు, సంగడీఁడు, చెలికాఁడు [మతుప్ త్వర్థీయాంతములు.] ఈ ౬ ను స్నేహితునికిఁ బేరులు.

సీ. దొంగ తెక్కలికాఁడు ~ దొరకోలుసన్నాసి
ము చ్చెత్తుబరికాఁడు ~ ముడియవిడుపు
తెరవాటుకాఁడుక ~ త్తెరదొంగ చేవాఁడి
కాఁడు వల్లడికాఁడు ~ కన్నగాఁడు.
మునిముచ్చు గడిదొంగ ~ యనఁ దస్కరాఖ్యలౌఁ
జెండిపోతు గరాసు ~ మొండికట్టె
టకటొంకు టాటోటు ~ టక్కులాడు పిసాళి
టక్కరి ముడికాఁడు ~ ఠవళికాఁడు
తే. కల్లరియు గొంటు కైలాట ~ కాఁడు చెడుగు
బేరజము కుచ్చితుఁడు దోస ~ కారి చెనఁటి
పాలసుఁడు నాలిబూతంబు ~ పలువ తులువ
కూళ గడుసన వర్తిల్లుఁ ~ గుజను పేళ్లు. 1.

టీ. దొంగ, తెక్కలికాఁడు=బందిపోటు వేయువాఁడు, దొరకోలు సన్నాసి=వేషముదాల్చి యితరులను నమ్మించి సొమ్మపహరించుకొనిపోవు వాఁడు, ముచ్చు, ఎత్తుబరికాఁడు, ముడియవిడుపు=ముడివిచ్చి యెత్తుకొని పోవువాఁడు, తెరువాటుకాఁడు=దారి యడ్డగించి కొట్టి తీసికొని పోవువాఁడు, కత్తెరదొంగ=కత్తిరించి దొంగిలించువాఁడు, చేవాడికాఁడు=చేతిపనితనము గలఁవాడు, వల్లడికాఁడు=కొల్లపెట్టువాఁడు, కన్నగాఁడు = కన్నమువేసి దొంగిలించువాఁడు, మునిముచ్చు = మునివలె మౌనముతో నేమితెలియ నట్లుండువాఁడు, గడిదొంగ=అంతర్యము నెఱింగినవాఁడు—ఈ ౧౩ ను దొంగకుఁ బేరులు. చెండిపోతు=మూఢబుద్ధి గలవాఁడు, గరాసు, మొండి కట్టె, టకటొంకు, టాటోటు, టక్కులాడు = కల్లలాడువాఁడు, పిసాళి, టక్కరి, [మత్వర్థమందరి ప్రత్యయము.] ముడికాఁడు, ఠవళికాఁడు = మోసము గలవాఁడు, కల్లరి=బొంకులాడువాఁడు, గొంటు, కైలాటకాఁడు= మాయోపాయముల నెఱిగినవాఁడు, [కైలాటము+కాఁడు మువర్ణలోపము.] చెడుగు, బేరజము, కుచ్చితుఁడు, [కుత్సితశబ్దభవము,]దోసకారి = పాప

ములు చేయువాఁడు, చెనఁటి, పాలసుఁడు, నాలిబూతము, పలువ, తులువ, కూళ, గడుసు-ఈ ౨౪ ను కుత్సితునికిఁ బేర్లు.

ఆ. పాప బుడుత చిఱుత । పట్టి సిసువు కందు
కూన నిసువు బిడ్డ । కుఱ్ఱ బొట్టె
యనఁగ శిశుసమాఖ్య । లగుఁ గొమరుండు నాఁ
గొడుకు నాఁ గుమార । కుండు వెలయు. **12**

టీ. పాప, బుడుత, చిఱుత, పట్టి, సిసువు, [శిశుశబ్దభవము]కందుఁ కూన, నిసువు, బిడ్డ, కుఱ్ఱ, బొట్టె-ఈ౧౧ ను శిశువునకుఁ బేర్లు, కొమరుడు, [కుమారశబ్దభవము.] కొడుకు-ఈ ౨ ను పుత్త్రునిపేళ్లు.

ఆ. వటుసమాఖ్య లగును । వసుధలోఁ గొండిక
వాఁ డనంగఁ బడుచు । వాఁ డనంగఁ
బిన్న వాఁ డనంగఁ । జిన్న వాఁ డనఁగను
(వినుతగుణసనాథ । విశ్వనాథ). **13**

టీ. కొండికవాఁడు, పడుచువాఁడు, పిన్నవాఁడు, చిన్నవాఁడు-ఈ౪ ను బాలునికిఁ బేళ్లు.

సీ. గిటక పొట్టి కుఱుచ । గిట్ట గుజ్జనఁగ వా
మనుఁ డొప్పుఁ జను నవ । స్మారిపేళ్లు
వెడఁగు వేఁదుఱు వెఱ్ఱి । పిఱిఁడి వేఱిఁడి
వెంగలి వెంబర । వి త్తనంగ
జతురునకును బేళ్ళు । జాణ దంట వలంతి
వెరవరి ప్రోడ నే । ర్పరి యనంగ
ప్రన్ననివాఁడు రూ । పరి చూడఁగలవాఁడు
చక్కనివాఁడు నా । జగతిఁ బరఁగు

తే. సుందరాకారవంతుండు ♦ సొగసుకాఁడు
వన్నెకాఁడన శృంగారి ♦ వసుధ వెలయు
సంధకునిపేళ్లు చీకు గ్రు ♦ డ్డనఁగ మూఁగ
మూవ యన మూకనామముల్ ♦ (దేవ దేవ). 14

టీ. గిటక, పొట్టి, కుఱుచ, గిట్ట, గుజ్జు-ఈ ౫ ను పొట్టివానిపేళ్లు. వెడఁగు, వేఁదుఱు, వెట్టి, వీఱిఁడి, వేఱిఁడి, పెంగలి, వెంబరవిత్తు-ఈ౭ను మూర్ఖునికిఁ బేళ్లు. జాణ, దంట, వలంతి, పెరవరి=[పెరవు+అరి, మత్వర్థమునందరియగు]ఉపాయముగలవాఁడు, ప్రోడ,[ప్రౌఢశబ్దవికృతి.]నేర్పరి =[నేర్పు+అరి-మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము.] నేర్పు గలవాఁడు. ఈ ౬ను సమర్థునికిఁబేళ్లు. ప్రన్ననివాఁడు, రూపరి [రూపు+అరి]=అందముగల వాఁడు, చూడఁగలవాడు=ఇతరులచేఁ జూడఁదగినవాఁడు, చక్కనివాఁడు-ఈ ౪ ను సౌందర్యవంతునికిఁ బేళ్లు. సొగసుకాఁడు [సొగసు+కాఁడు]= వేడుకగలవాఁడు, వన్నెకాఁడు=వన్నె గలవాఁడు-ఈ ౨ ను సింగారించుకొన్న వానికిఁ బేళ్లు. చీకు, గ్రుడ్డి — ఈ ౨ ను అంధునినామములు. మూఁగ, మూవ-ఈ౨ను మూఁగవానిపేళ్లు.

క. కాయము పేళ్లై వెలయును
మే యన నొడ లనఁగ మేను ♦ మెయి యన భోగ్య
ప్రాయము పేళ్లగుఁ బరువము
పాయము జవ్వన మనంగ ♦ (భావజదమనా). 15

టీ. మే, ఒడలు, మేను మెయి - ఈ ౪ ను శరీరమునకు నామములు. పరువము, పాయము,జవ్వనము[యౌవనశబ్దభవము.]-ఈ ౩ను యౌవనమునకు నామములు.

తే. నెఱులు కురులు వెండ్రుకలు నా ♦ నెఱక లనఁగఁ
గొప్పు తుఱు మన వేనలి ♦ క్రొవ్వెద యనఁ

కేశధమ్మిల్లములు మించుఁ గీలుగంటు
క్రొమ్ముడి యనంగఁ గేశబంధమ్ముగు (భవ).16

టీ. నెఱులు, కురులు, వెండ్రుకలు, నెఱికలు- ఈ ౪ ను కేశముల నామములు. కొప్పు, తుఱుము, వేనలి, క్రొవ్వెద [క్రొత్త+వెద, ఆద్యక్షర శేషంబగు క్రొత్తశబ్దమునకుఁ బర మగుపరుషసరళస్థిరములకు ద్విత్వము గలుగును.]-ఈ ౪ ను స్త్రీలకొప్పునకుఁ బేళ్లు, కీలుగంటు, క్రొమ్ముడి[క్రొత్త +ముడి—చూ-క్రొవ్వెద]-ఈ ౨ ను వెండ్రుకలముడికిఁ బేళ్లు.

తే. నొసలు నెన్నొసల్ నుదురు నెన్నుదు రనంగఁ
దనరు ఫాలంబు చూడ్కి- చూపనఁగ నొప్పు
నాహ్వయము లీక్షణమునకు నక్షికాఖ్య
లలరుఁ గఁ గను కన్ను నా (సభ్రికేశ). 17

టీ. నొసలు నెన్నొసలు, నుదురు, నెన్నుదురు-ఇవి ౪ ను ఫాలభాగమునకుఁ బేళ్లు. చూడికి. ప. చూడ్కి, [చూచుధాతువుకృదం.] చూపు-ఈ ౨ను చూచుటకు బేళ్లు. కఁ, కను, కన్ను—ఈ 3 కు నేత్రములకుఁ బేళ్లు.

క. వీను లనఁ జెవు లనంగా
జానుగు లన నాహ్వయములు శ్రవణంబులకున్
గౌ నన నడు మనఁగా నభి
ధానము లగు మధ్యమునకుఁ (దరుణేందుధరా) 18

టీ. వీను, చెవి, జానుగు-ఈ 3 ను చెవులకునామములు. కౌను, నడుము-ఈ ౨ ను నడుమునకుఁ బేళ్లు.

తే. అక్కు ఱొమ్మెద బోర నా నలరు వక్ష
మాస్యమున కొప్పుచుండు నాఖ్యలు మొగంబు
మోర మో మనఁ బేళ్లొప్పు నూరువునకుఁ
బెందొడ యనంగఁ గుఱువు నా (నందివాహా) 19

టీ. అక్కు, త్రొమ్ము, ఎద, [హృదయము-వికృ.ఎద] బోరఈరను వక్షస్థలమునకుఁబేళ్లు. మొగంబు, [ముఖశబ్దభవము] మోర, మోము [ముఖము-వికృ. మోము]-ఈ ౩ ను ముఖమునకుఁబేరులు, పెందొడ, కుఱువు-ఈ ౨ ను ఊరువునకు నామములు.

తే. వదనగుహ యొప్పు నోరు నా వాయి యనఁగఁ
బల్లు పలు నాఁగ దంతంబుపేళ్లు వెలయుఁ
బెదవి వాతెఱ మోవి యన్పేళ్లఁ దనరు
చుండు నోష్ఠంబు [శీతాంశుఖండమౌళి]. 20

టీ. నోరు, వాయి-ఈ ౨ ను నోటిరంధ్రమునకుఁ బేరులు. పల్లు, పలు-ఈ ౨ ను దంతనామములు. పెదవి, వాతెఱ, మోవి- ఈ ౩ ను ఓష్ఠమునకు నామములు.

క. కయి యనఁ గై నాఁ గే లనఁ
జెయి యనఁ జై నాఁగఁ జెయ్యి చే వాహస్త
హ్వాయము లగు (నన్నపూర్ణా
ప్రియవల్లభ కాశికాపురీవరనిలయా). 21

టీ, కయి, కై, కేలు, [కేలు-నిత్యైకవచనాంతము.] చెయి, చై, చెయ్యి, చే-ఈ ౭ ను హస్తములు.

క. ఎద యన డెందం బనఁగా
మది యనఁగా నెడఁ దనంగ మఱి యుల్లము నా
హృదయమునకు నివి యొసఁగును
విదితంబుగ నాహ్వాయములు (విశ్వాధిపతీ). 22

టీ. ఎద, డెందము, మది, [మతిశబ్దభవము.] ఎడఁద-పా, ఎడ, [హృదయశబ్దభవము.] ఉల్లము-ఈ ౫ ను మనస్సునకుఁ బేర్లు.

క. లోఁజెయ్యన నఱచెయ్యనఁ
గాఁ జెల్లును బేళ్లు రెండు కరతలమునకున్
మీఁజెయ్యన వెడచెయ్యియు
నాఁ జనుఁ గరచరమభాగనామములు (శివా). 23

టీ. లోఁజెయ్యి=చేతియొక్క లోపలిభాగము, అఱజెయ్యి = లోపలి చెయ్యి-ఈ ౨ ను అఱచేతికిఁ బేరులు. మీఁజెయ్యి=చేతియొక్క మీఁదిభాగము, (మీఁదు+చెయ్యి=మీఁజెయ్యి) వెడచెయ్యి=చేతికివెనుకటిభాగము-ఈ ౨ ను హస్తముయొక్క వెనుకటిభాగమునకుఁ బేరులు.

ఆ. పొట్ట డొక్క కడుపు బొజ్జ బొ్ట్ట యనంగ
నొప్పుచుండు నాఖ్య లుదరమునకు
నాభిబిలమునకును నామధేయము లగు
బొడ్డు నాఁగ మఱియుఁ బొక్కి లనఁగ 24

టీ. పొట్ట, డొక్క, కడుపు, బొజ్జ, బొట్ట-ఈ ౫ ను ఉదరమునకుఁ బేళ్లు. బొడ్డు, పొక్కిలి-ఈ ౨ ను నాభికిఁ బేళ్లు.

తే. వెన్నునంగను వీఁపు నా వెనుకమేను
నాఁగఁ జరమాంగమున కొప్పు నామములుగఁ
బుఱ్ఱె తలపాల నాఁ బునుక పుఱియ నాఁగ
ఫాలమున కాఖ్య లై యొప్పు (ఫాలనేత్ర.) 25

టీ. వెన్ను, వీఁపు,వెనుకమేను=శరీరముయొక్క వెనుకటి భాగము-ఈ ౩ ను వీఁపుకుఁ బేరులు. పుఱ్ఱె, తలపాల, పునుక, పుఱియ,-ఈ ౪ ను కపాలమునకుఁబేళ్ళు.

క. అడుగంజ హజ్జ యనఁగాఁ
బుడమిఁ బదంబునకు నామములు విలసిల్లున్

మెడ కుత్తుకట్టు గొం తన
నడరు గళంబునకుఁ బే (ళ్లనంగధ్వంసీ). 26

టీ. అడుగు, అంజ, హజ్జ-ఈ ౩ ను పాదమునకుఁ బేర్లు. మెడ, కుత్తుక, అట్టు, గొంతు-ఈ ౪ ను గొంతునకుఁ బేర్లు.

ఆ. బువ్వ వంటకంబు బోనంబు మెతుకు కూ
డోగిరము పసాద మోరె మనఁగ
నన్న మొప్పుఁ జేల మలరుఁ బుట్టంబు దు
వ్వలువ చీర కోక వలువ యనఁగ. 27

టీ. బువ్వ, వంటకము, బోనము, మెతుకు, కూడు, ఓగిరము,పసాదము, ఓరెము-ఈ ౮ యును అన్నమునకు నామములు. పుట్టము, దువ్వలువ చీర-పా, చీరె, కోక, వలువ-ఈ ౫ ను వస్త్రమునకు నామములు.

తే. మెసవె నారోగిణమొనర్చె మెక్కెఁ దినియెఁ
గుడిచె నారగించెను బసాపడియె నమలె
సాపడె ననంగ నొప్పు భోజనము సేసె
ననుట కివి యాఖ్యలై (యీశ యభ్రికేశ). 28

టీ. మెసవెను-పా. మెసఁగెను, అరోగిణమొనర్చెను-పా. ఆరోగ మొనర్చెను, మెక్కెను, తినియెను, కుడిచెను, ఆరగించెను, పసాపడియె నమలెను. సాపడెను-ఈ ౯ యును భోజనము చేసే ననుటకుఁ బేరులు.

క. నాన యన సిగ్గు సిబ్బితి
నా నివి వ్రీడాపదంబు నామంబు లగుం
బానము సేయుటపేళ్లగు
నానుట త్రాపు టనఁ ద్రాగు టనఁ గ్రోలు టనన్. 29

టీ. నాన, సిగ్గు, సిబ్బితి-ఈ ౩ ను లజ్జకుఁబేరులు. ఆనుట, త్రాగుట; త్రాపుట, క్రోలుట [ఈ నాలుగును భావార్థకములు.] ఈ ౪ ను మద్యాది ద్రవ్యములఁ బానము సేయుటకుఁ బేరులు.

ఆ. తళియ పళ్లెరంబు ౯ తెలె హరివాణంబు
తట్టి కంచ మనఁగ ౯ దనరుఁ బాత్ర
చెల్లుఁ జషకమునకుఁ ౯ బేళ్లు డబ్బర కోర
గిన్నె యనఁగ (రజత౯గిరినివాస). 30

టీ. తళియ, పళ్ళెరము, తెలె, హరివాణము, తట్టి, కంచము - ఈ ౬ ను భోజనపాత్రమునకుఁ బేరులు. డబ్బర, కోర, గిన్నె-ఈ ౩ను పాన పాత్రమునకుఁ బేరులు.

తే. నతికిఁ బే ళ్లొప్పు జోత దండ౯డము జొహారు
మ్రొక్కు జేజే యనంగఁ గేల్ ౯ మొగిచెఁగొలిచె
నెఱఁగెఁ జేమోడ్చె నన నమ౯స్కృతి యొనర్చె
ననుట కివి యాఖ్య లగు (నీశ ౯ యభ్రకేశ). 31

టీ. జోత, దండము, జొహారు, మ్రొక్కు, జేజే-ఈ ౫ను నమస్కారమునకుఁ బేరులు. కేల్మొగిచెన్=చేతులు జోడించెను, కొలిచెను-ఎఱఁగెణ-పా.ఎరఁగెణ, చేమోడ్చెను=చేతులుజోడించెను-ఈ ౪ ను నమస్కారము చేసే ననుటకుఁ బేరులు.

తే. ఒప్పు శయనించుటకును బ౯న్నుండెఁ బండెఁ
బవ్వడించెఁ బరుండెను ౯ బవ్వళించె
న త్తమిల్లె నన న్మఱి ౯ మెత్త సెజ్జ
పఱపు పా న్పనఁ దగు శయ్య ౯ (ఫాలనేత్ర). 32

టీ. పన్నుండెను, పండెను, పవ్వడించెను, పరుండెను, పవ్వళించెను, అత్తమిల్లెను-ఈ ౬ ను శయనించె ననుటకుఁ బేళ్ళు. మెత్త, సెజ్జ,[శయ్య-వికృ సెజ్జ.] పఱపు, పాన్పు-ఈ ౪ ను శయ్యకుఁ బేరులుఁ

తే. ఒప్పు ధ్వనిపేళ్లు రొద యన ౯ నులిపు నాఁగ
స ద్దనంగను గూఁత నాఁ ౯ జప్పు డనఁగ

నలుకు డన రోదనము సేసె ననుట కాఖ్య
లెసఁగు నఱచెను వాపోయె నేడ్చె ననఁగ. **33**

టీ. రొద, ఉలివు, సద్దు, [శబ్దశబ్దవికృతి.] కూఁత, చప్పుడు, అలుకుడు-ఈ ౬ ను శబ్దమునకుఁ బేరులు. అఱచెను, వాపోయెను, ఏడ్చెను-ఈ ౩ ను రోదనము చేసె ననుటకుఁ బేరులు.

క. అగుఁ బెల్లు నీరువట్టన
దగ దప్పిము డూప యనఁగ దాహంబునకున్
నగవు నగు నవ్వు నవు నా
నగు నాఖ్యలు హాసమునకు (నగజాధీశా). **34**

టీ. నీరువట్టు, దగ, దప్పి, దూప-ఈ ౪ ను దాహమునకుఁ బేరులు. నగవు, నగు, నవ్వు, నవు- ఈ ౪ ను హాసమునకుఁ బేరులు.

క. చాగము నాఁ బుడు కనఁగా
నీగి యనఁగ నిడుట యనఁగ నీవి యనంగాఁ
దేగము నాఁ బెట్టుడు నాఁ
ద్యాగమునకు నాఖ్య లగుచు ధరఁబరఁగు(శివా). 35

టీ. చాగము, పుడుకు, ఈగి, [ఇచ్ఛధా. కృ] ఇడుట, [ఇచ్ఛధా. భావార్థకము.] ఈవి, తేగము, [త్యాగశబ్దభవము.] పెట్టుడు-ఈ ౭ ను దానమునకుఁ బేరులు.

ఆ. ఎలసె బెరసె హత్తె నెనసె నదికెఁ జెందె
బొందె దొరసెఁ గూడె నొందె చెనకె
ననఁగ సక్తమయ్యె ననుటకు నివి యాఖ్య
లగు (గిరీశ యీశ యభ్రకేశ). 36

టీ. ఎలసెను, బెరసెను, హత్తెను, ఎనసెను, అదికెను, చెందెను, పొందెను, దొరసెను, కూడెను, ఒందెను, చెనకెను — ఈ ౧౧ ను కలిసి కొనె ననుటకుఁ బేర్లు.

ఆ. ఎడసెఁ బాసె వేఱు పడెఁ బురివిచ్చె నా
నలరు భేద మయ్యె ననుట పేళ్లు
స్వవశ మయ్యె ననుట కవుఁ బేళ్లు లోనయ్యె
నగ్గమయ్యె ననఁగ (ససమనేత్ర). 37

టీ. ఎడసెను, పాసెను, వేఱుపడెను, పురివిచ్చెను-ఈ ౪ను వియోగమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు. లోనయ్యెను, అగ్గమయ్యెను-ఈ ౨ను స్వాధీనపడె ననుటకుఁ బేళ్లు.

ఆ. అగు గృహీత మయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లగ
పడియెఁ జేపడియెను బట్టువడియెఁ
జిక్కువడియెఁ దగిలెఁ జిక్కెఁ దగుల్పడె
ననఁగ (నగనివేశ యభ్రికేశ). 38

టీ. అగపడియెను(అగ్గము+పడియెను)=అధీనమయ్యెను,చేపడియెను(చే+పడియెను)=చేతఁజిక్కెను, పట్టువడియెను=పట్టుజిక్కెను,చిక్కువడియెను, తగిలెను, చిక్కెను, తగుల్పడెను-ఈ౭యును గృహీతమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. అనియె నొడివె వక్కాణించె నాడెఁ జెప్పె
వినిచె వాక్రుచ్చెఁ బలికె నాఁ జను వచించె
ననుట కాలించె నాలకించెను వినె నన
నలరు నవధరించె నటంట కాఖ్య (లీశ). 39

టీ. అనియెను, నొడివెను, వక్కాణించెను, ఆడెను,చెప్పెను, వినిచెను, వాక్రుచ్చెను, పలికెను-ఈ౮యును చెప్పె ననుటకుఁ బర్యాయములు, ఆలించెను, ఆలకించెను, వినెను-ఈ ౩ను అవధరించె ననుటకుఁ బేరులు.

క. కనియెను చూచెను కాంచెను
కనుఁగొనెఁ గన్గొనె ననంగఁ గలయవి పేళ్లై

చను వీక్షించె నటంటకు
(ఘనతరగోరాజగమన । కాయజదమనా). 40

టీ. కనియెను, చూచెను, కాంచెను, కనుఁగొనెను, కన్గొనెను-ఈ ౫ను దర్శించె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. చనుఁ గృతగమనుఁడ నయ్యెద
ననుటకు నామంబు లగుచు । నవని నరిగెదన్
జనియెదఁ బోయెద నేగెద
పనివినియెద ననెడునట్టి । పలుకులు (రుద్రా.) 41

టీ. అరిగెను, చనియెను, పోయెను, ఏగెను, పనివినియెను-ఈ ౫ ను బయలుదేఱె ననుటకుఁ బేర్లు.

ఆ. ద్విగుణమున కభిఖ్య । లగు తిబ్బ డిమ్మడి
జంట దంట దుగయు । జమిలి రెట్టి
యినుమడి యన మిథున । మున కాఖ్య లగు జోడు
దోయి కవ యనంగ । (ధూతకలుష). 42

టీ. ఇబ్బడి, ఇమ్మడి, జంట, దంట, దుగ, జమిలి, రెట్టి-పా. రెంట ఇనుమడి-ఈ ౮ యు రెండింతలకుఁ బేర్లు. జోడు, దొయి, కవ-ఈ ౩ న మిథునమునకుఁ బేర్లు.

సీ. ఒం డొక్కఁ డొకటి యొ । క్కండ నగు నేక
మీరు రెం డిరు నాఁగ । నెసఁగు ద్వయము
తిగ మూఁడు మూ ర్నాఁగఁ । దగు త్రయి తీవంచ
నలు నాల్గు చౌ యన । నగుఁ జతుష్క-
మెసఁగుఁ జౌవంచ యై । దే ననఁ బంచకం
బా ఆఱుమూఁ డితి । గనగ నొప్పు

షట్కంబు ఋషిసంఖ్య ƒ సత చక్కపగడ యే
డన నొప్పు నష్టసం ƒ ఖ్యకును బేళ్లు
తే. దనరు నిరునాలు గెనిమిది ƒ దచ్చి యనఁగఁ
బరఁగు నీరాఱు పండ్రెండు ƒ బార యనఁగఁ
ద్వాదశమునకు నాఖ్యలు ƒ ధరణియందు
(వినుతకరుణాసనాథ శ్రీ ƒ విశ్వనాథ). **43**

టీ. ఒండు, ఒక్కఁడు, ఒకటి, ఒక్కండు-ఈ ౪ ను ఏకసంఖ్యకు నామములు, ఈరు, రెండు, ఇరు-ఈ ౩ ను ద్వయమునకుఁ బేరులు. తిగ, మూఁడు, మూరు-త్రితయమునకుఁ బేర్లు, తీవంచ=మూఁడునొక్కటియు, నలు, నాలుగు, చౌ - ౪ ను నాలుగునకుఁ బేర్లు. చౌవంచ=నాలుగు నొక్కటియు, ఐదు-రూ. అయిదు, ఏను-ఈ౩ను పంచసంఖ్యానామములు. ఆఱు, ఇరుమూఁడు=రెండుమూఁడులు, ఇత్తిగ= [ఇరు+తిగ=ఇత్తిగ] రెండు మూఁడులు - ఈ ౩ ను షట్సంఖ్యానామములు, సత (సప్తశబ్దభవము.) చక్కపగడ=ఆఱునొకటియు, ఏడు-ఈ ౩ ను సప్తసంఖ్యకుఁ బేరులు, ఇరు నాలుగు=రెండునాలుగు, ఎనిమిది, దచ్చి-ఈ ౩ ను అష్ట సంఖ్యకుఁ బేరులు, ఈరాఱు=రెండాఱులు, పండ్రెండు, బార-ఈ **3** ను ద్వాదశ సంఖ్యకుఁబేరులు.

తే. జరిగె నూఁడెను జాఱెను ƒ నుఱికె వెళ్లెఁ
బాఱెఁ బఱచెను దొలఁగె న ƒ ప్పలుకు లెల్ల
నవనిలోనఁ బలాయితుం ƒ డయ్యె ననుట
కాఖ్యలై యొప్పుఁ (జంద్ర రే ƒ ఖావతంస). **4**

టీ. జరిగెను, ఊఁడెను, జాఱెను, ఉఱికెను, వెళ్ళెను, పాఱెను, పఱ చెను, తొలఁగెను—ఈ౮ యుఁ బరుగెత్తె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. వేంచేసెను వచ్చెం జను
దెంచెను విచ్చేసె నరుగు ƒ దెంచె ననఁగ నే

తెంచె నన నయ్యె నాగతుఁ
డంచుం బలుకుటకు నాఖ్య ♃ (లంబరకేశా). 45

టీ. వేంచేసెను,వచ్చెను, చనుదెంచెను(చను+తెంచెను),విచ్చేసెను, అరుగుదెంచెను-రూ. అరుదెంచెను, ఏతెంచెను-పా. ఏగుదెంచెను-ఈ౯ను ఆగతుఁడయ్యెననుటకుఁ బేర్లు.

తే. నాఁటిసుత నాఁటినుండియు ♃ నాఁటఁగోలె
నాఁటఁబట్టి నాఁడు మొదలు ♃ నాఁగ నాహ్వ
యమ్ము లయ్యెఁ దదారభ్య ♃ యనుట కవని
(వినుతకరుణాసనాథ శ్రీ ♃ విశ్వనాథ). 46

టీ. నాఁటిసుత, నాఁటినుండి, నాఁటఁగోలె, నాఁటఁబట్టి, నాఁడు మొదలు-ఈ౫ను, అదిమొదలు=ఆదినమునుండి యనుటకుఁ బేర్లు.

తే. వైరమునకును ధర సమా ♃ హ్వాయము లమరుఁ
గంటు పగ మచ్చరంబు సూ ♃ డొంటమి యన
వలపు కూరిమి మేలు నా ♃ నలరుఁ బేళ్ళు
మోహమునకును (శారదాం ♃ బుదనిభాంగ). 47

టీ. కంటు, పగ, మచ్చరము,(మత్సరశబ్దభవము.)సూడు,ఒంటమి-ఈ౫ను విరోధమునకుఁ బేర్లు. వలపు, (వలచుధాతువు కృదంతము.)కూరిమి-రూ. కూర్మి, మేలు-ఈ౩ను మోహమునకుఁ బేర్లు.

క. పెనఁకువ జగడము కయ్యం
బని బవరము కలను చివ్వ ♃ యాలము పోట్లా
టన దురము పోరు నాఁగాఁ
జను యుద్ధంబునకుఁ బేళ్ళు ♃ [చంద్రార్ధధరా]. 48

టీ. పెనఁకువ,(పెనఁగు-కృదం.)జగడము, కయ్యము.(కలహశబ్ద భవము.)ఆని,బవరము,కలను,చివ్వ, అలము,పోట్లాట,(పోట్లాడు-కృదం.) దొరము, పోరు—ఈ ౧౧ ను యుద్ధమునకుఁ బేరులు.

ఆ. పదమదంబు సేసెఁ ϟ జక్కాడె నుగ్గాడెఁ
జదిపెఁ బీఁచమడఁచెఁ ϟ జంపెఁ గెడపె
నుఱుముసేసెఁ ద్రుంచెఁ ϟ బరిమార్చెఁ దెగటార్చె
మన్నిగొనియెఁ దునిమె ϟ పడిపె ననఁగ. 49

తే. హతము గావించె ననుటకు ϟ నాఖ్య లయ్యె
మనిపె నేలెను బ్రతికించె ϟ మంచెఁ బ్రోచె
సాఁకె నన నొప్పు నాఖ్యలు ϟ సరవితోడ
నరయఁ బోషించె ననుటకు ϟ [నంబికేశ]. 50

టీ. పదమదంబు సేసె, చక్కాడె, నుగ్గాడెను, చదిపెను, పీఁచమడఁచెను, చంపెను, కెడపెను, నుఱుముచేసెను, త్రుంచెను, తెగటార్చెను, మన్నిగొనియెను, తునిమెను, పడిపెను—ఈ ౧౩ ను సంహరించెననుటకుఁ బేళ్లు. మనిపెను, ఏలెను, బ్రతికించెను,మంచెను,బ్రోచెను,సాఁకెను-ఈ ౬ ను రక్షించెననుటకుఁ బేళ్ళు.

క. ధరలో శూరాహ్వయములు
పరఁగున్ మొనకాఁ డనంగ ϟ బం టనఁగాఁ బో
టరియన వడిగలవాఁ డన
బిరు దన వాఁడిమగఁ డనఁగ ϟ [భీమకపర్ది]. 51

టీ. మొనకాఁడు, బంటు, [భటశబ్దభవము.]పోటరి[పోటు+అరి] = శౌర్యము గలవాఁడు, [మత్వర్థమందు 'అరి' యగు.]వడిగలవాఁడు బిరుదు, వాఁడిమగఁడు-ఈ ౭ ను శూరునికిఁ బేళ్ళు.

తే. బాసట యనంగఁ దోడ్పాటు ✽ నా సమాహ్వ
యంబు లగుచుండు రెండు సా ✽ హాయ్యమునకు
నాఖ్యలు శుభంబునకును ల ✽ గ్గనఁగ బా గ
నంగ మే లన లెస్స య ✽ నంగ [నీశ]. 52

టీ. బాసట, తోడ్పాటు-ఈ ౨ ను సాహాయ్యమునకుఁ బేళ్ళు. లగ్గు బాగు, మేలు, లెస్స-ఈ ౪ ను క్షేమమునకుఁ బేళ్ళు.

ఆ. కూలె నీల్గెఁ జచ్చెఁ ✽ గాలంబు సేసెను
కెడసె సమసె నాతె ✽ మడిసెఁ జెల్లెఁ
బెద్దనిదురవోయె ✽ బిద్దె దోరెను గంతు
గొనియె ననుటపేళ్ళ ✽ గును మృతునకు. 53

టీ. కూలెను, నీల్గెను, చచ్చెను, కాలంబుచేసెను, కెడసెను, సమసెను, ఆతెను, మడిసెను, చెల్లెను, పెద్దనిదురపోయెను, బిద్దెను, దోరెను, గంతు గొనియెను-ఈ ౧౩ ను మృతినొందె ననుటకుఁ బేరులు.

సీ. తిమ్మనైనది యనఁ ✽ దిన్ననైనది యన
జానైన దనఁగ బా ✽ గైన దనఁగ
నాణెమైన దన వి ✽ న్నాణమైనది యన
మానైన దనఁగ లె ✽ స్సైన దనఁగ
బిన్ననైనది యనఁ ✽ జెన్నైన దన నలు
నైనది యనఁగఁ జె ✽ ల్వైన దనఁగఁ
బొనరినయది యన ✽ నొనరిన దనఁగఁ జొ
క్కటమైన దనఁగ జ ✽ క్కని దనంగ
సొబగైన దనఁగను ✽ సొంపైన దనఁ గొమ
రైనది యన గొన ✽ బైన దనఁగఁ

దోరమైన దన సిం ॥ గారమైనది యన
మేలైన దనఁగ ॥ మెచ్చైన దనఁగ

తే. మురువుగలయది యొప్పైన ॥ దొఱపుగలది
యందమైనది తనరిన ॥ దలరినట్టి
దనఁగఁ బరఁగిన దనఁ బేళ్ళు ॥ తనరుచుండు
మంజులంబైన దనుటకు ॥ (మదనదమన). 54

టీ. తిమ్మనైనది,తిన్ననైనది,జానైనది,బాగైనది,నాణెమైనది,వినాణమైనది,మానైనది, కెప్పైనది,పిన్ననైనది, చెన్నైనది,నలువైనది,చెల్వైనది,పొనరినయది, ఒనరినది, చొక్కటమైనది,చక్కనిది,సొబగైనది, సొంపైనది, కొమరైనది, గొనబైనది,తోరమైనది, సింగారమైనది, మేలైనది, మెచ్చైనది, మురువుగలయది, ఒప్పైనది, ఒఱపుగలది, అందమైనది, తనరినది, అలరినట్టిది, పరఁగినది-ఈ ౩౧ యు సౌందర్యము గలదానికిఁ బేరులు.

తే. కపుర మనఁ గప్పురం బనఁ ॥ గప్ర మనఁగఁ
బుడమిఁ గర్పూర మొప్పుఁ దాం ॥ బూల మొప్పు
వీడియము వక్కలాకులు ॥ విడెము తమ్మ
లంబు వీడెంబు వీడ్య మ ॥ నం (బురారి). 55

టీ. కపురము, కప్పురము,కప్రము-ఈ౩ను కర్పూరమునకుఁబేళ్ళు.
వీడియము-రూ. విడియము, వక్కలాకులు, విడెము, తమ్మలము, వీడెంబు, వీడ్యము-ఈ ౬ ను తాంబూలమునకుఁ బేరులు.

తే. వెలయుచుండును సిరి లచ్చి ॥ కలిమి యనెడు
పేళ్ళ సంపద యొద్దడి ॥ పేదఱికము
లేమి నిప్పచ్చరము నెవ్వ ॥ లేమి డనఁగ
నలరు దారిద్ర్యమునకు నా ॥ ఖ్యలు (గిరీశ). 56

టీ. సిరి. [శ్రీశబ్దభవము.]లచ్చి, కలిమి—ఈ ౩ ను సంపదకుఁబేరులు. ఎద్దడి, పేదఱికము, లేమి, నిప్పచ్చరము, నెవ్వ,లేమిడి—ఈ౬ను దారిద్ర్యమునకుఁ బేరులు.

తే. మగతనం బన గం డన ॥ మగఁటిమి యనఁ
బౌరుషంబున కాఖ్య లై ॥ పరఁగుచుండు
నుక్కు చేగ దిటము చేవ ॥ యుదుటు గట్టి
దిట్ట ముఱిది బిగువు నాగ ॥ ధృతికిఁ బేళ్లు. 57

టీ. మగతనము, గండు, మగఁటిమి-ఈ ౩ ను పౌరుషమునకుఁబేరులు. ఉక్కు, చేగ, దిటము, చేవ, ఉదుటు, గట్టి, దిట్టము, ఉఱిది,బిగువు-ఈ ౯ యు ధైర్యమునకుఁ బేరులు.

తే. బద్ధు నా బొంకు నాఁగ ద ॥ బ్బర యనంగఁ
గల్ల నాఁగ హుళిక్కి నాఁ ॥ జెల్లుఁ బేళ్లు
ధర నసత్యమునకును స ॥ త్యంబు పరఁగు
నిజ మనగఁ నిక్కువం బన ॥ నిక్క మనఁగ. 58

టీ. బద్దు, బొంకు,దబ్బర,కల్ల,హుళిక్కి-ఈ ౫ ను అసత్యమునకుఁ బేరులు. నిజము, నిక్కువము, నిక్కము-ఈ ౩ ను సత్యమునకుఁ బేరులు.

క. బెడఁద దెస చేటు చేడ్పా
ట్గొడ వార్తం బంగలార్పు ॥ గోరంబు దొసం
గిడుమ వెత క స్తి యంగద
కడగండ్లనఁ జను విపత్తు ॥ (గౌరీరమణా). 59

టీ. బెడఁద, దెస, చేటు, చేడ్పాటు, గొడవ, ఆర్తము, అంగలార్పు,[అంగలార్చుధా. కృ.] గోరము,[ఘోరశబ్దభవము]దొసంగు,ఇడుమ, వెత, కస్తి, అంగద, కడగండ్లు[ఈశబ్దము నిత్యబహువచనాంతము,]-ఈ ౧౪ ను ఆపదకుఁ బేరులు.

క. వెల జట్టి విలువ రో యనఁ
గలనుడువులు దనరుచుండుఁ గ్రయనామము తా
వెలయంగ వంగసము నాఁ
గొల మన వంగడము నాఁగఁ గులమొప్పు (శివా).60

టీ. వెల, జట్టి, విలువ రో[రై గ్లౌ శబ్దముల కోత్వంబు విభాషనగు. బా. తత్స, సూ. 64.] ఈ ౪ ను క్రయమునకుఁ బేరులు. వంగసము,కొలము, [ప్రకృతి-కులము.] వంగడము-[ఇదియు, వంగసమును వంశశబ్దభవములు.] ఈ ౩ ను కులమునకుఁ బేరులు.

క. క్రమ్మఱ నెప్పటి వెండియుఁ
గ్రమ్మఱి తిరుగన్ మఱిన్ మరల మగుడను నా
నిమ్మహిఁ బునఃపదంబున
కిమ్ముల నివియాఖ్య లగు (మహీధరచాపా).61

టీ. క్రమ్మఱన్, నెప్పటి, వెండియున్, క్రమ్మఱి, తిరుగఁ, మఱి, మరలను, మగుడను-ఈ ౮ యు ఇంకను అనునర్థము గలవి.

క. ఒకమరి యొకపరి యొకమా
టొకసా రొకతేప యనఁగ నొకసా రనఁగా
నొకవిడుత యొక్కతూ కన
నొకతడవ యనంగ మఱియు నొకతూరి యనన్. 62

తే. ఏకవారం బనుట కొప్పు నిన్ని పేళ్లు
జగతిఁ బల్మాఱు వేమాఱు సారె పెక్కు-
మాఱు లెన్నెనిమా ర్లనఁ బరఁగు నాఖ్య
లగుచు నివి బహువారంబు లనుట (కీశ). 63

టీ. ఒకమరి, ఒకపరి, ఒకమాటు, ఒకసారి,ఒకతేప,:ఒకసారి, ఒక విడుత, ఒకతూకు, ఒకతడప, ఒకతూరి - ఈ ౧౦ యు ఏకపర్యాయమును

టకుఁ బేరులు. పల్మాఱు - రూ. పలుమఱు, పలుమాఱు వేమాఱు, సారె, పెక్కుమాఱులు, ఎన్నేనిమాఱులు-ఈ 4 ను మాటిమాటికి ననుటకుఁ బర్యాయములు.

తే. త్వరితమున కొప్పుఁ బెల్లు చెచ్చెరను సరగ
వేగిరము వేగ వేళము వెసను వడిగ
గ్రక్కునను గ్రద్దన ననంగఁ గ్రన్న ననఁగ
గొబ్బునను దిగ్గున ననంగఁ (గుధరచాప). 64

టీ. చెచ్చెర, (చెర+చెర=చెచ్చెర)సరగ,వేగిరము, వేగ, వేళము, వెసన్, వడిగన్, గ్రక్కునన్, గ్రద్దనన్, క్రన్నన, గొబ్బునను, దిగ్గునన్-ఈ ౧౨ ను శీఘ్రముగా ననుటకుఁ బేరులు.

క. కలవు వివరింపఁగా నా
ఖ్యలు వరుసన్ నిర్గమించె ననుటకు ధరలో
వెలువడియె వెళ్లె వెడలెను
వెలలె ననం (జిత్ప్రికాశ విశ్వాధిపతీ). 65

టీ. వెలువడియెను, వెళ్లెను, వెడలెను: వెలలెను-ఈ౪ను పయనమయ్యెననుటకుఁ బేరులు.

క. వినుతి యొనరించె ననుటకుఁ
దనరున్ నామంబు లగుచు ధరపై నగ్గిం
చెను కైవారము సేసెన్
గొనియాడెను బొగడె ననఁగఁ గొండాడె ననన్. 66

టీ. అగ్గించెను, కైవారముసేసెను=స్తోత్రముచేసెను,కొనియాడెను, బొగడెను. కొండాడెను=ఈ ౫ ను స్తోత్రముచేసెననుటకు నామములు.

సీ. చుట్టలు విందులు చుట్టాలు బందుగు
లనఁ జను బంధు సమాహ్వయములు

వఱలు నన్యుఁడు లాతి § వాఁ డనఁగా వింత
వాఁ డనఁగాఁ బెఱ § వాఁ డనంగ
వ్యాజంబునకు నామ § మా నెపం బనఁగ న
న్వేషించె ననుట కౌ § వెదకె నెమకె
నరసె రోసె ననంగ § నారసెఁ దడవె నాఁ
గాంక్షకుఁ బేరు తాఁ § గ్రమముతోడఁ

తే. గ్రచ్చు కోరిక తమి కోర్కి § యిచ్చ యనఁగ
నెపుడు నెడపక యుడుగక § యెల్లపు డన
నిచ్చ యనయంబు నాఁగను § నిచ్చ లనఁగఁ
దనరు నాఖ్యలు సంతతం § బనుట (కీశ). **67**

టీ. చుట్టలు, [ఏక. చుట్టము. బహు. మువర్ణలోపము] విందులు, చుట్టాలు, [మువర్ణలోప ఆదిదీర్ఘ ములు]బందుగులు][బంధుశబ్దభవము]-ఈ ౪ ను బంధువునకుఁ బేరులు. లాతివాఁడు, వింతవాఁడు, పెఱవాఁడు-ఈ ౩ ను అన్యుఁడనుటకుఁ బేరులు. నెపము-[ప్రకృతి-విభము.]వ్యాజమునకుఁ బేరు. వెదకెను, నెమకెను, అరసెను, రోసెను, ఆరసెను, తడవెను-ఈ ౬ ను విచారించెననుటకుఁ బేరులు. క్రచ్చు, కోరిక,[కోరుధా. కృదం.]తమి, కోర్కి-ఇచ్చ [ఇచ్ఛాశబ్దభవము.]-ఈ 4 ను అపేక్షకుఁ బేరులు. ఎపుడు, ఎడపక, ఉడుగక, ఎల్లపుడు, నిచ్చ, అనయము, నిచ్చలు-ఈ ౭ ను సర్వదా యనుటకుఁ బర్యాయములు.

సీ. తనరుఁ బ్రవేశించె § ననుటకు నాఖ్యలు
తూఁకొనెఁ జొచ్చెను § దూఱె ననఁగ
నంఘ్రితాడితుఁ జేసె § ననుటకుఁ బేళ్లగుఁ
దాఁచెఁ గాళ్లఁ గ్రుమ్మెఁ § దన్నె ననఁగ

నాలస్య మొనరించె § ననుటకుఁ జెల్లు నా
మమ్ములు తడసెను § మసలె ననఁగఁ
ద్యక్తంబు గావించె § ననుటకు నాఖ్య లౌ
వీడెను వదలెను § విడిచె ననఁగ

తే. దాఱుమాఱయ్యె వీడ్వడెఁ దడఁబడె నన
నాఖ్య లొప్పు విపర్యస్త § మయ్యె ననుట
కలరుఁ బ్రహరించె ననుట కా § హ్వాయము లడిచెఁ
గొట్టె మొత్తెను మోఁదె నాఁ § (గుధరనిలయ).68

టీ. తూకొనెను, చొచ్చెను, తూఱెను - ఈ 3 ను ప్రవేశించెననుటకుఁ బేర్లు. తాఁచెను, కాళ్ళఁ గ్రుమ్మెను,తన్నెను–ఈ 3 ను కాలితోఁ దన్నె ననుటకుఁ బేరులు. తడసెను, మసలెను–ఈ 2 కు ఆలస్యముచేసెననుటకుఁ బేరులు. వీడెను, వదలెను, విడిచెను–ఈ 3 ను పరిత్యజించె ననుటకు నామములు. తాఱుమాఱయ్యెను, వీడ్వడెను,తడఁబడెను–ఈ 3 ను హెచ్చుతక్కువయ్యెననుటకుఁ బేరులు. అడిచెను, కొట్టెను, మొత్తెను, మోఁదెను,ఈ4ను ప్రహరించెననుటకుఁ బేరులు,

సీ. ముందట నెదుటను § మ్రోల ముంగల నాఁగ
నాఖ్య లౌ సముఖమం § దనుట (కభవ)
యలయిక బడలిక § యలపు సేద యనంగ
శ్రమమున కాఖ్య లౌ § (శమనదమన)
తాలిమి యోరుపు § తాలిక నాఁగను
క్షమకు నాహ్వాయము లౌఁ § (జర్మవసన)
తవళి బవంతంబు § టక్కు దుత్తూరంబు
వెఱ్ఱు నా ఛద్మ మౌ § (విషమనేత్ర)

టీ. అసదు, కొంచెము, సైకము,అలఁతి,అన్నువ,చిన్న, నలికము, సన్నము-ఈ ౮ యు కొంచెమనుటకుఁ బేరులు. ఎక్కుడు, చాలఁ, ఎంతే నియుఁ, మిగులఁ, తద్దయుఁ, తద్ద, మిక్కిలి పెద్దయుఁ - ఈ ౮ యు అధికముగా ననుటకుఁ బేరులు. వెగ్గలమయ్యెను. క్రిక్కిఱిసెను, వెక్కసమ య్యెను, ఈ ౩ ను హెచ్చయ్యెననుటకుఁ బేరులు. సగ్గె, కుందె, డొంకె, తగ్గె, సడలె, క్రుంగె, ఉబ్బణఁగె, స్రుక్కె-ఈ ౮ యు క్షీణదశనొందె ననుటకుఁ బేరులు.

ఆ. మించు వాసి మేలు । మేటి పెచ్చెచ్చన
నధికమునకు నాఖ్య । లగుచు వెలయుఁ
బనులు నాఁగఁ జెయువు । లనఁ జేత లన నొప్పుఁ
గర్మమునకుఁ బేళ్లు । [చర్మవసన] 71

టీ. మించు, వాసి, మేలు, మేటి, పెచ్చు, ఎచ్చు-ఈ ౬ ను అధిక మనుటకుఁ బేరులు. పనులు, చెయువులు, చేఁతలు (చేయుధా. కృధం.]ఈ ౩ ను కార్యమునకుఁ బేర్లు.

ఆ. అనిపె ననిచెఁ బనిపెఁ । బనిచె నంపెను బంపెఁ
బుచ్చె గెలుపుమనియెఁ । బొమ్మటనియె
ననఁగ నివి సమాఖ్య । లగును బ్రస్థాపించె
ననెడుక్రియకు [నీశ । యభ్రకేశ]. 72

టీ. అనిపెను, అనిచెను, పనిపెను, పనిచెను, అంపెను, పంపెను, పుచ్చెను, గెలువుమనియె, పొమ్మటనియె-ఈ ౯ యు పయనముచేసి పంపెను అనుటకు నామములు.

తే. కొదవ కొద కుందు తగ్గు త । క్కువ కొఱంత
వెలితి కొఱ లొచ్చు కడమ నా । వెలయు న్యూన
సమభిధానము లర సాము । సగయు సవము
నాఁగ నర్ధాహ్వయంబు లౌ । [నాగభూష]. 73

టీ. కొదవ, కొర, కుందు, తగ్గు, తక్కువ, కొఱఁత, వెలితి, కొఱఁ లొచ్చు, కడమ—ఈ ౧౦ యును న్యూనతకుఁ బేరులు, అర, సాము, సగము, సవము—ఈ ౪ ను అర్ధమనుటకుఁ బేరులు.

తే. వేళ్ళ పశ్చాత్తనుటకును వెల్లు వెనుకఁ
బిదపఁ దర్వాతఁ బదపడి పిమ్మట నన
మునుపు మును మున్ను తొలితొల్లి ముందు తొలుత
ననఁగఁ బూర్వపదార్థాఖ్యలౌ [గిరీశ]. 74

టీ. వెనుకఁ, పిదపఁ, తర్వాతఁ, పదపడి, పిమ్మటఁ—ఈ ౫ ను అనంతరం బనుటకుఁ బేరులు, మునుపు, మును, మున్ను, తొలి, తొల్లి, ముందు, తొలుత—ఈ ౭ ను పూర్వమనుటకుఁ బేరులు.

ఆ. పాఱుఁబోతు పిఱికి పంద కోఁచ యనంగఁ
బేళ్ళు దనరు సమర భీరువునకు
దిట్ట యుక్కుతునియ గట్టిడెందంబువాఁ
డనఁగ ధైర్యవంతుఁ డలరు [నీశ], 75

టీ పాఱుఁబోతు, పిఱికి, పంద, కోఁచ—ఈ ౪ ను యుద్ధమున భయ పడువానికిఁ బేరులు. దిట్ట, ఉక్కుతునియ, గట్టిడెందమువాఁడు—ఈ ౩ను ధైర్యవంతునకుఁ బేరులు.

తే. పౌఁజు చేరువ మొత్తంబు బారు తుటుము
దండు పరి గమి కూటువ పిండు దాఁటు
మూఁక దళమును బేళ్ళు స మూహమునకు
[భుజగవరహార యవిముక్త పురవిహార]. 76

టీ. పౌఁజు, చేరువ, మొత్తము, బారు, తుటుము, దండు, పరి, గమి, కూటువ, పిండు, [బృందము-ప్రకృతి.] దాఁటు, మూఁక, దళము—ఈ ౧౩ సమూహమునకుఁ బేరులు.

సీ. పూనె నూనెను దాల్చె । నానెను మోచె నా
వహియించె ననుట కౌ । (నహివిభూష)
నామము లుచ్చాట । నము చేసె ననుటకు
వరుసతోఁ దఱిమెను । బఱపె వెలిచెఁ
దోలెను ఱొప్పె నా । (ద్రుహిణాదిసురనుత)
త్రిప్పెను నా క్రమ్మ । ఱించె ననఁగ
మగిడించె ననఁగను । మరలించె నన సమా
హ్వాయములై పరఁగు ని । వర్తితంబు
తే. చేసె ననుటకు (సురముని । సిద్ధసేవ్య)
యడ్డగించెను నా నిల్పె । ననఁగ నాఁగె
నన నివారించె ననుటకు । నాఖ్య లమరు
(నగసుతానాథ గుహగజా । ననసనాథ). 77

టీ. పూనెను, ఊనెను, తాల్చెను, ఆనెను, మోచెను-ఈ౫ను ధరించె ననుటకుఁ బేరులు. తఱిమెను, పఱపెను, వెలిచెను, తోలెను, ఱొప్పెను-ఈ ౫ ను ఉచ్చాటనము చేసెననుటకుఁ బేరులు. త్రిప్పెను, క్రమ్మఱించెను, మగిడించెను, మరలించెను-ఈ౪ను వెనుకకుఁ బొమ్మనె ననుటకుఁ బేరులు. అడ్డగించెను, నిల్పెను, ఆఁగెను—ఈ ౩ ను నిరోధించెననుటకుఁ బేరులు.

తే. దండ చేరువ సంగడి । దాపు చెంత
సరస చెంగట యొద్ద డ । గ్గఱ కురంగ
టండ పజ్జయు నా సమీ । పాఖ్య లమరు
(రమ్యధవళాంక కలశనీ । రధినిషంగ). 78

టీ. దండ, చేరువ, సంగడి, దాపు, చెంత, సరస, చెంగట, ఒద్దఁ దగ్గఱ, కురంగట, అండ, పజ్జ [పశ్చాచ్ఛబ్దభవము,]-ఈ ౧౨ ను సమీపమందనుటకుఁ బేరులు.

తే. అచట నచ్చట నచ్చోట ♦ నందు నాడ
నచొట నచ్చొట నక్కడ ♦ నయ్యెడ నట
ననఁగఁ దత్ప్రదేశంబునం ♦ దనుట కాఖ్య
లయ్యె (భక్తవిధేయ యా ♦ ర్యాసహాయ). 79

టీ. అచట, అచ్చట, అచ్చోట, అందు, ఆడ, అచొట, అచ్చొట, అక్కడన్ (అ+కడన్) =అదిక్కున, అయ్యెడన్ (అ+ఎడన్)= ఆ ప్రదేశమున, ఆటన్=ఈ ౧౦ యు ఆ ప్రదేశమం దనుటనుఁ బేరులు.

క. ఇరుగెలఁకుల నిరువంకల
నిరుదెస నిరుచక్కియందు ♦ నిరుపక్కియలం
దిరుగ్రేవల నిరుగడ నన
బొరిఁ బేళ్లగు నుభయపార్శ్వ♦ములఁ ననుట(కజా). 80

టీ. ఇరుగెలఁకులన్. ఇరువంకలన్, ఇరుదెసన్, ఇరుచక్కియందున్, ఇరుపక్కియలందున్, ఇరుగ్రేవన్, ఇరుగడన్–ఈ ౭ ను రెండు వైపులందు ననుటకుఁ బేరులు.

క. నవముగ ధరలో నీమా
నవవర్గవు వేడ్కఁ జదివి ♦ నను వ్రాసినమా
నవులకు ననవరతంబును
శివుఁ డవి ముక్తేశ్వరుండు ♦ చెలువం బొసఁగున్. 81

తా. ఎవరీ మానవవర్గ వ్రాయుచున్నారో, లేక చదువుచున్నారో వారికిఁ గాశీవిశ్వేశునిదయవలన సకలసంపదలు గలుగును.

మానవవర్గ సమాప్తము.

—o—

స్థావరవర్గు

సీ. వలిదిప్ప వడఁకుగు ॥ బ్బలి చలిమిరిమల
గట్టులఱేఁడు ము ॥ కంటిమామ
మంచుఁగొం డన హిమ॥ వ్నాధ రాఖ్యలు చను
వేలుపుఁగొండ జే ॥ జేలగట్టు
పుత్తడిగుబ్బలి ॥ పునుకకంచమువాని
విల్లు నా మేరువు ॥ పేళ్లు వెలయు
వెలిదిప్ప ముక్కంటి ॥ మల వెండికొండ నాఁ
గైలాసపర్వతా ॥ ఖ్యలు నెలంగు

తే. వెలయుఁ దరిగొండ కవ్వంపు ॥ మలయనంగ
మంథ రాఖ్యలు కడపటి ॥ మల యనంగఁ
జుట్టుఁగొం డనఁ దనరు నీ ॥ క్షోణియందుఁ
జక్రవాళా ద్రి (వృషవాహ ॥ శైల గేహ). 1

టీ.వలిదిప్ప(వలి=చల్లఁదనముగల,తిప్ప=కొండ),వడఁకుగుబ్బలి. పా. వణఁకుగుబ్బలి=వడఁకునట్లు చేయుపర్వతము. చలిమిరియల=చల్లని కొండ, గట్టులఱేఁడు=పర్వతములకురాజు, ముక్కంటిమామ=శివునకు మామ, మంచుఁకొండ=హిమము గలపర్వతము-ఈ౽ను హిమవత్పర్వత మునకుఁబేరులు. వేలుపుఁగొండ (వేలుపు+కొండ)=దేవతలు నివసించు పర్వతము,జేజేలగట్టు=దేవతలపర్వతము. పుత్తడిగుబ్బలి=బంగారు పర్వ తము, పునుకకంచమువానివిల్లు=ఈశ్వరుని ధనుస్సు-ఈ ౪ ను మేరుపర్వ తము పేరులు. వెలిదిప్ప వెలిదిప్ప (వెలి+తిప్ప)=తెల్లనిపర్వతము, ముక్కంటిమల=శివుని కునికిపట్టగు పర్వతము, వెండికొండ=వెండివలెఁ దెల్లనిపర్వతము—ఈ ౩ ను కైలాసపర్వతము పేరులు. తరిగొండ (తః

+కొండ), కవ్వపుమల (కవ్వము+మల)-ఈ ౨ను మందరపర్వతము పేరులు. కపటిమల=కడగానుండెడు పర్వతము. చుట్టుఁగొండ(చుట్టు+కొండ)=భూమిచుట్టునుండెడుపర్వతము-ఈ౨ను చక్రవాళపర్వతముపేర్లు.

ఆ. తూర్పు గొండ నాఁగఁ ۶ దొలుగట్టు నాఁగను
బొడుపుగుబ్బ లనఁగఁ ۶ బూర్వశిఖరి
పరఁగుఁ గ్రుంకుమెట్టు ۶ పడమటికొండ నా
వెలయు నస్తశిఖరి ۶ (విశ్వనాథ). **2**

టీ. తూర్పుఁగొండ (తూర్పు+కొండ)=పూర్వదిక్కునందుండెడు పర్వతము, తొలుగట్టు=పూర్వదిక్కునందలిపర్వతము,పొడుపుగుబ్బలి=సూర్యుఁడుదయించెడు పర్వతము-ఈ ౩ ను ఉదయపర్వతమునకు పేరులు. క్రుంకుమెట్టు=సూర్యుడస్తమించుపర్వతము, పడమటికొండ = పడమటి దిక్కునందుండెడు పర్వతము-ఈ ౨ను అస్తమయపర్వతము పేరులు.

తే. ఒప్పు గిరిపేళ్ళు మల గట్టు ۶ తిప్ప మెట్టు
కొండ గుబ్బలి నా మేరు ۶ (కుధరచాప)
ఱాయి నాఁగ ల్లనంగను ۶ ఱా యనంగ
శిల కభిఖ్యలు దగు నిల ۶ (శేషభూప). **3**

టీ. గిరిమల, గట్టు, తిప్ప, మెట్టు, కొండ, గుబ్బలి-ఈను౭ పర్వతమునకుఁ పేరులు. ఱాయి, కల్లు ఱా-ఈ ౩ ను శిలకుఁ బేరులు.

తే. పల్లె కొట్టిక కొటిక కు ۶ ప్పమ్ము నాఁగ
నూ రనఁగ గ్రామనామంబు ۶ లొప్పుచుండుఁ.
బట్టణంబున కాఖ్యలు ۶ పరఁగుచుండుఁ
బ్రో లనఁగ వీ డనంగను ۶ (శూలపాణి). **4**

టీ. పల్లె-రూ. పల్లియ, కొట్టిక, కొటిక, కుప్పము,ఊరు-ఈ౫ ను గ్రామము పేరులు. ప్రోలు, వీడు-ఈ ౨ ను పట్టణము పేర్లు.

ఆ. ఉనికిపట్టు తావు । మనికిప ట్టిర విల్లు
తెంకి యిక్క నట్టు । టెంకి యిమ్ము
నెలవు గీము నాఁగ । వలరు నివాసదే
శంబునకును బేళ్లు । (చంద్రమౌళి). 5

టీ. ఉనికిపట్టు, తావు, మనికిపట్టు, ఇరవు, ఇల్లు, తెంకి, యిక్క, నట్టు, టెంకి, ఇమ్ము, నెలవు, గీము (గృహశబ్దభవము.)-ఈ ౧౨నునివాసస్థానమునకుఁ బేరులు.

సీ. తెంకాయచె ట్టనఁ । టెంకాయమ్రా నన
నారికేళం బొప్పు । (నగనివేశ)
మావిమ్రా ననఁగను । మామిడిచె ట్టన
నామ్రభూజం బొప్పు । (నభ్రకేశ)
అత్తిమ్రా నన మేడి । యనఁగ నౌదుంబర
ధారుణీజం బొప్పు । (మేరుచాప)
యరఁటి యనఁటి నాఁగ । నంశుమత్ఫలధారు
ణీరుహం బగు (ధర । ణీశతాంగ)
తే. యలరుఁ దుంబీశలాటుస । మాఖ్య లాను
గంబు సొఱకాయ వదరు నా । (గరళకంఠ)
తా డనంగను దాడి నా । తాళభూరు
హంబునకు నాఖ్య లై యొప్పు । (నంబికేశ.)

టీ. తెంకాయచెట్టు, టెంకాయమ్రాను- ఈ ౨ను కొబ్బరిచెట్టు పేరులు మావిమ్రాను, మామిడిచెట్టు-ఈ౨ ను చూతవృక్షముపేరులు. అత్తిమ్రాను, మేడి-ఈ ౨ ను అత్తిచెట్టు పేరులు. అరఁటి, అనఁటి-ఈ ౨ ను కదళీవృక్షమునకు నామంబులు. అనుగము, సొఱకాయ, వదరు-ఈ ౩ ను సొఱకాయపేరులు. తాడు, తాడి-ఈ ౨ ను తాటిచెట్టు పేరులు.

సీ. మొక్క మోక నిసువు ꣻ మొలక మోసనఁగ నం
కురమునకును బేళ్లు ꣻ (కుధరచాప)
యిగు రనఁ దలిరు నా ꣻ జిగురు నాఁ జివు రనఁ
బల్లవనామముల్ ꣻ పరఁగు (నీశ)
మ్రాననఁ జెట్టన ꣻ మ్రాఁకన భూరుహ
నామధేయము లగు ꣻ (వామదేవ)
పువు పువ్వు పూ నాఁగఁ ꣻ బుష్పము విరి యల
రనఁ గుసుమాఖ్యలై ꣻ యలరు (నీశ)

తే. గుబురు దట్టము జొంపంబు ꣻ గుంపు తఱచు
నాఁగ నిబిడంబు పేళ్లొప్పు ꣻ (నందివాహ)
వల్లరిసమాఖ్య లగుచు వ ꣻ ల్లిఁ దీఁగ
తీవ తీవియ తీవె నాఁ ꣻ (త్రిపురవైరి.)

టీ. మొక్క, మోక, నిసువు, మొలక, మోసు-ఈ ౫ను అంకురము పేరులు. ఇగురు, తలిరు, చిగురు, చివురు-ఈ ౪ ను పల్లవము పేరులు. మ్రాను-రూ. మాను, చెట్టు, మ్రాఁకు - ఈ ౩ ను చెట్టునకు నామములు. పువు, పువ్వు, పూ, పుష్పము (పుష్పశబ్దభవము.) విరి, అలరు-ఈ ౬ను పుష్పము పేరులు. గుబురు, దట్టము, జొంపము, గుంపు, తఱచు-ఈ ౫ను సందులేకయుండువానికిఁ బేరులు. తీఁగ తీవ, తీవియ, తీవె-రూ. తీఁగె-౪ ను తీఁగకుఁ బేరులు.

ఆ. అగ్రమున కభిఖ్య ꣻ లగుచుండుఁ దుద సుద
కొన యనంగ వృక్ష ꣻ కోటరమున
కలరుఁ బేళ్లు తొఱట ꣻ తొల తొఱ్ఱ తొఱనాఁగ
(నాగహార రజత ꣻ నగవిహార). 8

టీ. తుద, సుద, కొన—ఈ ౩ ను అగ్రమునకుఁ బేరులు. తొఁటిట, తొలి, తొట్టి, తొఁలి-ఈ౪ను చెట్టుతొట్టికుఁ బేరులు.

ఆ. ఇక్షువున కభిఖ్య ♦ లీక్షితిఁ గన్నుల
ద్రుమాను చెఱకు తియ్య ♦ ద్రుమా ననంగఁ
దనరు దవ యనంగఁ ♦ దలవాఁడె నాఁగఁ ద
దగ్రమున కభిఖ్య ♦ లగు (గిరీశ). 9

టీ. కన్నులద్రుమాను=గనుపులుగల చెట్టు, చెఱకు, తియ్యద్రుమాను= మధురమైనవృక్షము-ఈ౩ ను చెఱకునకుఁ బేరులు. దవ, తలఁవాడె-ఈ ౨ ను చెఱకుకొనకుఁ బేరులు.

క. అగుఁ బేళ్ళుత్పలమునకుం
దొగ తొవ కల్వ గలు వనఁగఁ ♦ దోయజ మొప్పం
దగఁ దమ్మి తామ రనఁగా
మొగ డన మొగ్గ యనఁదనరు ముకుళంబు (శివా)10

టీ. తొగ, తొవ, కల్వ, కలువ-ఈ ౪ ను ఉత్పలమునకుఁబేరులు. తమ్మి, తామర-ఈ ౨ ను తామరపువ్వునకుఁ బేరులు. మొగడ, మొగ్గ-ఈ ౨ ను ముకుళమునకుఁ బేరులు.

తే. ఎనఁగుఁ జెందొవ చెందొగ ♦ యెఱ్ఱగలువ
యనఁగ రక్తోత్పలంబు ర ♦ క్తాబ్జ మొప్పు
నిలను గెందమ్మి కెందామ ♦ రెఱ్ఱదామ
రనఁగఁ జెందమ్మి చెందామ ♦ రన (మహేశ). 11

టీ. చెందొవ, చెందొగ (చెన్ను+తొవ-గ)సువర్ణలోపము.చెందొవ (గ), ఎఱ్ఱగలువ (ఎఱ్ఱ+కలువ)-ఈ ౩నుఎఱ్ఱనికలువకుఁబేరులు.కెందమ్మి (కెంపు+తమ్మి=కెందమ్మి), కెందామర (కెంపు+తామర=కెందామర), (బాల. సంధి. 36,37 సూత్రములు చూడుఁడు) ఎఱ్ఱదామర (ఎఱ్ఱ+తా

మర), చెందమ్మి (చెన్ను+తమ్మి), చెందామర (చెన్ను+తామర)-ఈ ౫ ను ఎఱ్ఱదామరపువ్వునకుఁ బేరులు.

క. గొడుగు గొడు వెల్లి యనఁ జె
న్నడరును ఛత్రంబు కేత నాహ్వయము లగుఁ
పిడె మనఁగఁ డెక్కె మనఁగాఁ
బడగ యనన్ డా లనంగఁ (బర్వతధన్వీ). 12

టీ. గొడుగు, గొడువు, ఎల్లి-ఈ ౩ ను ఛత్రమునకుఁ బేరులు.పిడెము, టెక్కెము, పడగ (పతాకాశబ్దభవము), డాలు-ఈ ౪ ను ధ్వజమునకుఁ బేరులు.

క. మఱుఁ గనఁగ నోల మనఁగాఁ
మఱు వనఁగా జా టనంగ మా టన వరుసం
బరఁగు ని వెల్ల నగోచర
ధరణీనామంబు లగుచు (దర్పకదమనా). 13

టీ. మఱుఁగు, ఓలము, మఱువు, చాటు, మాటు-ఈ౫ను కన్నుల కగపడని ప్రదేశమునకు నామములు.

క. పొనఁగుఁ దృణాఖ్యలు పులు నాఁ
గస వనఁగాఁ బూరి యనఁగ గడ్డి యనంగా
వసుమతిలో నెన్నంబడు
నసి సస్సెము పై రనంగ సస్యం (బభవా). 14

టీ. పులు, కసవు, (ఘాసశబ్దభవము.) పూరి, గడ్డి-ఈ ౪ను తృణమునకుఁ బేళ్లు. ససి, సస్సెము,)సస్యశబ్దభవము)పైరు-ఈ ౩ను ధాన్యమునకు నామములు.

ఆ. తెలుపు దెల్ల వెల్ల తెలి వెలి నాఁగ నా
హ్వాయము లమరు ధవళ వర్ణమునకుఁ

గప్పు నలుపు నల్ల కఱ యన నాఖ్యలా
నీలవర్ణమునకు (నీలకంఠ). 15

టీ. తెలుపు, తెల్ల, వెల్ల, తెలి, వెలి — ఈ ౫ ను ధవళవర్ణమునకుఁ బేరులు. కప్పు, నలుపు, నల్ల, కఱ-పా. కటి-ఈ ౪ ను నీలవర్ణమునకుఁ బేరులు.

ఆ. కెంపు దొగరు దొవరు గెంజాయ యెఱుపెఱ్ఱ
యనఁగ నరుణకాంతి కాఖ్య లయ్యె
నళిది పసుపుచాయ యనఁగ హారిద్రవ
ర్ణమున కాఖ్య లగుఁ (బికనాకహస్త). 16

టీ. కెంపు, తొగరు, తొవరు, కెంజాయ (కెంపు-చాయ), ఎఱుపు, ఎఱ్ఱ-ఈ ౬ ను ఎఱ్ఱనికాంతికిఁ బేరులు. అళిది-రూ. హళది, పసుపు చాయ-ఈ ౨ ను హారిద్రవర్ణమునకుఁ బేరులు.

ఆ. శ్యామవర్ణమునకు నామంబు లగుచుండుఁ
బసరుచాయ యనఁగ బచ్చ యనఁగ
వన్నె డాలు రంగు వన్నియ జిగి జోతి
చాయ యనఁగఁ బఱఁగు జగతిఁ గాంతి. 17

టీ. పసరుచాయ, పచ్చ-ఈ ౨ ను ఆకుపచ్చవన్నెకు నామములు. వన్నె, [వర్ణశబ్దభవము.] డాలు, రంగు, వన్నియ, [ప్ర. వర్ణము.] జిగి, జోతి [ప్ర. జ్యోతిస్సు.] చాయ [ప్ర. ఛాయ]-ఈ ౭ ను కాంతికిఁ బేరులు.

తే. మానికము లన రతనముల్ నా నెసంగు
నవని మాణిక్యములకు సమాహ్వయములు
మెఱుఁ గనంగను నిగ్గు నా మెఱయుచుండు
నాఖ్యలుత్కృష్టకాంతికి (నభ్రకేశ). 18

టీ.మానికము [ప్రకృ. మాణిక్యము],రతనము [ప్రకృ.రత్నము]- ఈ ౨ను రత్నములకుఁ బేరులు. మెఱుఁగు, నిగ్గు—ఈ ౨ విశేషకాంతికిఁ బేరులు.

తే. జడధిపే ళ్లగు మున్నీరు కడలి సంద్ర
మనఁగ మడుఁ గన మడువు నా హ్రదము దనరుఁ
బరఁగు నాఱవసంద్రంబు పాల వెల్లి
జిడ్డుకడలి పాల్కడలి నా క్షీరజలధి. 19

టీ. మున్నీరు [మును+నీరు]=మొదటిసృష్టి, కడలి, సంద్రము, [ప్రకృ. సముద్రము] ఈ ౩ ను సముద్రమునకు నామములు. మడుఁగు, మడువు-ఈ ౨ ను హ్రదముపేర్లు. ఆఱవ సంద్రము, [లవణ, ఇక్షు, సుర, సర్పి, దధి, క్షీర, వీరసముద్రములోనిదిక్షీయాఱవది]పాలవెల్లి[పాలు+వెలి] క్షీరప్రవాహము, జిడ్డుకడలి=జిడ్డుగల సముద్రము, పాలకడలి=క్షీరసము ద్రము-ఈ ౪ ను క్షీరసముద్రమునకుఁ బేరులు.

క. సంజె యన మడి యనంగను
మంజుల కేదారభూసమాఖ్యలు వెలయుం
బుంజె యనఁ జేను పొల మనఁ
గం జన మరుభూమి పేళ్లు (కాయజదమనా). 20

టీ. నంజె. మండి- ఈ ౨ ను మాగాణికిభూమికిఁ బేరులు. పుంజె, ౨, పొలము-ఈ ౩ ను మెట్టభూమి పేర్లు కంజ-ఈ ౧ నిర్జలప్రదేశము ౹కుఁ బేరు.

క. ధరణిక్ వివరాఖ్య లగుక్
బొఱియ కలుగు లాఁగ బొక్క బొందయనంగా
దరి యొడ్డు గట్టనంగాఁ
బరఁగుం దీరంబు పేళ్లు (ప్రమథగణేశా). 21

టీ. బొటియ, కలుఁగు, లాఁగ, బొక్క, బొంద-ఈ ౫ ను బొంద పేర్లు. దరి, ఒడ్డు, గట్టు-ఈ ౩ ను తీరమునకుఁ బేరులు.

తే. అస లనంగను తొంపి నాఁ నడు సనంగ
బుఱద నా నొప్పుఁ గర్దమంబునకుఁ బేళ్లు
భూమికి సమాఖ్య లగు బువి పుడమి నేల
మన్ను పంటవలంతి నాఁ (మదనదమన). 22

టీ. అసలు, తొంపి, అడుసు, బుఱద-ఈ ౪ ను అడుసునకుఁ బేరులు. బువి [ప్రకృ. భువి.], పుడమి [ప్రకృ. పృథివి.], నేల, మన్ను, పంటవలంతి, పంటలనొసఁగుదేవి-ఈ ౫ ను భూమిపేర్లు.

తే. జగిలె యనఁగ నరుఁగు నాఁగ జగతి నాఁగఁ
దిన్నె యన వేదికాఖ్య లై యెన్నఁ దనరు
మి ఱనంగను మెరక నాఁ మిట్ట యనఁగ
నున్న తక్షితికాఖ్యలై యొప్పు (నభవ). 23

టీ. జగిలె-రూ, జగ్గిలె, అరుఁగు, జగతి, తిన్నె,-ఈ ౪ను తిన్నెకుఁ బేరులు. మిఱ్ఱు, మెరక, మిట్ట-ఈ ౩ ను ఎత్తయినచోటికిఁ బేరులు.

తే. తనరు నిశ్రేణి తాప నిచ్చెన యనంగఁ
దెప్ప తేప పనునాఖ్యల నొప్పుఁ బ్లవము
పరఁగు నోడనఁ గల మనఁ దరణి ధరణిఁ
(దరణిశీతాంశుశిఖనేత్ర ధవళగాత్ర). 24

టీ. తాప, నిచ్చెన-ఈ ౨ ను నిచ్చెనకుఁ బేరులు. తెప్ప, తేప-ఈ ౨ ను ప్లవమునకుఁ బేరులు. ఓడ, కమలము-ఈ ౨ ను నావకుఁ బేరులు.

తే. కార్ముకం బొప్పు విల్లు సింగాణి యనఁగఁ
దూణ మొప్పు బత్తళిక నాఁ దొన యనంగఁ

దరకసం బనఁ బొది యనఁ ॥ దనరు శరము
కోల ములి కమ్ము తూఁపు నా॥ (శూలపాణి). 25

టీ. విల్లు, సింగాణి-ఈ ౨ ను ధనస్సునకుఁ బేరులు. వత్తళిక, పొన, తరకసము, పొది-ఈ ౪ ను అమ్ములపొదిపేర్లు. కోల, ములికి, అమ్ము, ఈ ౪ ను శరము పేర్లు.

తే. తనరుఁ బేళ్లు తనుత్రాణ॥మునకుఁ గత్త
ళంబు జోడు జిరా దుప్ప॥టంబు బొంద
ళం బనఁగ నాఖ్య లగు శతాం॥గంబునకును
దేరు నా నరదము నాఁగ ॥ (మేరుచాప). 26

టీ. కత్తళంబు, జోడు, జిరా, దుప్పటంబు, బొందళంబు—ఈ ౫ ను కవచమునకుఁ బేళ్ల. తేరు. అరదము[ప్రకృ....రథము.]-ఈ ౨ను రథము పేళ్లు.

క. కన్నా కన్నను దలక
ట్టన్నను మఱి మేలుబంతి ॥ యన్నను ధరలో
నిన్నియు శ్రేష్ఠము పేళ్లై
యెన్నంబడు రాజసభల ॥ (నిభదైత్యహరా). 27

టీ. కన్నాకు, తలకట్టు, మేలుబంతి-ఈ ౩ ను ఉత్తముని పేర్లు.

క. సొమ్మనఁ దొడ వనఁగా రవ
ణ మ్మన నగుఁ బేళ్లు భూష॥ణమ్ములకును హా
రమ్ములకు నగును నభిధా
నమ్ములు పేరు లన సరులు ॥ నా (శితికంఠా). 28

టీ. సొమ్ము, తొడవు, రవణము-ఈ ౩ ను భూషణముకుఁ బేరులు. పేరు, సరి-ఈ ౨ ను హారమునకుఁ బేరులు.

తే. సరము లెత్తులు దండలు సరు లనంగ
నామధేయంబు లగుఁ బుష్పదామములకు
వాసనకు నాఖ్యలై యొప్పు వలపు కంపు
తావి కమ్మన యనఁగఁ (గాత్యాయనీశ). 29

టీ. సరములు, ఎత్తులు, దండలు సరులు-ఈ ౪ ను పూవులదండ లకుఁ బేర్లు. వలపు, కంపు, తావి, కమ్మన-ఈ ౪ ను వాసనకుఁ బేరులు.

క. ఒడమె యన సొమ్మనంగా
విడిముడి యన రొక్క మనఁగ విత్తంబునకుం
బుడమిని నామము లగు నివి
(యుడురాజకళావతంస యురగాభరణా). 30

టీ. ఒడమె, సొమ్ము, విడిముడి, రొక్కము [రుక్మశబ్దభవము]-ఈ ౪ ను ధనమునకుఁ బేర్లు.

తే. మచ్చు లన మిద్దె లనఁగను మాడుగు లన
దారునిర్మితగేహముల్ దనరుచుండుఁ
బరఁగు సౌధంబు మేడ యుప్పరిగ యనఁగ
(నాగకేయూర మానిమానసవిహార). ?

టీ. మచ్చులు, మిద్దెలు, మాడుగులు-రూ. మాడుపులు - ఈ ౩ కొయ్యతోఁ గట్టఁబడిన యిండ్లకుఁబేర్లు. ఉప్పరిగ, మేడ-ఈ ౨ ను రాగళ్లకుఁ బేర్లు.

తే. పెట్టె యన మందసం బనఁ బెట్టె యనఁగఁ
బెట్టియ యనంగఁ బేటికాభిఖ్య లమరు
మోడనంగను మోటు నామొ ద్దనంగ
వెలయు స్థాణుసమాఖ్యలు (విశ్వనాథ). 32

టీ. పెట్టి, మందసంబు, పెట్టె, పెట్టియ—ఈ ౪ ను పేటికపేర్లు. మ్రోడు, మోటు, మొద్దు-ఈ ౩ ను స్థాణువుపేర్లు.

ఆ. విస్తృతాఖ్య లొప్పు ♦ విప్పు తనర్పు నా
వెడఁద విరివి పఱపు ♦ వెడలు పనఁగ
దీర్ఘమునకు నామ ♦ ధేయంబు లై యొప్పు
నిడుద చాఁపు నిడివి ♦ నిడు పనంగ. 33

టీ. విప్పు, తనర్పు, వెడఁద, విరివి, పఱపు, వెడలుపు-ఈ ౬ ను వెడల్పు పేర్లు. నిడుద, చాఁపు, నిడివి, నిడుపు-ఈ ౪ ను నిడివికిఁ బేర్లు.

ఆ. ఈఁడు దినుసు సాటి ♦ యెన దొర సరి జోడు
సవతు మాద్రి యుద్ది ♦ జత తరంబు
పురుడు నాఁగ సదృశ ♦ మున కివి యాఖ్య లౌ
(వివిధగుణసనాథ ♦ విశ్వనాథ). 34

టీ. ఈడు, దినుసు, సాటి, ఎన, దొర, సరి, జోడు, సవతు, మాద్రి-రూ. మాదిరి, ఉద్ది, జత, తరంబు, పురుడు-ఈ ౧౩ ను సమానమునకుఁ బేర్లు.

తే. పసిఁడి బంగరు బంగారు ♦ పైఁడి పొన్ను
జాళువా పుత్తడి యనంగ ♦ స్వర్ణ మమరుఁ
దప్తకాంచన మమరుఁ గుం ♦ దన మనం గ
డాని యపరంజి నా (గజ ♦ దానవారి). 35

టీ. పసిఁడి, బంగరు, బంగారు, పైఁడి, పొన్ను-రూ. హొన్ను, జాళువా, పుత్తడి-ఈ ౭ ను బంగారమునకుఁ బేర్లు. కుందనము, కడాని, అపరంజి-ఈ ౩ ను పుటముదీఁటిన బంగారమునకుఁ బేర్లు.

ఆ. చిదుర తునుక తునియ ♦ చిదురుప వ్రక్క పా
లనఁగ ఖండమునకు ♦ నాఖ్య లమరుఁ

బ్రోగు గుప్ప వామి ♩ బ్రోవు దిట్ట యనంగ
రాశి కాఖ్య లగు (ధ♩రాశితాంగ). 36

టీ. చిదర, తునుక, తునియ, చిదురుప, ప్రక్క, పాలు-ఈ ౬ ను ఖండమునకుఁ బేర్లు. బ్రోగు, కుప్ప, వామి, బ్రోవు, తిట్ట-ఈ ౫ను రాశికిం బేరులు.

క. ఈస్థావరవర్గం గడు
నాస్థఁ వినఁ జదువ వ్రాయ ♩ నవనీస్థలిలో
నాస్థాణునికృప నఖిలశు
భస్థితులును జనుల కొదవు ♩ భాసురలీలన్. 37

స్థావరవర్గు సమాప్తము

—0—

... తి ర్య గ్వ ర్గ ...

సీ. వెడఁద మోము మెకంబు ♩ జడల మెకం బేనుఁ
గులగొంగ మెకములఁ♩కొలముసామి
తెల్లడాలు మెకంబు ♩ తెఱనోటి మెకము సిం
గంబు నా బొబ్బ♩మెకం బనంగఁ
బరఁగును మృగరాజు ♩ పసిదిండి పులి మెకం
బులతిండిపోతు చా♩ఱల మెకంబు
మువ్వన్నె మెక మన ♩ నివ్వసుంధరయందు
వ్యాఘ్రంబునకు సమా♩ఖ్యలు చెలంగుఁ
ఆ. బుట్టకూడుదిండి♩పో తన వెనుకచూ
పుల మెకంబు నాఁగ ♩ నెలు వనంగ

నెలుఁగు నాఁగ మోరఁ దెలుపు మెకంబు నా
భల్లుకంబు దనరుఁ (ఫాలనేత్ర). 1

టీ. వెడఁద మోము మెకము = విశాలముఖముగల మృగము, జటలమెకము = జటలుగల మృగము, ఏనుఁగుల గొంగ = గజములకు విరోధి, మెకముల కొలముసామి = మృగములవంశమునకు రాజు, తెల్లడాలు మెకము = శ్వేత కాంతిగలది, తెఱనోటిమెకము = తెఱచియుండెడునోరుకలది, సింగము, [సింహశబ్దభవము.] బొబ్బమెకము = బొబ్బలు వేసెడు మృగము-ఈ ౧౦యు సింహమునకుఁ బేళ్లు. పసిదిండి = (పసుల+తిండి) పశువును భక్షించునది, పులి, మెకంబులతిండిపోతు = మృగములను భక్షించునది, చాఱల మెకము = చాఱలుగల మృగము, మువ్వన్నె మెకము = మూఁడువన్నెలుగల మృగము-ఈ ౫ను వ్యాఘ్రమునకుఁ బేరులు. పుట్టకూడుదిండిపోతు = పుట్టకూడుతినునది. వెనుకచూపుల మెకము = వెనుకదృష్టిగలది, ఎలువు, ఎలుఁగు, మోరతెలుపు మెకము = ముఖమందు తెలుపుగల మృగము-ఈ ౪ను భల్లుకమునకుఁ బేళ్లు.

క. పలుగొమ్ముల మెక మనఁగా
నిల నెక్కుడు మెక మనంగ నేనుఁ గనంగా
బలువంజ మెకము నా జే
గల మెక మన గారనంగఁ గరి యొప్పు (శివా). 2

టీ. పలుగొమ్ముల మెకము = దంతములే కొమ్ములుగాఁ గలమృగము, ఎక్కుడు మెకము = ఎక్కుటకుయోగ్యమైనమృగము, ఏనుఁగు, బలువంజ మెకము (బలువు+అంజ+మెకము), రూ. బలుహజ్జమెకము = బలువైన పాదములు గలమృగము, చేగల మెకము = హస్తము (తొండము) గల మృగము, గౌరు-ఈ ౬ను గజమునకుఁ బేరులు.

తే. వాజికి సమాఖ్యలగుఁ దేజి వారువంబు
మావు గుఱ్ఱంబు తట్టువ వాపురంబు

తే. పసులు తొడుకులు పసరముల్ | పసి యనంగఁ
బశువులకును సమాఖ్యలై | పరఁగు నాల
బోఁతు బసవఁడు గిబ్బ యాఁబోతనంగ
వృషభమున కాఖ్యలై యొప్పు | (వృషభవాహ).7

టీ. పసులు, తొడుకులు. పసరము-రూ. పసలము, పసి-ఈ౪ను పశువులకుఁ బేరులు. ఆలబోతు=పశువులకుఁ బతి, బసవఁడు, గిబ్బ, ఆఁబోతు [ఆవు+పోతు]-ఈ ౪ ను వృషభమునకుఁ బేరులు.

సీ. తొఱ్ఱుపట్టు లనంగ | దొడ్లనఁగా నివి
గోష్ఠదేశమునకుఁ | గొట్ట మలరు (నీశ)
కదుపులు మొదవులు | పదువులు మందలు
నా ధేనుగణ మొప్పు | (నగనివేశ)
యలరు నాఖ్యలు లేఁగ | లన దూడ లనఁ గ్రేపు
లన వత్సములకును | (ధనదమిత్ర)
యా వనఁగా గిడ్డి | యనఁ దొడుకన మొద
వన ధేనునామముల్ | దనరు [నభవ]

తే. యుక్షమునకు సమాఖ్యలై | యొప్పుచుండు
గిత్త యెద్దనఁ గోడె నాఁ | [గృత్తివాస]
యాలనఁగ ధేనువుల కాఖ్య | యలరుచుండు
[శైలజానాథ ప్రమథసంఘచయసనాథ. 8

టీ. తొఱ్ఱుపట్టులు, దొడ్లు - ఈ ౨ ను కొట్టమునకుఁ బేర్లు. కదుపులు, మొదవులు, పదువులు, మందలు-ఈ ౪ ను ఆవులగుంపునకుఁ బేర్లు. లేఁగ, దూడ, క్రేపు - ఈ ౩ ను దూడలకుఁబేర్లు. ఆవు, గిడ్డి, తొడుకుఁ మొదవు-ఈ ౪ ను గోవులపేర్లు గిత్త, ఎద్దు, కోడె - ఈ ౩ ను ఎద్దునకుఁ బేర్లు. ఆలు [ఆవు+లు (వువర్ణలోపము)=ఆలు-బహువచనము.]-ఈ౧౦యు పశుల పేరు.

తే. అలరుఁ గుందేలు చెవులపో తనఁగ శశక
మొప్పుఁ బొడలమెకంబు నా దుప్పి యనఁగఁ
గాఱుకొమ్ములమెక మనంగను ధరిత్రి
రామనామమృగంబు [ధరారాశితాంగ]. 9

టీ. కుందేలు, చెవులపోతు-ఈ౨ను కుందేటికిఁబేర్లు. పొడలమెకము =మచ్చలుగలమృగము, దుప్పి, కాఱుకొమ్ములమెకము=సాంద్రశృంగములు గల మృగము-ఈ ౩ ను దుప్పికిఁ బేళ్లు.

తే. దుంత యెనుపోతు జమునెక్కిరింత దున్న
యనఁగ మహిషంబునకు సమాహ్వయము లమరుఁ
బరఁగు నెనుపెంట్లు గేదెలు బఱ్ఱె లెనుము
లనఁగ మహిషీసమాఖ్యలు [ధనదమిత్ర]. 10

టీ. దుంత, ఎనుబోతు, జముసెక్కిరింత=యమునివాహనము, దున్న-ఈ ౪ ను మహిషంబునకుఁబేర్లు. ఎనుపెంట్లు (ఎనుము+పెంటి=ఎనుపెంటి), గేదె, బఱ్ఱె, ఎనుము-ఈ ౪ ను మహిషీనామములు.

తే. పక్కి పులుఁగు పిట్ట యనంగఁబక్షి యొప్పు
గఱులు ఱెక్కలు చట్టుప లెఱక లనఁగఁ
బక్షముల కివి పేళ్లగుఁ బర్ణములకు
నాఖ్య లగు లావు లన నీఁక లనఁగ [నీశ]. 11

టీ. పక్కి, (ప్రకృతి. పక్షి.) పులుఁగు, పిట్ట-ఈ ౩ ను పక్షికిఁబేర్లు. గఱులు, ఱెక్కలు, చట్టుపలు, ఎఱకలు-ఈ ౪ ను ఱెక్కలకు నామములు. లావు, ఈఁక-ఈ౨ను ఈఁకలకు నామములు.

సీ. తొలకరికలుగుపుల్గులు నల్వతేజీలు
పాలు నీరును నేరుపఱుచుపులుఁగు

లంచలు తెలిపిట్ట ¦ లన నొప్పు హంసలు
క్రౌంచముల్ దనరారుఁ ¦ గొంచ లనఁగఁ
గొక్కరా లనఁగను ¦ గొక్కు లనంగను
గొక్కెర లనఁగను ¦ గొంగ లనఁగఁ
బరఁగు నభిఖ్యలు ¦ బకవిహంగములకు
నట్టువపులుఁగునా ¦ జుట్టు పులుఁగు

తే. నాఁగ నెమ్మన నెమిలి నా ¦ నమ్మి యనఁగఁ
గేకికి సమాఖ్య లగుఁ జంచ¦రీకములకు
నాఖ్యలు జమిలిముక్కాలి ¦ యనఁగ దేఁటి
యనఁగఁ దుమ్మెద నా [నీశ ¦ యభ్రకేశ]. 12

టీ. తొలకరికలుగుపుల్గులు=వర్షాకాలమునఁబాటిపోవుపక్షులు, నల్వతేజీలు=బ్రహ్మకు వాహనములు. పాలు నీరును వేరుపఱుచు పులుఁగులు=క్షీరోదకములను వేఱుపఱుచునట్టిపక్షులు, అంచలు (ప్రకృతి. హంసలు.) తెలిపిట్టలు=తెల్లనిపక్షులు. ఈ ౫ ను హంసలకు నామములు. కొంచలు ఈ ౧ యు క్రౌంచపక్షులకుఁబేరు. కొక్కరా, కొక్కు, కొక్కెర, కొంగ-ఈ ౪ ను బకమునకుఁబేర్లు. నట్టువపులుఁగు=నాట్యముజేయుపక్షి, జుట్టుపులుఁగు=సిగగలపక్షి, నెమ్మి, నెమిలి, నమ్మి-ఈ ౫ను కేకికి నామములు. జమిలముక్కాలి=ఆఱుకాళ్లు గలది, తేఁటి, తుమ్మెద-ఈ ౩ ను భ్రమరము పేరులు.

తే. పరఁగు నొడ్డీలు కూకీలు ¦ పల్లటీలు
పావురాలును బకదార్లు ¦ పావురములు
నాఁగఁ గలరవపక్షిబృం¦దముల పేళ్లు
[పంకజాతాక్షసన్మిత్ర ¦ ఫాలనేత్ర]. 13

టీ. ఒడ్డీలు,కూకీలు,పల్లటీలు,పావురాలు,(పారావతశబ్దభవము,)బకదార్లు, పావురములు—ఈ ౬ ను పావురములకుఁ బేరులు.

తే. పుడమిలోపలఁ జదువులపులుఁగనంగఁ
జిగురువిల్కానితేజి నాఁ దొగరుముక్కు-
పులుఁగనఁగఁ బచ్చతెక్కలపులుఁగనంగఁ
జిలుక యన నొప్పుఁ గీరంబు (శ్రీమహేశ). 14

టీ. చదువులపులుఁగు=మాటాడుపక్షి, చిగురువిలుకానితేజి=మన్మథుని వాహనము, తొగరుముక్కుపులుఁగు=యెఱ్ఱనిముక్కుగలపక్షి, పచ్చతెక్కలపులుఁగు=పచ్చనితెక్కలుగలపక్షి, చిలుక-ఈ ౫ ను చిలుకకుఁ బేళ్ళు.

తే. బట్టికాఁడన గోరవంకపిట్ట యనఁగఁ
బరఁగు శారిక యేట్రింత పసులపోలి
గాఁడు కూఁకటిమూఁగ నాఁగను జెలంగు
నిల భరద్వాజవిహగంబు (నీలకంఠ). 15

టీ. బట్టికాఁడు—పా. బట్టుకాఁడు, గోరవంకపిట్ట-ఈ ౨ ను గోరువంకకుఁ బేర్లు. ఏట్రింత, పసులపోలిగాఁడు, కూఁకటిమూఁగ-ఈ ౩ ను భరద్వాజపక్షికిఁ బేర్లు.

తే. జాలె డేగనఁ గురుజు నా సాళ్వ మనఁగఁ
గణుజు నాఁగను జలకట్టె యనఁగ వేస
డం బనఁగ గిద్దు నా నోరణం బనంగ
శ్యేనభేదంబు లగు (మహాసేనజనక). 16

టీ. జాలె, డేగ, కురుజు, సాళ్వము, కణుజు, జలకట్టె, వేసడము, గిద్దు, ఓరణము-ఈ ౯ యును శ్యేనవిశేషములకుఁ బేళ్ళు.

తే. కోటఁ డనఁగను గూబ నా ꠰ ఘూక మమరుఁ
జిఱుతగూబ యనంగఁ బసిండికంటి
యనఁగ సకినాలపులుఁ గన ꠰ నలరుచుండుఁ
బృథివిఁ గనకాక్షి యనుపక్షి ꠰ (శ్రీమహేశ). 17

టీ. కోటఁడు, గూబ-ఈ ౨ను గుడ్లగూబకుఁ బేరులు. చిఱుతగూబ = చిన్నగూబ, పసిఁడికంటి = బంగారమువంటి నేత్రములుగలది [సమాసాంతము], సకినాలపులుఁగు = శకునములపక్షి—ఈ ౩ ను బంగరుకంటిపిట్టకుఁ బేర్లు.

తే. పాము సప్పంబు నిడుపఁడు ꠰ పడగదారి
గాలిమేఁతరి విసదారి ꠰ కానరాని
కాళ్లయది చిల్వ వీనులకంటి పుట్ట
పెట్టెపట్టనఁ జను నహి ꠰ పేళ్లు (భర్గ). 18

టీ. పాము, సప్పము, [ప్రకృతి, సర్పము.] నిడుపఁడు = దీర్ఘముగా నుండునది, పడగదారి = పడగనుధరించినది, గాలిమేఁతరి = వాయుభక్షణము సేయునది, విసదారి = విషమును ధరించినది, కానరానికాళ్ళయది = అగపడని పాదములు గలది. చిల్వ-రూ. చిలువ, వీనులకంటి = చెవులే కన్నులుగాఁగలది, పుట్ట పెట్టె పట్టు = వల్మీకమును బెట్టెయును నివాసముగాఁగలది-ఈ ౧౦యు సర్పమునకు నామములు.

క. ఇల నెంచ రుధిరమున కా
ఖ్యలు నల్ల యనంగ నెత్తు ꠰ రనఁగ ధరిత్రిం
బొల యీరు వెఱచి నంజుడు
పొల సన నివి పరఁగు మాంసకమునకు (మహేశా). 19

టీ. నల్ల, నెత్తురు-ఈ ౨ ను రక్తమునకుఁ బేళ్ళు. బొల, ఈరువు, ఎఱచి, నంజుడు, పొలసు-ఈ ౫ ను మాంసమునకుఁ బేళ్ళు.

క. భర్గుఁడు కాశీనిలయుఁడు
దుర్గాపతి యొసఁగు ముదముఁ దో నీతర్య
గ్వర్గ లిఖించినఁ జదివిన
దార్గత్యము లణఁచి సంపదలు నిత్యంబున్. 20

టీ. ఈతిర్యగ్వర్గ వ్రాసినను, జదివినను, కాశీవిశ్వేశునిదయవలన దారిద్ర్యములు దొలఁగి సంపదలు గలుగును.

తిర్యగ్వర్గ సమాప్తము.

... నా నా ర్థ వ ర్గ ...

క. కలు పనఁ బే రగు దధికిం
గలు పన సస్యంబులోని గాదముపే రా
*వెలు గంౘడు కంపకోటను
వెలుఁ గందురు ప్రభను జనులు (విశ్వాధిపతీ). 1

టీ. 1. కలుపు=పెరుఁగు, పైరులోనికసవు. 2. వెలుగు=కంచె, వెలుఁగు=వెలుతురు.

క. మావు లనం దగు హయములు
మావు లనం బరఁగు న్నామ్రమహిజంబు లిలం
దావు లన స్థల మొప్పును
దావు లనన్ వాసనలకుఁ దగుఁ బేరు[శివా]. 2

టీ. 1. మావులు=గుఱ్ఱములు, మామిడిచెట్లు. 2.తావులు=చోటులు,

*ఇది అరసున్నగలప్పుడు కాంతిని, లేనప్పుడు కంపకోటకును బేరగును.

వాసనలు.[పైరెండుపదములకును బహువచనమందే యీయర్థభేదంబు చెప్ప వీలగునుగాని యేకవచనంబున నివి వేర్వేఱంతములుగలవిగావున నర్థద్వయము చెప్ప వీలుగాదు. ఏకవచనమున గుల్మమునకు "మావు" మామిడి చెట్టునకు "మావి"యని రూపములు.]

క. ఇమ్మహిలోపలఁ బే రగుఁ
గొమ్మ యనన్ వృక్షశాఖకును భామినికిం
దమ్ము లనం బే రగుఁ బ
దమ్ముల కనుజన్ములకును [దరుణేందుధరా.]

టీ.1.కొమ్మ=చెట్టుయొక్కకొమ్మ,ఆఁడుది.2.తమ్ములు=తామరలు, అనుజులు.[ఏకవచనమున నర్థద్వయమురాదు.తామరకు 'తమ్మి' అనుజునికి 'తమ్ముఁడు' అని రూపభేదము.]

క. ఇమ్ములఁ బే రగుఁ దాటం
కమ్ములకున్ లేఖలకును గమ్మ లనన్ నా
మమ్ము దగుం గంఠాభర
ణమ్మునకును లతకుఁ దీఁగె నా [గౌరీశా].

టీ. 1.కమ్మ=చెవికమ్మ,ఉత్తరము(జాబు) 2. తీఁగె=మెడనూలు లత.

క. చెల్లును బేళ్ళై ధరలోఁ
దా ళ్లన సూత్రంబులకును దాళంబులకుం
గో ళ్లనఁ గుక్కుటములకును
బేళ్లగు ఖట్వాంగములకుఁ బేళ్ళగు [నభవా.]

టీ. 1. తాళ్లు=పగ్గములు,తాటిచెట్లు, [ఏకవచనములోరాదు.పగ్గము=తాడు,తాటిచెట్టు=తాడి] 2. కోళ్లు=కుక్కుటములు, మంచపుఁగోళ్లు. [
యర్థము ఏకవచనములోరాదు,కుక్కుటము=కోడి,మంచపుఁగోడు=కోడు

క. చామ యన సస్యమునకును
భామినికిని నాఖ్య యగుచుఁ ♦ బరఁగు ధరిత్రిన్
నామము లగుచును వెలయును
బాము లనన్ జన్మములకు ♦ భంగమ్ములకున్. 6

టీ. 1. చామ=ధాన్యవిశేషము, ఆఁడుది. 2. బాము=పుట్టుక, తిరస్కారము.

తే. దంట యనఁగ నభిఖ్య యై ♦ దనరు చుండు
జగతిలోపలఁ బ్రౌఢకు ♦ యుగళమునకుఁ
బఱ పనంగ నభిఖ్య యగుఁ ♦ బానుపునకు
విస్తృతమునకు (శైలని ♦ వేశ యీశ). 7

టీ. 1.దంట=ప్రౌఢాంగన,జంట. 2. పఱపు=పానుపు,వ్యాపించుట.

క. తొలి యనఁగా నగు నామం
బులు పూర్వంబునకు సుషిర ♦ మునకును ధరలో
వెలి యనఁగ బహిర్థవళం
బులకును నామంబు (శేష ♦ భుజగవిభూషా). 8

టీ. 1. తొలి=మునుపు, బెజ్జము. 2. వెలి=బయలు, తెల్లన.

క. నెమ్మి యనన్ వంజులవృ
క్షమ్మునకున్ బర్హికిని సు ♦ ఖస్థితికిని నా
మమ్మగుఁ దగు (నతిధీర య
హమ్మతిజనదూర పన్న ♦ గాధిపహారా). 9

టీ. నెమ్మి=వంజులవృక్షము, నెమిలి, సౌఖ్యము గలిగియుండుట.

క. పోలం బేరగుచుండును
బా లనఁగా క్షీరమునకు ♦ భాగంబునకుం

క త్తలాని బాబా జక్కి ౯ తత్తడి యన
(విగతభవపాశ కాశీని ౯ వేశ యీశ). 3

టీ. తేజి, వారువము, మావు, గుఱ్ఱము, తట్టువ, వాపురము, కత్త లాని, బాబా, జక్కి, తత్తడి-ఈ౧౧ను గుఱ్ఱమునకుఁ బేరులు.

క. తగ రేడిక పొట్టే లన
నగు మేషసమాఖ్య లెనిమి ౯ దడుగులమెక మే
నుఁగుగొంగసూఁ డనంగా
జగతిఁ శరభాఖ్య లొప్పు ౯ (జంద్రార్ధధరా). 4

టీ. తగరు, ఏడిక, పొట్టేలు-ఈ౩ ను మేఁకకుఁ బేరులు. ఎనిమి దడుగులమెకము=ఎనిమిది కాళ్లుగల మృగము. ఏనుఁగుగొంగసూఁడు= సింహమునకు విరోధి-ఈ౨ను శరభమృగమునకుఁ బేరులు.

క. సంగతి నుష్ట్రాఖ్యలు నొ
ప్పెం గడు నొంటె లన లొట్టి ౯ పిట్ట లనఁ సా
రంగాఖ్య లలరు నిఱ్ఱు ల
నంగా జింక లన లేళ్లు ౯ నా (సర్వజ్ఞా). 5

టీ. ఒంటె, లొట్టిపిట్ట-ఈ ౨ ను ఉష్ట్రమునకుఁ బేరులు. ఇఱ్ఱి, జింక లేడి-ఈ ౩ ను జింకలకుఁ బేరులు.

క. నులిగొమ్ములమెక మి ౯ ఱ్ఱన
నిల మృగమున కొప్పుఁ బేళ్లు ౯ మృగిలేడి యనఁ
వెలయును రెంటికిఁ దగు నా
ఖ్యలు జింక యనంగ నీశ ౯ (యంబరకేశా). 6

టీ. నులిగొమ్ములమెకము=మెలికలు తిరిగియుండు కొమ్ములు గల మృగము, ఇఱ్ఱి-ఈ ౨ ను మగజింక పేర్లు. లేడి—అను నీ ౧ యు ఆఁడు జింకకు పేరు. జింక-ఈ౧యు ఆఁడు మగదుప్పులు రెంటికినిఁ బేరు.

తే. వెఱ వసనఁగ నెద యనఁగను వెఱ యనంగ
వళు కనఁగ భీతి కాఖ్య లౌ (నసితకంఠ).
నిమ్మళం బన నెమ్మి నా నెమ్మది యనఁ
దనరుఁ బేళ్లు నిరాతంక మునకు [నీశ]. 69

టీ. ముందటను, ఎదుటను, మోలఁ, ముంగలఁ-ఈ ౪ ను సమ్ముఖమందనుటకుఁ బేరులు. అలియిక, బడలిక, [అలయు, బడలు-కృదంతములు.] అలపు, [అలయు-కృదం.] సేద-ఈ ౪ ను శ్రమమునకుఁ బేరులు, తాలిమి - రూ. తాల్మి. ఓరుపు-రూ. ఓర్పు, తాలిక- ఈ ౩ ను క్షమకుఁ గలు. తవశి [ఇది యన్యదేశము.] బవంతము, టక్కు, దుత్తూరము, వెడ్డు-౮ ను కపటమునకుఁ బేరులు. వెఱపు, ఎద, వెఱ, అళుకు- ఈ ౪ను మునకుఁ బేర్లు. నిమ్మళము, నెమ్మి, నెమ్మది (నెఱ+మది=నిండుమనస్సు) ౩ ను నిర్భయమునకుఁ బేరులు.

౨సదు కొంచెము సైక మలఁతి యన్నవ చిన్న
లికంబు సన్నంబు నాఁ దనర్చు
ల్పు మెక్కుడు నాఁగఁ జాల నెంతేనియు
మిగులఁ దద్దయుఁ దద్ద మిక్కిలి యనఁ
బెద్దయు ననునివి పేళ్గు భృశముగా
ననుటకు నుత్కట మయ్యె ననుట
కగుఁ బేళ్ళు వెగ్గలం బయ్యెఁ గ్రిక్కిఱిసె వె
క్కసమయ్యె ననునివి క్రమముతోడ

ఆ. నగ్గఁ గుండె డొంకెఁ దగ్గెను సడలెను
క్రుంగె నుబ్బణంగె సుక్కె ననఁగఁ
దనరుఁ బేళ్ళు క్షీణ దశ నొందె ననుటకు
[నీశ్వరీసనాథ విశ్వనాథ]. 70

గా లనఁ బే రగు నాలవ
పాలికిఁ బాదంబునకును ౕ (బాలేందుధరా). 10

టీ. 1. పాలు=క్షీరము,భాగము. 2. కాలు=పాదము,నాల్గవభాగము.

క. మే లన శుభంబు పే రగు
మే లన నుపరికిని గూరి ౕ మికినిం బే రా
మే లన మెచ్చునఁ బల్కిన
యాలాపంబునకు నాఖ్య ౕ యగు (జగదీశా). 11

టీ. మేలు=శుభము, పైభాగము, ప్రేమ, మంచిగాఁ జెప్పినమాట.

క. ధారుణిఁ బేరు వహించును
బూరుగు నా నూఁదువాద్య ౕ మును శాల్మలియుం
బే రన నభిధానం బగు
హారమునకు నామమునకు ౕ (నంబరకేశా). 12

టీ. 1. బూరుగు=వాద్యవిశేషము, బూరుగుచెట్టు. 2. పేరు=ఒక నామము, దండ.

క. క ప్పన నీలిమ పే రగుఁ
గ ప్పనఁగా నింటిమీఁదికసవుకుఁ బే రాఁ
గొ ప్పనఁ దగుఁ జాపాగ్రము
నొ ప్పగు ధమ్మిల్లమును గృహోపరిము (శివా). 13

టీ. 1. కప్పు=నలుపు, ఇంటిమీఁదవేయుపూరి. 2. కొప్పు=వింటి కొన, స్త్రీలకొప్పు, ఇంటియొక్క నడికొప్పు.

క. ఒకభూరుహమునకును ధమ
వికిఁ బే రగుఁ గ్రోవి యనఁగ ౕ నెఱి నట్టుల వే
ఱొకభూజమునకు నధరము
నకుఁ బే రగు మోవి యనిన ౕ (నగరాట్చాపా). 14

టీ. 1. క్రోవి = గోరింటచెట్టు. గొట్టము, 2. మోవి = ఒకచెట్టు, పెదవి.

క. చవు లనఁగా నభిధానము
లవు షడ్రుచులకును ము త్తి ౯ యపుఱుత్తులకున్
భువిలోపల నామము లగు
గవు లన గుహలకును బూతి ౯ గంధంబులకున్. 15

టీ. 1. చవులు = ఆఱురుచులు, ముత్యాలసరము, 2. గవులు = గుహలు, దుర్వాసన, కంపు. (మొదటియర్థమున బహువచనము. దీనికి ఏక. గవి. రెండవయర్థమున నిదె ఏకవచనము.)

తే. ఆఖ్య యై యొప్పు ధరణిలో ౯ నపరదివస
మునకు ఛత్రంబునకు నెల్లి ౯ యనెడినుడువు
జక్కి యనుపేరు పరఁగును ౯ సైంధవంబు
నకు ఘరట్టంబునకును (గం ౯ దర్పదమన). 16

టీ. 1. ఎల్లి = రేపు అనుట, గొడుగు, 2. జక్కి = గుఱ్ఱము, తిరగలి.

తే. ఆడె ననుమాట నటియించె ౯ ననుటకును వ
చించె ననుటకు మఱియు నిం ౯ దించె ననుట
కాఖ్య యగుచును శోభిల్లు ౯ నాలు నాఁగ
గోవులకు భార్యకును బే ర గు (న్మహేశ). 17

టీ. 1. ఆడెను = నాట్యముచేసెను, పలికెను, నిందించెను. 2. ఆలు = (బహువచనము) గోవులు, (ఏకవచనము) భార్య. (దీనికి బహువచనము —ఆండ్రు).

సీ. రజతపునఃపదా ౯ ర్థములకు నభిధాన
మగు వెండి యన బంతి ౯ యనఁగఁ గందు
కమునకు శ్రేణికి ౯ నమరు నాహ్వయముగా
దండ యనం బుష్ప ౯ దామమునకు

నంతికంబునకుఁ జే ꠰ రగు దొర యన నాఖ్య
యగు సదృశమునకు ꠰ నవనిపతికి
వస్త్రసంఖ్యకు నహ ꠰ మ్మనుటకు నాహ్వయం
బగు నే ననఁగ సరి ꠰ యనఁగ సదృశ

తే. మునకు సమసంఖ్యకును నామ ꠰ ముగ నెసంగు
గొం తనఁగ నాహ్వయం బగుఁ ꠰ గుక్కుటాస
నంబునకుఁ గంఠమునకును ꠰ నల్ల యనిన
రక్తనీలాఖ్య యై యొప్పు ꠰ (రాజమకుట). 18

టీ. 1. వెండి=రజతము, మరల. 2. బంతి=చెండు, వరుస. 3. దండ=పూలదండ, సమీపము. 4. దొర=సమానము, రాజు. 5. ఏను=అయిదు, నేను. 6. సరి=సమానము, సమసంఖ్య. 7. గొంతు=కుక్కుటాసనము. మెడ. 8. నల్ల నెత్తురు, నలుపు.

సీ. తీరంబునకు ధరి ꠰ శ్రీధరంబునకు స
మాఖ్యయై యొప్పు గ ꠰ ట్టనఁగ (నీశ)
కేతువునకుఁ గాంతి ꠰ కిని సమాహ్వయ మగు
డా లనంగను (మేరు ꠰ శైలచాప)
శౌర్యధుర్యునకు లాం ꠰ ఛనమునకును నామ
మగు బిరు దనఁగ (బ ꠰ న్నగవిభూష)
గూబ నా నాఖ్య యా ꠰ ఘూకంబునకుఁ గర్ణ
మూలంబునకు (నవి ꠰ ముక్తనిలయ)

తే. యంతికంబునకును సమూ ꠰ హంబునకును
నామ మై యొప్పుఁ జేరువ ꠰ నాఁగ (నభవ)
సమభిధాన మై యొప్పుఁ బి ꠰ శాచమునకు
బవనమునకును గాలి య ꠰ న్పలుకు (రుద్ర). 19

టీ. 1. గట్టు=తీరము, పర్వతము. 2. డాలు=బెక్కెము, కాంతి. 3. బిరుదు=కార్యము, గుఱుతు. 4. గూబ=గుడ్లగూబ, చెవిమొదలు. 5. చేరువ=దగ్గఱ, గుంపు. 6. గాలి=దయ్యము, వాయువు.

క. ఇలలోపల నామం బగుఁ
బలుకులు నా శకలములకు ‌ భాషణములకున్
నెల యన నభిధానం బగు
జలజారికి మాసమునకు (శైలనిశాంతా). 20

టీ. 1. పలుకు=మాట. తునక. 2. నెల=చంద్రుఁడు, మాసము.

సీ. అంతర్హితుం డయ్యె ‌ ననుటకు నాగతుం
డయ్యె ననుటకు స ‌ మాఖ్య యగుచు
నలరును విచ్చేసె ‌ ననుట (యంబరకేశ)
నెఱి సమాహ్వయ మగుఁ ‌ గఱచె ననఁగ
నభ్యాస మొనరించె ‌ ననుటకు దంతపీ
డ యొనర్చె ననుటకు ‌ (నయుగనయన)
వెలయుఁ ద ప్తక్షీర ‌ ములకు నభిజ్ఞకు
నఖ్యయై యానవా ‌ లనుట (యీశ)

తే. పఱచె ననఁగ సమాఖ్యయౌ ‌ బాధచేసెఁ
బ్రచలితుం డయ్యె ననుటకుఁ ‌ (బాండురాంగ)
పరఁగ మోహించె ననుటకుఁ ‌ బరిమళించె
ననుట కొప్పును వలెచె నా ‌ (నళిననేత్ర). 21

టీ. 1. విచ్చేసెను-రూ, వేంచేసెను=వచ్చెను, కనఁబడకపోయెను. 2, కఱచెను=నేర్చుకొనెను, కొఱికెను. 3. ఆనవాలు=కాఁగినపాలు, గుఱుతు. 4. పఱచెను=ఇడుమలఁబెట్టెను, ప్రయాణమాయెను. 5. వలచెను=కోరెను, పరిమళించెను.

సీ. ఆనె నంట సమాఖ్య ౹ యాను వహించెఁ బా
నము చేసె ననుటకు ౹ (నగనివేశ)
చషకంబునకును దం ౹ ష్ట్రికు నాఖ్య యోఁగోర
యనఁగ (శశాంకక ౹ ళావతంస)
మొక్కలీఁ డనఁగఁ గొ ౹ మ్ములు లేనికరికి ము
ష్కరునకుఁ బే రగు ౹ (గరళకంఠ)
మరకతచ్ఛవికి నం ౹ బరమున కగుఁ బేరు
పచ్చడం బనిన (నం ౹ బాకళత్ర)

తే. క్షితిని దురగీపతికి వృత్త ౹ శిలకు నామ
ధేయ మై యొప్పు గుండు నాఁ ౹ (త్రిపురహరణ)
నామ మౌ నొక్కసస్యంబు ౹ నకును లోప
మునకుఁ గొఱ్ఱ యనంగ (నం ౹ బుదనిభాంగ). 22

టీ. 1. ఆనెను=మోచెను, త్రాగెను. 2. కోర=గిన్నె, పెద్దపన్ను. 4. మొక్కలీఁడు=కొమ్ములులేనియేనుఁగు, మూర్ఖుఁడు. 4. పచ్చడము=పచ్చలకాంతి, పైవేసికొనువస్త్రము. 5. గుండు=మగగుఱ్ఱము, గుండ్రని బండ. 6. కొఱ్ఱ=ధాన్యవిశేషము, కొఱఁత.

సీ. తాల్చు నాఖ్యను వధూ ౹ ధమ్మిల్లభారంబుఁ
గోణంబు మూల నాఁ ౹ (గుధరచాప)
గోఱ యనునాఖ్యచేఁ ౹ గొఱలు లోపంబు మ
నోజ్ఞవస్తువు (దక్ష ౹ యజ్ఞ మథన)
నెఱి హేయపడియె న ౹ న్వేషించె ననుఁ రెంటి
కౌఖ్య యారోసె నా ౹ (నసితకంఠ)
నరసె నాఁ బే రగు ౹ నార్తి వారించె వి
మర్శించె ననుటకు ౹ (మదనదమన)

తే. చరణమునకు నథగ్రపదే 1 శంబునకు స
మాఖ్యయై యొప్పు నడుగు నా 5 (నళినేత్ర)
మహిని బే రగుచుండుఁ బ్ర 6 మాణికంబు
నకును భాషకు బాస నా 6 (నగనివేశ) 23

టీ. 1. మూల=స్త్రీకొప్పు, విదిక్కు, 2. కొఱ=కొఱ్ఱలనుధాన్యము, మనోజ్ఞవస్తువు. 3. రోసెను=వెగటొందెను,వెదకెను. 4. అరసెను=బాధని వారించెను, విచారించెను. 5. అడుగు, పాదము, క్రిందిభాగము. 6 బాస=ఒట్టు, భాష.

సీ. నాగవాస మన ఘం 1 టాప్రతీకమునకు
వేశ్యల కగుఁ బేరు 1 (విశ్వనాథ)
నామ మా నండంబు 2 నకు నంధకునకును
గ్రుడ్డనంగను (రోప్య 2 కుధరనిలయ)
చర్మవాద్యమున కు 3 ష్ణమునకుఁ బే రగు
నుడు కనియెడునాఖ్య 3 (యుడుపమకుట)
యభిధాన మగు మేడి 4 యన హాలాంగమున కు
దుంబరమునకును 4 (ధూతకలుష)

తే. కల్లనఁగ శిల సురయు నా 5 [గరళకంఠ]
పరఁగు నాఖ్యయు లాంగల 6 పద్ధతికిని
శ్రేణికిని జా లనంగ [భా 6 సితసితాంగ].
[వారిధినిషంగ కాశీని 6 వాసలింగ]. 24

టీ. 1. నాగవాసము=గంటలోనిచీల, వేశ్యలు. 2. గ్రుడ్డు=కన్నులు తెలియనివాఁడు, అండము. 3. ఉడుకు=ఒకవాద్యము, వేఁడిమి. 4. మేఁడి =నాఁగేటి వెనుకటి పట్టుకొయ్య, (మేడి)=అత్తిచెట్టు. 5. కల్లు=ఱాయి, మద్యము.టి 6. చాలు=వరుస, నాఁగేటిచాలు.

తే. జననికిని మాతృజననికి జనకజనని
కాఖ్య యగు నవ్వ యనఁగ [నార్యాసహాయ]
భగినికిని జనకునకు నాహ్వాయము దనరు
నప్ప యనఁగను [జంద్రరేఖావతంస]. 25

టీ. 1. అవ్వ=తల్లి, తల్లితల్లి, తండ్రితల్లి. 2. అప్ప=అక్క, తండ్రి

క. పోతనఁగఁ బరఁగు మహిమము
భూతలమునఁ బురుషమృగము పురుషఖగంబుం
దా తన ధాతృ పితామహ
మాతామహులకును నగు సమాఖ్య [మహేశా] 26

టీ. 1. పోతు=దున్నపోతు, పురుషమృగము, మగపక్షి. 2. తాత =బ్రహ్మ, తండ్రితండ్రి, తల్లితండ్రి (తండ్రి).

క. పుడమిని బేరు వహించును
వడిగలవాఁ డనఁగ శౌర్యవంతుఁడు జవియున్
నడు మన నవలగ్నముఁ జె
న్నడరఁగ మధ్యస్థలంబు నగు [నగధన్వీ]. 27

టీ. 1. వడిగలవాఁడు=శౌర్యవంతుఁడు, వేగము గలవాఁడు. 2. నడుము=మధ్యము, మధ్యప్రదేశము.

క. ఎద యనఁగఁ బరఁగు భిత్తికి
హృదయమునకు వక్షమునకు నిల జోడనఁగా
నది దనరు నామ మగుచును
సదృశమునకు వర్మమునకుఁ [జంద్రార్ధధరా]. 28

టీ. 1. ఎద=భయము, హృదయము. 2 జోడు=సమానము, కవచము.

క. నానార్థవర్గు విది స
న్మానముతోఁ దీనిఁ జదివి నను వ్రాసిన నా
మానవుల కబ్బు నెప్పుడు
నానార్థంబులును విశ్వనాథునికరుణన్. 29

టీ. ఈ నానార్థవర్గను చదివినవారికి, వ్రాసినవారికి సకలసంపదలును గలుగును.

గద్యము. ఇది శ్రీమదేకామ్రమంత్రిపుత్త్ర కౌండిన్య గోత్ర పవిత్ర సదారాధిత మహేశ్వర పైడిపాటి లక్ష్మణ కవి ప్రణీతంబైన యాంధ్రనామసంగ్రహం బను నిఘంటువునందు సర్వంబు నేకాశ్వాసము.

సటీకాంధ్రనామసంగ్రహము

సమాప్తము.

—0—

శ్రీ ర స్తు

సటీకాంధ్రనామశేషము.

అవతారిక.

ఆంధ్రనామశేష మనెడు నీనిఘంటువును రచియించిన అడిదము సూరయ యనెడు కవి తాను జేయఁబూనినగ్రంథము నిర్విఘ్నపరిసమాప్తి నొందుటకుఁగాను కృతినాయకుఁడగు నీశ్వరుని సంబోధనరూపముగాఁ బ్రార్థించి, తదంకితముగా గ్రంథనామపూర్వక ప్రతిజ్ఞను రెండుపద్యముల చేతఁ జేయు చున్నాఁడు—

క. శ్రీగౌరీప్రియవల్లభ
రాగద్వేషాదిరహిత ! రమ్యచరిత్రా
యోగిధ్యేయపదాంబుజ
భోగివలయ రామచంద్ర ! పురవరనిలయా. 1

టీ. శ్రీగౌరీ ప్రియవల్లభ = శోభాయుక్తురాలయిన పార్వతీదేవికిఁ బ్రియనాథా! రాగద్వేషాదిరహిత = రాగద్వేషాదిదోషములులేనివాఁడా! రమ్యచరిత్రా = మనోహరమైనచరితములుగలవాఁడా! యోగిధ్యేయపదాంబుజ = నిష్ఠలవారిచేధ్యానముసేయఁదగిన పాదారవిందములుగలవాఁడా! భోగివలయ = సర్పములు హస్తకంకణములుగాఁగలవాఁడా! రామచంద్రపురవరనిలయా = శ్రేష్ఠమైనరామచంద్రపురము నివాసముగాఁగలవాఁడా! (ఓ పార్వతీశా!)

వ. అవధరింపుము. 2

తా. నాచేయఁబోవుగ్రంథమును సావధానమనసుగలవాఁడవై యాల కింపుము.

ఆ. ఆంధ్రనామసంగ్ర ‖ హమునందుఁ జెప్పని
కొన్ని తెలుఁగు మఱుఁగు ‖ లన్ని గూర్చి
యాంధ్రనామశేష ‖ మనుపేరఁ జెప్పెద
దీనిఁ జిత్తగింపు ‖ దేవదేవ. 3

తా. దేవదేవా! ఆంధ్రనామసంగ్రహమునఁ జెప్పకవిడిచిన కొన్ని తెలుఁగు కఠినపదములనుగూర్చి యాంధ్రనామశేష మనుపేరుతోఁ జెప్పఁ బూనితిని. దానిని మనఃపూర్వకముగా నాలకింపుము.

క. తఱి యజ్జ దన నసమయం
బుఱుఁ డనఁగను సరకుసేయ ‖ కుండె ననఁగఁ బే
ళ్లొఱ పగు గణింపఁ డనుటకుఁ
(గరిచర్మాంబరత్రినేత్ర ‖ గౌరీమిత్రా). 4

టీ. తఱి, అజ్జు, అదను-ఈ ౩ ను సమయమునకుఁ బేరులు. ఉఱుఁడు సరకుసేయకుండెను-ఈ ౨ ను లక్ష్య పెట్టఁడనుటకుఁ బేర్లు.

తే. పెంపుసెందెను దామర ‖ తంపరయ్యెఁ
బ్రబలె నెగడెను గొనసాగె ‖ బలిసె పెరిఁగె
ననఁగ రేకెత్తె ననఁగ బే ‖ ళ్ళయ్యె వృద్ధి
బొందె ననుటకు (శేషాహి ‖ భూషితాంగ). 5

టీ. పెంపుసెందె, తామరతంపరయ్యె, ప్రబలె, నెగడె, కొనసాగె, బలిసె, పెరిఁగె, రేకెత్తె-ఈ ౮ యును వృద్ధిఁబొందె ననుటకుఁ బేర్లు.

తే. వేర్మి యర్మిలి మక్కువ ‖ కూర్మి నెమ్మి
నెనరు గాదిలి గారాము ‖ నెయ్య మింపు

ప్రేముడి యనుంగు ముద్దనఁ బ్రియమునకును
నామధేయంబు లయ్యెఁ (బి నాకపాణి). 6

టీ. పేర్మి, అర్మిలి, మక్కువ,కూర్మి,నెమ్మి,నెనరు,గాదిలి,గారాము-రూ. గారము, నెయ్యము, ఇంపు, ప్రేముడి, అనుంగు, ముద్దు-ఈ ౧౩ను ప్రియమునకుఁబేర్లు.

క. ఒనఁగూర్చె ననఁగ సమకూ
ర్చె ననఁ బీల్పఱిచె ననఁగఁ జేకూర్చెను నా
ననుకూలపఱిచె ననుటకుఁ
దనరును నామంబు లై (సు ధాకరమకుటా). 7

టీ. ఒనఁగూర్చెను, సమకూర్చెను,వీల్పఱిచెను-రూ. వీలుపఱిచెను చేకూర్చెను-ఈ ౫ ను అనుకూలపఱిచె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. చరియించె ననుట కాఖ్యలు
తిరిగెను జెరలాడె ననఁగఁ ద్రిమ్మరె ననఁ గ్రు
మ్మరె ననఁగ మసలె ననఁగాఁ
(బురదానవహరణ శేష భుజగాభరణా). 8

టీ. తిరిగె, చెరలాడె, త్రిమ్మరె, క్రుమ్మరె, మసలె-ఈ ౫ ను చరియించె ననుటకుఁబేర్లు.

తే. ఆఱుమూఁడయ్యెఁ గచ్చువి చ్చయ్యె ననఁగ
బెడిసె బుసివోయె ననఁగను జెడియె ననఁగ
నాఖ్య లగుఁ గార్యవైకల్య మయ్యె ననుట
[కంధకాసురహరణ రా ప్యాద్రిశరణ]. 9

టీ. ఆఱుమూఁడయ్యె, కచ్చువిచ్చయ్యె,బెడిసె, బుసివోయె, చెడియె-ఈ ౫ ను కార్యముచెడె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. అలజడి నెంజిలి పిమ్మట
సిలుగుత్తలపాటు వంత సేగి నెగుల్ గొం
దల మలమ టడరు గోడు
మ్మలిక వనటఁ గుందు నా నశమరు దుఃఖాఖ్యల్. 10

టీ. అలజడి, నెంజిలి, పిమ్మట, సిలుగు, ఉత్తలపాటు(ఉత్తలము+పాటు),వంత, నేగి, నెగులు, కొందలము, అలమట, అడరు, గోడు,ఉమ్మలిక-రూ, ఉమ్మలికము, వనట, కుందు-ఈ ౧౫ ను దుఃఖమునకుఁ బేర్లు.

క. అరిది వెఱఁగచ్చెరు వ
బ్బుర మబ్రం బనఁగఁ జిత్ర మునకుం బేళ్లౌ
సరణికిఁ బేళ్లగుఁ ద్రోవ వనఁ
దెరు వన దారి యన బాట తె న్నన(సభవా).11

టీ. అరిది, వెఱఁగు, అచ్చెరువు, అబుర్బము, అబ్రము-ఈ ౫ ను చిత్రమునకుఁ బేర్లు. త్రోవ, తెరువు, దారి, బాట, తెన్ను-ఈ ౫ ను మార్గమునకుఁ బేర్లు.

తే. ఐదుపదిచేసె వెనుకముందయ్యె జుణిఁగె
వీఁగె వెన్నిచ్చె వెనుకంజ వేసె ననఁగ
నోహటించె ననంగఁ బేళ్లొప్పుచుండు
నాహవపరాఙ్ముఖుం డయ్యె ననుట (కభవ) 12

టీ. అయిదుపదిచేసె (ముందునకొకయడుగు పెట్టి యుద్ధముసేయనున్నవాఁడు జడిసి కాలు వెనుకఁబెట్టుట), వెనుకముందయ్యె, జుణిఁగె, వీఁగె, వెన్నిచ్చె=వీఁపుచూపెను,వెనుకంజవేసె (వెనుక+అంజ+వేసెను) =వెనుకడుగుపెట్టెను, ఓహటించె - ఈ ౭ ను యుద్ధమందు పరాఙ్ముఖుఁడయ్యెననుటకుఁ బేరులు.

తే. మోహరించెను దండెత్తె మొనసె దాడి
చేసెఁ బోటొగ్గెఁ గోల్తలు చేసె మాఱు

కొనియె దళమెత్తెననఁగఁ । జేవ ళ్ళోనరుచుండు
నాహవోద్యోగ మొనరించె । ననుట (కభవ). 13

టీ. మోహరించె, దండెత్తె, మొనసె, దాడిచేసె, పోటాగ్గె, కోల్తలు చేసె, మాఱ్ఱుఱనియె, దళమెత్తె — ఈ ౮ యు యుద్ధప్రయత్నముచేసెనను టకుఁ బేర్లు.

తే. ఆహవోన్ముఖతకు నోలఁ । మాసగొనక
పిఱుతివియ కీడఁబోక నఁ । బేళ్ళు దనరు
నబ్బెసమొనర్చెఁ గఱచె నా । నభ్యసించె
ననుట కభిధానములు (చంద్ర । మావతంస). 14

టీ. ఓలమాసగొనక, పిఱుతివియక, ఈడఁబోక—అన నీ ౩ ను యుద్ధాభిముఖతకుఁ బేర్లు. అబ్బెసమొనర్చె, కఱచె - ఈ ౨ ను అభ్యసించె ననుటకు నామములు.

క. వేఱొక టనఁ బై పెచ్చన
మాఱట యిమ్మడి యనఁగ నకమాహ్వాయములు పెం
పారును వస్త్వంతరమున
(కౌరగకేయూరసహిత । హత మారజితా). 15

టీ. వేఱొకటి, పైపెచ్చు, మాఱట, ఇమ్మడి-ఈ౪ను వస్త్వంతరమునకుఁ బేర్లు.

సీ. ఆఱడిపోయెను । బీఱుపోయెను రిత్త
వోయెను పీసర । వోయె ననఁగ
నుఱిపోయెఁ బొలిపోయె । సుడిపోయె ననఁగను
వ్యర్థమయ్యె నటంట । కాఖ్య లయ్యెఁ
గడిమి బీరంబు మ । గంటిమి గండన
విక్రమాహ్వాయములై । వెలయుచుండు

నాస్ఫాలన మొనర్చె । ననుటకుఁ జఱచెనా
నప్పళించె ననంగ । నాఖ్య లయ్యె

తే. నొగి వరుస యోలి సొరిది నా । నోజ నాఁగఁ
గ్రమమునకు నాఖ్య లయ్యెను । [గాలకంఠ]
కొఱ కొఱఁత తక్కువ వెలితి । కొదవ కడమ
యనఁగ నూనంబునకు నాఖ్య । లై తనర్చు. 16

టీ. ఆఱడివోయె, బీఱువోయె, రిత్తవోయె,వీసరవోయె,ఉడివోయె, పొలివోయె, సుడివోయె-ఈ ౭ ను వ్యర్థమయ్యె ననుటకుఁ బేర్లు. కడిమి, బీరము, మగఁటిమి, గండు-ఈ ౪ ను విక్రమమునకుఁ బేళ్లు. చఱచె,అప్పళించె-ఈ౨ను అరచేతితో బాఁదె ననుటకుఁ బేళ్లు. ఒగి, వరుస, ఓలి [ప్ర. ఆళి.], సొరిది. ఓజ-ఈ ౫ ను క్రమమునకుఁ బేర్లు. కొఱ, కొఱఁత,తక్కువ, వెలితి, కొదవ, కడమ-ఈ౬ను ఊనమునకుఁ బేర్లు.

తే. నెట్టుకొనెఁ బాలుపడె నొడి । గట్టె ననఁగఁ
గడఁగెదొడఁగెను జెలరేఁగెఁ । గాలుద్రొక్కెఁ
గవిసెఁ గదిసె ననంగ నా । ఖ్యలయి యొప్పు
నభిముఖుం డయ్యె ననుటకు । [నగనివేశ]. 1[illegible]

టీ. నెట్టుకొనె, పాలుపడె, ఒడిగట్టె, కడఁగె, తొడఁగె, చెలరేఁగె, కాలుద్రొక్కె, కవిసె-ఈ ౮ యును అభిముఖుం డయ్యె ననుటకుఁ బేర్లు.

తే. అగపడకపోయె విచ్చెమొ । గ్గయ్యె ననఁగఁ
గంటఁబడదయ్యెఁ బంచబం । గాళమయ్యె
ననఁగ దృగగోచరం బయ్యె । ననుటపేళ్లు
[శయఘటితశరాల వైయాఘ్రు । చర్మచేల.] 18

టీ. అగపడకపోయె, విచ్చుమొగ్గయ్యె, కంటఁబడదయ్యె, పంచబంగాళమయ్యె—ఈ ౪ ను కంటికిఁ గనఁబడలేదనుటకుఁ బేర్లు

క. వెలిచవి చీఁకటితప్పనఁ
బొలుపారఁగ జారభావ ౹ మునకుం బేళ్ళౌఁ
బులు కసటు చిలు మనంగను
మలిన మనుట కాఖ్య లయ్యె ౹ [మనసిజదమనా]. 19

టీ. వెలిచవి, చీఁకటితప్పు—ఈ ౨ ను జారభావమునకుఁ బేర్లు. పులు, కసటు, చిలుము—ఈ ౩ ను మలినమనుటకుఁ బేర్లు.

ఆ. వింగడం బన్నంగ ౹ విపరీత మగు నుక్కి—
వం బనఁగను గుత్సి ౹ తంబు పరఁగు
నాఖ్య యగుచుఁ దనరు ౹ నామని యనఁగను
మదమునకును [జంధ్ర ౹ మఃకలాప]. 20

టీ. వింగడము—ఈ ౧ యు విపరీతమునకుఁ బేరు. ఉక్కివము—ఈ ౧ యు కుత్సితమునకుఁ బేరు. ఆము—ఈ ౧ యు మదమునకుఁ బేరు.

క. ఎల యంద్రు తరుణ మనుటకుఁ
గొల యన దురితంబు పేరు ౹ కుడియెడమ లనన్
వలపలదాపల లనఁగను
బొలుపుగ సవసవ్య సవ్య ౹ ములకుం బేళ్ళౌ. 21

టీ. ఎల—ఈ ౧ యు తరుణమునకుఁ బేరు. కొల—ఈ ౧ యు దురితమునకుఁ బేరు. కుడియెడమలు, వలపలదాపలలు—ఈ ౨ ను క్రమముగా దక్షిణవామభాగములకుఁ బేర్లు.

క. తగు నౌద్ధత్యము పేళ్లై
పొగ రన నా మనఁగఁ దుల్లు ౹ పోతర మనఁగా

నెగడును భయంబుపేళ్లై
బెగడు దిగులు వెఱపు జంకు బీతలు కనఁగన్. **22**

టీ. పొగరు, ఆము, త్రుళ్లు, పోతరము-ఈ ౪ ను గర్వమునకుఁ బేరులు. బెగడు, దిగులు, వెఱపు, జంకు, బీతు, అలుకు-ఈ ౬ ను భయమునకుఁ బేరులు.

క. అరి యనఁ గప్పం బనఁగాఁ
గరమునకుం బేళ్లు కాఁగు కడవ పనఁటి నాఁ
బరఁగు ఘటాఖ్యలు [నమితా
మరమానినికాయ ఘూతి మండితకాయా]. **23**

టీ. అరి, కప్పము-ఈ ౨ ను పన్నుకుఁ బేళ్లు. కాఁగు, కడవ, పనఁటి-రూ. పంటి-ఈ 3 ను ఘటమునకుఁ బేళ్లు.

తే. అలరుచుండును గొండ్లి రంతనఁగఁ గేళి
హాని కాఖ్యలు చేటు కీడఱ యనంగ
హెచ్చరిక హాళి సంతసం బెలమి వేడ్క-
యనఁగ నానందమున కాఖ్యలై తనర్చు. **24**

టీ. గొండ్లి, రఁతు-ఈ ౨ ను కేళికిఁ బేళ్లు. చెటు, కీడు, అఱ-ఈ 3ను హానికిఁ బేరులు. హెచ్చరిక, హాళి, సంతసము, [ప్రకృతి. సంతోషము.] ఎలమి, వేడ్క-రూ. వేడుక-ఈ ౫ ను ఆనందమునకుఁ బేళ్లు.

క. సాహిణ మనఁ బాగా యన
వాహాగారంబునకును వర్తిలుఁ బేళ్లై
వ్యూహమున కాఖ్య లయ్యెను
మోహర మన నొడ్డనంగ మొగ్గర మనఁగన్. **25**

టీ. సాహిణము, పాగా-ఈ 2 ను హయమునకుఁ బేరులు. మోహరము, ఒడ్డు, మొగ్గరము-ఈ 3 ను వ్యూహమునకుఁ బేరులు.

క. ఒనరించె ననఁగఁ గావిం
చె ననంగను సలిపె ననఁగఁ ʃ జేసె ననంగాఁ
జను నాచరించె ననుటకుఁ
[గనకాచలచాప చంద్ర ʃ ఖండకలాపా]. 26

టీ. ఒనరించె, కావించె, సలిపె, చేసె-ఈ ౪ ను ఆచరించె ననుటకు నామములు.

తే. చీఁకువా లిరు లనఁగను ʃ జీఁకటి యనఁ
దిమిరమునకు నభిఖ్యలై ʃ తేజరిల్లు
నాఖ్యలై తనరారు ను ʃ పాయమునకు
సుళు వనఁగ వెర వనఁగను ʃ సూటి యనఁగ. 27

టీ. చీఁకువాలు, ఇరులు [ఏకవచన.], చీఁకటి-ఈ 3 ను అంధకారమునకుఁ బేరులు. సుళువు,వెరవు,సూటి-ఈ 3 ను ఉపాయమునకుఁ బేరులు.

తే. చేరువయ్యెను డాసెను ʃ దారసిల్లె
ననఁగ సన్నిహితం బౌట ʃ కాఖ్య లయ్యె
స్థూల మనుటకుఁ బేళ్లగుఁ ʃ దోర మనఁగఁ
గడిఁది పలుఁద యనంగను ʃ [గాలకంఠ]. 28

టీ. చేరువయ్యె, డాసె-రూ.దాసె, తారసిల్లె-ఈ 3 ను సమీపించె ననుటకుఁ బేరులు.తోరము,కడిఁది, పలుఁద-ఈ3ను స్థూలమనుటకుఁ బేళ్లు.

తే. వాడెఁ గసుగందె ననఁ బుయి ʃ లోడె ననఁగ
విన్నవోయె ననంగను ʃ జిన్నవోయె
ననఁగం బేళ్లగు నివి ఖిన్నుఁ ʃ డయ్యె ననుట
[కంధకాసురహరణ కా ʃ ప్యాద్రిశరణ]. 29

టీ. వాడె, కసుగందె, పుయిలోడె, విన్నవోయె - చిన్నవోయె-ఈ ౫ ను ఖిన్నుఁడయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. గరువము మురిపం బనఁగను
బరఁగుఁ గర్వంబు పేళ్లు ♦ భటనామములొం
టరి లెంక బం టనంగను
(బురదానవహరణశేష ♦ భుజగాభరణా), 30

టీ. గరువము, మురిపము-ఈ ౨ ను గర్వమునకు నామములు. ఒం టరి, లెంక, బంటు [భటశబ్దభవము.]-ఈ ౩ ను భటునిపేర్లు.

క. అరదంబు తే రనంగను
బరఁగు రథంబునకుఁ బేళ్లు ♦ పరి యన్నను గా
లరు లనఁ బదాతిసంహతి
(పురదానవహరణ శేష ♦ భుజగాభరణా). 31

టీ. అరదము, [రథశబ్దభవము,] తేరు-ఈ ౨ ను రథమునకు నామములు. పరి, కాలరులు-ఈ ౨ ను కాల్బలమునకు నామములు.

క. సందియ మన ననుమాన మ
నం దనరును సంశయంబు ♦ నకుఁ బేళ్లై గో
బృందాహ్వయంబు లలరును
మం దనఁ గోన యనఁ (జంద్రధ♦ మరఖండధరా). 32

టీ. సందియము [సందేహశబ్దభవము.] అనుమానము-ఈ ౨ ను సంశయమునకుఁ బేళ్లు. మంద, కోన-ఈ ౨ ను గోసమూహమునకుఁ బేర్లు.

క. మొన వాఁగు దండు దళ మనఁ
దనరుఁ సైన్యంబుపేళ్లు ♦ దళవాయి యనన్

మొనకాఁ డనంగఁ బడవా
లనఁగన్ సేనాధిపతికి ౯ నాఖ్యలు వొలుచున్. 33

టీ. మొన, వాఁగు, దండు, దళము-ఈ౪ను సైన్యమునకుఁబేర్లు. దళవాయి, మొనకాఁడు, పడవాలు-ఈ ౩ సేనాధిపతికిఁ బేర్లు.

తే. మైకొనియె నియ్యకొనె నొడం ౯ బడియె నొప్పె
ననఁగ నంగీకరించుట ౯ కాఖ్య లయ్యె
సంఘటించుట కాఖ్య లై ౯ జానుమీఱుఁ
జెరివెఁ దుఱిమెను గీల్కొల్పెఁ ౯ జెక్కె ననఁగ. 34

టీ. మైకొనియె, ఇయ్యకొనె, ఒడంబడె, ఒప్పె-ఈ౪ను అంగీకరించె ననుటకుఁ బేరులు. చెరివె, తుఱిమె, కీల్కొల్పె, చెక్కె-ఈ ౪ ను సంఘటించె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. దిట్టపడియె ముక్కాఁకలు ౯ దీరె ననఁగ
నాఱితేఱె ననం గడి ౯ దేఱె ననఁగఁ
గసిమసంగె ననంగ నా ౯ ఖ్యలు దవర్చు
నిపుణుఁ డయ్యె నటంటకుఁ ౯ (త్రిపురవైరి) 35

టీ. దిట్టపడియె, ముక్కాఁకలుదీరె, ఆఱితేఱె, గడిదేఱె, కసిమసంగె-ఈ ౫ ను నిపుణుఁడయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. తడవు వడి కా రనంగా
నడరుం గాలంబు శిథిల ౯ మయ్యె ననుట యీా
విడె వీడె నూడె విచ్చెను
సడలె నురలె వదలె బ్రిదిలె ౯ జాఱె ననంగన్. 36

టీ. తడవు, వడి, కారు — ఈ ౩ ను కాలమునకుఁ బేరులు. విడె, వీడె, ఊడె, విచ్చె, సడలె, ఉరలె, వదలె, ప్రిదిలె, జాఱె-ఈ ౯యు శిథిలమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

క. మది డెంద ముల్ల మెద యన
హృదయంబున కాఖ్య లయ్యె నీఁజం బనఁగాఁ
బొదరి ల్లనఁగ నికుంజము
[సదయాంతఃకరణ తరుణ చంద్రాభరణా]. 37

టీ. మది, [ప్ర. మతి.] డెందము, ఉల్లము, ఎద-ఈ 4ను హృదయమునకుఁ బేరులు. ఈఁజము, పొదరిల్లు [పొద+ఇల్లు-రేఫాదేశము.]-ఈ 2ను నికుంజము పేరులు.

క. తెగ దినుసు తోయ మనఁగను
నెగడుఁ బ్రకారంబునకును నెఱి నామములై
మెగ మనఁగ మెక మనంగను
మృగమునకు నభిఖ్యలయ్యె [మేరుశరాసా]. 38

టీ. తెగ, దినుసు, తోయము – ఈ 3 ను ప్రకారమునకు నామములు. మెగము, మెకము-[ఈ రెండును మృగశబ్దభవములు.] ఈ 2 ను మృగమునకుఁ బేరులు.

క. ఎడ దవ్వు కెళ వనంగా
నడరుఁ దూరంబునకు న మాఖ్యలు నలి నాఁ
బొడి నుగ్గు తుమురు నురు మన
బెడఁగడరుం జూర్ణమునకుఁ బేళ్లై [శర్వా]. 39

టీ. ఎడ, దవ్వు, కెళవు– ఈ 3 ను దూరమునకుఁ బేరులు. నలి, పొడి, నుగ్గు, తుమురు, నుఱుము-ఈ 5ను చూర్ణమునకుఁ బేరులు.

క. ప్రేరేచెను బురికొలిపెను
దారిచె ననఁ జోదనకును దగు నాఖ్యలు పెం

పాఱును జంబూద్వీపము
నేరెడుదీవి తొలుదీ పకై నెడునామములన్. 40

టీ. ప్రేరేచెను, పురికొలిపెను, తారిచెను-ఈ ౩ను ప్రేరణచేసెనను టకుఁ బేరులు, నేరెడుదీవి = నేరేడుచెట్టుగలద్వీపము, తొలుదీవి = మొదటి ద్వీపము-ఈ ౨ ను జంబూద్వీపమునకుఁ బేరులు.

క. తొలఁగెం బాసె ననంగా
నలరున్ విముఖతకుఁ బ్రాప్తమయ్యె ననుటపే
ళ్లలమె నొదవె దక్కొనియెను
నెలకొనియెన్ జెందె ననఁగ నెక్కొనియె ననన్. 41

టీ. తొలగెను, పాసెను-ఈ ౨ ను దూరముగాఁబోవుటకు పేరులు. అలమె, ఒదవె, దక్కొనియె, నెలకొనియె, చెందె, నెక్కొనియె-ఈ౬ను లభించె ననుటకుఁ బేరులు.

క. వెనుకఁ దరువాతఁ బిమ్మట
ననఁగా నంతట ననంగ నంత ననంగాఁ
దనరుం బశ్చాదర్థము
[కనకాచలచాప చంద్రఖండకలాపా]. 42

టీ. వెనుకన్, తరువాతన్, పిమ్మటన్ అంతటన్, అంతన్-ఈ౫ ను అనంతర మనుటకుఁ బేరులు.

క. పల్లఱపులు రజ్జు లనం
బ్రల్లదము లనంగ వ్యర్థభాషణములకున్
బేళ్లై వరిలు నోలిగ
[నుల్లోకజయాభిసరణ యురగాభరణా]. 43

టీ. పల్లఱపులు, రజ్జులు, ప్రల్లదములు-ఈ ౩ను పనికిమాలినమాటలకుఁ బేరులు.

క. కైసేఁ తలంకరించుట
బేసి యనఁగ విషమమునకుఁ బేరై వెలయుఁగ
సేసలు దీవనఁబ్రాలన
భాసిలు మంత్రాక్షతలకుఁ బర్యాయములై. 44

టీ. కైసేఁత, [కై+చేఁత]-ఈ౧ యు అలంకరించుట. బేసి=సరి గాని సంఖ్య. సేసలు, దీవనఁబ్రాలు-ఈ౨ను మంత్రాక్షతలకు నామములు.

క. కోరనఁ బాలన నంశం
బే అన వాఁక యన నదికి నెసఁగును బేళ్లై
నీ రాజనంబుపే ళ్లగు
నారతి నివ్వాళి యనఁగ (నంగజదమనా). 45

టీ. కోరు, పాలు-ఈ౨ను భాగమునకు నామములు. ఏఱు, వాఁక-ఈ ౨ ను నదికి నామములు. ఆరతి [ప్ర. హారతి] నివ్వాళి - ఈ ౨ ను నీరాజనమునకు నామములు.

ఆ. మొఱవవోయె ననఁగ మొద్దువోయె ననంగఁ
గుంఠ మయ్యె ననుట కుం దనర్చు
శాతమునకు నాఖ్యలై తనరారును
జుఱుకు వాఁడి తెగువ కఱకనంగ. 46

టీ. మొఱవవోయె [మొఱవ+పోయె] మొద్దువోయె [మొద్దు+పోయె]-ఈ ౨ ను పదునులేనివయ్యెననుటకుఁ బేరులు. చుఱుకు, వాఁడి, తెగువ, కఱకు-ఈ ౪ ను పదునుకుఁ బేరులు.

సీ. యామికులకు నాఖ్యలై ప్రవర్తిలుచుండు
నారెకు లనఁగ దలారు లనఁగఁ
గళ్లెంబు వాగె నాఁగను ఖలీనంబుపే
ళ్లలరు దంతంబుపేరౌ డనంగఁ

దఱపి నా ముదురు నాఁ దరుణేతరం బంట
యించ చనఁ జెఱకన నిక్షు వలరు
నష్టం బొనర్చె నం టకు నాహ్వయము లయ్యెఁ
బోకార్చు ననఁగఁ గో ల్పుచ్చె ననఁగఁ

తే. గుదె యనఁగ దు డ్డనంగను గదకుఁ బేళ్లు
ఇవ మనఁగ మం చనంగను హిమముపేళ్లు
కాన యన నడవి యనంగఁ గాననంబు
షడ్డకుఁడు దోడియల్లుఁడు జగిలెఁ డనఁగ. 47

టీ. ఆరెకులు, తలారులు-ఈ ౨ ను తలవర్లకుఁ బేరులు. కళ్లెము, వాగే-ఈ ౨ ను ఖలీనమునకుఁ బేరులు. బొడు-రూ. అవుడు- ఈ ౧ యు దంతము పేరు. దఱపి,ముదురు-ఈ౨ను లేఁతది కానిదానికి నామములు. ఇంచు, [ప్రకృతి. ఇక్షువు.]చెఱుకు-ఈ ౨ ను ఇక్షువునకు నామములు. పోకార్చె, కోల్పుచ్చె-రూ. కోలుపుచ్చె-ఈ ౨ ను నష్టముచేసె ననుటకుఁ బేరులు. గుదె, దుడ్డు-ఈ ౨ ను గదకుఁ బేరులు. ఇవము, [హిమము ప్రకృతి.]మంచు ఈ ౨ ను హిమమునకుఁ బేరులు. కాన, (ప్ర. కాననము.] అడవి [ప్ర. అటవి.]-ఈ ౨ ను అరణ్యమునకుఁ బేరులు. తోడియల్లుఁడు, జగిలెఁడు - ఈ ౨ ను షడ్డకునికిఁ బేర్లు.

క. తేనియ యన జున్ను న నభి
ధానంబులు మధువునకును దనరుం బేళ్లై
పానకము చెఱకుపా లనఁ
గా నిక్షురసంబునకును (గంతేకాలా). 48

టీ. తేనియ, జున్ను, - ఈ౨ను మధువునకుఁబేర్లు. పానకము, కుచెఱపాలు-ఈ ౨ ను చెఱకురసమునకు నామములు.

క. ఉడిగెను జాలించెను నా
నడరు విరామంబొనర్చె నునుటకుఁ బేర్లై
తొడరుం బశ్చాద్భాగము
పెడ యనఁగా వెనుక యనఁగ బిఱుఁదు యనంగన్

టీ. ఉడిగెను, చాలించెను-ఈ ౨ను విరమించెననుటకుఁ బేర్లు. పెడ, వెనుక, పిఱుఁదు-ఈ ౩ ను పశ్చాద్భాగమునకుఁ బేరులు.

క. విడుమర యన విడుదల యనఁ
గడముట్టుట యనఁగ శాంతిగనుటకుఁ బేర్లౌ
నెడ వంక చక్క చోటన
నడరు స్థలంబునకు నాఖ్య లై (శితికంఠా). 50

టీ. విడుమర,విడుదల,కడముట్టుట-ఈ౩ను శాంతిగనుటకుఁబేరులు. ఎడ, వంక, చక్కి, చోటు-ఈ ౪ ను స్థలమునకుఁ బేరులు.

క. చనుఁ గ్రుద్ధుఁ డయ్యె ననుటకుఁ
గినిసెఁ గనలె నలిగెఁ గోపగించె ననంగాఁ
దనరుఁ మర్మములకుఁ బే
ర్లనువు లనఁగ నెఱఁకు లనఁగ నాయము లనఁగన్ 51

టీ. కినిసె,కనలె,అలిగె,కోపగించె-ఈ ౪ ను క్రుద్ధుఁడయ్యెననుటకుఁ బేరులు. అనువులు, నెఱఁకులు. ఆయములు-ఈ ౩ ను మర్మములకు నామములు.

ఆ. పరఁగుఁ బేర్లు కార్యకరునకుఁ బార్పత్తె
కాఁ డనంగ మణివకాఁ డనంగఁ
దేజరిల్లుచుండు దేవేరి దొరసాని
రాణీ యనెడు పేర్లు రాజపత్ని. 52

టీ. పార్పత్తెకాఁడు, మణివకాఁడు- ఈ ౨ ను కార్యకరునకు నామములు. దేవేరి, దొరసాని, రాణి-ఈ ౩ను రాజపత్ని పేరులు.

క. గ్రింగె నన గ్రుక్కగొనియె న
నంగఁ దగుఁ గబళనం బొనర్చె ననుటకుఁ
గ్రుంగె మునింగె ననంగ (న
నంగహరా) మగ్నమయ్యె ననుటకుఁ బేళ్లౌ. 53

టీ. గ్రింగె, గ్రుక్కగొనియె- ఈ ౨ ను కబళనముఁజేసెననుటకుఁ బేరులు. గ్రుంగె, మునింగె-ఈ ౨ను మగ్నమయ్యెననుటకుఁ బేరులు.

సీ. ఆఖ్యలై తనరు ధనాగారమునకు ను
గ్రాణం బనంగ బొక్కస మనంగ
నాస్థానమండపాహ్వాయము లై తనరు హ
జారం బనంగ మోసల యనంగ
దయకు నీరెం డభిధానంబు లయ్యెను
గనికర మనఁగ నక్కటిక మనఁగ
బాల్యస్థునకుఁ బేళ్లు బరిఢవిల్లును బిన్న
వాఁ డన గొండిక వాఁ డనంగ

తే. సంధ్య కాఖ్యలు మునిమాపు సంజ యనఁగఁ
జూద మన నెత్త మనఁగ దురోదరంబు
జడి యనఁగ నాన యనఁగ వర్షంబుపేళ్లు
నోలి యుంకువ యన శుల్క మొప్పు (నభవ). 54

టీ. ఉగ్రాణము, బొక్కసము-ఈ౨ను ధనముంచెడి గృహమునకుఁ బేరులు. హజారము-రూ. హాజారము, మోసల-ఈ ౨ ను ఆస్థానమండపమునకుఁ బేరులు. కనికరము, అక్కటికము-ఈ ౨ను దయకుఁబేరులు.

పిన్నవాఁడు, కొండికవాఁడు-ఈ ౨ను బాల్యస్థునకుఁ బేరులు. మునిమాపు, సంజ-ఈ ౨ను సంధ్యాకాలముపేర్లు. జూదము, [ప్రకృతి. ద్యూతము.] నెత్తము-ఈ ౨ను ద్యూతమునకు నామములు. జడి, వాన-ఈ౨ను వర్షమునకుఁబేళ్లు. ఓలి, ఉంకువ-ఈ ౨ను శుల్కమునకుఁ బేరులు.

సీ. పయ్యెద యనఁగను ౯ పైఁట యనంగ సం
వ్యానంబునకు నాఖ్య ౯ లై తనర్చు
నొక్కపెట్ట ననంగ ౯ నువ్వెత్తుగ ననంగ
యుగపత్పదంబున ౯ కొప్పుఁ బేళ్లు
కవలు లనం బాచి౯క లనంగ నక్షముల్
బన్న మొచ్చె మనంగఁ ౯ బరిభవంబు
వ్యాపార మగు చెయ్ద ౯ మనఁ జెయ్ది యనఁగను
గన్నునఁ గీలనఁ ౯ గపటచేష్ట

తే. కందుకము బంతి చెం డన౯గను దనర్చు
నఱవఱలు ఛిద్రుప లన ఖం౯డాహ్వయములు
కాఁచువడియంబు లనఁగను ౯ కైరవళ్ల
నంగ ఖాదిరఘుటిక (ల౯నంగదమన.)

టీ. పయ్యెద,పైఁట-ఈ ౨ను ఉత్తరీయమునకు పేర్లు. ఒక్కపెట్ట ఉవ్వెత్తుగ-ఈ ౨ను ఒకసారిగ ననుటకుఁ బేర్లు. కవలు, పాచికలు-ఈ ౨ను అక్షరములకుఁ బేరులు. బన్నము, [ప్రకృతి, భంగము.]ఒచ్చెము-ఈ ౨ను తిరస్కారమునకుఁ బేర్లు. చెయ్దము, చెయ్ది-ఈ ౨ను వ్యాపారమునకుఁ బేర్లు. కన్ను, కీలు-ఈ౨ను కపటచేష్టకుఁ బేర్లు. బంతి, చెండు-ఈ ౨ను కందుకమునకుఁ బేర్లు.అఱవఱలు, ఛిద్రుపలు-ఈ ౨ను ఖండములకుఁ బేర్లు. కాఁచువడియములు, కైరవళ్లు-ఈ ౨ను ఖాదిరఘుటికలకుఁ బేళ్లు.

సీ. మాగాని రాజ్యంబు ఽ మణివ ముద్యోగంబు
చిట్టలు చిత్రముల్ ఽ చిలుకు శరము
ఎత్తికోలు ప్రయత్న ఽ మీలువు మానంబు
బారి యనంగ ను ఽ పద్రవంబు
విన్నను వనఁగఁ బ్రా ఽ వీణ్యం బెలర్పును
దారాకాణ మనఁగ ని ఽ దర్శనంబు
నిట్టపంట యనంగ ఽ నిష్కారణం బంట
బానసం బనఁగ మ ఽ హానసంబు
తే. నామ మేకాంతమునకు మం ఽ తన మనంగ
నంతిపుర మన శుద్ధాంత ఽ మలరుచుండు
నుదిరి యనఁ దప్తకాంచన ఽ మొప్పుచుండుఁ
దివురుట యభిలషించుట ఽ (దేవదేవ). 56

టీ. మాగాని=దేశము,మణివము=ఉద్యోగము, చిట్ట=ఆశ్చర్యము. చిలుకు=బాణము,ఎత్తికోలు=ప్రయత్నము,ఈలువు=అభిమానము. బారి=ఉపద్రవము,విన్నను=ప్రావీణ్యము, లేక నేర్పు, దారాకాణము=నిదర్శనము,నిట్టపంట=నిష్కారణము, బానసము=పంటయిల్లు, మంతనము=ఏకాంతము, అంతిపురము=అంతఃపురము, ఉదిరి=అపరంజి, తివురుట=జోరుట.

సీ. బిట్టు గ ట్టనఁ బెల్లు ఽ పెద్దయుఁ దద్దయు
నురవడి పరువడి ఽ యుద్దవిడియుఁ
బనివడి పదపడి ఽ బలువిడి తలకొని
నెట్టన యెంతేని ఽ నెఱి గరంబు
లలి వార కే డ్తెఱ ఽ పెలుచ వావిరి యన
నతిముఱి యనఁ బోరిఁ ఽ బోరి యనంగఁ

గడుఁజాల మిగులంగ ǂ గాటం బనంగ న
త్యంతముగ ననుట ǂ కాఖ్య లయ్యె

తే. నుడుకు సెక వెట్ట వేఁడిమి ǂ యుబ్బ యావి
యుక్క యన నొప్పు నామంబు ǂ లుష్ణమునకుఁ
దాల్మి యోరిమి సైరణ ǂ తాళుకొంట
సైఁచు టోర్చుట యనఁగను ǂ క్షాంతిపేళ్లు. 57

టీ. బిట్టు, గట్టి, పెల్లు, పెద్దయు,తద్దయు,ఉరవడి,పరువడి,ఉద్దవిడి-పా. ఉద్దవడి.పనివడి,పదపడి,బలువిడి,తలకొని,నెట్టన,ఎంతేని,నెఱి,కరము, లలి,నారక,ఏడ్తెఱ,పెలుచ,వావిరి, అఱిముఱి, పొరిపొరి, కడు, చాల,మిగుల, గాటము-ఈ౨౭ను అత్యంతమనుటకుఁ బేరులు. ఉడుకు,సెక,వెట్ట,వేఁడిమి. ఉబ్బ,ఆవి,ఉక్క-ఈ౭ను ఉష్ణమునకుఁ బేరులు. తాల్మి-రూ. తాలిమి,ఓరిమి, సైరణ,తాళుకొంట,సైఁచుట,ఓర్చుట-ఈ౬ను క్షాంతికిఁ బేర్లు.

తే. పెద్దనిద్దురఁ జెందించెఁ ǂ బిలుకుమార్చె
గీటణంచెను గుదెతాల్పు ǂ వీటి కనిచెఁ
గూలిచెను రూపుమాపెను ǂ నేలఁగలిపె
ననఁగ హతిచేసె ననుట కాǂఖ్యలు దనర్చు. 58

టీ. పెద్దనిద్దురఁజెందించె, పిలుకుమార్చె,గీటణంచె, గుదెతాల్పువీటి కనిచె=యమపురికిఁ బంపెను. కూలిచె, రూపుమాపె, నేలఁగలిపె-ఈ ౭ను చంపె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. పరిచూర్ణ మయ్యె ననుటకు
వరుసన్ నామంబు లగుచు ǂ వర్తిలుచుండున్
దుఱుమయ్యెన్ బరుమయ్యెన్
నుఱుమయ్యెన్ బిండియయ్యె ǂ నుగ్గయ్యె ననన్. 59

టీ. తుఱుమయ్యె,పరుమయ్యె,నుఱుమయ్యె,పిండియయ్యె, నుగ్గయ్యె-ఈ ౫ను చూర్ణమయ్యె ననుటకు నామములు.

క. కునికె నిదురించెఁ గూర్కెను
గనుమోడ్చె ననంగ నిద్రఁగనుటకుఁ బేళ్లౌ
గనువిచ్చె ననఁగ మేల్కనె
ననఁగఁ బ్రబోధంబు నొందెఁ ననుటకుఁ బేళ్లౌ 60

టీ. కునికె,నిదురించె,కూర్కెను, కనుమోడ్చెను-ఈ౪ను నిద్రవోయె ననుటకుఁ బేరు. కనువిచ్చె, మేల్కనె-ఈ౨ను నిద్రలేచె ననుటకుఁబేరులు.

క. డులిచె వదలించె నూడ్చెను
దొలఁగించెన్ బాపె ననఁగఁ ద్రోచె ననంగా
వెలికొత్తె ననఁగఁ బేళ్ళై
యలరున్ విఘటనమొనర్చెఁ ననుటకు (శర్వా). 61

టీ. డులిచె,వదలించె,ఊడ్చె,తొలఁగించె,పాపె,త్రోచె, వెలికొత్తె-ఈ౭ను విఘటనమొనర్చె ననుటకుఁ బేర్లు.

క. పొలయలుక యనఁగ నెయ్యపు
టలుక యనం బ్రణయకలహ మలరారుఁ గుచం
బుల కొప్పు నామములు గు
బ్బ లనంగాఁ జన్ను లనఁగఁ బాలిం డ్లనఁగన్. 62

టీ. పొలయలుక, నెయ్యపుటలుక [నెయ్యము+అలుక-నెయ్యపు+అలుక-నెయ్యపుటలుక.]ఈ౨నుప్రణయకలహమునకు నామములు.గుబ్బలు చన్నులు, పాలిండ్లు=[పాలు+ఇండ్లు] పాలుండుచోట్లు-ఈ ౩ ను కుచములకు నామములు.

ఆ. చౌటిమున్నీ రనఁగ నుప్పుసంద్ర మనఁగ
రాజిలుచు నుండు లవణవారిరాశిపేళ్లు

కాలు వన బట్టె యనఁగను జా లనంగఁ
గుల్య కభిధాన మై పొల్చుఁ (గుధరనిలయ). 63

టీ. చౌటిమున్నీరు, ఉప్పుసంద్రము —ఈ ౨ ను లవణసముద్రము పేరులు. కాలువ-రూ. కాల్వ, బట్టె, జాలు-ఈ౩ను కుల్యకు నామములు.

తే. పెల్లగించెను బెకలించెఁ బెఱికె ననఁగ
నాఖ్య లుత్పాటన మొనర్చె ననుట కలరు
నాహ్వయంబులు ఛేదించె ననుట కయ్యెఁ
జించె నన వ్రచ్చె నన వ్రక్కలించె ననఁగ. 64

టీ. పెల్లగించె,పెకలించె,పెఱికె—ఈ ౩ను ఉత్పాటన మొనర్చెనను టకుఁ బేరులు. చించె, వ్రచ్చె, వ్రక్కలించె-ఈ౩ను ఛేదించె ననుటకు నామములు.

తే. కను మొఱఁగె నేమఱించె నాఁగను నిగూఢ
వర్తన మొనర్చె ననుట కాహ్వయము లడరు
మొయి లన మొగుళ్లనంగను మొనయు మబ్బు
లన ఘనంబుల కాఖ్యలై (యభ్రకేశ.) 65

టీ. కను మొఱఁగె,ఏమఱించె - ఈ ౨ను నిగూఢవర్తనముచేసెనను టకుఁ బేర్లు. మొయిలు, మొగుళ్లు, మబ్బులు-ఈ ౩ను మేఘములకు నామములు.

క. పగ అనఁగ మార్తు రనఁగను
పగవాండ్రనఁ బగతు రనఁగఁ బరిపంథికిఁ బే
ళ్లగు మెగ మనంగ మెక మన
మృగమునకు నభిఖ్య లయ్యె (మేరుశరాసా). 66

టీ. పగఱు, మార్తురు, పగవాండ్రు, పగతురు- ఈ ౪ ను విరోధికి నామములు. మెగము, మెకము-ఈ ౨ను మృగమునకుఁ బేర్లు.

తే. ఇంకె నడుగంటె వట్టె నా \ నివిరె ననఁగ
నిర్జలం బయ్యె ననుటకు \ నెగడుఁ బేళ్లు
నిండెఁ గ్రిక్కిఱిసె ననఁ బూర్ణి ంచె ననుట
కాఖ్య లై తనరారు (సుధాంశుమకుట). 67

టీ. ఇంకె, అడుగంటె, వట్టె,ఇవిరె-ఈ ౪ను నిర్జలమయ్యె ననుటకు నామములు. నిండె, క్రిక్కిఱిసె-ఈ౨ను పూర్ణించె ననుటకుఁ బేరులు.

తే. పెచ్చు పెరిగె ననం బురివిచ్చె మీఱె
నన విజృంభించె ననుటకు \ నాఖ్య లయ్యెఁ
దిండికాఁ డనఁ దిండీఁడు \ తిండిపోత
నంగ భక్షుకునకును దగ నర్చుఁ బేళ్లు. 68

టీ. పెచ్చుపెరిగె, పురివిచ్చె, మీఱె-ఈ ౩ ను విజృంభించెననుటకు నామములు.తిండికాఁడు,తిండీఁడు,తిండిపోతు-ఈ ౩ ను భక్షకునిపేర్లు.

క. పెనఁగొనె గిఱికొనియెను వల
గొనియెఁ మెలికొనియెఁ జుట్టుకొనె సుడిగొనె నాఁ
గను నులిగొనె నన నాఖ్య ల
గును వలయిత మయ్యె ననుటకును (శితికంఠా). 69

టీ. పెనఁగొనె, గిఱికొనె, వలగొనె, మెలికొనె, చుట్టుకొనె, సుడిగొనె, నులిగొనె-ఈ౭ను వలయితమయ్యె ననుటకుఁ బేరులు.

సీ. మొగరా లన స్తంభములు చిట్టకము దంభ
మెరగలి వనవహ్ని \ యొడ్డె మార్షుఁ
డుడుగర యుపహార \ మూఱట విశ్రాంతి
మొదలని యనఁగను \ మూల మనుట

తఱు లన తళులు చిం§ద మనంగ శంఖంబు
తఱ టనంగఁ గశాభి§ధాన మయ్యె
దమ టనఁ గీల ప§దం బగు మెట్టన
గాయకులకుఁ బేరు § గాణ లనఁగ

తే. మృత్యువునకును బే రయ్యె § మి త్తి యనఁగ
మకుటమున కాఖ్య లగు బొమి§డిక మనంగ
నోముట యనఁగఁ బోషించు § టూడిగంబు
సేవ కభిధానమై యొప్పు § (శేషభూష). 70

టీ. మొగరాలు= స్తంభము,చిట్టకము=దంభము,మిష, ఎరవలి-పా. ఎరగలి=కాఱుచిచ్చు, ఎడ్డె=మూర్ఖుఁడు,ఉడుగర=కానుక, ఊఱట, విడుమర, మొదలు=మూలము, తఱులు=మడతలు,చిందము=శంఖము, తఱటు=జాటి,చబుకు, తమట=నిప్పుమంట, మెట్ట=పాదము, గాణ=గాయకుఁడు, మి త్తి[ప్ర. మృత్యువు]=చావు.బొమిడికము=కిరీటము, ఓముట=పోషించుట, ఊడిగము=సేవ.

సీ. ఎట్టకేల కనంగ § నెనయును సకృదర్థ
మఖిలం బటంటకు § నంతవట్టు
ఏకాకి యొక్క టనే§కులు పలువురు
వేనవేల్ పెక్కండ్రు § వేవు రనఁగ
నలరు నోచేదర్థ § మై కానినాఁ డన
నేతాదృశులె యంట § కిట్టివారె
మిన్నక యూరక § యన్నఁ దూష్ణీమర్థ
మనుసరించి యటంట § కగును దొట్టి

తే. యొండొకఁ డనంగ మఱియు వేఱొకఁడు లాఁతి
వాఁడు పెఱవాఁడు దక్కినవాఁ డనంగ
నన్యునకు నాఖ్య లగుచుఁ బెంపారుచుండు
(శయఘటితశూల వైయాఘ్రచర్మచేల). 71

టీ. ఎట్టకేలకు = ఒకానొకప్పుడు, అంతవట్టు = అఖిలమును, ఎక్కటి = ఏకాకి, పలువురు, వేనవేలు, పెక్కండ్రు, వేవురు-ఈళను అనేకులు. కానివాఁడు = అటుకాకపోయిన, ఇట్టివారె = ఈలాటివారేయనుట. మిన్నక, ఊరక- ఈ ను తూష్ణీమర్థకములు. తొట్టి = అనుసరించి, ఒండొకఁడు, వేఱొకఁడు లాఁతివాఁడు, పెఱవాఁడు, తక్కినవాఁడు-ఈళను అన్యునకుఁ బేరులు.

నా నా ర్థ ము లు

క. వడి యనఁగాఁ గాలం బగు
వడి యన వేగంబునకును వ ర్తిలుఁ బేరై
మడి యనఁ గేదారం బగు
మడి యనఁగా శుద్ధికిని సమాహ్వాయ మయ్యెన్. 72

టీ. 1. వడి = కాలము, వేగము. 2. మడి = వరిచేను, శుద్ధి.

క. ఈ డనఁగ వయసుపే రగు
నీ డన సామ్యంబునకును నెనఁగును బే రై
నా డన రాజ్యముపే రగు
నాఁడనఁ దత్కాలమం దనఁగఁ బెంపారున్. 73

టీ. 1. ఈడు = వయస్సు, సాటి. 2. నాడు = దేశము, అప్పుడు (రెండవయర్థమున "నాఁడు" అని యరసున్న గలదు).

క. మొనయన సైన్యముపేరగు
మొన యనఁగా నగ్రభాగమునకును బేరా
దొన యనఁ దూణీరం బగు
దొన యన నవసానమునకుఁ దొడరును బేర్మై 74

టీ. 1. మొన=సైన్యము,ముందుభాగము.2.దొన= అమ్ములపొది, కొన.

క. వెన్న నఁగ బీజమంజరి
వెన్న నఁ జరమాంగమునకు వెలయును బేర్మై
కన్ను లనం బర్వంబులు
కన్ను లనన్ లోచనములు (కంఠేకాలా). 75

టీ. 1. వెన్ను=కంకి, వీఁపు. 2. కన్ను=గణుపు, నేత్రము.

క. తమ్మి యనఁ దరువిశేషము
తమ్మి యనం బంకజాభిధానం బయ్యెన్
నెమ్మి యనఁ బ్రియముపేరగు
నెమ్మి యన మయూరమునకు నెగడుం బేర్మై .76

టీ. 1. తమ్మి=వృక్షవిశేషము, తామర. 2. నెమ్మి=సుఖము, నెమలి.

క. దండ యనన్ సాన్నిధ్యము
దం డన సుమమాలికాభిధానం బయ్యెన్
మం డనఁ బ్రకోష్ఠ మయ్యెన్
మిం డన మృత్పాత్రకును సమాహ్వయమయ్యెన్.77

టీ. 1. దండ=చేరువ, పూలదండ. 2. మండ=ప్రకోష్ఠము మంటికుండ.

క. తెలుఁగుసంగబ్బపుమ్మరము
తెలుఁగుకవీంద్రులకుఁ దేటఁ దెల్లము గాఁగన్
దెలియఁగ నడిదము సూరయ
చెలువారఁగ నాంధ్రనామశేషముఁ జెప్పెన్. 78

సటీకాంధ్రనామశేషము

సంపూర్ణము.

సాంబనిఘంటువు

అవతారిక.కస్తూరి రంగకవి యనునతఁడీయాంధ్రనిఘంటువును శ్రీసాంబమూర్తికంకితముచేయుచు,గ్రంథరచనాపద్ధతులను దెల్పుచున్నాఁడు—

సీ. శ్రీ వెలయంగ దేఽశీయముల్ దెనుఁగులుఁ
దద్భవంబులుఁ గూర్చి ఽ దైవవర్గ -
దనరు మానవవర్గ ఽ స్థావరవర్గ తి
ర్యగ్వర్గ నసునాలు ఽ గలవరించి
జల్లు లుంపక వ్యర్థఽశబ్దముల్ రానీక
కుంటినడత గాక ఽ కొదుకు లేక
యుర్వీజనంబుల ఽ కుల కారసరణిగా
నాంధ్రనామనిఘంటు ఽ వనెడుకృతినిఁ

తే. గవులదయచేత నీకటాఽక్షంబువలన
నీసశతకంబుఁ జెప్పెదఁ ఽ జిత్తగింపు
దనుజసమవర్తి భక్తహృఽదబ్జవర్తి
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీఽసాంబమూర్తి.

తా. దేవతలకందఱకుఁ జక్రవర్తివి,రాక్షసాంతకుఁడవు,భక్తులహృదయకమలములందు వసించువాఁడవునైనయోసాంబమూర్తీ! కస్తూరిరంగకవి యనునేను సొంపుగా నాంధ్రభాషయందు అన్యదేశీయపదములు, ఆంధ్రదేశ్య పదములు,సంస్కృతభవప్రాకృతభవములు వీనినింగూర్చి దేవవర్గు, మానవ వర్గు, స్థావరవర్గు, తిర్యగ్వర్గు అను నాలుగువర్గములను సవరించియును, మొదలగు పాదపూరణపదములను,అర్థహీనములైన పదములను రానీయక, అన్వయకాఠిన్యములేక,తడఁబడకుండునట్టి సులభశైలిని సకలజనోపకారము కొఱకు "ఆంధ్రనామనిఘంటువు" అనుగ్రంథమును కవులదయవలనను, నీకటాక్షమువలనను నూఱుసీసపద్యములుగా రచించెద. దీనినిఁ జిత్తగింపు మయ్యా.

దేవవర్గు

సీ. ముక్కంటితొలిపట్టి ✽ మొట్టికాయల మెప్పు
గొప్పబొజ్జగలాఁడు ✽ గుజ్జువేల్పు
గబ్బచెక్కిళ్ల మెకము మోముగలసామి
కలుఁగులాయపుదేజి ✽ బలుసిపాయి
గుంజిళ్లుపెట్టించుకొనుమేటి పిళ్లారి
కుడుముదాలుపు పెద్దకడుపువేలు
పొంటిపల్లుదొర ముక్కంటిపండులమెకుక-
దేవర చిలువజంకెములమేటి

తే. జమిలితల్లులబిడ్డ పెద్దమెయిప్రోడ
చేఁటవీనులదణి పనికెచెఱుపువాఁడు
మొదటివేలుపు వెనకయ్య ✽ పుంజుదారి
పెద్ద యనఁ దగు గణపతిపేళ్లు సాంబః 2

టీ. ముక్కంటితొలిపట్టి=త్రినేత్రుఁడగు శివుని మొదటికొమరుఁడు, మొట్టికాయలమెప్పు=భక్తులు తమతలయందు వేసికొను పిడికిటిపోటులకుఁ దలయూఁచువాఁడు, గొప్పబొజ్జగలాఁడు=పెద్దకడుపుగలవాఁడు, గుజ్జువేల్పు =వామనరూపుఁడగువేలుపు,గబ్బుచెక్కిళ్ల మోక్షను మోముగలసామి=మద గంధముగల గండస్థలములుగల మృగంబుయొక్క అనఁగా ఏనుఁగుయొక్క శిరంబు దాల్చినదేవుఁడు,కలుఁగులాయపుఁదేజి బలుసిపాయి=బొక్కలాయ ముగాఁగలవాహనము-అనఁగా ఎలుక వాహనముగాఁగలగొప్పబంటు,గుంజి ళ్లపెట్టించుకొనుమేటి=భక్తులచేత గుంజిళ్ల పెట్టించుకొనునట్టిదేవర, పిళ్లారి, కుడుముదాలుపు=మోదకములు హస్తమందుగలవాఁడు, పెద్దకడుపువేలుపు =లంబోదరుఁడు,ఒంటిపల్లుదొర=ఏకదంతుడగుదేవుఁడుముక్కంటిపండుల మెక్కుదొర=(ముక్కంటిపండులు=టెంకాయలు)వాననిఁదినునట్టివేలుపు చిలువజందెములమేటి=పాములను యజ్ఞోపవీతముగాఁ దాల్చినదేవుఁడు, జమిలి తల్లులబిడ్డ=గంగాపార్వతులనెడి యిరువురుతల్లులకుఁ గొమరుఁడు, పెద్దమెయిప్రోడ=గొప్పశరీరమును దాల్చిన దేవుఁడు, చేఁటవీనులదణి= చేఁటలవంటి చెవులుగలప్రభువు, పనిచెఱుపువాఁడు=తన్నుఁ గొలువనివారి కార్యములఁ జెఱుచువాఁడు, మొదటివేలుపు=ఒక్కొక్క కార్యమునందును మొదట బూజసేయఁబడు దేవుఁడు, వెనకయ్య, పుంజుదారిపెద్ద=కుక్కుట ధ్వజుఁడగు కుమారస్వామికి అన్న=ఈ ౨౦ యును వినాయకుఁడు.

సీ. చౌవంచమోములసా హేబు జాళువా
గుబ్బలివిలుకాఁడు § గిబ్బరాతు
జక్కులదొరనేస్తి § జన్నంపుఁబగవాఁడు
పొడలగింటముదాల్పు § పునుకదారి
వినువాఁకమోపరి § వెండికొండదునీఁడు
మినుజుట్టుదేవర § మిత్తిమిత్తి
మంచుమలల్లుఁడు § మరుగొంగ ముక్కంటి
నెలదారి ముమ్మొనకయలుఁగు మేటి

తే. విసపుమేఁతరి తిగ|ప్రోలిక వేఁటకాఁడు
కప్పునైదువ పెనిమిటి కి గాములదొర
వేల్పుదణిఁగన్నతఁడు గుజ్జుకివేల్పుతండ్రి
బేసిగన్నామి యన నీదుకపేళ్లు సాంబ. 3

టి. చౌవంచమోములసాహేబు = అయిదు ముఖములుగల ప్రభుపు, జాళువాగుబ్బలివిలుకాఁడు = మేరుపర్వతమువిల్లుగాఁగలవాఁడు, గిబ్బరౌతు = ఎద్దునెక్కి తిరిగెడువాఁడు, జక్కులదొరనేస్తి = యక్షులకధిపతియగుకుబేరునికి స్నేహితుఁడు, జన్నంపుఁబగవాఁడు = దక్షప్రజాపతియొక్క యాగమును ధ్వంసముచేసినవాఁడు, బొడలగింటము దాల్పు = మచ్చలుగల జంటనేఁతవస్త్రమును (వ్యాఘ్రచర్మమును) ధరించువాఁడు, పునుకదారి = బ్రహ్మకపాలమును ధరించినవాఁడు, వినువాఁకమోపరి = (వినువాఁక = ఆకాశమందుబాఱు నేఱు - (గంగాదేవిని) జడలందుఁ దాల్చినవాఁడు, వెండికొండదునీఁడు = రజతగిరి (కైలాసము) ఉనికిపట్టుగాఁగలవాఁడు, మినుజుట్టుదేవర = ఆకాశమె జుట్టుగాఁ గలవేల్పు, మిత్తిమిత్తి = మృత్యువునకు మృత్యువు[2ను మృత్యు శబ్దభవములు), మంచుమలల్లుఁడు = హిమవత్పర్వతమునకుఅల్లుఁడు, మరుగొంగ = మన్మథునికిశత్రువు, ముక్కంటి = త్రినేత్రుఁడు, నెలదారి = చంద్రుని మౌళియందుఁదాల్చినవాఁడు, ముమ్మొనయలుఁగుమేటి = మూఁడుకొనల యాయుధమును (త్రిశూలమును) దాల్చినవాఁడు, విసపుమేఁతరి = విషమును భక్షించినవాఁడు, తిగప్రోలివేఁటకాఁడు = త్రిపురములను ధ్వంసముసేసిన దేవుఁడు, కప్పునైదువపెనిమిటి = (కప్పుఐదువ = నల్లనిచామ-పార్వతి-టుగాగమము) పార్వతికిభర్త, గాములదొర = (గాములు = భూతములు-గ్రహశబ్దభవము.) భూతములకు ఱేఁడు, వేల్పుదణిఁగన్నతఁడు = దేవతలసేనానాయకుఁడగు కుమారస్వామికిఁ దండ్రి, గుజ్జువేల్పుతండ్రి = వామనుండగువేల్పునకు (వినాకునికిఁ) దండ్రి, బేసికన్నామిఁ = (మూఁడు అనునది బేసిసంఖ్య) త్రినేత్రుఁపవేల్పు-అగు శివుఁడు.

సీ. వెన్నుఁడు పెరుమాళ్లు ‡ వేకంటిసైదోడు
కవ్వపుమలదాల్పు ‡ కఱ్ఱినేస్తి
చిలువపానుపుదంట ‡ తెలిదీవిమన్నీఁడు
బటువుఁగైదువుజోదు ‡ బమ్మతండ్రి
కఱివేల్పు మరునయ్య ‡ కడలియల్లుఁడు సంకు
దారి గరుడిరౌతు ‡ తమ్మికంటి
పదివేసములదిట్ట ‡ యెదమచ్చగలసామి
యడుగువాఁకగలాఁడు ‡ పుడమినంటు

తే. మొసలివాయొంట్లతాల్పు ర ‡ క్కసులగొంగ
లచ్చిమగఁ డుడ్డకేలుగ ‡ లాఁడు పుట్టు
వడుగు తామరపొక్కిలి ‡ వాఁడు పసిఁడి
వలువతాల్పన హరిపేరు ‡ లలరు సాంబ. **4**

టీ. వెన్నుఁడు[విష్ణుశబ్దభవము], పెరుమాళ్ళు[ఇది ద్రవిడభాషలోని పదము-కోవెలవంటిది]. వేకంటిసైదోడు=సహస్రాక్షుఁడగు దేవేంద్రునకు తమ్ముఁడు[ఉపేంద్రుఁడు.],కవ్వపుమలదాల్పు=మందరపర్వతమును ధరిఁచినవాఁడు,కఱ్ఱినేస్తి= [నేస్తి=నేస్తముగలవాఁడు.]అర్జునునికిఁ జెలికాఁడు, చిలువ పానుపుదంట=శేషుండను పాన్పునందుఁ బరుండుశూరుఁడు, తెలిదీవిమన్నీఁడు=శ్వేతద్వీప మునికిపట్టుగాఁగలవేలుపు,బటువుఁగైదువుజోదు=దిటవగు నాయుధమును [సుదర్శనమును] ధరించినవాఁడు, బమ్మతండ్రి=బ్రహ్మదేవునికి జనకుఁడు, కఱివేల్పు=నల్లనిదేవుఁడు, మరునయ్య=మన్మథునకు జనకుఁడు, కడలియల్లుఁడు=[పాలసముద్రమునందుఁ బుట్టినలక్ష్మికి మగఁడగుటచే] పాలసముద్రమునకు నల్లుఁడు, సంకుదారి=పాంచజన్యమనెడి శంఖమును దాల్చినవాఁడు, గరుడిరౌతు=గరుడవాహనమెక్కెడి దిట్ట, తమ్మికంటి=కమలాక్షుఁడు, పదివేసములదిట్ట=దశావతారములు నెత్తిన

వేలుపు, ఎదమచ్చగలసామి=ఱొమ్మునందుశ్రీవత్సమను మచ్చగలదేవుఁడు, అడుగువాఁకగలాఁడు=పాదమునందు నదిగలవాఁడు, [విష్ణువుయొక్క పాదమునందు గంగాదేవి బుట్టినది యని ప్రసిద్ధి.] పుడమినంటు=భూదేవికిఁ జెలికాఁడు, మొసలివాయొంట్లతాల్పు=మొసలినోటివలెనుండు కర్ణభూషణములను దాల్చినవాఁడు, రక్కసులగొంగ=రాక్షసులకువిరోధి, లచ్చిమగఁడు=లక్ష్మీదేవికి భర్త, ఉద్దకేలుగలాఁడు=నాలుగుచేతులు గలదేవుఁడు, పుట్టువడుగు=ఎల్లప్పుడుబ్రహ్మచర్యవ్రతముపూనినవాఁడు, తామరబొక్కిలివాఁడు=కమలముబొడ్డునందుఁ గలవాఁడు, పసిఁడివలువతాల్పు=బంగారు పుట్టము ధరించినవాఁడు-౨౯ విష్ణువు.

సీ. తీవంచమోములు✽దిట్ట తామరచూలి
తలఁపు కేళాకూళి✽పులుఁగురాతు
తగవులజడదారి✽తండ్రి వేలుపుఁబెద్ద
మాటలజవరాలి✽మగఁడు నలువ
యలరులవిలుకాని✽యన్న మేలిమిబొజ్జ
గలదుముదారి ప్రాఁ✽బలుకులదణి
నుదురాకులెక్కఁ జె✽న్నుగ వ్రాయుకరణీకుఁ
డచ్చంపుఁదమ్మిపై✽సమరుజాణ

తే. నిక్కపుజగంబు బ్రోచుమ✽న్నీఁడు మొదటి
జాతిదొర బమ్మ దుగినఁడు✽తాత జగము
లన్ని పుట్టించుమేటి త✽నంతఁ గల్లు
నతఁడు పజదొర యన నజా✽ఖ్యలగు సాంబ. 5

టీ. తీవంచమోములదిట్ట=చతుర్ముఖుఁడగుదేవుఁడు,తామరచూలి=విష్ణువుయొక్క నాభికమలమందుఁబుట్టినవాఁడు[సమాసాంతము ఇకారము.]

తలఁపుకేశాకూశిపులుఁగురౌతు = మానససరోవరమునందు విహరించు పక్షులు [హంసములు]వాహనములుగాఁ గలబంటు. తగవులజడదారితండ్రి = కలహములఁ బెట్టెడుమునికిఁ[నారదమునికి]దండ్రి, వేలుపుఁబెద్ద = దేవతలకుమేటియైనవాఁడు,మాటలజవరాలిమగఁడు = వాగ్దేవికి [సరస్వతీదేవికి] భర్త,నలువ = నాలుగు మోములుగలవాఁడు[సమాసాంతము],అలరువిలుకానియన్న = పూవిల్తునికి[మన్మథునికి]అన్న(విష్ణునికిఁ బుత్రుఁడు మన్మథుఁడు, విష్ణువు నాభికమలమందు బ్రహ్మ పుట్టుటచేత మన్మథుని కితఁడన్నయయ్యెను.], మేలమిబొజ్జగలదుముదారి = శ్రేష్ఠమయిన [బంగారుమయమగు] కడుపును దాల్చిన మొనకాఁడు, ప్రాఁబలుకులదణి = వేదములనివాసము, నుదురాకు లెక్కఁజెన్నుగ వ్రాయునట్టి కరిణీకుఁడు+నొసలనెడు తాటాకులందులెక్కలను దప్పులు లేక వ్రాయునట్టి కరణము,అచ్చంపుఁదమ్మిపై నమరుజాణ = తెల్లనితామరపువ్వునందుఁ గూర్చుండు వలఁతి, నిక్కపుజగంబుఁ బ్రోచుమన్నీఁడు = సత్యలోకము నేలెడుప్రభువు,మొదటిజాతిదొర = బ్రాహ్మణులకు అధిపుఁడు, బమ్మ [బ్రహ్మశబ్దభవము.],దుగినఁడు [ద్రుహిణశబ్దభవము.], తాత = పితామహుఁడు,జగములన్ని పుట్టించుమేటి = లోకములకెల్లసృష్టికర్తయగు శ్రేష్ఠుఁడు, తనంతగలుగునతఁడు = స్వయంభువు,పజదొర = ప్రజాపతి-౨౦ బ్రహ్మదేవుఁడు.

సీ. గట్టురాకొమరిత * కప్పుముత్తైదువ
మగనియందపుమేనఁ * దగినమగువ
కఱకంఠురాణి సిం * గపుఁదేజి గలచాన
వెనకయ్యతల్లినా * వెలయు గౌరి
కలుములచెలి జిడ్డు * కడలిబొట్టియ లచ్చి
తమ్మిగద్దియబోటి * తల్లితల్లి
పెనిమిటియెద నుండు * ననబోఁడి మరుతల్లి
నెలచెలియలు లిబ్బి * నెలఁతుక సిరి

తే. యనఁగ లక్ష్మీసమాఖ్య లౌ — నంచతేజి
హౌలఁతి తలఁవాకిటమెలంగు — చెలువ నలువ
రాణి పలుకులజవరాలు — లచ్చికోడ
లనఁగ భారతినామంబు — లమరు సాంబ. 6

టీ. గట్టురాకొమరిత=పర్వతములకు ఱేఁడగు హిమవంతునికూఁతురు, కప్పుముత్తైదువ=నల్లనిరూపముగల యంగన, మగనియందపుమేనఁదగిన మగువ=ప్రియుని యందమైన శరీరమునందు సగముభాగముఁగైకొన్నకాంత, కఱకంఠురాణి=శివునిదేవేరి, సింగపుఁదేజిగలచాన=సింహవాహన మెక్కెడియాఁడుది, వెనకయ్యతల్లి=వినాయకునితల్లి-౯పార్వతీదేవి. కలుములచెలి=సంపదకు అధిదేవతయైనమగువ, జిడ్డుకడలిబొట్టియ=పాలసముద్రమునకుఁగూఁతురు, లచ్చి[ప్రకృతి. లక్ష్మి.]తమ్మిగద్దియబోటి=కమలమనెడు సింహాసనమందుఁ గూర్చుండుచెలువ, తల్లితల్లి=తల్లియగు గంగకుఁదల్లి, పెనిమిటియెదనుండు ననబోఁడి=భర్తయొక్కవక్షస్థలము నందు వాసముచేసెడు స్త్రీ, మరుతల్లి=మన్మథునికి జనని, నెలచెలియలు=చంద్రునికిఁ జెల్లెలు, లిబ్బినెలఁతుక=భాగ్యమునకు అధిదేవతయైన యాఁడుది, సిరి [ప్రకృతి-శ్రీ]-౧౦ లక్ష్మీదేవి. అంచతేజిహౌలఁతి=హంసవాహనముగాఁ గల బ్రహ్మయొక్కభార్య, తలవాఁకిట మెలంగుచెలువ=తలకు వాఁకిలియైననోటియందు మెలంగెడుకాంత, నలువరాణి=బ్రహ్మదేవునియొక్కభార్య, పలుకులజవరాలు=వాక్కులకు విద్యలకు అధిదేవతయగు స్త్రీ, లచ్చికోడలు=[బ్రహ్మపత్నియగుటచే]లక్ష్మీదేవి కోడలు-౧౧ సరస్వతి.

సీ. అడుగుకైదువుపుల్గు — పడగదునేదారి
యరబారతల్లుల — యరిదిబిడ్డ
వెనకయ్యవెనుకయ్య — వెల్పులదళవాయి
చిలువలబోనంపుఁ — బులుఁగురౌతు

సత్తిఁబూనువలంతి ౯ యిత్తిగమోములు
బలియుఁడు బారచే ౯ తులుగలాఁడు
రిక్కరక్కసుమిత్తి ౯ తెల్లుకానుపు క్రౌంచ
మల ప్రక్కలించిన ౯ మన్నెకాఁడు
తే. గట్టులేలికమనుమఁడు ౯ కప్పుతెఱవ
మేటికొమరుఁడు వేలుపు ౯ టేటిసవతి
కొడుకు ముద్దయ్య కందుఁడు ౯ కొమరుసామి
యనఁగ గుహనామధేయంబు ౯ లమరు సాంబ. 7

టీ. అడుగుకైదువపుల్గుపడగదునేదారి=అడుగుకైదువపుల్గు (కాళ్ల ఆయుధముగాఁ గల పక్షియగు) కోడి టెక్కెముగాఁగల మొనకాఁడు, అర బారతల్లులయరిదిబిడ్డ=ఆర్గురుతల్లులకు (షట్ కృత్తికలకు) ముద్దుకొమరుఁడు, వెనకయ్య వెనుకయ్య=విఘ్నేశ్వరునికి తమ్ముఁడు, వేల్పులదళవాయి=దేవతలకు సేనాధిపతి, చిలువలబోనంపుఁబులుఁగురౌతు=పాములే ఆహారముగాఁ గలిగినపక్షి (నెమలిని) వాహనముగాఁ గలిగినదిట్ట, సత్తి బూనువలంతి=శక్తి అను ఆయుధమును ధరించునట్టినేర్పరి, ఇత్తిగమోములబలియుఁడు (ఇరు+తిగ=ఇత్తిగ-రెండుమూఁడులు-ఆఱు)=ఆఱు మొగములుగలిగినప్రభువు-షణ్ముఖుఁడు, బారచేతులుగలాఁడు=పండ్రెండు బాహువులుగలవాఁడు, రిక్కరక్కసుమిత్తి= (రిక్కరకసుఁడు - అతనికిమృత్యువు) తారకాసురుని చంపినవాఁడు తెల్లుకాన్పు=శరవణభవుఁడు, క్రౌంచమల ప్రక్కలించిన మన్నెకాఁడు=క్రౌంచమనుపర్వతము తొలచిన ప్రభువు, గట్లయేలికమనుమఁడు=హిమవంతుని దౌహిత్రుఁడు, కప్పుతెఱవమేటికొమరుఁడు=పార్వతియొక్క ముద్దుబిడ్డఁడు, వేలుపుటేటి సవతికొడుకు= (వేలుపు+ఏఱు=దేవతలనది,) గంగాదేవికి సవతియైన పార్వతికి బిడ్డఁడు, ముద్దయ్య=పిన్నవాఁడు, కందుఁడు (స్కందుఁడు-ప్రకృతి), కొమరుసామి (కుమారస్వామి శబ్దభవము.)-౧౩ కుమారస్వామి.

సీ. తలఁపుచూలి మరుండు ఁ వలఱేఁడు చిలుకరా
తామనిచెలి గాడ్పు ఁ టరదపుదొర
జాబిల్లియల్లుఁడు ఁ చౌవంచతూపుల
నెఱదంట కలుముల ఁ గరితబిడ్డ
కన్నులవిల్తుఁడు ఁ కమ్మవిల్తుఁడు పచ్చ
విలుకాఁడు చక్కెర ఁ వింటిజోదు
వెడవిలుతుఁడు తియ్య ఁ విల్తుఁడు చిగురాకు
విలుకాఁడు తుంటవిల్ ఁ గలదునీఁడు

తే. తలిరువిల్తుఁడు ననవిల్తుఁ ఁ డలరువిల్తుఁ
డించువిల్కాఁడు రాచిల్క ఁ నెక్కురౌతు
మీను మొసలిసిడెంబుల ఁ మేటి తేఁటి
యల్లెవాఁ డన మదనాఖ్య ఁ లమరు సాంబ. 8

టీ. తలఁపుచూలి=సంకల్పమునందుఁబుట్టినవాఁడు, మరుఁడు (ప్రస్మరుఁడు), వలఱేఁడు=(వలపు+ఱేఁడు) మోహమునకు అధిపతి, చిలుకరౌతు=చిలుకవాహనముగాఁగలబంటు, ఆమనిచెలి=వసంతునికి (వసంతర్తువునకు) స్నేహితుఁడు, గాడ్పుటరదపుదొర=గాలియే తేరుగాఁగల ప్రభుపు (గాడ్పు+అరదము- టుగాగమము-), జాబిల్లియల్లుఁడు = చంద్రునికి మేనల్లుఁడు, చౌవంచతూపులనెఱదంట = అయిదుబాణములుగల గట్టిబంటు, కలుముల గరితబిడ్డ=లక్ష్మిదేవికిఁ బుత్రుఁడు, కన్నులవిల్తుఁడు=గణుపులుగలవింటివాఁడు, కమ్మవిల్తుఁడు = మధురమైనవిల్లుగలవాఁడు, పచ్చవిలుకాఁడు=పచ్చని విల్లుగలవాఁడు, చక్కెరవింటిజోదు = చెఱకువిల్లుగాఁగల బంటు, వెడవిలుతుఁడు=తేలికయిన ధనుస్సుగలవాఁడు, తియ్యవిల్తుఁడు= తియ్యనైనవిల్లుగలవాఁడు, చిగురాకువిలుకాఁడు = మామిడి మొదలగువాని యిగుళ్ల విల్లుగాఁ గలవాఁడు, తుంటవిల్ గలదునీఁడు=చెఱకుతుంట విల్లు

గాఁగల ప్రభువు, తలిరువిల్తుఁడు = చిగురువింటివాఁడు, ననవిల్తుఁడు = పూపుటమ్ములుగలవాఁడు, అలరువిల్తుఁడు = పూవింటివాఁడు, ఇంచువిల్కాఁడు = చెఱకువిల్లుగాఁగలవాఁడు, రాచిల్కనెక్కురౌతు = మేటిచిలుకనెక్కుబంటు, మీనుమొసలిసిడెంబులమేటి = చేపలు, మొసళ్లు టెక్కెమునందుఁగల ప్రభువు, తేఁటియల్లెవాఁడు = తుమ్మెద యల్లెత్రాడుగాఁగలవాఁడు - ౨౪ మన్మథుఁడు.

సీ. సతపేరుత త్తడి § జతతేరుగలప్రోడ
యనిఁబడ్డనెఱబంటు § లరుగుత్రోవ
వెన్నునివలగన్ను § వేయిచేతులదిట్ట
తిగవేలుపులటెంకి § పగటిజోతి
జమునయ్య మినుమాని § కము చాయపెనిమిటి
పగలుసేయువలంతి § జగముకన్ను
నెలజోడు తమ్మిచ § క్కిలిగింత వేవెల్గు
కలువలసూడు చీఁ § కటులగొంగ

తే. జక్కవలయంటు మ్రొక్కుల § సొక్కుసామి
బారరూపులవేల్పు ప్రాఁ § బల్కుసొమ్ము
పెట్టె చలిదాయ ప్రొద్దునాఁ § బేళ్లు దనరు
లోకబాంధవునకు శివా § లోల సాంబ. ౬

టీ. సతపేరుత త్తడి జతతేరుగలప్రోడ = సప్తయను పేరుగల రెండు గుఱ్ఱములను గట్టినరథంబునఁ బోవునేర్పరి, అనిఁబడ్డనెఱబంటులరుగు త్రోవ = యుద్ధమునఁజచ్చినశూరులు పోవుమార్గము [యుద్ధమునఁ జచ్చినవారు సూర్యుని భేదించుకొని వీరస్వర్గమునకుఁ బోవుదురు అని శ్రుతి], వెన్నునివలగన్ను = విష్ణువుయొక్క కుడికన్ను, వేయిచేతులదిట్ట = వేయి చేతులయోధుఁడు, తిగవేలుపులటెంకి = త్రిమూర్తులకు వాసమయినవాఁడు, పగటిజోతి = పగటియందు వెలుగునట్టి జ్యోతిస్వరూపుడు, జమునయ్య =

యమునికిఁదండ్రి, మినుమానికము = ఆకాశమునకు రత్నమయినవాఁడు—ద్యుమణి, చాయపెనిమిటి = ఛాయాదేవికిమగఁడు, పగలుసేయువలంతి = దినము గల్గించునేర్పుకాఁడు-దినకరుఁడు, జగముకన్ను = లోకమునకు నేత్రమయినవాఁడు-జగచ్చక్షువు, తమ్మిచక్కిలిగింత = కమలమునకు గిలగింత పెట్టువాఁడు, వేవెల్గు = [వేయి+వెలుఁగు] వేయికిరణములుగలవాఁడు-సహస్రాంశువు, కలువలసూడు = కలువలకువిరోధి, చీఁకటులగొంగ = అంధకారమును బోఁగొట్టువాఁడు, జక్కవలయంటు = చక్రవాకపక్షులను జేర్చునది, మ్రొక్కులసొక్కుసామి = నమస్కారములకు [మెచ్చుకొని] మైమఱచునట్టివేలుపు, బారరూపులవేల్పు = పండ్రెండు మేనులుగలదేవుఁడు-ద్వాదశాత్ముఁడు, ప్రాఁబల్కుసొమ్ముపెట్టె = తొలిపలుకులు [వేదములు] అనెడు భూషణములకుఁబెట్టియవంటివాఁడు, చలిదాయ = చల్లదనమునకు విరోధి, ప్రొద్దు [బ్రధ్నశబ్దభవము.]-౨౨ సూర్యుఁడు.

సీ. కఱకంఠుతలమాని ౹ కము వేలుపులబువ్వ
జాబిల్లి మరుమామ ౹ చందమామ
జింకతాలుపు తొగ ౹ చెలిఁకాఁడు జడదారి
కన్నాప రేఱేఁడు ౹ కడలివెన్న
చుక్కలగమికాఁడు ౹ జక్కవపగవాఁడు
చలివెల్గు రేవెల్గు ౹ చలువజోతి
వెన్నెడమకన్ను ౹ వెన్నెలరాయఁడు
నెల తమ్మిదాయ ము ౹ న్నీటిపట్టి
తే. కందుగలదుండగీఁడు చీఁకటులమిత్తి
పంటపైరులదొర ప్రొద్దు ౹ జంట లచ్చి
యన్న రేజోతి చందన ౹ నమరుచుండుఁ
గుముదమిత్రునినామధే ౹ యములు సాంబ. 10

టీ కఱకంఠు తలమానికము = శివునికి శిరోభూషణము, వేలుపుల బువ్వ = దేవతలకు ఆహారమైనవాఁడు (చంద్రునికళలలో పదునైదింటిని దేవతలలోఁ గొందఱు ప్రతిదినము నొక్కొక్కఁ డొక్కొక్కటిపంతునఁ దిందురు, అని శ్రుతి.), జాబిల్లి = (జాను+బిల్లిక) చక్కని బింబముగలవాఁడు, మరుమామ = మన్మథునికి మేనమామ, చందమామ (చంద్రమశ్శబ్దభవము,) జింకతాలుపు = జింకనుధరించినవాఁడు, తొగచెలికాఁడు = కలువలకు స్నేహితుఁడు, జడదారి కన్నుపు = అత్రిమహామునియొక్క నేత్రమువలనఁ బుట్టినవాఁడు, రేతేఁడు = రాత్రికిఁ బ్రభువు, కడలివెన్న = క్షీరసముద్రమునందుఁ బుట్టిన వెన్న, చుక్కలగమికాఁడు = నక్షత్రములకురాజు, జక్కవపగవాఁడు = చక్రవాకపక్షులదంపతులకు విరోధి (వాని నెడఁబాపువాఁడని యర్థము), చలివెల్గు = చల్లనికిరణములు కలవాఁడు, రేవెల్గు = రాత్రియందుఁ బ్రకాశించువాఁడు, చలువజోతి = చల్లనివెలుతురు కలవాఁడు, వెన్నునెడమకన్ను = విష్ణువుయొక్క వామనేత్రము, వెన్నెలరాయఁడు = చంద్రికకుఁ బ్రభువు, నెలతమ్మిదాయ = కమలములకు విరోధి (చంద్రోదయమయినఁ దామరపూవులు మూసికొనును.). మున్నీటిపట్టి = సముద్రునికిఁబుత్రుఁడు, కందుగలదుండగీడు = నల్లనికళంకముగలధూర్తుడు, చీకటులమిత్తి = చీఁకటికిమృత్యువు - చీఁకటిని బోఁగొట్టువాఁడు, పంటపైరులదొర = సస్యములకురాజు, ప్రొద్దుజంట = సూర్యునకుసాటి, లచ్చియన్న = లక్ష్మీదేవి కన్నయైనవాఁడు, రేజోతి = రాత్రి వెలుంగువాఁడు, చందు (ప్ర. చంద్రుఁడు). -౨౭ చంద్రుడు

సీ. పదిపదులంచుల ♣ బాఁకుఁ దాల్చుదునీఁడు
కొండలఱెక్కలు ♣ కొట్టినదఱి
జమిడియేఁబదులజ ♣ న్నములు చేసినమేటి
సోమాసులకుఁ దావు ♣ సూపుజాణ
యెత్తరంపుఁజెవుల ♣ తత్తడివజీఁడు
విప్పుఱెప్పలతేఁడు ♣ వెల్లిగారు

మావటీఁడు తలఁపు ϟ మానికముగలాఁడు
నిలువెల్లఁ జూపులై ϟ వెలయువాఁడు
తే. మింటిప్రోల్సామి జడదారి ϟ యింటికోడి
పెట్టుమ్రాఁకుల వెలిగిడ్డిఁ ϟ బెనిచినదొర
మొదటిదిక్కుసుబాదారి ϟ మెయిలుజక్కి
సామి యన నింద్రునామముల్ ϟ జరగుసాంబ. 11

టీ. పదిపదులంచులబాకుఁదాల్చుదునీఁడు=(పదిపదులునూఱు) నూఁ అంచులుగల యాయుధమును (వజ్రాయుధమును) ధరించినమేటి, కొండల రెక్కలుకొట్టినదణి=పర్వతములయొక్క ఱెక్కలను నఱికిననేర్పుకాఁడు, జమిడియేఁబదులజన్నములుచేసినమేటి=(జమిడియేఁబదులు=నూఱు) నూఱుయజ్ఞములుచేసిన యుత్తముఁడు-శతముఖుఁడు,సోమాసులకుఁ దావుసూపు జాణ=యాగములొనర్చినవారి కునికిచూపునట్టినేర్పరి,ఎత్తరంపుఁజెవులత్తడివజీఁడు =నిక్కకొనియుండు చెవులుగలవాహనము (ఉచ్చైశ్శ్రవము) నెక్కడి మొనకాఁడు, విప్పురెప్పలజేడు = (విప్పుఱెప్పలు=తెఱచికొనియుండు ఱెప్పలుగలవారు-అనిమిషులు-దేవతలు) దేవేంద్రుఁడు, వెల్లగొరుమావటీఁడు=తెల్లనియేనుఁగును-ఐరావతమును ఎక్కడిమావటివాఁడు,తలఁపుమానికములాఁడు = చింతామణిగలవాఁడు, నిలువెల్లఁజూపులై వెలయువాఁడు= దేహమెల్ల నేత్రములుగలవాఁడు-సహస్రనేత్రుఁడు, మింటిప్రోల్సామి=స్వర్గపట్టణము నేలురాజు, జడదారియింటికోడి=గౌతమమహాముని యొక్క యాశ్రమంబునఁ గుక్కుటరూపంబుఁ దాల్చినవాఁడు, పెట్టుమ్రాఁకుల వెలిగిడ్డిఁ బెనిచినదొర=కల్పవృక్షములను కామధేనువును పోషించినట్టి ప్రభువు, మొదటిదిక్కుసుబాదారి =తూర్పుదిక్కు నేలెడు ప్రభువు సుబాదారి - అన్యదేశ్యము.), మెయిలు జక్కిసామి =మేఘములు వాహనములుగాఁ గలప్రభువు - ౦౪ దేవేంద్రుఁడు.

సీ. తగరుబాబాసాని § దుగమోరపాదుసా
తెమ్మరచెలి యన్ని § తిండికాఁడు
నీటిబిడ్డఁడు కిత్తు § నిప్పు ముట్టఁగరాని
బలియుఁడు సతనాలు § కలదునీఁడు
కప్పుత్రోవరి తిగ § కాళ్ళదేవర యగ్గి
చి చ్చింగలం. బనఁ § జెలఁగు వహ్ని
పోతుతత్తడిరౌతు § ప్రొద్దుకూన జముండు
మిత్తి దక్కినమేలు § మేటి జమున
తే. తోడు గుదెతాల్పు పెతరుల § తేఁ డనంగఁ
గాలునిసమాహ్వయము లగు § మూలతేఁడు
త్రిమ్మరీఁడు రక్కసి పొల § దిండి సోఁకు
మూఁకదణి నా నిరృతిపేళ్లు § పొసఁగు సాంబ. 12

టీ. తగరుబాబాసాని = పొట్టేలువాహనముగాఁగలరౌతు, దుగమోరపాదుసా=రెండుముఖములుగలదేవుఁడు (పాదుసా - అన్యదేశ్యము), తెమ్మరచెలి=వాయువునకుఁ జెలికాఁడు, అన్ని తిండికాఁడు = సర్వభక్షకుఁడు, నీటిబిడ్డఁడు=ఉదకమునందుఁ బుట్టినవాఁడు, కిత్తు, నిప్పు, ముట్టఁగరానిబలియుఁడు = తాఁకఁగూడని నేర్పరి, సతనాలుకలదునీఁడు = ఏడునాలుకలు కలప్రభువు-సప్తజిహ్వుఁడు, కప్పుత్రోవరి = నల్లనిమార్గముగలవాఁడు-కృష్ణవర్త్మ, తిగకాళ్ళ దేవర=మూఁడుపాదములుగలవేల్పు, అగ్గి (అగ్ని-ప్రకృతి.), చిచ్చు, ఇంగలము (అంగారశబ్దభవము.)-౧౪ అగ్ని. పోతుతత్తడిరౌతు=దున్నపోతు నెక్కుబలియుఁడు, ప్రొద్దుకూన=సూర్యుని బిడ్డఁడు, జముఁడు(ప్ర.యముఁడు), మిత్తి(మృత్యుశబ్దభవము.)దక్కినమేలు మేటి=దక్షిణ దిక్పాలుఁడు, జమునతోడు = యమునకుతోఁబుట్టువు, గుదెతాల్పు=పాశమును దాల్చినవాఁడు, పెతరులతేఁడు=పితృదేవతల కధిపతి -౮ యముఁడు. మూలతేఁడు=నైర్ఋతిమూల కధిపతి, త్రిమ్మరీఁడు=

రాత్రులందుఁ దిరుగువాఁడు, రక్కసి (ప్ర. రాక్షసుఁడు.), పొలదిండి= మాంస మాహారముగాఁ గలవాఁడు, సోఁకుమూఁకదణీ=రాక్షససమూహ ముల కధిపతి—౫ నైరృతి.

సీ. పడమటిదొర నీటి ‡ యొడయఁడు జడిసామి
మొసలిగుఱ్ఱమురౌతు ‡ మొయిలుతేఁడు
వల్లెత్రాడుగలట్టి ‡ వాఁడు నా వరుణాఖ్య
లమరెను జింకగు ‡ ఱ్ఱమువలంతి
బీదలపెనుబాద ‡ యీఁద త్రాఁచులమేతఁ
గందపుమలగుఱి ‡ కాఁడు గాడ్పు
పయ్యర తావిమో ‡ పరి వలి మరుతేరు
సుడిగొట్టు తెమ్మెర ‡ సోఁకుబూచి

తే. మేనుతాల్పుల కుసురైన ‡ మేటినింగి
చూలి మబ్బులపగదాయ ‡ గాలి సురఁటి
వీవనలపుట్టు దువ్వగా ‡ వించుజాణ
కరువలి యనంగ మారుతా ‡ ఖ్య లగు సాంబ. 13

టీ. పడమటిదొర=పశ్చిమదిక్కు నేలెడువాఁడు, నీటియొడయఁడు= ఉదకముల కధిపతి-అపాంపతి, జడిసామి=వాన కధిపుఁడు. మొసలిగుఱ్ఱ మురౌతు=మొసలివాహనముగాఁగల శూరుఁడు, మొయిలుతేఁడు=మేఘా ధిపతి, వల్లెత్రాడుగలట్టివాఁడు = పాశమునుదాల్చినవాఁడు - ౬ వరు ణుఁడు. జింకగుఱ్ఱమువలంతి=జింకవాహనముగాఁగల నేర్పుకాఁడు, బీదల పెనుబాద=బీదలను ఇలికాలంబున మిక్కిలి బాధించునది, ఈఁద=చల్లని వాఁడు, త్రాఁచులమేత=పాముల కాహారమైనవాఁడు, గందపుమలగుఱి కాఁడు=మలయపర్వతమునుండి వీఁచువాఁడు, గాడ్పు, పయ్యెర, తావిమో పరి = పుష్పాదుల గంధమునుదాల్చువాఁడు, వలి, మరుతేరు = మన్మథ

నకు నరద మయినవాఁడు, సుడిగొట్టు=చుట్టివీచువాఁడు, తెమ్మర, సోఁకు బూచి=స్పర్శగుణముగలదయ్యము, మేనుతాల్పుల కుసురైనమేటి=శరీర ధారులకుఁ ప్రాణమైనమేటి, నింగిచూలి=ఆకసమునఁబుట్టినవాఁడు, మబ్బుల పగదాయ=మేఘములనుజెదరఁగొట్టువిరోధి, గాలి, సురటివీవనలపుట్టు= విసనకఱ్ఱలు వీచుటచేఁ బుట్టువాఁడు, దువ్వగావించుజాణ=దుమ్మును గలిగించు నేర్పరి, కరువలి-౨౦ వాయుదేవుఁడు.

సీ. జక్కులపాదుసా ॥ ముక్కంటిసంగాతి
కాయకన్నేటి రొ ॥ క్కములఱేఁడు
వానీఁడు రారాజు ॥ వడచక్కియెకిమీఁడు
తత్తడి నెక్కెడు ॥ దంట యనఁగ
ధనధుపేళ్లగు జడ ॥ దారి గిబ్బసిపాయి
తిగకంటిదొర తుది ॥ దిక్కు ఱేంకి
యనఁగ నీశానాఖ్య ॥ లనువొందుఁ జిందము
కూఁతకైదువు బూర ॥ గొమ్ము సంకు
తే. వలమురి యనంగ శంఖము ॥ వెలయుఁ జుట్టు
వాలు సుడివాలు వ్రటువ ॥ వాలు బటువు
వాలు పదినూఱులంచుల ॥ వాలు బిల్ల
వా లన సుదర్శనాఖ్యలు ॥ వఱలు సాంబ. 14

టీ. జక్కులపాదుసా = యక్షులకు ఱేఁడు, ముక్కంటిసంగాతి = త్రినేత్రునకుఁ జెలికాఁడు, కాయకన్నేటి = కాయగాచిన కన్నులుగలయుత్తముఁడు, రొక్కములఱేఁడు=ధనముల కధిపతి, వానీఁడు = (వానెడు ఈఁడు) వైశ్యకులమునఁ బుట్టినవాఁడు, రారాజు=రాజులకురాజు — రాజరాజు, వడచక్కియెకిమీఁడు=ఉత్తరదిక్కు నేలువాఁడు, తత్తడినెక్కెడు దంట=గుఱ్ఱపువాహనమునెక్కెడి శూరుఁడు-౮ కుబేరుఁడు. జడదారి =

జడలను (జటాజూటమును) ధరించినవాఁడు. గిబ్బసిపాయి=ఎద్దునెక్కెడి రౌతు, తిగకంటిదొర=త్రినేత్రుఁడగుప్రభువు, తుదిదిక్కుటెంకి = కడపటిదిక్కు (ఈశాన్యపుమూల) యునికిపట్టుగాఁగలవాఁడు-ఈ ఈశానునిపేరులు. చిందము. కూఁతకెదువు=ఊఁదెడి యాయుధము,బారగొమ్మ,సంకు (ప్ర. శంఖము.), వలమురి=కుడితట్టుగాఁ దిరుగునది—విష్ణువుయొక్క పాంచజన్యము. చుట్టువాలు, సుడివాలు, వట్రువవాలు-(ఈ 3 పదములకు గుండ్రనియాయుధము అని యర్థము.) బటువువాలు = గట్టియాయుధము, పదినూఱులంచులవాలు=(పదినూఱులు=వేయి) వేయి యంచులుగల యాయుధము. బిల్లవాలు = బిళ్ళవలె గుండ్రనైన యాయుధము - ఈ విష్ణువుయొక్క సుదర్శనము.

సీ. తుదచుక్కపేరిటి తొయ్యలిపెనిమిటి
కప్పుదేవరయన్న కలపదారి
కఱివల్వప్రోడ రోఁ కలితాల్పు తాటికె
క్కెము మేటిబలియుఁడు జమునగొంగ
యన బలభద్రుపే ళ్లగుఁ గ్రీడిచెలితేరు
పులుఁగురాయఁడు దెలి మోముపక్కి
బొల్లిమోరపులుంగు నల్లనయ్యరవాలు
తొడలేనివానిసై దోడు గరుడి

తే. వేలుపులబువ్వఁగొనుజోదు వెన్నుపడగ
చిలువమేఁతరి షేలిచ్చు పులుఁగు గరుటి
తల్లివేసట వాపిన దంట యనఁగ
వైనతేయునసమాఖ్యలు వఱలు సాంబ! 15

టీ. తుదచుక్కపేరిటతొయ్యలిపెనిమిటి= (తుదచుక్కపేరు=నక్షత్రములలోఁ గడపటినక్షత్రముయొక్క పేరుకాంతకుఁ బెనిమిటి.) రేవతీరమణుఁడు, కప్పుదేవరయన్న=నల్లనిదేవరకు(కృష్ణునికి)అన్నయైనవాఁడు,

కలపదారి=నాఁగేలు ఆయుధముగాఁ గలవాఁడు, కటివల్వప్రోడ = నల్లని పట్టుబట్టను ధరించిననేర్పరి-నీలాంబరుఁడు, రోఁకలితాల్పు = ముసలాయుధుఁడు, తాటిటెక్కెము మేటిబలియుఁడు=తాళధ్వజుఁడగు గొప్పబలవంతుఁడు, జమునగొంగ = యమునానదికి శత్రువు - బలరాముఁడు. క్రీడి చెలితేరు=అర్జునుని చెలికాఁడగు విష్ణువుయొక్క వాహనమైనవాఁడు, పులుఁగు రాయఁడు = పక్షులకురాజు, తెలిమోముపక్కి = తెల్లనిముఖముగలపక్షి, బొల్లి మోరపులుంగు. (పై యట్లే.) నల్లనయ్యరవాలు = నల్లనిదేవుని యొక్క రవగాలు – అస్ఖందితగతినిఁబోవు గుఱ్ఱము - విష్ణువునకు వేగముగాఁబోవ సాధనమైన వాహనము, తోడలేనివానిపైదోడు = అనూరుని కిఁదమ్ముఁడు,- గరుడి(ప్ర.గరుడుఁడు), వేలుపులబువ్వఁగొనుజోదు=వేలుపులకాహారమయిన యమృతమునపహరించినబంటు, వెన్నుపడగ=విష్ణువు యొక్క ధ్వజమైనవాఁడు, చిలువమేఁతరి=పాములను దినువాఁడు, మేలిచ్చుపులుఁగు=జనులకు మేలుగలుగఁజేయుపక్షి, గరుటి (రూ గరుడి.), తల్లివేసటవాపినదంట=తల్లియొక్క శ్రమములను బోఁగొట్టిన శూరుఁడు - ౧౩ గరుత్మంతుఁడు.

సీ. వడముడి తెమ్మెర ʃ కొడు కన భీముఁ డా
వేగంటికొమరుఁడు ʃ వెన్నునంటు
వెన్నుమచ్చదునీఁడు ʃ వివ్వచ్చు కవ్వడి
గెలుపు పేరుగలాఁడు ʃ క్రీడి యనఁగ
నర్జుననామంబు ʃ లగు ము. త్తెరువులాఁడి
తెలివాఁక పొందామ ʃ రలకుఁ బంట
కలకంఠుతలయేఱు ʃ పెరుమాళ్లడుగుబుగ్గ
జడదారిచెవియూట ʃ చదలువాఁక
తే. తాటిటెక్కెముదణితల్లి ʃ తాతపనఁటి

వెల్లి మినువాఁక మిన్నేఱు * వేల్పుటేఱు
తెల్లు కానుపుసవతిత * ల్లి యనఁ దనరు
నమరతటినికి నామధే * యములు సాంబ. 16

టీ. వడముడి, తెమ్మరకొడుకు= పవననందనుఁడు - ౨భీముఁడు, వేగంటికొమరుఁడు=వేయికన్నులుగలదేవుని (ఇంద్రుని) పుత్రుఁడు,వెన్నునంటు=కృష్ణునికిఁ బ్రియస్నేహితుఁడు, వెన్నుమచ్చుదునీఁడు=వీఁపునందు మచ్చగల సరదారు. విచ్చువు (ప్ర. భీభత్సుఁడు), కవ్వడి=(కవ+వడి) రెండుచేతులతో నేక కాలమున బాణములసేయువాఁడు, గెలుపుపేరుగలాఁడు ="విజయుఁడు" అనునామముగలవాఁడు, క్రీడి=(కిరీటి. ప్రకృతి) కిరీటము గలవాఁడు -౭ అర్జునుడు. ము త్తెరువులాఁడి = మూఁడుమార్గములందుఁ బ్రవహించునది-త్రిపథగ. తెలివాఁక=తెల్లనినది, పొందామరలకుఁ బంటి=బంగారుతామరపువ్వుల కునికిపట్టయినది, కటకంతుతలయేఱు=ఈశ్వరుని శిరసునందు వసించునది, పెరుమాళ్ల డుగుబుగ్గ=విష్ణువుయొక్క పాదలందుఁ బుట్టిన నీటియూఁట-విష్ణుపది, జడదారిచెవియూట = జహ్నువనెడి మహర్షి యొక్క చెవినుండిపుట్టినది, చదలువాఁక = అకసమందుబాఱునది, తాటిటెక్కెముదణితల్లి=తాళధ్వజుఁడగుభీష్మునితల్లి, తాతపనఁటివెల్లి=బ్రహ్మకమండలువునందలి నీటిప్రవాహము, మినువాఁక=అకసమందుఁబాఱెడునది, మిన్నేఱు (చూపైన,), వేల్పుటేఱు=(వేల్పు+ఏఱు) దేవతనది, తెల్లుకానుపుసవతితల్లి=కుమారస్వామికి మారుతల్లి-౧౩ గంగానది.

సీ. వేల్పుసువారంపు * విడిది వెన్నునిటెంకి
రతనాలపంట సం * ద్రంబు కడలి
పుడమిముద్దియకోక * మున్నీరు ప్రాయేఱు
మబ్బుపువ్వుల వెల్లి * మామమామ
గట్టురాకొమరునిఁ * గాచిననేర్పరి
యేఱులమగఁడు రే * యింతిమామ

ముక్కంటియమ్మల ꠰ బోది మింటిలాయంబు
తోఁటదొడ్డియొనర్చు ꠰ నీటుకాఁడు
తే. చందునయ లచ్చితండ్రి నా ꠰ జలధి పరఁగు
వెల్లయేనుఁగు చౌదంతి ꠰ వేల్పుగారు
మొదటిహత్తి నా సురకరి ꠰ బొదలుఁ దెల్ల
జక్కినిక్కువీనులమావు ꠰ చదలు తేజి
యనఁగ నుచ్చైశ్శ్రవముపేరు ꠰ లమరు సాంబ. 17

టీ. వేల్పుసువారంపువిడిది= దేవతలవంటయిల్లు, వెన్నునిలెంకి= విష్ణువుయొక్క వాసస్థానము, రతనాలపంట=రత్నములుఁ బండుచోటు, సంద్రంబు (ప్ర. సముద్రము.) కడలి,పుడమిముద్దియకోక=భూదేవికివస్త్రరూపమైనది. మున్నీరు=(ముందు+నీరు)పురాతనమైననీరు, ప్రాయేఱు=(ప్రాంత+ఏఱు.)ప్రాచీనమైనది, మబ్బుపువ్వులవెల్లి=(మబ్బుపువ్వులు=మేఘపుష్పములు-నీళ్ళు,)నీటి కునికిపట్టు, మామమామ=మామయగు విష్ణువునకుమామ,గట్టురాకొమరునిఁగాచిననేర్పరి=(గట్టురాకొమరుఁడు=హిమవంతునికొమరుఁడు-మైనాకుఁడు)మైనాకుని రక్షించిన సమర్థుఁడు, ఏఱుల మగఁడు = నదులకు భర్త, రేయింతిమామ =రాత్రియనుకాంతకు మామ (రాత్రి చంద్రునిభార్యయనువాడుకగనుకను,చంద్రుఁడుసముద్రునికిఁబుత్రుఁడగుటచేతనురాత్రికి మామయనబడియె),ముక్కంటియమ్మలబోది=త్రినేత్రునకుంద్రిపురసంహారసమయముననమ్ములబోదియైనవాఁడు,మింటిలాయబుతోఁటదొడ్డియొనర్చు నీటుకాఁడు =ఆకాశమును (స్వర్గమును) గుఱ్ఱపుశాలగాను,చెట్లతోఁటగను, పసులదొడ్డినిగాను చేసిననేర్పరి-స్వర్గమునఁగల యుచ్చైశ్శ్రవ మనుగుఱ్ఱమును,కల్పవృక్షములను, గామధేనువును గన్నవాఁడు, చందునయ=చంద్రునితండ్రి, లచ్చితండ్రి=లక్ష్మీదేవికి జనకుఁడు-౧౨ సముద్రము. తెల్లయేనుఁగు=తెల్లనియేనుఁగు, చౌదంతి = నాలుగు

దంతములుగలది, వేల్పుగౌరు = దేవతలయేనుగు, మొదటిహత్తి మొదటి యేనుఁగు-ఌ ఐరావతము. తెల్లజిక్కి = తెల్లనిగుఱ్ఱము, నిక్కువీనులమావు = నీల్గుకొనియుండు చెవులుగలగుఱ్ఱము, చదలుతేజి = స్వర్గమందలిగుఱ్ఱము- 3 ఉచ్చైశ్శ్రవము.

సీ. వేలుపుటెంకి కో § వెల దేవళము గుడి
యనఁగ దేవాలయా § ఖ్యలు చెలంగుఁ
దెఱగంట్లు జన్నంపుఁ § దిండులు జేజేలు
తొలివేల్పుపగతురు § పలుకుటల్గు
మేటులు వేల్పులు § మింటిత్రోవరులు ని
ద్దురలేనిప్రోడలు § నరలుగనని
పెద్దలనఁగ సురా § భిఖ్య తా విన్ప్రోలు
వేగంటికచ్చేరి § వేల్పుటెంకి

తే. యనఁగ స్వర్గముపేళ్లగు § వినుమిటారు
లచ్చరలు వేల్పుచెలులన § నమరు నమర
తరుణులకుఁ జాగరతనము § తలఁపుమాని
క మనఁ జింతామణిసమాఖ్య § లమరు సాంబ. 18

టీ. వేలుపుటెంకి = దేవతలయునికిపట్టు, కోవెల, దేవళము (ప్ర. దేవాలయము.), గుడి-దేవాలయము. తెఱగంట్లు = తెఱచికొనియుండు కన్నులుగలవారు-అనిమేషులు, జన్నంపుదిండులు = యజ్ఞములయందు హవిర్భాగములను దినువారు, జేజేలు, తొలివేల్పుపగతురు = పూర్వదేవులకు (అసురులకు) విరోధులు, పలుకుటల్గుమేటులు = మాటలె యాయుధములుగఁ గలవారు, గీర్వాణులు, వేల్పులు = వేలుపులు, మింటిత్రోవరులు = ఆకాశమునఁదిరుగు 'రు, నిద్దురలేనిప్రోడలు = నిద్రలేనినేర్పరులు, నరలుగననిపెద్దలు = ముదిమిలనవెండ్రుకలు మున్నగువానియందుఁగలుగు తెల్లదనములేని గొప్పవారు-', దేవతులు. విన్ప్రోలు = ఆకసమందుండు పట్టణము, వేగంటికచ్చేరి =

ఇంద్రునిసభ, వేల్పు పెంకి = దేవతలుండుచోటు-౩స్వర్గము.అచ్చరలు[ప్ర. అప్సరసలు.],వేల్పుచెలులు = దేవతాంగనలు-౨అప్సరసలుచాగరతనము = ఇచ్చునట్టి రత్నము, తలఁపుమానికము = కోర్కెలొసఁగు రత్నము- ౨ చింతామణి.

సీ. అడిగిన నొసఁగెడి ∮ యావు జేజేగిడ్డి
    చదలుతొడుకు తెల్ల ∮ మొద వనంగ
సురగవిపే ళ్ళగుఁ ∮ దెలిగంటిమ్రాఁకులు
    పెట్టుమ్రాఁకులు మింటి ∮ చెట్టు లనఁగఁ
గల్పకాఖ్య లగు వే ∮ గంటిగొంగలు రక్క-
    సులు రేయిదిమ్మరుల్ ∮ సుకురుసిసులు
వేల్పుదాయలు తొలి ∮ వేల్పులు నా దైత్య
    నామంబు లగు గాలి ∮ గాము నెగడి

తే. కొఱవి రాలుపు బూచి సోఁ ∮ కుడు పిసాసి
    దయ్య మనఁగఁ బిశాచాభి ∮ ధానము లగు
    నివము వలి మం చనంగను ∮ హిమము దనరుఁ
    బిడు గనఁగ జెల్లు నశనికిఁ ∮ బేళ్లు సాంబ.

టీ. అడిగిననొసఁగెడియావు = కోరినతోడుతనేయిచ్చునట్టియావు,జేజేగిడ్డి = దేవతలగోవు, చదలుతొడుకు = స్వర్గమందుండుగోవు,తెల్లమొదవు = ధవళవర్ణమైనగోవు-౪కామధేనువు.తెలిగంటిమ్రాఁకులు = దేవతలకు సంబంధించినచెట్లు, పెట్టుమ్రాఁకులు = కోరినది యిచ్చుచెట్లు, మింటిచెట్టులు = స్వర్గమందలి వృక్షములు-౩ కల్పవృక్షములు.వేగంటిగొంగలు = ఇంద్రునికిఁ బగవారు, రక్కసులు[ప్ర. రాక్షసులు], రేయిదిమ్మరుల్ = రాత్రులందుఁ

దిరుగువారు, సుకురుసిసులు=శుక్రాచార్యునిశిష్యులు, వేల్పుదాయలు = దేవతలకు విరోధులు, తొలివేల్పులు=పూర్వదేవులు-౬ రాక్షసులు. గాలి, గాము(ప్ర. గ్రహము), నెగడి,కొఱవిరాలుపు=కొఱవికట్టె త్రిప్పునది, బూచి, సోఁకుడు, పిసాసి (ప్ర. పిశాచము.), దయ్యము (ప్ర.దైవము.)-౮ పిశాచము. ఇవము(ప్ర. హిమము.),వలి, మంచు-౩ హిమము.పిడుగు-౧ వజ్రాయుధము.

సీ. మిన్ను చుక్కలత్రోవ ✽ వి న్నుప్పరము నింగి
నెన్నునియడుగు విఁ ✽ వేల్పుఁదెరువు
గాలితండ్రి బయ లా ✽ కసము మొగులు తెన్ను
చదలునా గగనాఖ్య ✽ లొదవుచుండుఁ
బవలు పగలు నాఁగ ✽ దివము పేళ్లగు రేయి
రాతిరి రే యన ✽ రాత్రి యమరు
దెస దిక్కు కడ యన ✽ దిశ యొప్పు నెల చంద
నఁగ మాస మమరుఁ బు ✽ న్నమ యనంగ

తే. నలరుఁ బూర్ణిమకు సమాస ✽ యమవస యనఁ
జను నమావాస్యపేరులు ✽ సంజ సందె
యనఁగఁదగు సంధ్య కాతపం ✽ బునకు నెండ
ప్రొద్దు వేండ్రం బనెడివేళ్లు ✽ పొసఁగు సాంబ. 20

టీ. మిన్ను, చుక్కలత్రోవ=నక్షత్రముల మార్గము,విన్ను, ఉప్పరము, నింగి,నెన్నునియడుగు=విష్ణుపది, విఁ-వేల్పుఁదెరువు=దేవతలుపో వునట్టిబాట, గాలితండ్రి=వాయువునకుఁ బుట్టుచోటు, బయలు,ఆకసము (ప్ర.ఆకాశము.),మొగులుతెన్ను=మేఘములమార్గము, చదలు-౧౩ ఆకాశము.పగలు, పవలు-౨దినము రేయి, రాతిరి, రే-౩రాత్రి-దెస=(ప్ర. దిశ.)దిక్కు (ఇది సంస్కృతసమము), కడ (ప్ర.కాష్ఠ.) -౩దిక్కు నెల,

చందు - ౬ మాసము. పున్నమ ౧ పూర్ణిమ. అమాస, అమవస-౨అమా వాస్య. సంజ, సందె - ౨ సంధ్యాకాలము. ఎండ, ప్రొద్దు, వేంద్రము - ౩ ఆతపము.

సీ. మెఱపులు మెఱుఁగులు ∫ మించు లనఁ దటిత్తు
లగును జుక్కలు రిక్క ∫ లనఁగఁ దార
లమరు జేజేతేని ∫ యరదము నీటిమో
పరి మబ్బు మొయి లనఁ ∫ బరఁగు ఘనము
తెర యల తరఁగ నాఁ ∫ బొరయు వీచికపేళ్లు
నుఱువు నుఱు గనంగఁ ∫ గొఱలు ఫేన
మంతస్సమాభిఖ్య ∫ లగును లోపల లోన
లో నన బహిరాఖ్య ∫ లొప్పును వెలి

తే. బయలు వెలుపల నాఁగ దీ ∫ పంబుపేళ్లు
వఱలుచుండును జోతి తి ∫ ర్వళిక దివ్వె
యనఁగ మందోష్ణమునకు వె ∫ చ్చన యొకింత
వేఁడి యిసుమంతకాఁక నా ∫ వెలయు సాంబ. 2

టీ. మెఱపులు, మెఱుఁగులు, మించులు - ౩ విద్యుత్తు. చుక్కలు, రిక్కలు [ప్ర. ఋక్షములు]- ౨ నక్షత్రములు. జేజేతేని యరదము = ఇం ద్రుని వాహనమయినది, నీటిమోపరి = నీటినిధరించునది [జలధరము]- మబ్బు, మొయిలు—౪ మేఘములు. తెర, అల, తరఁగ [ప్ర. తరంగము.] -౩ సముద్రపుటలలు. నుఱువు, నుఱుగు - ౨ ఫేనము. లోపల, లోన,లో - ౩ అంతిర్భాగము. వెలి, బయలు, వెలుపల-౩ బహిర్భాగము.జోతి [ప్ర జ్యోతిస్సు], తిర్వళిక (ఇది ద్రావిడపదము.] దివ్వె [ప్ర. దీపము]-౩దీప ము. వెచ్చన, ఒకింతవేఁడి, ఇసుమంతకాఁక-౩ కొంచెపాటియుష్ణము.

క. సిస్తుగ లక్షణకవి యగు
కస్తురిరంగాఖ్యుఁడను జ గద్దితముగ నీ
నిస్తులదై వతవర్గను
వి స్తర మొనరించినాఁడ విబుధులకరుణన్. 22

తా. చక్కఁగా లక్షణము తెలిసిన కవినైన కస్తురిరంగయ్యయను నేను లోకోపకారార్థము పండితుల యనుగ్రహముచే సాటిలేని దేవవర్గను విపులముగాఁ జెప్పితిని.

దేవవర్గు సంపూర్ణము.

—o—

మానవవర్గు

క. శ్రీనగజామానసలస
మానసరోహంస నిరుప మానవిభవధా
మా నవముగ నీపేరిట
మానవవర్గువు రచింతు మానక సాంబా. 1

తా. కాంతియుక్తురాలగు పార్వతియొక్క మానసమనెడుప్రకాశించెడికొలనికి రాయంచయైనవాఁడా! [పార్వతిచే నెల్లప్పుడు ధ్యానింపఁబడువాఁడా!] సాటిలేనికల్మికి నివాసమైనవాఁడా! ఓసాంబమూర్తీ! నీకంకితముగా నేను తప్పక నూతనముగా మానవవర్గును రచించెదను.

సీ. తొలిచదువులు ప్రాఁత పలుకులు మినుకులు
ప్రామినుకులు తొంటి బాస లనఁగ
వేదాఖ్య లగు నేల వేల్పులు తొలిజాతి
వారు మినుకులచదు వరులు జన్ని

గట్టులు దుగపుట్టు ✱ కలు పార్లు బాఁపలు
నాఁగ బ్రాహ్మణులకు ✱ నామము లగు
తేలు దొరలు నేల ✱ యేలుదంటలు వెన్ను
వలబుజమునఁ గల ✱ వారు రాచ

తే. వారు తేఁడులు రెండవ ✱ వంగడంపుఁ
బబువు లన క్షత్త్రియాఖ్య లౌ ✱ బచ్చు జేరి
మూఁడవకొలం బతఁడు నాఁడె ✱ కాఁడు నల్ల
నయ్యతోడబిడ్డ కోమటి ✱ నాఁ దనర్చు
వైశ్యనామంబు లద్రిని ✱ వాస సాంబ. 2

టీ. తొలిచదువులు, ప్రాఁతపలుకులు, మినుకులు, ప్రామినుకులు, తొంటిబాసలు (ఈయన్నింటికిని బూర్వవాక్యములు అని యర్థము.) - ఇ వేదములు. నేలవేల్పులు=పుడమికిదేవులు (భూసురులు), తొలిజాతివారు=అగ్రజన్ములు, మిన్కులచదువరులు=వేదాధ్యయనము చేయువారు, జన్నిగట్టులు=యజ్ఞోపవీతముఁ దాల్చినవారు, దుగపుట్టుకలు=ద్విజన్ములు,పార్లు (పాఱులు)=పాఱువారు, బాఁపలు - ఆ బ్రాహ్మణులు. తేలు, దొరలు, నేలయేలుదంటలు=పుడమినిఁ చాలించునేర్పరులు, వెన్నునివలబుజమునఁ గలవారు=విష్ణువుయొక్కకుడిబాహువునుండి పుట్టినవారు, రాచవారు=క్షత్త్రియులు,తేఁడులు, రెండవవంగడంపుఁబబువులు=రెండవకులమున (క్షత్రియ వంశమున)ఁ బుట్టినరాజులు - ఆ క్షత్త్రియులు. పచ్చు, జేరి,మూఁడవకొలం బతఁడు=మూఁడవవంశమున (వైశ్యకులమున)ఁబుట్టినవాఁడు,నాఁడెకాఁడు =నాణెముగలవాఁడు, చల్లనయ్యతొడబిడ్డ=విష్ణువుయొక్కతోడయందుఁబుట్టినవాఁడు, కోమటి ఒ వైశ్యుఁడు.

సీ. కలపతాల్పులు తుది ✱ కొలమునేర్పరులు కాఁ
పులు వినువాఁకతోఁ ✱ బుట్టువు లన

నలరును శూద్రాఖ్య ♦ లమ్మ కన్నది తల్లి
యవ్వ నా మాతపే ♦ ళ్ళమరుఁ దండ్రి
యబ్బ కన్నయ్య నా ♦ యన యయ్య యప్పన
జనకాఖ్య లగుఁ దమ్ముఁ డనుఁగు తోఁడు
తోఁడఁబుట్టు వనంగఁ ♦ దోఁబుట్టు వన సోద
రాఖ్య లా మొదటివాఁ ♦ డన్న పెద్ద

తే. యనఁగ నగ్రజుఁ డగు నక్క ♦ యప్ప యనఁగ
జ్యేష్ఠకన్యకుఁ జెల్లెలు ♦ చెల్లె చెలియ
లనఁగఁ దనరు గనిష్ఠ కి ♦ ల్లాలు రాణి
యాలు పెండ్లా మనఁగ భార్య ♦ కగును సాంబ. 3

టీ. కలపతాల్పులు = నాఁగేటినిధరించినవారు, తుదికొలమునేర్పరు లు=కడపటి(నాలుగవ)కులమునందుఁబుట్టిననేర్పుగలవారు,కాఁపులు=క్షేత్ర ములనురక్షించువారు, వినువాఁకతోఁబుట్టువులు=గంగానదికిసైదోడులు[శూ ద్రులు విష్ణుపాదమునఁబుట్టిరి యని శ్రుతి చెప్పుటచేతను, గంగ విష్ణుపాదో ద్భవగనుకను గంగకు శూద్రులు దోఁబుట్టువులని చెప్పఁబడిరి.]-౯శూద్రులు అమ్మ, కన్నది,తల్లి, అవ్వ-౪ జనని.తండ్రి,అబ్బ,కన్నయ్య (కన్న+అ య్య), నాయన, అయ్య=పూజ్యుఁడు,అప్ప-౬జనకుఁడు. తమ్ముఁడు.అను గు,తోడుతోడఁబుట్టువు,తోఁబుట్టువు-౫సోదరుఁడు(చిన్నవాఁడు). మొదటి వాఁడు=మొదటఁబుట్టినవాఁడు, అన్న, పెద్ద-3 పెద్దతోఁబుట్టువు (అగ్రజుఁ డు) అప్ప. అక్క—౨ జ్యేష్ఠభగిని. చెల్లె,చెలియలు,౨కనిష్ఠభగిని. ఇల్లాలు (ఇల్లు+ఆలు), రాణి, ఆలు, పెండ్లాము-రూ. పెండ్లము-౪ భార్య.

సీ. అయిదువరాలు ముత్తైదు వనఁ బురంధ్రి
కగుఁ దోడికోడ లేఁ ♦ రా లనంగఁ

బలిసోదరునిభార్య ॥ పరఁగుఁ గూఁతురు కూఁతు
కొమరిత యనఁ బుత్రి ॥ కమరుచుండుఁ
గొమరుండు బుడుకఁడు ॥ కొడుకు పట్టి యనంగఁ
బుత్తుఁ డౌ బిడ బిడ్డ ॥ పూప పాప
కుఱ్ఱ చిఱుత కందు ॥ కూన నిసువు పాల
బుడత నా శిశునామ॥ములు దనర్చు
తే. గోల ముద్దియ ముద్దరాల్ ॥ బేల ముగుద
యనఁగ ముగ్ధాంగనకు నాఖ్య ॥ లగును ముదిమి
వాఁడు ముదుకఁడు ముదిసిన॥వాఁడు ముసలి
ముదుసలి యనంగ వృద్ధుపే ॥ ళ్ళొదవు సాంబ 4

టీ. అయిదువరాలు(ఐదువ+అలు-రేఫాగమము)-రూ. ఐదువరాలు, ముత్తైదువ-౨వృద్ధసుమంగలి-తోడికోడలు,ఏరాలు-౨అన్నదమ్ములభార్యలు కూఁతురు,కూఁతు,కొమరిత-౩ పుత్రిక. కొమరుఁడు,బుడుకఁడు, కొడుకు, పట్టి-౪ పుత్త్రుఁడు.బిడ,బిడ్డ,పూప,పాప,కుఱ్ఱ,చిఱుత, కందు, కూన, నిసువు-రూ. నిసుఁగు-పా. సిసువు, పాలబుడుత=చంటిబిడ్డ-౧౨ శిశువు. గోల, ముద్దియ, ముద్దరాలు (ముద్ద+ఆలు),బేల,ముగుద (ప్ర. ముగ్ధ)-౫ ముగ్ధ (ప్రాయమువచ్చిన యాఁడుది.) ముదిమివాఁడు,ముదుకఁడు,ముదిసినవాఁడు, ముసలి, ముదుసలి-౫ వృద్ధుఁడు.

సీ. పిన్న కొండికవాఁడు ॥ చిన్న పడుచు చోఱ
పసివాఁ డనెడిపేళ్లు ॥ బాలున కగుఁ
జతురుపే ళ్ళగు దిట్ట ॥ జాణ ధంట వలంతి
వెరవరి ప్రోడ నే॥ర్పరి యనంగఁ
జెలికాఁడు సంగాతి ॥ చెలిమరి గాదిలి
సకియ సంగడికాఁడు ॥ సంగడీఁడు

చెలి నేస్తి యనఁ జను § స్నేహితునకుఁ జెల్మి
నంటు మాలిమి పొం దగు§నంగ మైత్రి
తే. కొఱలుఁ గుఱుచ టింగణ గిడ్డ § గిఱక గుజ్జు
పొట్టి యన వామనాఖ్యలౌ § గట్టివాయి
తాఁగ జంత గయాళియు § నాఁగఁ దనరు
ధూర్తవనితకు దురితవి§ దూర సాంబ. 5

టీ. పిన్న,కొండికవాఁడు=చిన్నవాఁడు, చిన్న, పడుచు, చోఁటి-రూ, చౌఁటి, పసివాఁడు-౮ బాలుఁడు.దిట్ట,జాణ,దంట,వలంతి, వెరవరి (వెరవు+అరి) =ఉపాయముగలవాఁడు (మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము), ప్రోడ (ప్ర. ప్రౌఢుఁడు.) నేర్పరి (నేర్పు+అరి-మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము) = సామర్థ్యముగలవాఁడు-౮సమర్థుఁడు-చెలికాఁడు,సంగాతి=సంగాతము (స్నేహము గలవాఁడు, చెలిమరి = (చెలిమి+అరి.) చెలిమిగలవాఁడు, గాదిలి, సకియ (ప్ర. సఖి), సంగడికాఁడు-సంగడీఁడు-(పైరెంటికి సంగడికలవాఁడు అని యర్థము.) చెలి, నేస్తి=నేస్తముగలవాఁడు(నేస్తము+ఇ-మత్వర్థీయకతద్ధితాంతము.)-౯స్నేహితుఁడు,చెల్మి-రూ. చెలిమి,నంటు,మాలిమి-రూ.మాల్మి, పొందు-౬ స్నేహితము. కుఱుచ,టింగణ-రూ.టింగణా,గిడ్డ, గిఱక, గుజ్జు, పొట్టి-౭ కుఱుచవాఁడు.గట్టివాయి=పెద్దగొంతుగలది,తాఁగ,జంత, గయాళి-రూ. గయ్యాళి=అలక్ష్యము సేయునది-౪ ధూర్తురాలు.

సీ. కబ్బపు నేఁతరి§ కయి కైసరుఁడు మాట
లల్లువాఁ డనుపేళ్లు § చెల్లుఁ గవికి
బట్టులు చదువరుల్ § బట్టు క్రిక్కఱ లనంగ
వందులఁ గగుఁ బడ § వాళ్లు వేగు
వారు వేగరు లనఁ § జారులపేళ్లొప్పు
బోయీలు బెస్తలు § మోపరు లన

వాహకులకుఁ జెల్లు సాహిణి సాని రా
తనఁగ నశ్వారోహకునకుఁ దనరుఁ
తే. గట్టికలు పణిహారులు కటిక లనఁగ
వేత్రపాణుల కగు బోయ వేఁటకాఁడు
నడవిద్రిమ్మరి యనఁ గిరాతాఖ్య లెసఁగు
నన్నగళ పేడి యన షండుఁ డగును సాంబ. 6

టీ. కబ్బపుసేఁతరి=గ్రంథములను రచించువాఁడు,కయి,కైసరుఁడు, మాటలల్లువాఁడు=పదము లొక్కటిగఁ జేర్చువాఁడు-౪కవి. బట్టులు, చదువరులు (చదువు+అరులు)=చదువుగలవారు, బట్లు,క్రిక్కులు-౪ స్తుతి పాఠకులు. పడవాళ్లు, వేగువారు, వేగరులు-౩ చారులు-(మాఱువేసముతోఁ బరరాజ్యములనుండి యచ్చటి సంగతులనుఁ దమరాజునకుఁ దెలుపువారు.) బోయీలు, బెస్తలు,మోపరులు-౩పల్లకులు మొదలగు వానిని మోయువారు. సాహిణి,సాని,రౌతు-౩ గుఱ్ఱపురౌతు. కట్టికలు, పణిహారులు, కటికలు-౩ బెత్తముదాల్చి కొలువుచేయు ద్వారపాలురు మున్నగువారలు.బోయ, వేఁటకాఁడు, అడవిద్రిమ్మరి-అడవులందు సంచరించువాఁడు-౩కిరాతులు.అన్నగళ పేడి-౨ నపుంసకుఁడు.

సీ. జాలరి వలఱేఁడు మీలవేఁటరి యనఁ
దగు ధీవరునిపేళ్లు తడుపుదాల్పు
వడు గొంటిజందెముకవాఁడు బమ్మచారి
యన బ్రహ్మచారిపేళ్ళమరు గేస్తు
మనికితేఁ డింటివాఁ డన గృహస్థునకగు
నడవికాఁపు తపసి జడలదారి
నాఁ జెలువొందు వానప్రస్థునకు నొంటి
కాఁడు గోణముదారి బోడ బీద

తే. కావులుగలాఁడు సన్నాసి ౘనా వెలుంగు
యతిసమాఖ్యలు ముగితిముక్తైదు వనఁగ
జక్కి నన౯ బేరఁటా లన ౯ జరగు మృతచి
రంటినామంబు లాపన్న ౯రక్షసాంబ. 7

టీ. జాలరి=(జాలము+అరి)జాలముగలవాఁడు,వలఱేఁడు=వలకుఁ బ్రభువు,మీలవేఁటరి=చేఁపలను వేఁటాడువాఁడు-౩ చెంబడివాఁడు. తడుపు దాలుపు=కొల్లాయివంటి పంచె కట్టుకొన్నవాఁడు, వడుగు (ప్ర. వటువు.), ఒంటి జంధెముగాఁడు = ఒక్కజంధెము వేసికొనువాఁడు, బమ్మచారి—౪ బ్రహ్మచర్యము పూనినవాఁడు. గేస్తు (ప్ర. గృహస్థు.), మనికితేఁడు= ఇంటియజమానుఁడు, ఇంటివాఁడు=ఇల్లుగలవాఁడు-౩ పెండ్లియయినవాఁడు. అడవికాఁపు=అడవియందు వసించువాఁడు,తపసి (ప్ర. తపస్వి.)=తపస్సు చేయువాఁడు, జడలదారి=జడలనుదాల్చినవాఁడు—౩వానప్రస్థుఁడు. ఒంటి కాఁడు=ఏకాకి,గోఁణముదారి = గోఁచిపెట్టికొన్నవాఁడు, బోడ,బీద, కావులు గలాఁడు=కాషాయవస్త్రముఁదాల్చినవాఁడు, సన్నాసి-౬సన్న్యాసి. ముగితి ముత్తైదువ=ముక్తినొందిన ముత్త్రైదువ, జక్కిని, పేరఁటాలు- ౩ మృతి నొందిన దీర్ఘసుమంగలి.

సీ. మూఁకాఖ్య లగు మూవ ౯ మూఁగ మూఁగి యనంగఁ
బ్రుడ్డి చీ కన నంధ౯కునకుఁ జెల్లుఁ
బరువము ప్రాయము ౯ వయసు జవ్వన మన
యౌవనాభిఖ్య లౌ ౯ నందగాఁడు
వగకాఁ డమరువాఁడు ౯ వన్నెకాఁ డెమ్మెకాఁ
డాసుకాఁ డనఁ సొగ౯సైనవాఁడు
నీటుకాఁ డనఁగ రాణించు శృంగారికి
గోవాల్లు బొజుఁగు నాఁ ౯ గోడెకాఁడు

తే. వెచ్చకాఁడు ననువుకాఁడు ౹ వేడ్క-కాఁడు
లంజెకాఁడు మిండఁ డనఁ బ ౹ ల్లవుఁడు దనరు
సోయగంబు చక్కఁదనంబు ౹ సొబగురూపు
నాఁగ సౌందర్యమునకు ౹ జెన్నగును సాంబ. 8

టీ. మూవ, మూఁగఁ మూఁగి-౩ నోరులేనివాఁడు. (గుడ్డి, చీకు-౨ కన్నులులేనివాఁడు, పరువము, ప్రాయము-రూ. పాయము, వయసు(ఇదిసంస్కృతసమమని తోఁచెడి), జవ్వనము(ప్ర.యౌవనము)-౯ ప్రాయము.అందగాఁడు=అందముగలవాడు, వగకాఁడు, అమరువాఁడు, ఎమ్మెకాఁడు ఔనుకాఁడు=హోషుకలవాఁడు. సొగసైనవాఁడు, నీటుకాఁడు-౭ సొగసు చేసికొన్నవాఁడు. గోవాళ్ళు, బోజుగు, కోడెకాఁడు, వెచ్చకాఁడు=అప్పిచ్చువాఁడు, ననువుకాఁడు=ప్రేమగలవాడు, వేడ్క-కాఁడు=తమాషాలు గలవాఁడు, లంజెకాఁడు, మిండఁడు-౪విటపురుషుఁడు, సోయగము, చక్కఁదనము, సొబగు. రూపు-౪ సౌందర్యము.

సీ. గట్టిమనసువాఁడు ౹ గడుసరి యుక్కరి
దిటవరి దిట్టన ౹ ధీరున కగుఁ
గుచ్చితుఁ డడిగొట్టు ౹ కూళ పెంకె బికారి
ముడికాఁడు చిలుమువాల్ ౹ మోటు లుచ్చ
చెండిపోతు గరాసు ౹ మొండికట్టె తులువ
కైలాటకాఁడు ట ౹ క్కరి పిసాళి
టకటొంకు టాటోటు ౹ ఠవళి దబ్బిలి దూబ
గడుసు కల్లరి దోన ౹ కారి చెనఁటి

తే. పాలసుఁడు లండి పిక్కరి ౹ పలుప బెడుగు
బేరజ మనంగ ధూర్తుని ౹ పేరు లమరుఁ

బగఱు మార్తురు పగతురు ౖ పవతు లనఁగ
సహితులకు నామధేయము ౖ లమరు సాంబ. 9

టీ. గట్టిమనసువాఁడు, గడుసరి.(గడుసు+అరి),ఉక్కరి(ఉక్కు+అరి), దిటవరి(దిటవు+అరి). పైమూఁడుపదములకు"బలిమిగలవాఁడు"అని యర్థము, దిట్ట-౫ ధీరుఁడు, కుచ్చితుఁడు (ప్ర. కుత్సితుఁడు), అడిగొట్టు, కూళ, పెంకె, బికారి, ముడికాఁడు, చిలుమువాలు, మోటు, లుచ్ఛ, చెండిపోతు, గరాసు, మొండికట్టె, తులువ, కైలాటకాఁడు (కైలాటము+కాఁడు) = మాయోపాయము గలవాడు, టక్కరి = టక్కులు గలవాఁడు, పిసాళి. టకటొంకు, టాటోటు-రూ. తాటోటు, తవళి-రూ. తవళి, దబ్బలి, దూబ, గడుసు, కల్లరి=బొంకులాడువాఁడు, దోసకారి=పాపకార్యము లొనర్చువాఁడు, చెనఁటి, పొలసుఁడు, లండి, పిక్కరి=పిక్కబలముగలవాఁడు, పలువ, చెడుగు, వేరజము - ౩౩ ధూర్తుఁడు, పగఱు,మార్తురు, పగతురు, పవతురు-౪ శత్రువులు.

సీ. పెఱవారు కడవారు ౖ వింతవా రెడవారు
లాఁతివా రన నన్య ౖ లకుఁ జెలంగుఁ
జుట్టలు చుట్టాలు ౖ చుట్టముల్ విందులు
బందుగు లనఁ జెల్లు ౖ బంధువులకుఁ
గూర్చువాఁ డెడకాఁడు ౖ కుంటెనకాఁ డనఁ
దాపికాఁ డనఁ బేరు ౖ దనరుచుండు
విటదూత బయకాఁడు ౖ వీణెకాఁ డనఁ బొల్చు
వైణికునకు గాణ ౖ పాటకుఁ డన
తే. గాయకున కగుఁ దిక్కె వెం ౖ గలి వెడంగు
వెకలి వీఱిఁడి వెంబర ౖ వెత్తు వెఱ్ఱి
వేఁదు అనఁగ నపస్మారి ౖ వెలయు జెవిటి
విననివాఁ డన బధిరాఖ్య ౖ లొనరు సాంబ. 10

టీ. వెలివారు, కడవారు, వింతవారు, ఎదవారు, లాతివారు - ౫ - పొరుగువారు, చుట్టలు (చుట్టములు+లు-మువర్ణలోపము.), చుట్టాలు (చుట్టము+లు-మువర్ణలోపము,తత్పూర్వహ్రస్వమునకు దీర్ఘము),చుట్టములు, విందులు, బంధుగులు (ప్ర. బంధువు.) - ౫ బంధువులు, కూర్చువాఁడు= వీటిని దెచ్చి యిచ్చువాఁడు, ఎడకాఁడు, కుంచెనకాఁడు, తాపికాఁడు — ౪ విటునిదూత, బయకాఁడు, వీణెకాఁడు - ౨ వీణెవాయించువాఁడు, గాణ, పాటకుఁడు - ౨ గానము చేయువాఁడు, తిక్క, వెంగలి, వెదంగు, వెకలి, వీఱిఁడి, వెంబరవిత్తు, వెఱ్ఱి, వేఁదుఱు -౮ మఱుపుగలవాఁడు (అపస్మారి), చెవిటి, విననివాఁడు-౨ చెవులు వినఁబడనివాఁడు.

సీ. ఏకిమీఁడు పాదుసా § యేలిక మన్నీడు
సాహేబు రాయఁడు § సామి పబువు
జియ్య తుపాసి వ § జీరుండు రాయలు
దునెదారి రాతేఁడు § దొర యొడయఁడు
నేఁ డనవర్తిలు § నృపువేల్లు పడవాలు
దళవాయి దళ్వాయి § దణి యనంగఁ
దగు దళకర్తకుఁ § దగువాఁడు వెరవరి
తీర్పరి కార్భారి § దిట్ట యనఁగ
తే. గార్యకర్తకుఁ జెలఁగు ప్రె § గ్గడ నిజోగి
ప్రెగడ మంతిరి నామంత్రి § పేర్లు వెలయుఁ
బంగునకు లేవఁ జాలని § వాఁడు పుట్టు
మొండి పిచ్చుకుం టనుపేళ్లు § పొసఁగు సాంబ. 11

టీ. ఏకిమీఁడు, పాదుసా (ఇది హిందూస్థానిపదము)-రూ. పాదుసాహి, ఏలిక, మన్నీఁడు-పా. మన్నియ, రూ, మన్నియఁడు, మన్నెఁడు, మన్నె, సాహేబు (ఇది హిందూస్థానిపదము), రాయఁడు, సామి (ప్ర.

స్వామి), పబువు (ప్ర. ప్రభువు), జియ్య, తుపాసి, వజీరుఁడు (ఇది హిం
దూస్తానిపదము.), రాయలు, దునెదారి - రూ. దునెదారి, రా, తేఁడు,
దొర, ఒడయఁడు, నేఁడు-౨౭ రాజు, పడవాలు, దళవాయి, దళ్వాయి,
దణి-౪ సేనానాయకుఁడు, తగువాఁడు,వెరవరి(వెరవు+అరి)=ఉపాయము
గలవాఁడు, తీర్పరి (తీర్పు+అరి)=దిద్దుబాట్లుగలవాఁడు, కార్భారి, దిట్ట-
౫ కార్యములను జక్కఁగాఁజేయువాఁడు, ప్రెగ్గడ,నిజోగి(ప్ర.నియోగి)=
ఉత్తరువు చేయువాఁడు, ప్రెగడ, మంతిరి-౪ మంత్రి, లేవఁజాలనివాఁడు,
పుట్టుమొండి, పిచ్చుకుంటు-రూ. పిచ్చుకకుంటు - ౭ పంగువు - ఈఁచఁ
బోయినకాళ్ళవాడు.

సీ. ఎడకాఁడు కొల్లగాఁ ✽ డెడత్రోవకాపరి
గడిదొంగ దోఁపుడు ✽ కాడు నాఁచు
గజముచ్చు చేవాఁడి ✽ కాఁడు జాజరకాఁడు
మచ్చరి మునిముచ్చు ✽ మాయదారి
తెరువాటుకాఁడు క ✽ త్తెరదొంగ దొరకోలు
సన్నాసి వడికాఁడు ✽ కన్నగాఁడు
రేద్రిమ్మరీఁడు ము ✽ ల్లియవిప్పు లోవాఁడి
కాఁడు తెక్కలికాఁడు ✽ కల్లరీఁడు
తే. తవళి మోసరి యనఁ జెల్లు ✽ దస్కరునకుఁ
దొత్తు సాఁకుడు బోనము ✽ కత్తె దాది
విలువరమ్ముఁడు విరపు డిల్ ✽ బిడ్డ యనఁగ
దాసికానామ ధేయముల్ ✽ దనరు సాంబ. 12

టీ. ఎడకాఁడు, కొల్లగాఁడు=కొల్లచేయువాఁడు, ఎడత్రోవకాపరి=
నిర్జనమార్గమునందుఁ గాచియుండువాఁడు, గడిదొంగ=ఒళవెళింగినదొంగ,
దోఁపుడుకాఁడు - రూ. దోపిడికాఁడు = పరులసొమ్ము దోఁచువాఁడు,
చు, గజముచ్చు=పెద్దదొంగ, చేవాఁడికాఁడు = చేతిపదును గలవాఁడు,

జాజరకాఁడు-రూ. జజ్ఝరకాఁడు=వంచనసేయువాఁడు,మచ్చరి (ప్ర.మత్సరి)
కంటుగలవాఁడు, మునిముచ్చు=పశ్యతోహరుఁడు-చూచుచుండఁగ నేమార్చి
కొట్టుకొనిపోవువాఁడు,మాయదారి=మోసముగలవాఁడు, తెరువాటుకాఁడు=
దారినడ్డగించువాఁడు,కత్తెరదొంగ=కత్తెరతోఁ బలిచేయుదొంగ, దొరకోలు
సన్న్యాసి=నమ్మించిమోసపుచ్చి దొంగలించుదొంగ,వడికాఁడు=చేతిచులుకఁ
దనముగలవాఁడు, కన్నగాఁడు=కన్నమువేయువాఁడు, రేద్రిమ్మరీఁడు=
రాత్రులందు సంచరించువాఁడు, ముల్లియవిప్పు=ధనములముడులను విప్పు
వాఁడు,లోవాఁడు=మనసునఁ గఠినత్వముగలవాఁడు,తెక్కలికాఁడు=దొంగ
తనము గలవాఁడు, కల్లరీఁడు (కల్ల+అరి+ఈఁడు స్వార్థమున నీ ప్రత్య
యము,)=బొంకులాఁడువాఁడు, తవళి,మోసరి, (మోసము+అరి)=మోస
ము గలవాఁడు-౹౹ల దొంగ. తొత్తు,సాఁకుడు, బోనముకత్తె (వంటచేయు
నది), దాది (ప్ర. ధాత్రి.), విలువరమ్మఁడు=కూలికిఁ బనిచేయునది, వర
వుడు,ఇల్‌బిడ్డ-౹ల దాసి-పనికత్తె.

సీ. పడపుఁజాన గడించు § పడఁతి మేల్దాపరి
బోగపుఁజేడియ § పొత్తుటాలు
వేడుకచెలి లంజె § వెలయాలు రోచెల్వ
వెల్లాటకత్తె నా § వేస్య వెలయు
గూర్చియిచ్చుమిటారి § కుంటెనకత్తియ
తాపికత్తె యనంగఁ § దనరు దూతి
నాగవాసం బన § నామ మా వేశ్యల
మేళంబునకుఁ గొమరాలు కొమిరె
తే. చామ జవరాలు కొమరిత § జవ్వనియన
సుందరికిఁ జెల్లు గట్టివై సుదియుఁ బ్రోఢ
యనఁగఁ దగుఁ బ్రౌఢ వయసుచెల్లినది ముసలి
మిండకోరన లోలాక్ష్య § మెఱయు సొంబ. 13

టీ. పడవుఁజాన (పడపు+చాన)=ధనసంపాదనచేయునట్టిస్త్రీ, గడించుపడఁతి=ధనమునుగూర్చుకాంత, మేల్దాపరి=వలపుఁజూపనిది-లాభముఁదాఁచునది, బోగపుఁజేడియ (బోగము+చేడియ)= సుఖానుభవమునకైనట్టి మగువ,పొత్తుటాలు(పొత్తు+ఆలు)=అనురాగముఁజూపు పెండ్లము, వేడుకచెలి=సంతోషము గలిగించుసుందరి, లంజె, వెలయాలు (వెల+ఆలు)=విలువకువచ్చెడి పెండ్లాము, రోచెల్వ=డబ్బునకువచ్చుభార్య,వెల్లాటకత్తి-రూ. పెల్లాటకత్తె=మిగులనాట్యము చేయునట్టిది-౧౧ వేశ్య. కూర్చియిచ్చుమిటారి=విటునిజేర్చునది, కుంటెనకత్తియ, తాపికత్తె-౩దూతిక. నాగవాసము-౧ వేశ్యలసమూహము,కొమరాలు,కొమిరె=పిన్నవయసుది, చామ, జవరాలు=యౌవనముగలది, కొమరిత-రూ. కొమారిత,కొమార్త, జవ్వని (జవ్వనము+ఇ)=యౌవనముగలది-౮.ప్రాయముగలపడుచు. గట్టివైసుది ప్రోఢ (ప్ర. ప్రౌఢ)-౬ ప్రౌఢాంగన-౩౦యేండ్లకు హెచ్చుతక్కువవయసు గలది. వయసుచెల్లినది. ముసలి, మిండకోర-రూ. మిండలకోర-౩ను ౫౦ ఏండ్లకుఁ బయిపడినను విటులను గోరునట్టి స్త్రీ-లోలస్త్రీ.

సీ. కన్నియు కన్నె నా § కన్యక కగుఁ బేరు
లాసగలది అంకు§లాఁడి చెడిపె
వెలిచొరవరి యన § వెలయు జారిణిపేళ్లు
మెయి మేయి యొడలు నె§మ్మేను మేను
బొంది మే మై యనఁ § బొసఁగు దేహమునకు
నెఱకలు వెండ్రుకల్ § నెఱు లనంగఁ
గేశసమాఖ్య లౌఁ § గేశబంధము పేళ్లు
కీల్మొడి క్రొమ్ముడి § కీలుగంటు
తే. నూనెముడి వెన్నుగంటన § నొనరు శిఖకు
జుట్టు సిక సిగ యనఁ జెల్లుఁ § జుంచు కురులు

ముంగురులు కూఁకటు లనంగఁ ‡ బొనఁగుచుండు
గుంతలములకు జీతదైత్యకూట సాంబ. 14

టీ. కన్నియ, కన్నె-౨ కన్యక. ఆసగలది=ఇతరులపైయాశగలది, అంకులాడి, చెడిపె, వెలిచొరవరి=బయటిరుచిగన్నది-౪ జారిణిస్త్రీ. మెయి, మేయి, ఒడలు, నెమ్మేను, బొంది, మే, , మై-౮ శరీరము. నెఱకలు, వెండ్రుకలు, నెఱులు-౩ కేశములు కీల్మడి, క్రొమ్ముడి(క్రొత్త+ముడి), కీలుగంటు, నూనెముడి, వెన్నుగంటు-౫ కేశబంధము-జాఱుగముడిచిన వెండ్రుకల దూసుముడి, జుట్టు, సిగ. సిక—౩ శిఖ—జుట్టుముడి, చుంచుకురులు, ముంగురులు (మున్ను+కురులు)=ముందటి వెండ్రుకలు, కూఁకటులు-౩ చూర్ణకుంతలములు-పొడివెండ్రుకలు.

సీ. కొప్పు వేనలి మూల ‡ క్రొవ్వెద తుఱుము నఁ
గబరి యనఁ గన్ గను ‡ కన్ను నంగ
నేత్రాఖ్యలగు నొసల్ ‡ నెన్నొసల్ నుదురు నె
న్నుదురు నిటలాఖ్య ‡ లొదవుఁ జూడ్కి-
పారువ దిష్టి చూపన వీక్షణము లొప్పు
వీనులు చెవులును ‡ జూనుగులును
నా నొప్పు శ్రోత్రముల్ ‡ కౌను లేఁగౌను నె
న్నడుము నడు మనంగ ‡ నడరు మధ్య

తే. మునకుఁ బొక్కిలి బొడ్డనఁ ‡ దనరు నాభి
మూతి మోర మొకము మోము ‡ మొగ మనంగ
వదనము దనర్చు వా నోరు ‡ వాయి యనఁగ
ముఖగుహాభిఖ్య లగు గురుమూర్తి సాంబ. 15

టీ. కొప్పు, వేనలి, మూల, క్రొవ్వెద (క్రొత్త+వెద), తుఱుము-౫ స్త్రీలకొప్పు. కన్, కను, కన్ను-౩ నేత్రము. నొసలు, నెన్నొసలు, నుదురు, నెన్నుదురు-౪ఫాలము. చూడ్కి. రూ. చూడికి, పారువ (ద్రావిడము.),

దిష్టి (తెలుఁగున ష కారము లేదు గనుక ఈరూప మసాధువు.),చూపు- ౫ నీక్షించుట-దర్శించుట. వీనులు, చెవులు, జానుగులు- ౩ శ్రోత్రములు. గౌను, లేఁగౌను (లేత+కౌను),నెన్నడుము(నెఱ+నడుము),నడుము - ౪ మధ్యము.పొక్కిలి, బొడ్డు-౨ నాభి. మూతి, మోర, మొకము, మోము, మొగము (ఈ ౩ ను ముఖశబ్దభవములు)-౫ వదనము. వా, నోరు, వాయి- ౩ వదనగుహ (నోరు).

సీ. పలు పల్లు పండులు ♦ పండ్లన రదము లౌఁ
  జెంప దవుడ చెక్కు ♦ చెక్కి లనఁగఁ
దగుఁ గపోలము నెత్తి ♦ తల యన శిర మొప్పు
  ముకు ము క్కనంగ నాసిక చెలంగు
బొమ కనుబొమ యన ♦ భ్రూనామ మమరు మీ
  సలు మీసము లనంగ ♦ శ్మశ్రు వలరు
నదరము కెమ్మోవి ♦ పెదవి వాతెఱ మోవి
  యన నోష్ఠ మగు నెద ♦ యక్కు ఱొమ్ము
తే. నెడఁద యన వక్ష మగుఁ బొట్ట ♦ కడుపు బొజ్జ
  బొజ్జ డొక్కన నుదరంబు ♦ పొసఁగుచుండుఁ
  గేలు కై కయి చేయి కెంగేలనంగఁ
  బంచశాఖకు నామముల్ ♦ పరఁగు సాంబ. **16**

టీ. పలు, పల్లు, పండులు, పండ్లు-౪ దంతములు. చెంప. రూ. చెంక,దవుడ.రూ.దౌడ,చెక్కు,చెక్కిలి-౪కపోలము. నెత్తి,తల-౨ శిరస్సు. ముకు, ముక్కు- ౨ ఘ్రాణము. బొమ, కనుబొమ- ౨భ్రూరేఖ, మీసలు మీసము+లు - మువర్ణలోపము.), మీసములు. రూ. మీసాలు- ౩ శ్మశ్రువులు. అదరము (ప్ర. అధరము,), కెమ్మోవి (కెంపు+మోవి), పెదవి

వాతెఱ=(వాయి+తెఱ) నోటిరంధ్రమును మూయునది, మోవి-౫ ఓష్ఠము, ఎద,అక్కు, ఱొమ్ము,ఎడఁద-౪ హృదయము. పొట్ట, కడుపు, బొఱ్ఱ, బొజ్జ. డొక్క-౫ ఉదరము. కేలు (నిత్యైకవచనాంతము.)కై,కయి, చేయి, రూ. చెయ్యి, చెయి, చే,కెంగేలు(కెంపు+కేలు)-౮ కరము.

సీ. అఱచెయ్యి లోచెయి౯ యనఁ గరతల మొప్పఁ
బెడచెయ్యి మీఁజెయి౯ వెనుకచెయ్యి
యనఁదగుఁ జరమశ౯యంబు వేల్ వ్రేలన
నంగుళి యగుఁ జర౯మాంగమునకు
వెన్ను వెనుకమేను౯ వీఁపన వర్తిల్లు
గద్దువ గడ్డము౯ గౌద యనఁగఁ
జెలుకనామంబు రా౯జిల్లుఁగడవసంబు
చట్ట తోలనఁ గళా౯సంబు నాఁగఁ

తే. జర్మమమరు మోఁకాళ్లన౯ జానువు లగుఁ
బిక్క చిఱుదొడ యన జంఘ౯ పేర్లు దనరుఁ
గురు వుతొడ యన నూరువు౯ వఱలు ముడ్డి
పిఱుఁదు తుంటన జఘనంబు౯పేళ్ళు సొంబ. 17

టీ. అఱచెయ్యి, లోచెయి-౨ చేతిలోభాగము.పెడచెయ్యి, మీజెఁ (మీఁదు+చెయి), వెనుకచెయ్యి=చేతి వెనుకటి భాగము- ౩ చేతి వెనుకట భాగము. వేలు, వ్రేలు-౨అంగుళి. వెన్ను, వెనుకమేను,వీఁపు-౩ పృష్ఠము. గద్దువ, గౌద. రూ. గవుద-౩ గడ్డము. కడవసంబు,చట్ట,తోలు,కళాసము-౪ చర్మము. మోఁకాళ్లు-౧ జానువు. పిక్క, చిఱుదొడ= చిన్నతొడ-౨ పిక్క, కుఱువు,తొడ-౨ఊరువు, ముడ్డి, రూ. మూడి, పిఱుఁదు, తుండి= ౩ కటిభాగము.

సీ. పునుక పుఱియ పుచ్చె ♦ యనఁ గపాలం బొప్పు
    బుజము మూఁపన జెల్లు ♦ భుజము పేళు
బట్ట వలువ కోక ♦ పుట్టంబు గింటెంబు
    చీర నా వసనంబు ♦ చెలఁగు నఱుత
గొంతు కుత్తుక యఱ్ఱు ♦ కొలిమి మెడ యనంగ
    గళమున కగుఁ బిడికిలి లన ముష్టి
కగుఁ బ్రసృతికిఁ జేర ♦ యన నంజలికి దోయి
    లన హస్తమునకు మూర ♦ రనఁగఁ బొసఁగు

తే. బార యనఁగను వ్యామాఖ్య ♦ పరఁగు జేన
దుత్త యనఁ దాలమున కొప్పు ♦ బెత్తయనఁగ
నంగులాభిఖ్య యగు నంజ ♦ హజ్జ యడుగు
నాఁగఁ బాదాఖ్య లగు లోక ♦ నాథ సాంబ. 18

టీ. పునుక. రూ. పున్క, పుఱియ. రూ. పుఱె,పుచ్చె— ౩ కపాలము, బుజము,మూఁపు—౨బాహువు. బట్ట,వలువ, కోక,పుట్టము, గింటెము చీరె-౬వస్త్రము, అఱుత,గొంతు,కుత్తుక, అఱ్ఱు,కొలిమి,మెడ—౬ కంఠము. పిడికిలి-ముష్టి. చేర-౧ప్రసృతి(చాఁచినవ్రేళ్లుగలయఱచెయి).దోయిలి, రూ, దోసిలి-౨అంజలి. మూర-౧హస్తము (మోచెయ్యిమొదలువ్రేళ్ళకొనవఱకుండుభాగము.)బార-౧వ్యామము(రెండుచేతులుచాఁచినడుమనుండు సందు). జేన, దుత్త-౨తాలము చాచినబొటనవ్రేలికొనకు చిటికెనవ్రేలికిని నడుమ ండు సందు). బెత్త-౧ అంగుళము, అంజ, హజ్జ. రూ. అజ్జ, అడుగు—పాదము.

సీ. చగులు గుబ్బలు చంట్లు ♦ చాచులు పాలిండ్లు
    చన్ను లనంగఁ గుచంబు లమరు

నారు నూఁగా రన నలరు రోమావళి
పొపలఁగను తావు పత్త బుయ్య
మరునిల్లు దుబ్బన మదనమందిర మొప్పఁ
బిల్లలఁ గలిగించు వేరు చుల్లి
బుల్ల బెల్ల మనంగఁ బొనఁగు శేఫము గాఁడు
గుద్ద పిఱ్ఱ యనంగఁ గుదము దనరుఁ

తే. పైఁట పయ్యఁట పయ్యెద పయఁట చెఱఁగు
నాఁగఁ జేలాంచలాభిధానంబు చెలఁగుఁ
గలువడము చందువా మేలుకట్టనంగ
నతిశయిల్లు వితానాహ్వయములు పొంబ. 19

టీ. చనులు,గుబ్బలు,చండ్లు,చాచులు, పాలిండ్లు, చన్నులు-౧స్తనములు. ఆరు,నూఁగారు-౨నాభిక్రిందిరోమరేఖ.పాపలఁగనుతావు = బిడ్డలను గనుసట్టితావు,పత్త,బుయ్య,మరునిల్లు,దుబ్బ-౪మన్మథాగారము(స్త్రీలింగము) పిల్లలఁ గలిగించువేరు=బిడ్డలఁబుట్టించుటకు మూలమైనది,చుల్లి,రూ. చుల్లి. బుల్లి, బెల్లము-౪ పుంలింగము.గాఁడు,గుద్ద,పిఱ్ఱ-౩ అపానస్థానము.పైఁట, పయ్యఁట,పయ్యెద. రూ. పయ్యద, పయఁట, చెఱఁగు-౧చీరకొంగు. కలువడము,చందువా,మేలుకట్టు-౩వితానము (వివాహాదులందుఁ బందిటికిఁజేయు వస్త్రాలంకారము).

సీ. చెలి ముద్దుగుమ్మ యుగ్మలి నవలా చాన
కన్నె బిత్తరి గోతి కలికి మగువ
జవరాలు చేడియ జవ్వని తొయ్యలి
నాతి పైదలి యెలనాగ లేమ
సకియ జక్కవచంటి చామ చిలుకలకొలికి
గుబ్బెత ప్రోయాలు కొమ్మ పడఁతి

పోలఁతి ముద్దియ ననఁబోఁడి యింతి మిటారి
నెలఁతుక వాల్గంటిఁ నెలఁత తెఱవ

తే. యన్ను లతకూన యొయ్యారి ✽ యతివ వెలఁది
చెలియ సకి బోటి కొమరిత ✽ చిగురుబోఁడి
ముగుద వగలాఁడి సింగారి ✽ ముదిత యువిద
గరిత యన భామినీసమాఖ్య లగు సాంబ. 20

టీ. చెలి,ముద్దుగుమ్మ=ముద్దులు గులుకునది,ఉగ్మలి, నవలా, చాన, కన్నె,బిత్తరి,గోతి,కలికి,మగువ,జవరాలు చేడియ,జవ్వని, తొయ్యలి,నాతి, పైదలి,ఎలనాగ,లేమ, సకియ, జక్కవచంటి=చక్రవాకపక్షులమాడ్కి నొం డొంటిఁగదిసియుండు స్తనములుగలది,చామ,చిలుకలకొలికి= చిలుకలకొలుకులవంటి కంటికొనలుగలది, గుబ్బెత=గుబ్బచన్నులుగలది, ప్రోయాలు, కొమ్మ,పడఁతి,పొలఁతి,ముద్దియ,ననబోఁడి =పుష్పముంబోలు మేనుగలది, ఇంతి,మిటారి=మిటారముగలది,నెలఁతుక,వాల్గంటి=నిడుపుకన్నులుగలది, నెలఁత,తెఱ,అన్నులతకూన=లేఁత తీఁగెను బోలినది,ఒయ్యారి=ఒయ్యారముగలది,అతివ,వెలఁది. రూ. వెలఁదుక, చెలియ,సకి (ప్ర సఖి), బోటి, కొమరిత,చిగురుబోఁడి=ఇగురువంటి మేనుగలది,ముగుద,వగలాఁడి=వగలుగలది, సింగారి=సొగసుగలది, ముదిత,ఉవిద. గరిత-౹౩ స్త్రీ.

సీ. ఆనవాలును పులు ✽ గంగమచ్చము గుఱు
తడియాల మన లాంఛనాఖ్య లొదవు
జడితి గొబ్బున వేగ ✽ సరగు గ్రక్కున వడి
వేగిర మనఁ దగు ✽ వేగమునకు
మరియాద గడి మేరసరు దెల్లకర యనఁ
బఱఁగు మర్యాదకు ✽ వెఱఁగు వింత

యక్కజ మబ్బుర ʃ మరిది నివ్వెఱ యబ్ర
మచ్చెరు వన నద్భు ʃ తాఖ్య లమరుఁ

తే. బరఁగు కదలిక పరువన ʃ మెఱయు ధావ
నమ్మనకు వేడెమొనరించెఁ ʃ గ్రమ్మెఁ బొదివెఁ
జుట్టుకొనె నావరించె నా ʃ నిట్టినుడులు
వేష్టనంబున కమరు న ʃ ర్వేశ సాంబ. 21

టీ. ఆనవాలు, పులుగు, అంగమచ్చము, గుఱుతు, అడియాలము-౫ చిహ్నము. జడితి (ప్ర. ఝుడితి), గొబ్బునఁ, వేగ, సరగు, గ్రక్కునఁ వడి, వేగిరము — ౭ శీఘ్రము. మరియాద, గడి, మేర, సరుదు, ఎల్ల, కర -౬ హద్దు. వెఱఁగు, వింత, అక్కజము, అబ్బురము, అరిది, నివ్వెఱ(నిండు+వెఱ), అబ్రము, అచ్చెరువు (ప్ర. ఆశ్చర్యము.)-౮ ఆశ్చర్యము. పరుగు, కదలిక, పరువు-౩ పరుగెత్తుట. వేడెమొనరించె, క్రమ్మె, పొదివె, చుట్టుకొనె, ఆవరించె - ౫ చుట్టును గూర్చుండియుండె.

సీ. బువ్వ మెతుకు కూడు ʃ బోన మోగెము పసా
దము వంటకము పస ʃ దనము బాతు
సాద మోగిర మన ʃ జరుగు నన్నముపేళ్లు
కుడిచె బోసేసె సా ʃ పడియె నమలె
నారోగిణ మొనర్చె ʃ నారగించె మెసవెఁ
దినె మెక్కె నన భు ʃ క్తిఁ గొనుట కలరుఁ
బనులు చెయ్వులు సేఁత ʃ లనఁ గర్మముల కొప్పుఁ
గనలు మోడి యలుక ʃ కినుక కినుక
తే. నాఁగఁ గోపాఖ్య లగు లజ్జ ʃ నాన సిగ్గు
బొసుకు పుయిలోట సిబ్బితి ʃ పుచ్చటి కనఁ

బరఁగు వ్రీడాఖ్య యోలనె పంబు సాక
నంగ వ్యాజం బమరు జగన్నాథ సాంబ 22

టీ. బువ్వ, మెతుకు, కూడు, బోనము, ఓరెము, పసాదము (ప్ర. ప్రసాదము), వంటకము, పసదనము, బాతు (అన్యదేశ్యము), సాదము (ఇది ద్రావిడపదము.), ఓగిరము - ౧౧ అన్నము. కుడిచె, బోసేసె, సాపడియె, నమలె, ఆరోగిణమొనర్చె. రూ. ఆరోగణమొనర్చె, ఆరగించె, మెసవె, తినె, మెక్కె - ౧౦ భోజనముచేసెను. పనులు, చెయ్వులు, చేఁతలు - ౩ కార్యములు. కనలు, మోడి, అలుక, కినుక, కిన్క - ౫ కోపము. లజ్జ, నాన, సిగ్గు, బొసుకు, పుయిలోట, సిబ్బితి, పుచ్చటిక. రూ. పుచ్చడీక-౮ సిగ్గు, ఓలి, నెపము (ప్ర. నిభము.), సాకు - మిష.

సీ. పానుపు తలిమంబు పఱుపు లేపన మెత్త
సెజ్జ యనఁగ శయ్య చెలఁగుచుండుఁ
బన్నుండెఁ దెన్నుండెఁ బండుకొనెఁ బరుండె
బవ్వళించెను బండెఁ బడకసేసె
నత్తమిల్లెననంగ నలరారు శయనించె
ననుటకు నిద్దుర గొనియె గుఱక
గొనియె నిద్దురవోయెఁ గూర్కెడె నన నిద్ది
తున కొప్పు లేచె మేల్కొనియె మెలకుఁ
తే. వయ్యె నన జాగ్రదభిధాన మమరు వేడ్క
యెలమి వేడుక సంతోస ముంపు ముదము
నంతసము సొంపు మేలరు సంబనంగఁ
బ్రమదమున కాఖ్య లగు జగత్త్రాల సాంబ. 23

టీ. పాసుపు. రూ. పాన్పు, తలిమము, పఱుపు, లేపు, మెత్త, సెజ్జ (ప్ర. శయ్య.)-౬ శయ్య. పన్నుండెను, తెన్నుండెను, పండుకొనెను, పరుం

డెను, పవ్వళించెను, పండెను, పడకవేసెను, అత్తమిల్లెను - ౮ శయనించె. నిద్దురగొనియె, గుఱకగొనియె, నిద్దురవోయె, కూర్కెడెను-౪ నిద్రించెను. లేచె, మేల్కొనియె, మెలఁకువయ్యె - ౩ నిద్రలేచెను. వేడ్క, ఎలమి, వేడుక, సంతోసము, ఇంపు, మదము, సంతసము, సొంపు, మేలు, అరు సంబు- ౧ ౦ సంతోషము.

సీ. పలికె వాక్రుచ్చె న ౯ ప్పనసేసె మండలిం
చెను విన్నవించెఁ జె ౯ ప్పె నను నొడివె
నాడెఁ బల్కె వచించె ౯ నన భాషణము సేసె
ననుటఁ కొ వీనిచ్చె ౯ నాలకించె
వినెఁ జెవియొగ్గెను ౯ వినియె నాలించె వా
క్రుతమయ్యె ననుట కొఁ ౯ జులుక చౌక
యులక యెల్లిద మన ౯ నొనరు లఘుతపేళ్లు
పులకలొత్తెను గగు ౯ ర్పొడిచె గగురు

తే. పాటె గరుపాటె మైమోజు ౯ పర్వె ననఁగఁ
దగును రోమాంచనామముల్ ౯ నగవు నవ్వు
నగు న వన హాసమున కొప్పు ౯ నడిమిదిన్నె
దీవి యన ద్వీప మగుఁ బర ౯ దేవ సాంబ.

టీ. పలికెను, వాక్రుచ్చెను, అప్పనసేసె (ప్ర). అర్పణసేసెను), మండలించెను, విన్నవించెను, చెప్పెను, అనెను, నొడివెను, ఆడెను, పల్కెను, వచించెను- ౧ ౦ మాట్లాడెను. వీనిచ్చె, ఆలకించె, వినె, చెవి యొగ్గె, వినియె, ఆలించె - ౬ వినెను. చులుక. రూ. చుల్క, చౌక. రూ. చవుక, ఉలక, ఎలిదము -౬ లఘుత్వము. పులకలొత్తెను, గగుర్పొడిచె. రూ. గగురుపొడిచె, గగ్గురుపొడిచె, గగురుపాటె. గరుపాటె. మైమోజు

పర్వె-౭ రోమాంచము గలిగెను. నగవు, నవ్వు, నగు, నవు -౮ హాసము. నడిమిదిన్నె, దీవి- ౨ ద్వీపము.

సీ. జోత చాఁగిలి? కొల్పు ఽ జోహారు గిడిగిడి
  మోడుపు చేకూర్పు ఽ ౖమొక్కు మొగుపు
చిన్నిపూ చేమోడ్పు ఽ జేజె వెన్నెల చెంగ
  నాలు గొబ్బులు చెంక ఽణాలు నేరె
డల్లుల్ సలా మన ఽ నమరు దండము వేళ్లు
  పళ్లెము కంచము ఽ పళ్లెరంబు
తెలె హరివాణంబు ఽ తలియ తట్టి యనంగ
  భాజనం బగు గిన్నె ఽ బటుది కోర

తే. డబ్బర యనంగఁ జపక మా ఽ డప్పి దూప
దప్పి దగ నీరువ ట్టన ఽ దాహ మమరుఁ
జాగ మీవి పుడుకు పెట్టు ఽ తేగ మీగి
యనఁగఁ ద్యాగసమాభిఖ్య ఽ లగును సాంబ. 25

టీ. జోత. రూ. జోతము, జాగిలి, కొల్పు, జోహారు. రూ. జోహారువు-జొహారు-జొహారువు, గిడిగిడి, మోడుపు. రూ. మోడ్పు, చేకూర్పు, ౖమొక్కు, మొగుపు, చిన్నిపూ, చేమోడ్పు, జేజె, వెన్నెల, చెంగనాలు, గొబ్బులు, చెంకణాలు, నేరెడల్లులు, సలాము (ఇది యన్యదేశ్యము.) ౨౩ నమస్కారము. పళ్లెము. రూ. పళ్యము, కంచము, పళ్లెరము, తెలె. రూ. తెలియ, హరివాణము, తలియ తట్టి౫- పాత్రము. గిన్నె, బటుది, కోర, డబ్బర. రూ. దబ్బర-౫ త్రాగుగిన్నె. డప్పి, దూప, దప్పి, నీరు వట్టు-౪ దాహము. చాగము, ఈవి, పుడుకు, పెట్టు, తేగము, ఈగి. రూ. ఈఁవి-౬ త్యాగము.

సీ. అగపడెఁ జేపడె । నబ్బెదొరకెఁ జిక్కెఁ
దగిలెఁ దగుల్కొనెఁ । దగులువడియెఁ
బట్టువడియెఁ జిక్కు । వడెఁ దవిలె ననంగ
నమరు గృహీతాఖ్య । లఱచె నేడ్చె
వాపోయె మొఱలిడె । వాచఱచె ననంగ
రోదనంబున కగు । రొద గలిబిలి
చప్పుడు గొలగొల సద్దు । కూఁత యులివు
నలుకుడు రవళి అం । తనఁగ ధ్వనికి

తే. నలరుఁ గలసెఁ బెరసెఁ గూడె । హత్తె దొరసె
నందెఁ బొందెఁ బెనఁగెఁ జెందె । నంటె ననఁగ
నమరు సక్తాఖ్య లోనయ్యె । నగ్గమయ్యె
లోఁబడె ననంగ స్వవశాఖ్య । లు చను సాంబ. 26

టీ. అగపడెను (అగ్గము+పడెను.), చేపడెను, అబ్బెను,(దొరకెను చిక్కెను, తగిలెను, తగుల్కొనెను, తగులువడియెను, పట్టువడియెను, చిక్కువడెను, తవిలెను - ౧౧ చేతఁజిక్కెను. అఱచెను, ఏడ్చెను, వాపోయెను, మొఱలిడెను, వాచఱచెను-౫ రోదనముచేసెను. రొద, గలిబిలి, చప్పుడు, గొలగొల, సద్దు, కూఁత, ఉలివు, నలుకుడు, రవళి, అంతు-౧౦ శబ్దము కలసెను, పెరసెను, కూడెను, హత్తెను. దొరసెను, అందెను, పొందెను, పెనఁగెను, చెందెను, అంటెను-౧౦ చేరుకొనెను. లోనయ్యెను, అగ్గమయ్యె, లొఁబడెను- ౩ స్వాధీనమాయెను.

సీ. ఎడసె వీడెను బాసె । నెడఁబాసెఁ బురివిచ్చె
వేఱువడె ననంగ । వెలయుచుండుఁ
బ్రత్యేకమయ్యె నన । పలుకులు వెడలించె
వెళ్లగొట్టెను దోలె । వెలలఁ బన్నెఁ

దఱిమె రొప్పె ననంగఁ - దనరు నుచ్చాటనం
బొనరించె ననుటకుఁ - గనియెఁ జూచెఁ
గనుఁగొనెఁ దిలకించెఁ గనెఁ గాంచె ననఁ జెల్లు
దర్శించె ననుటకుఁ - దాల్చెఁ బూనె

తే. నానె మోచె ననఁగఁ జెల్లు - నధివహించె
ననుట కరికట్టె పోనీక - యంకెచేసె
నాఁగె నిల్పెఁ దటాయించె - నడ్డగించె
నానుకొనె ననఁ దగు వార - ణాఖ్య సాంబ 27

టీ. ఎడసెను, వీడెను, పాసెను, ఎడఁబాసెను, పురివిచ్చెను, వేఱుపడెను-౬ ప్రత్యేకమాయెను. వెడలించెను, వెళ్ళగొట్టెను, తోలెను, వెలలఁ బన్నెను, తఱిమెను, రొప్పెను-౬ తఱుమఁగొట్టెను. కనియెన్, చూచెన్, కనుఁగొనెన్, తిలకించెన్, కనెన్, కాంచెన్ - ౬ వీక్షించెను. తాల్చెను, పూనెను, ఆనెను మోచెను - ౪ ధరించెను. అరికట్టెను = చుట్టునిలిచెను, పోనీకయంకె చేసెను, ఆఁగెను, నిల్పెను, తటాయించెను, అడ్డగించెను, ఆనుకొనెను-౭ నివారించెను-నిరోధించెను.

సీ. అంటుగైకొనియెము - ట్టయ్యెఁ జెఱఁగుమాసెఁ
గడకేఁగె నింటికిఁ - గాకపోయె
ననఁగ దూరస్థకుఁ - దనరుఁ దానముచేసె
నీళ్ళుపోసికొనెము - నింగెఁ గ్రుంకె
నన నిమజ్జనమయ్యె - ననుటకుఁ దగు మడి
మడుఁగు మడు వనంగ - నడరు శుచికి
మైల కట్టువిడుపు - మా పన మలినాఖ్య
లగుఁ దల్పు వాకిలి - యనఁ గవాట

తే. మున కొనరు నేకతంబు మంతన మనంగ
నంతరంగమునకుఁ జెల్లు నక్కఱ పని
యొంజలియు జోలి యనఁ గార్యమొనరు గంజి
వార్పన యవాగునామముల్ వఱలు సాంబ. 28

టీ. అంటుగైకొనియె, ముట్టయ్యెన్,చెఱఁగుమాసెఁ, కడకేఁగెఁ ఇంటికిఁగాకపోయెఁ-౫ బహిష్ఠమాయెను. తానముచేసెను,నీళ్ళుపోసికొనెను, మునింగెను, క్రుంకెను-౪ స్నానమొనర్చెను. మడి, మడుఁగు, మడుగు-3 పరిశుద్ధి(మడుఁగుదోవతి). మైల.రూ. మయిల, కట్టువిడుపు, మాపు-3మైల (మైలగుడ్డ). తల్పు. రూ. తలుపు, వాకిలి-3 కవాటము. ఏకతము,మంతనము-౨ యవాగువు.

సీ. ఒకటి యొక్కఁ డొకండు నొండన నేకాఖ్య
జమి డిమ్మ డిబ్బడి జంట రెండు
దుగ రెట్టి దువ యన ద్విగుణాఖ్య కవ జోడు
దంట దోయి యనంగ ద్వంద్వసంఖ్య
మూ రెండొకటి తిగ మూడనఁ ద్రయసంజ్ఞ
చౌ యుడ్డ తీవంచ చౌకము నలు
నాలు గనఁగఁ జతుర్నామముల్ చౌవంచ
యరపది యేను నైదనఁగఁ బంచ

తే. కంబు నాఱి త్రిగ యన షట్కంబు చక్కఁ
పగడ సత యే డనంగ సప్తకము దచ్చి
యెనిమి దన నష్టకము తొమ్మి దనఁగ నవము
పదియు నీరై దన దశాఖ్య పరఁగు సాంబ. 29

టీ. ఒకటి,ఒక్కఁడు,ఒకండు, ఒండు-౪ ఏకసంఖ్య. జమిడి. రూ. జమిలి, ఇమ్మడి. రూ. ఇనుమడి, ఇబ్బడి,జంట, రెండు, దుగ,రెట్టి, దువ-౧౦ ద్విసంఖ్య. కవ, జోడు, దంట, దోయి - ౪ జత-మిథునము. మూ, రెండొకటి, తిగ, మూఁడు-౪ త్రితయము-త్రిసంఖ్య. చౌ, ఉడ్డ, తీవంచ, చౌకము, నలు, నాలుగు-౬ చతుష్టయము. చొవంచ, అరపది - పదిలో సగము, ఏను, ఐదు. రూ. అయిదు-౪ పంచసంఖ్య-పంచకము.ఆఱు,ఇత్తిగ (ఇరు+తిగ)-౨ షట్సంఖ్య-షట్కము. చక్కపగడ,సత (ప్ర. సప్త) ఏడు-3 సప్తసంఖ్య-సప్తకము. దచ్చి, ఎనిమిది-౨ అష్టసంఖ్య-అష్టకము. తొమ్మిది-౧ నవసంఖ్య. పది, ఈరైదు=రెండు అయిదులు-౨దశసంఖ్య-దశకము.

సీ. పదునొకం డనఁగను ♦ బరఁగు నేకాదశం
బీరాఱు పంౘ్రెండు ♦ బార యనఁగ
రవిసంఖ్య యగు నానెఁ ♦ ద్రాగెఁ ద్రావెను గ్రోలె
ననఁగఁ బానముచేసె ♦ ననుట కొనరు
బనివినియెను బోయెఁ ♦ జనె నేఁగె నరిగె నాఁ
గృతగమనునకుఁ బే ♦ ళ్లెసఁగుఁ గ్రమ్మ
ఱించెఁ ద్రిప్పెను మగి ♦ డించె మరల్చె నా
నావర్తన మొనర్చె ♦ ననుట కొనరుఁ
తే. బాఱె వెళ్లెను పరువెత్తెఁ ♦ బఱచెఁ గదలె
నుఱికెఁ దొలఁగె నటమరించె ♦ జరిగె ననఁ బ
లాయితుం డయ్యె ననుటకు ♦ నలరు చుండు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ ♦ సాంబమూర్తి. 30

టీ. పదునొకండు-౧ ఏకాదశసంఖ్య. ఈరాఱు=రెండుఆఱులు, పంౘ్రెండు, బార-3 ద్వాదశసంఖ్య. ఆనెను, త్రాగెను, త్రావెను, క్రోలెను- ౪ పానముచేసెను. పనివినియెను, పోయెను, చనెను,ఏఁగెను, అరిగెను-౫కృత

గమనుండయ్యె. క్రమ్మఱించెను, త్రిప్పెను, మగిడించెను, మరల్చెను- ౪ నివృత్తిచేసెను. పాఱెను, వెళ్ళెను,పరువెత్తెను,పఱచెను,కదలెను,ఉఱికెను, తొలఁగెను, అటమరించెను, జరిగెను-౯ పలాయితుఁడయ్యెను.

సీ. గడుసరి దిట్ట యె ౹ క్కటి వాఁడిగలవాఁడు
వడికాఁడు పోటరి ౹ బంటు మేటి
మనసరి తెంపరి ౹ మొనకాఁడు మిడిమాసి
వడివాఁ డనంగ శూ ౹ రుఁడు సెలంగు
నని చవ్వ యేడ్తె ఱ ౹ యాలము బవరము
పోట్లాట పెనఁకువ ౹ పోరు కలను
కయ్యము దురము జ ౹ గడ మన యుద్ధాఖ్య
లమరు మద్దత్తు వె ౹ న్నాన తోడు
తే. పాటు సావాసము పరాలు ౹ బాసట యన
రాజిలు సహాయమునకు వే ౹ రమ్ము కంటు
సూడు పగ దేస మనఁగఁ బొ ౹ ల్చును విరోధ
నామములు సర్వలోకైక ౹ నాథ సాంబ. 31

టీ. గడుసరి, దిట్ట, ఎక్కటి, వాఁడిగలవాఁడు, వడికాఁడు, పోటరి, బంటు, మేటి, మనసరి, తెంపరి, మొనకాఁడు, మిడిమాసి, వడివాఁడు-౧౩ శూరుఁడు. అని, చివ్వ, ఏడ్తెఱ, ఆలము, బవరము, పోట్లాట, పెనఁకువ, పోరు, కలను, కయ్యము(ప్ర. కలహము.), దురము, జగడము-౧౨ యుద్ధము. మద్దత్తు, వెన్నాన, తోడుపాటు, సావాసము, పరాలు, బాసట- ౬ సహాయము, వేరము, కంటు, సూడు, పగ, దేసము-౫ విరోధము.

సీ. నులిచె వెంపరలాడె ౹ నుగ్గాడెఁ దెగటార్చెఁ
జక్కాడెఁ బగదెంచెఁ ౹ జంపెఁ జెండె

సదమదమొనరించెఁ § జదిపెఁ బీచమడంచె
నులిమె చాఁగ ఊలాడెఁ § బిలుకుమార్చెఁ
బరిమార్చె ముగియించె § నుఱుముసేసె నడంచె
ద్రుంచెఁ బొగరుమార్చెఁ § దునిమె మడిపె
మన్నిగొనియె రూపు § మాపె గీటడఁగించె
మడియించెఁ దూలించె § మలిపె ననఁగఁ

తే. బొసఁగు వధియించె ననుటకుఁ § బ్రోచెఁ బ్రోవె
సాఁకెఁ గాపాడె బ్రతికించె § సంతరించెఁ
బెంచె మనిపె ననఁగను బో § షించుట కగు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ § సాంబమూర్తి. **32**

టీ. నులిచెన్, వెంపరలాడెన్, నుగ్గాడెన్, తెగటార్చెను, చక్కా-
డెను, పగదెంచెన్, చంపెన్, చెండెన్, సదమదమొనరించెను, చదివెను,
పీఁచమడఁచెన్, నులిమెన్, చాఁగఅలాడెను, పిలుకుమార్చెను, పరిమార్చెను,
ముగియించెను, నుఱుముసేసెను, అడంచెను, త్రుంచెను, పొగరుమార్చెను,
తునిమెను, మడిపెను, మన్నిగొనియెను, రూపుమాపెను, గీటడఁచెను, తూలిం
చెను, మలిపెను—సంహరించెను, ప్రోచెను, ప్రోవెను, సాంకెన్ కాపా
డెను, బ్రతికించెన్, సంతరించెన్, పెంచెన్. రూ. పెనిచెన్, మనిపెన్
రూ. మనిచెన్, మంచెన్ - ౧౧ రక్షణమొనర్చెను.

సీ. ఇచ్ఛ తలఁపు మది § యెద మన సనఁ జిత్త
మగుఁ దమకము మేలు § మరులు బాళి
తమి వలపు విరాళి § మమత నా మోహ మా
నాఁడాది యదిసుత § నాఁటనుండి
తలనాఁడు నాఁడు మొ § దలు నాఁటఁబట్టి యా
నాఁడునికి యది మొదల్ § నాఁటఁగోలె

యనఁగ దదారభ్య § యనుట కౌ మంచి మేల్
బాగు లెస్స యన శు § భంబు లలరు
తే. వనట యంగలారుపు వెత § వంత గోడు
బాద యంగద వగ పనఁ § బరఁగుఁ బీడ
పదవి సిరి కల్మి యనఁగ సం § పదకు వెలయు
నితము పేరి మిం పన హిత § మెసఁగు సాంబ. 33

టీ. ఇచ్ఛ, తలఁపు, మది, ఎద, మనసు (ఇది తత్సమముగానున్నది.) —౫ చిత్తము. తమకము, మేలు, మరులు, బాళి, తమి, వలపు, విరాళి, మమత (ఇది తత్సమము.)- ౮ మోహము. నాఁడాది, ఆదిసుత, నాఁటినుండి, తలనాఁడు, నాఁడుమొదలు, నాఁటఁబట్టి, ఆనాఁడునిక్క-, ఆది మొదలు, నాఁటఁగోలె-౯ ఆదినము మొదలుకొని. మంచి, మేలు, బాగు, లెస్స-౪ శుభము. వనట, అంగలారుపు, వెత, వంత, గోడు, బాద (ప్ర. బాధ.), అంగద, వగపు-౯పీడ-నొప్పి. పదవి (తత్సమము), సిరి, కల్మి. రూ. కలిమి—౩ సంపద. ఇతము, పేరిమి, ఇంపు - ౩ హితము.

సీ. జతపీడె నెడసె నాఁ § జను విరహము పేరు
లెనసెఁ బైకొనెఁ బొందె § నేలెఁ గలసె
నన సంగమ మొనర్చె § ననుట కొఁ బొలయల్క-
వెడమోడి యనఁ బెళ్లు § వెలయుఁ బ్రణయ
కలహమునకు జడ § గాంజ గంజా బంగి
యనఁగఁ గళంజాహ్వ § యంబు లలరు
మబ్బు లాహిరి కైపు § మస్తన మత్తత
భాసిల్లుఁ దొడుసు నుం § పడ మనంగ
తే. భోగవనితకుఁ దగుఁ దెంపి § ముసుకు కుంక
మూపక మ్మన విధవనా § మములు సెలఁగు

బైరవాసంబు దోవతి ʃ పంచె యనఁగ
నిల బహిర్వసనాభిఖ్య ʃ లలరు సాంబ. 34

టీ. జతవీడెఁ, ఎడసెఁ—౧ వియోగమునొందెను. ఎనసెన్, పైకొనెన్, పొందెన్, ఏలెన్, కలసెన్-౫ సంగమించెను. పొలయలుక,వెడమోడి -౧ ప్రణయకలహము. జడ, గాంజ, గంజా, బంగి-౪ కలంజము. మబ్బు లాహిరి, కైపు, నుస్తు-౪మత్తు. తొడుసు, ఉంపడము -౧ఉంచుకొన్నస్త్రీ. తెంపి, ముసుకు, కుంత, మాసకమ్మ-౪ విధవ. బైరవాసము. రూ. బయిరవాసము, దోవతి, పంచె-౩ పయివస్త్రము.

సీ. విచ్చేసె నేతెంచె ʃ వచ్చెను వేంచేసె
నరుదెంచెఁ జనుదెంచె ʃ ననఁగ నాగ
తునిపేరు లగు మగ ʃ తనము మగంటిమి
గండనఁ బౌరుషా ʃ ఖ్యలు చెలంగు
గద్దించె నదలించె ʃ గదిమెను నుఱిమె నా
గర్జించె ననుట కొ ʃ గట్టి యుక్కు-
చేగ యూట యుదుటు ʃ చేవ యఱవు బిగు
వన దృఢత్వముపేరు ʃ లలరు జట్టి
తే. విలువ రో వెల యనఁ గ్రయా ʃ ఖ్యలు దనర్చెఁ
గ్రపమ సిరంబు గంబూర ʃ కప్పుర మన
వెలయుఁ జంద్రంబు వెలిగ్రుక్క ʃ గిలుకుపలుకు
రవపలు కనంగ మణితాఖ్య ʃ లవును సాంబ. 35

టీ. విచ్చేసెను, ఏ తెంచెను. రూ. ఏగుదెంచెను, వచ్చెను,వేంచేసెను, ౯రుదెంచెను. రూ. అరుగుదెంచెను, చనుదెంచెను- ౮ అగతుఁడయ్యె మగసము, మగఁటిమి, గండు - ౩ పౌరుషము. గద్దించెను, అదలించెను, గదిన్,ఉఱిమెను-౪బెదరించెను. గట్టి, ఉక్కు, చేగ, ఊట, ఉదుటు, చేవ,

ఉఱవు, బిగువు-౨ దార్ఢ్యము. జట్టి, విలువ, రో, వెల-౪ మూల్యము-క్రయము. కప్రము, సిరము, గంబూర. రూ. గంబూరము, గంబురము, గంబురా, కప్పురము. రూ. కపురము-౭కర్పూరము. వెలిగ్రుక్క, గిలుకు పలుకు, రసపలుకు-౩ రతికూజితము.

సీ. లేమి పేదఱికము § లేమిడి లేవడి
  నిప్పచ్చర మిడుమ § నెవ్వ యనఁగ
దారిద్ర్యనామముల్ § తగు దెస యాత్రము
  కడగండ్లు గోరము § కస్తి బెడఁద
యడలు చేటన విప § దాఖ్యలు వర్తిల్లుఁ
  డెక్కెమెగురఁగొట్టె § డింకవేసెఁ
బెద్దనిద్దురవోయె § బిద్దె మడిసెఁ జచ్చెఁ
  జనె గంతుకొనెఁ ద్రుంగె § సమసె నేఁగెఁ
తే. కూలె నీల్గెఁ గెడసెఁ ద్రెళ్లెఁ § గ్రుంకె బ్రుంగె
  దెరలెఁ బోయె ముగిసెఁ దేఱెఁ § దొఱఁగె ననఁగ
బరఁగు మృతునిసమాఖ్యలు § బవిరి చుట్టు
  వేడె మన వలయాభిధల్ § వెలయు సాంబ. 36

టీ. లేమి, పేదఱికము(పేద+ఱికము-భావార్థకతద్ధితము), లేమిడి, లేవడి, నిప్పచ్చరము, ఇడుమ, నెవ్వ - ౭ దారిద్ర్యము. దెస, ఆత్రము. రూ. ఆర్తరము. కడగండ్లు (నిత్యబహువచనాంతము.), గోరము, కస్తి, బెడఁద, అడలు, చేటు-౯ ఆపత్తు. డెక్కెమెగురఁగొట్టెఁ, డింకవేసెఁ, పెద్దనిద్దురవోయెఁ, బిద్దెఁ, మడిసెఁ, చచ్చెఁ, చనెఁ, గంతుకొనెఁ, త్రుంగెఁ, సమసెఁ, ఏగెఁ, కూలెఁ, నీల్గెఁ, కెడసెఁ, త్రెళ్లెఁ, క్రుంకెఁ, బ్రుంగెఁ, తెరలెఁ, పోయెఁ, ముగిసెఁ, తేఱెఁ, తొఱఁగెఁ-౨౨ మృతిపొందెను. బవిరి, చుట్టు, వేడెము-౩ వలయము.

సీ. గమి ఫౌఁజు మొత్తము | కదుపు చేరువ బారు
పిండు కూటువ పరి | దండు దిమ్ము
గుంపు తుటుము గుమి | గూటు పదు పసంగ
బృందాఖ్య యగు వెళ్లె | వెడలె వెలలె
వెలువడె ననఁ జెల్లు | వెలయు నిర్గతుఁ డంట
కెన్నఁడు వాలాయ | మెపుడు నిచ్చ
లెల్లప్పు డెప్పటి | కేప్రొద్దు నెడపకే
నా డెప్పు డుడుగక | నాఁ జెలంగు

తే. సంతతాఖ్య కొలము వంగ | సమ్ము వంగ
డ మ్మనఁ గులాఖ్య వర్తిల్లుఁ | గ్రమ్మఱ మఱి
మగుడ వెండియుఁ బలుమఱు | మరల సారె
తిరుగ ననఁ బునరాఖ్యలు | పరగు సాంబ. **37**

టీ. గమి, ఫౌఁజు, మొత్తము, కదుపు, చేరువ, బారుపిండు, కూటువ, పరి, దండు, దిమ్మ, గుంపు, తుటుము, గుమి, కూటు, పదుపు - ౧౭ సమూహము. వెళ్లెన్, వెడలెను, వెలలెన్, వెలువడెన్,— ౪ ప్రయాణమయ్యెను. ఎన్నఁడు, వాలాయము, ఎపుడు, నిచ్చలు, ఎల్లప్పుడు, ఎప్పటికిన్, ఏప్రొద్దును, ఎడపక, ఏనాడు, ఎప్పుడు, ఉడుగక-౧౧ సతతము—సదా, కొలము, వంగసము, వంగడము-౩ వంశము. క్రమ్మఱ, మఱి,మగుడన్, వెండియున్, పలుమఱు, మరల, సారె, తిరుగన్-౮ మాటిమాటికి.

సీ. పంద కోఁచ పిఱికి | పాఱుఁబోతనఁగను
సుమరభీరుని పేరు | లమరుచుండు
విడియము వీడెంబు | వీడ్యము వక్కాకు
తములము బాగాలు | తమ్ములంబు

నాఁ జనుఁ దాంబూల నామముల్ గొనియాడె
నగ్గించెఁ బొగడెఁ గొం డాడె నెంచెఁ
గైవారమొనరించె నా వినుతికిఁ జెల్లు
క్రచ్చు కోరిక కోర్కె యిచ్చ యనఁగ

తే. నిచ్చ కగు రోసెఁ బరికించె నెమకెఁ దడవె
వెదకె నారసె నరసెను వెతకె ననఁగఁ
దనరు నన్వేషణాఖ్యలు తన్నెఁ దాఁచె
నడుగుఁ దాటించెఁ గాళ్ళచే నడిచె ననఁగ
నమరుఁ బదతాడనాభిధా నములు సాంబ. 38

టీ. పంద, కోఁచ, పిఱికి, పాఱుఁబోతు (పాఱు+పోతు)-४ యుద్ధమునకు వెఱచువాఁడు. విదియము. రూ.విడెము,వీడెము, వీడ్యము,వక్కాకు (వక్కలు+ఆకులు.), తములము, బాగాలు, తమ్ములము-౮ తాంబూలము కొనియాడెను, అగ్గించెను, పొగడెను, కొండాడెఁ, ఎంచెఁ, కైవారమొనరించెఁ - ౬ స్తోత్రముచేసెను. క్రచ్చు, కోరిక, కోర్కె, ఇచ్చ - ४ అపేక్ష. రోసెఁ, పరికించెఁ, నెమకెఁ, తడవెఁ, వెదకెఁ. ఆరసెను, అరసెను, వెతకెఁ - ౮ అన్వేషించెను. తన్నెఁ, దాఁచెఁ, అడుగుతాటించెఁ, కాళ్లచేనడిచెఁ-४ కాళ్లతోఁ దన్నెను.

సీ. కొమరు చొక్కాటమ్ము గొనబు చొక్కారము
చొక్కము మేలిమి జోఁకఁక పొలుపు
నాణెంబు సొరు వి న్నాణంబు తిన్నన
పరఁగు చొక్కా చెల్వు ముడువు తనరు
నగు తియ్య పొనరు చె న్నలరు నలుపు, తీరు
వఱలు జాను చెలంగు కొఱలు నొనరు

చను తగు నొప్పు నె § సంగు ననెడు పేళ్లు
తగు మంజులమునకు § దండ యొద్ద

తే. చెంత కుఱుఁగలి డగ్గఱ § చేర్వ పొంత
దాపు సరస కెలను పజ్జ § ప్రాపు వద్ద
యండ చక్కి గరిడి యన § నమర నౌ స
మీపనామములు మనోజ్ఞ § రూప సాంబ. 39

టీ. కొమరు, చొక్కటము. రూ. చొకాటము, చొక్కటము, గొనబు, చొకారము. రూ. చొక్కారము, చొక్కము, మేలిమి, జోఁక, పొలుపు, నాణెము. రూ. నాఁడెము, సౌరు, విన్నాణము, తిన్నన, పరఁగు చొక్కా. రూ. చొక్క, చొకా, చెల్వు. రూ. చెలువు, మురువు, తనరు, నగు, తియ్య, పొనరు, చెన్ను, అలరు, నలుపు, తీరు, వఱలు, జాను, చెలఁగు, కొఱలు, ఒనరు, చను, తగు, ఒప్పు, ఎసఁగు - ౩౨ అందమైనది. దండ, ఒద్ద, చెంత, కుఱుఁగలి, దగ్గర, చేర్వ. రూ. చేరువ, పొంత దాపు, సరస. కెలను, పజ్జ (ప్ర. పశ్చాత్.), ప్రాపు, వద్ద, అండ చక్కి, గరిడి-౧౬ సమీపము.

సీ. పిమ్మటఁ దరువాతఁ § బిదప వెన్క వెనుక
ననఁగఁ బశ్చాదభి § ఖ్యలు చెలంగు
సడలె వదలె ప్రీలె § జాఱె వీడె ననంగఁ
జ్యుతసమాఖ్య లగు లొ § చ్చు కొద కడమ
కుఱుచ యొచ్చెము తగ్గు § కొంచెము తక్కువ
కుందు కొదవ లోను § కొద్ది యనఁగ
మెఱయు న్యూనతపేళ్లు § మిక్కిలి యెక్కువ
యెచ్చు పెల్లుదనము § పెచ్చు మిగుల

తే. పెం చ్చనఁగ నధికాభిఖ్య ౯ బెనఁగుచుండుఁ
దొలుత ముందర మున్ మున్ను ౯ తొల్లి మునుపు
ముందు మును తొలి యనఁ జనుఁ ౯ బూర్వమునకుఁ
దడవు జా గన నాలశ్య ౯ మడరు సాంబ. 40

టీ. పిమ్మటన్, తరువాతఁ, (తరువాయిశబ్దమునకు న ప్రత్యేకవచనము.) పిదపన్, వెన్క-, వెనుక—౫ అనంతరము. సడలెఁ, పదలెఁ, ప్రీలెౕ, జాఱెౕ, వీడెౕ-౫ అవలంబించెను-చ్యుతమయ్యెను. లొచ్చు, కొఁద, కడమ, కుఱుచ, ఒచ్చెము, తగ్గు, కొంచెము, చుక్కువ, కుందు, కొదవ, లోను, కొద్ది-౧౨ స్వల్పము - న్యూనత్వము. మిక్కిలి, ఎక్కువ, ఎచ్చు, పెల్లుదనము, పెచ్చు, మిగుల, హెచ్చు- ౭ అధికము. తొలుత, ముందర, మున్, మున్ను, తొల్లి, మునుపు, ముందు, మును. తొలి-౯ పూర్వము. తడవు, జాగు-౨ ఆలస్యము.

సీ. తొఱుమాఱయ్యెను ౯ దడఁబడె వీడ్వడె
నన విపర్యాసాఖ్య ౯ లమరు సాము
సగము సాఁబా లనఁ ౯ దగు నర్థ మనుటకు
దూఁకొనెఁ జొరఁబాఱెఁ ౯ దూఱెఁ జొచ్చె
ననఁగఁ బ్రవేశించె ౯ ననుటకుఁ దనరారు
మొత్తెఁ గొట్టెను వ్రేసె ౯ మోఁదె ననఁగఁ
బ్రహరించె ననుట కౌఁ ౯ బనిచె ననిచెఁ బుచ్చె
నం పెఁబుత్తెంచెఁ బొకమ్మనియెఁ బంపె
తే. గెలుపుమనె ననఁ బ్రస్థితా ౯ ఖ్యలు చెలంగుఁ
జాయపొంతనఁ జో టనఁ ౯ బాయ యిక్కి-
చక్కి- తా వనఁగఁ బ్రదేశ ౯ సంజ్ఞ దనరు
నంబరనదీలసజ్జటా ౯ డంబ సాంబ. 41

టీ. తాఱుమాఱయ్యెను, తడఁబడెన్, వీడ్వడెన్ - ౩ వ్యత్యస్తమాయెను. సాము, సగము. సాఁబాలు-౩ అర్ధము, దూఁకొనెను, చొరఁబాఱెను, తూఱెన్, చొచ్చెన్ - ౪ ప్రవేశించెను. మొత్తెను, కొట్టెను, వ్రేసెఁ, మోఁదెఁ-౪ ప్రహరించెను. పనిచెన్, అనిచెన్-,పుచ్చెన్ (పోవు ధా. ప్రేరణరూపము.), అంపెను, పుత్తెంచెను, పొమ్మనియెఁ, పంపెఁ, గెలుపుమనెన్ - ౮ ప్రయాణముచేసిపంపెను. చాయ, పొంతు, చోటు, పాయ, ఇక్క, చక్కి, తావు-౭ ప్రదేశము.

సీ. అచట నయ్యెడ నందు § నచ్చో నదిగో యట
నచ్చట నక్కడ § నకడ నాడ
నావంక నల్లదె § యనఁ దత్ప్రదేశాఖ్య
లాదవు ముంగల మ్రోల § నెదుట ముందు
ముందట యనఁగ స § మ్ముఖము పేళ్లు రహించు
నిరుదెస లిరువంక లిరుగెలంకు
లిరుప్రక్క లిరుమైల § లిరుగ్రేద లిరుగడల్
సూరె లనెడిపేళ్లు § మీఱు నుభయ
తే. పార్శ్వనామముల్ వడసెందె § బాళితాఁకె
మైమఱచెఁ గడపట్టె సొ § మ్మసిలె ననఁగ
మూర్ఛ కొఁ గికురించెను § మోసపుచ్చెఁ
బిక్కచేసె నా వంచన § పేళ్లు సాంబ. 42

టీ. అచటఁ, అయ్యెడఁ, అందుఁ, అచ్చోఁ, అదిగో. రూ. అదె, అటన్, అచ్చటన్, అక్కడన్, అకడన్, ఆడన్, ఆవంకన్, అల్లదె. రూ. అల్లదిగో- ౧౪ ఆప్రదేశము. ముంగల, మ్రోల, ఎదుట, ముందు,ముందట-౫సమక్షము. ఇరుదెసలు,ఇరువంకలు. రూ. ఇర్వంకలు, ఇరుగెలఁకులు, ఇరుమైలలు, ఇరుగ్రేవలు, ఇరుగడలు, సూరెలు-౯ఉభయ పార్శ్వములు. వడసెందె, బాళితాఁకె. మైమఱచె, కడపట్టె, సొమ్మసిల్లె -౫ మూర్ఛిల్లె. కికురించెను, మోసపుచ్చెఁ, పిక్కచేసె-౩ వంచించెను.

సీ. నెఱ బీతు దిగు లళ్కు § వెఱ పదరు బెదరు
 జళు కెల జడుపన § వెలయు. భయము
 క_త్తి వా లడిదము § కైదువు నన ఖడ్గ
 మెసఁగు బల్లెము గడ § యీఁటె చివ్వ
 యనఁగఁ గుంతాఖ్యలౌ § నామెత పండుగ
 పబ్బం బనఁగ నుత్స § వమున కలరు
 వంక వంకర సొట్ట § డొంకన వక్రత
 చెలఁగు దుడుకు లూటి § జులిమి దుండ

తే. గమ్మనఁగ నుద్ధతాఖ్యలౌఁ § గాని వల్లె
 మంచిది యనంగఁదగు సమ్మ § తించుటకును
 గుఱుచ యరచట్ట దుత్తాయి § కుబుస మనఁగ
 నమరుఁ గూర్పాసనామధే § యములు సాంబ. **43**

టీ. వెఱ, బీతు (ప్ర, భీతి), దిగులు; అళ్కు. రూ. అళుకు, వెఱపు అదరు, జళుకు, చెదరు, ఎద, జడుపు-౧౧ భయము. క_త్తి, వాలు, అడిదము, కైదువు-౪ ఖడ్గము, బల్లెము, గడ, ఈఁటె, చివ్వ- ౪ కుంతము. ఆమెత, పండుగ, రూ. పండుగు, పండువు, పబ్బము-౫ ఉత్సవము. వంక, వంకర, సొట్ట, డొంక-౫ చక్కనిదికానిది-వక్రము. దుడుకు, లూటి, జులిమి, దుండగము-౪ దుర్మార్గము. కాని, వల్లె, మంచిది-3 అంగీకరించుటకు గుఱుతు. కుఱుచ, అరచట్ట, దుత్తాయి, కుబుసము-౪ రవిక.

సీ. పావాలు పావలు § పావుకోళ్లనఁ జెల్లుఁ
 బాదుకాభిఖ్యలు § పాయపోసు
 లూడ్పులు పాపోసు § లుద్దముల్ మెట్లు చె
 ప్పు లనఁగ బాదర § క్షలకుఁ దనరు

సంగడి బాజా ర § నంగ విపణి పొల్చు
గొన మల్లెనారి నా § గుణము పరఁగు
మొన యొడ్డనఁగ వ్యూహ § మున కగుఁ బెడబొబ్బ
యా ర్పన నట్టహా § సాఖ్య లెసఁగు

తే. లావు సత్తువ యనఁగ బ § లంబు చెలఁగు
నట్ట మొండె మనఁగఁగ బం § ధాఖ్య లలరు
దూల నవ తీఁట యనఁగఁ గం § డూతి కొనరు
శంబరాహితమదభిదా § డంబ సాంబ. **44**

టీ. పావాలు, పావలు, పావుకోళ్లు-3 పాదుకలు (కొయ్యవి). పాయపోసులు, ఊడ్పులు, పాపోసులు, ఉద్దములు, మెట్లు, చెప్పులు-౬ పాదరక్షలు(తోలువి). అంగడి, బాజారు (అన్యదేశము.)-౨ విపణి. గొనము, అల్లె, నారి-3 అల్లెత్రాడు. మొన, ఒడ్డు-౨ సేనలకూటము. పెడ బొబ్బ, ఆర్పు-౨ అట్టహాసము-సింహనాదము. లావు, సత్తువ (ప్ర. సత్త్వము.)-౨ బలము. అట్ట,మొండెము-౨ కబంధము-తలలేనియొడలు. దూల, నవ, తీఁట-3 దురద-కండూతి.

సీ. విలు విల్లు సింగాణి § విల్ సింగిణి యనంగఁ
గోదండమున కగుఁ § గోవు కొప్పు
నాఁజను ధనురగ్ర § నామంబులు లకోరి
యంపఱ నారస § మమ్ము తీరు
ములికి సరము కోల § చిలుకు తూ పన శరా
ఖ్యలు మించు మైమర్వ్య § కమరు జోడు
దగళా జిరాయి బొం § దళము దుప్పటమును
జిలుకత్తు బం దనఁ § జెలఁగుఁ గవచ

తే. మరద మనఁ దే రనఁగ రథం § బమరు హొాయలు
బండి కొల్లారుబండి నాఁ § బరఁగుఁ గోశ
తాంగనామముల్ మునికోల § యారెకోల
ముల్లుకో లనఁ దోత్రంబు § మెనయుసాంబ   45

టీ. విలు, విల్లు, సింగాణి,విల్, సింగిణి-౫ ధనుస్సు.కోపు, కొప్పు, -౨ వింటికొన. లకోరి, అంపఱ, నారసము (ప్ర నారాచము.) అమ్మ, తీరు-ములికి, సరము, కోల, చిలుకు, తూపు-౧౬ బాణము. మైమరువు. రూ. మైమఱువు, కమరు, జోడు, దగళా, జిరాయి, బొందళము, దుప్పటము, చిలుకత్తు, బందు - ౧౦ కవచము. అరదము (ప్ర. రథము.), తేరు -౨ రథము. హొాయలుబండి, కొల్లారుబండి. రూ. కొలారుబండి-౩గోశతాంగము-గాడి. మునికోల, ఆరెకోల, ముల్లుకోల. రూ, ములుకోల-౪ తోత్రము-పసులను తోలెడు సాధనవిశేషము.

సీ. దీవట్లు పంజులు § దివ్వటీల్ దివటీలు
దివియ లనం గరగ్ § దీపిక లగు
నొాగ కాఁడిమ్రాఁకనఁ § దగుఁ గూబరము కానుక
కానుక సూడిదె § కప్ప మనఁగఁ
గరము పేళ్లగు గద్దె § గద్దియ యనఁగ సిం
హాసననామంబు § లమరు గొాటిజ
గొాల్లెనయు గుడారు § గుడార మనఁ దగుఁ
బటకుటీరము నొప్పి § బాద యలఁత

తే. తెగులు తెవు లన రోగాఖ్య § లగును వెజ్జు
మందరి యనంగ వైద్యనా § మంబు లెసఁగు
దండ చేరు సరము పేరు § తావడంబు
సరి యనఁగ హారనామముల్ § పొరయు సాంబ.   46

టీ. దీవట్లు, పంజులు, దివ్వటీలు, దివటీలు, దివియలు-౫ చేతిదీప ములు. నొగ, కాఁడిమ్రాఁకు-౨ కూబరము. కాన్క, కానుక. రూ.కానిక, సూడిదె, కప్పము-౫ ఉపహారము. గద్దె, గద్దియ-౨సింహాసనము.గొడిజ గొల్లెన. రూ. గొల్లియన, గుడారు, గుడారము-౫ పటమంటపము. నొప్పి, బాద (ప్ర. బాధ.), అలఁత, తెగులు, తెవులు ౫ రోగము.వెజ్జు (ప్ర. వైద్యుఁడు.), మందిరి-౨ వైద్యుఁడు. దండ, చేరు, సరము పేరు, తావ డంబు, రూ. తావళంబు, సరి-౭ హారము.

సీ. సోబె సిబ్బె మనఁ బొల్చును గిలాసము కొంగు
చెఱఁగు చుంగన నొప్పుఁ జేలముతుద
నెయ్యి నేచము రన నెగడు నాజ్యము పేళ్ళు
తైలాఖ్య యగు నూనె తలచము రన
దివ్వెచమురు నామి దెము నాముదం బన
నేరండతైలాఖ్య లెసఁగుఁ గోవు
సారాయి యనఁజెల్లు వారుణీనామముల్
తిలపిష్టమున కగుఁ దెలికపిండి

తే. గాన్గుపిండి యనంగఁ దక్రంబు వెలయుఁ
జల్ల మజ్జిగ యన దధి సంజ్ఞ దనరుఁ
బెరుఁగు కలు పన గోరంటఁ బెల్ల మచ్చు
నా గుడాభిఖ్య లగు జగన్నాథ సాంబ. 47

టీ. సోబె, సిబ్బెము-౨ కిలాసము (దేహముమీఁది యొకవిధమైన తెల్లనిమచ్చలు). కొంగు, చెఱఁగు, చుంగు-౩ చీరెయొక్కకొన. నెయ్యి-రూ. నేయి, నే, చమురు-౪ ఆజ్యము. నూనె, తలచమురు-౨ తైలము. నూగులనూనె. దివ్వెచమురు=దీపమునకైనచమురు,ఆమిదెము,ఆముదము. ౩ ఏరండతైలము. కోవు. సారాయి ౨ కల్లు. తెలకపిండి, గాన్గుపిండి.

యా. గానుఁగపిండి-౨తిలపిష్టము. చల్ల, మజ్జిగ-౨తక్రము. పెరుఁగు,-కలుపు-౨దధి. గోరంట, బెల్లము, అచ్చు-౩ గుడము.

సీ. ఒడమెలు సొమ్ములు తొడవు లనఁగఁ జెల్లు
భూషణాఖ్యలు విత్తమునకు రూక
ధనము రొక్కమనంగఁ దనరు మేలుతరంబు
మేల్బంతి కన్నాకు మీసరంబు
తలకట్టు నాఁగ భాసిలు శ్రేష్ఠనామంబు
లనవుడు నాఁగ నా ననఁగ నావు
డనఁగఁ జెల్లు ననంగ ననెడిపేరులకు విం
జామరము లన వింజామర లన

తే. జమిడివీచోపు లనఁ జామరముల కౌన
వాతు కల్కండ చక్కెర పంచదార
కండచక్కెర మేల్పులకండ మనఁగ
శర్కరాభిఖ్య లగు శైలచాప సాంబ. 48

టీ. ఒడమెలు (ఇది ద్రావిడము.),సొమ్ములు,తొడవులు-౩ భూషణములు. రూక. ధనము (ఇది తత్సమముగాన నిది యిచ్చటఁజేర్చుట విచార్యము.), రొక్కము(ప్ర. రుక్తము.)-౩విత్తము. మేలుతరంబు,మేల్బంతి కన్నాకు, మీసరము, తలకట్టు-౫ శ్రేష్ఠములనుట. అనవుడుఁ, నాఁగన్, నాఁ, అనఁగన్, నావుడున్ (ఇవి యనుధాతువు నానంతర్యార్థకతుమున్నర్థకములు)-౫ చెప్పఁగాననుట. వింజామరములు,వింజామరలు,జమిడివీచోపులు— ౩చామరములు. నవాతు,కల్కండ,చక్కెర, పంచదార, కండచక్కెర, మేలుపులకండము-౬పంచదార-శర్కర.

సీ. సైకము తోడెము సన్న మన్నువ జిల్గు
వలిపెము చిఱు లేఁత కొలఁది యలఁతి

యసదు లేజీ బన నమరు స్వల్పమునకుఁ
బెను గొప్ప బలు పేరు పెద్ద దొడ్డ
గన మన నధికాఖ్య లొనరుఁ దోరము హొమ్మ
గమక మొ మ్మనఁగ స్థూలము చెలంగు
డస్సెఁ గుందె ముడింగె దాఁకె నుబ్బడఁగెను
మ్రగ్గెఁ గ్రుంకెను డొంకె సగ్గె స్రుక్కెఁ

తే. దగ్గె నన క్షీణదశ కగు డబ్బు బద్దు
పొల్లు దబ్బర తాటోటు బొంకు తవళి
కల్ల జూ దన నన్రుతంబు పేళ్లు వెలయు
నిలుకడ యనంగ నిరతాఖ్య నెగడు సాంబ. 49

టీ. సైకము,తోడెము, సన్నము, అన్నువ, జిల్గు, పలిపెము, చిఱు, లేఁత,కొలఁది,అలఁతి,అసదు,లేజీబు-౧౨ స్వల్పమనుట. పెను,గొప్ప,బలు, పేరు,పెద్ద,దొడ్డ,గనము-౭ ఎక్కువయైనది. తోరము,హొమ్ము, గమకము, ఒమ్మ-౪ స్థూలమైనది. డస్సెను,కుందెను,ముడింగెను, తాఁకెను, ఉబ్బడఁగెను. మ్రగ్గెను, క్రుంగెను,డొంకెను,సగ్గెను,స్రుక్కెను,తగ్గెను - ౧౧ క్షీణదశనొందెను. డబ్బు,బద్దు, పొల్లు,దబ్బఱ. రూ. డబ్బఱ, తాటోటు, రూ. టాటోటు, బొంకు, తవళి, రూ. తవళి, కల్ల, జూదు—౧౨ నిజముకానిది. నిలుకడ=నిరతము.

సీ. ఎంచె గణుతిచేసె నెన్నికనిడె నెన్నె
ననఁగ గణించుట కమరుఁ దాల్మి
సైరణ యోర్పన శాంతతపేళ్ళగు
నెమ్మి నెమ్మది హాయి నిమ్మళంబు
నాఁగ నిరాతంకనామము లగు వెడ
యలయిక బడలిక యలపు సేద

యనఁగ శ్రమాఖ్యలా § నగ్గలం బాయెను
మేరతప్పెను మట్టు § మీఱె మించె
తే. వెక్కసం బయ్యె నుబ్బవయ్యెఁ § గ్రిక్కిఱిసెను
ననఁగ నుత్కృష్ట మగుట కౌ § నావరించె
నిండె నెగడె వెలసెఁ బర్వె § నిగిడె ననఁగ
వ్యాప్త మయ్యె ననెడి పేళ్ళ § కలరు సాంబ. 50

టీ. ఎంచె౯, గణుతిచేసె౯, ఎన్నికనిడె౯, ఎన్నె౯ - ళ లెక్క పెట్టెను. తాల్మి-రూ, తాలిమి, సైరణ-రూ. సయిరణ. ఓర్పు-రూ. ఓరుపు-ఇ శాంతత.నెమ్మి, నెమ్మది (నెఱ+మది), హాయి, నిమ్మళము-ళ నిర్భయము, వెడ, అలయిక, బడలిక, అలపు, సేద-ఇ శ్రమ,అగ్గలంబాయెను, మేరతప్పెను, మట్టుమీఱెను, మించెను, వెక్కసమయ్యెను, ఉబ్బవయ్యెను, క్రిక్కిఱిసెను-ఐ సాంద్రమయ్యెను, ఆవరించెను, నిండెను, నెగడెను, వెలసెను, పర్వెను, నిగిడెను-౯ వ్యాపించెను.

సీ. అవసడి యాడిక § యాఱడి సడి ఱట్టు
నగడు దూఱ అన నింద § కమరు మాల్మి
యలవాటు వాడుక § యలవడు టనఁ బొల్పుఁ
బరిచయాభిఖ్యలు § పన్నిదంబు
పందెము జూద మ § నం దగు ద్యూతంబు
నిబ్బది నిక్కము § నిలువరంబు
నిజము నిక్కువ మన § నెగడు సత్యముపేళ్ళు
గోర్వంక నెలకూన § గోటినాటు
తే. నా నఖక్షత మగును దం § తక్షతములు
కెరలు పలునొక్కు వాతెఱ § కెంపు పెదవి

గంటి కెమ్మోవిగుటి యనఁ ♦ గౌఁగిలి యనఁ
గవుఁగి లనఁగ నాలింగనా ♦ ఖ్య లగు సాంబ.

టీ. అవసడి, ఆడిక, ఆఱడి, సడి, ఱట్టు, అగడు, దూఱు–౬ నింద మాల్మి, రూ. మాలిమి, అలవాటు, వాడుక, అలవడుట,౫ అభ్యాసము, పన్నిదము, పందెము. జూదము(ప్ర. ద్యూతము.)–౩ ద్యూతము నిబ్బది, నిక్కము, నిలువరంబు, నిజము, నిక్కువము–౫ సత్యము, గోర్వంక–రూ. గోరువంక, నెలకూన, గోటినాటు–౪ నఖక్షతము, పలునొక్కు, వాతెర కెంపు, పెదవిగంటి, కెమ్మోవిగుటి–౪ దంతక్షతము–సురతసమయమందలి దంతములకాటు, కౌఁగిలి, కవుఁగిలి–౨ ఆలింగనము చేసికొనుట.

సీ. నాగకేసరులు చె ♦ న్నంగులు కురువులు
భోజనప్రియములు ♦ రాజనమును
గన్నెరు లిప్పపూల్ ♦ గంగాజలంబులు
మట ్టకారులు పూల ♦ మంజరీలు
పెద్దవంకలు పాల ♦ వెల్లులు ము త్తెపు
సరులు సంభావులు ♦ చంద్రవంక
లేనుఁగుకొమ్ములు ♦ మానికములు వన్నె
పూలు సీతాభోగ ♦ ము లన శాలి
తే. ధాన్య మెనఁగును దూము ముం ♦ త ముకుసంబు
బల్ల కుం చన సోల త ♦ వ్వ పడి యడ్డ
గరిసె పుట్టి సెలగ మెడా ♦ కల మనంగ
ధాన్యములు గొల్చువానికిఁ ♦ దగును సాంబ. 52

టీ. నాగకేసరులు, చెన్నంగులు, కురువులు, భోజనప్రియములు, రాజనములు, గన్నెరులు, ఇప్పపూలు, గంగాజలంబులు, మట్టకారులు, పూల మంజరీలు, పెద్దవంకలు, పాలవెల్లులు, ము త్తెపుసరులు, సంభావులు, చంద్రవం

కలు, ఏనుఁగుకొమ్ములు, మానికములు, వన్నెపూలు, సీతాభోగములు-౧౯ ధాన్యభేదములు, తూము, ముంత, ముకుసంబు, బల్లి,కుంచము,సోల,తవ్వ, పడి, అడ్డ, గరిసె, పుట్టిఁ సెలగ, మెడా, కలము-ఈ ౧౪ ను ధాన్యములను గొల్చుమానములు-సాధనములు.

క. ఇమ్మనుజవర్గుఁ జేసితి
సమ్మదమున దీని వినిన ‡ జనులు భళా చో
క్కమ్మనఁగా నెంతయు నన
ఘమ్మనఁగా మహిని వెలయుఁ ‡ గావుత సాంబ 53

తా. సంతసముతో దీనిని వినినమనుజులు బలె యిది లెస్సగా నున్నది యనునట్లు ఈ మానవవర్గును పైఁ జెప్పిన తెలుఁగునఁ జేసితిని. ఓ సాంబమూర్తి ! యీ వర్గు గమ్మని పుడమి వెలయునుగాక.

మానవవర్గు సమాప్తము

— స్థావరవర్గు —

క. శ్రీవరదాయక పాయక
దేవరనామాంకితముగఁ ‡ దేటపఱ చెదఁ
స్థావరవర్గును గవితా
భావరసజ్ఞు లెద మెచ్చఁ ‡ బశుపతి సాంబ. 54

తా. సంపద్యుక్తుఁడయిన యోవరదాతా! పశుపతీ! సాంబమూర్తీ! కవిత్వభావరసజ్ఞు లగుకవులు మనసునందు మెచ్చునట్లు, స్థావరవర్గును తమ పేర నంకితము చేసి చెప్పుచున్నాను; అవధరింపుము.

సీ. ఇలతాల్పు గట్టు గు ‡ బ్బలి కొండ మల తిప్ప
యెన శైలనామంబు ‡ లమరు మంచు

టిలతాల్పు వడఁకుగు ƒ బ్బలి దుగ్గికన్నయ్య
గట్లరాయఁడు బేసి ƒ కంటిమామ
చలికొండ వలిమల ƒ పులుచూలితాత నా
హిమగిరినామంబు ƒ లెసఁగుఁ బసిఁడి
గట్టు వేల్పులమన్కి ƒ పట్టు క్రొన్నెలదారి
సింగిణి యన మేరు ƒ శిఖరివోల్చు

తే. విసపుమేఁతరి బలుబెంకి ƒ వెండికొండ
తెలిమల యనంగ రజతాద్రి ƒ తేజరిల్లు
బటువుమల తుదగట్టనఁ ƒ బరఁగుఁ జక్ర
వాళగిరిపేళ్లు త్రిభువన ƒ వంద్య సాంబ. 55

టీ. ఇలతాల్పు=భూమినిమోయునది,గట్టు, గుబ్బలి, కొండ, మల, తిప్ప-౬పర్వతము,మంచుటిలతాల్పు(మంచు+ఇలతాల్పు-టుగాగమము)=హిమవంతమగుపర్వతము, వడఁకుగుబ్బలి=చలిగల పర్వతము, దుగ్గికన్నయ్య=పార్వతికితండ్రి,గట్లరాయఁడు=పర్వతములకురాజు, బేసికంటిమామ=శివునికిమామ, చలికొండ=చల్లనిపర్వతము, వలిమల=మంచుగల పర్వతము, పులుచూలితాత=తెల్లునందుఁబుట్టిన కుమారస్వామికిదల్లిదండ్రి మాతామహుఁడు-౮ హిమవత్పర్వతము, పసిఁడిగట్టు=బంగారుపర్వతము, వేల్పులమన్కిపట్టు=దేవతలకు వాసస్థానము, క్రొన్నెలధారిసింగిణి=బాలచంద్రునిశిరస్సునఁదాల్చినవానికి-చంద్రమౌళీశ్వరునికిఁ త్రిపురసంహారమున విల్లురూపుధరించినది-౩ మేరుపర్వతము,విసపుమేఁతరి బలుబెంకి=హాలాహలమును భక్షించినశివునికి ముఖ్యస్థానము, వెండికొండ=వెండివన్నెగల పర్వతము, తెలిమల=తెల్లనిపర్వతము-౩ కైలాసపర్వతము, బటువుమల=గుండ్రనిపర్వతము, తుదగట్టు=కడపటి కొండ-౨ చక్రవాళపర్వతము.

సీ. కవ్వపుమల తరి ≀ గట్టన మందరం
బడరుఁ దూరుపుమల ≀ పొడుపుఁదిప్ప
మొదటికొండ యనంగ ≀ నుదయాచలం బొప్పుఁ
బడమటిమల క్రుంకు ≀ పుడమితాల్పు
నా నస్తగిరి కగు ≀ ఱాయి ఱా కల్లన
బ్రస్తరాఖ్య దలిర్పుఁ ≀ బల్లె యూరు
కుప్పం బనఁగ గ్రామ ≀ మొప్పును బ్రోలు వీ
డనఁ బట్టణము పేరు ≀ లలరుచుండు

తే. నిరవు టెంకి యునికి యిక్క ≀ యిల్లు గీము
మనికి పట్టు బిడారు కొం ≀ప యిలు నెలవు
నట్టు తావన మందిర ≀ నామము లగు
శంబరాహితమదభిదా ≀ డంబ సాంబ. 56

టీ. కవ్వపుమల=దేవతలకుఁ గవ్వమైనకొండ,తరిగట్టు=క్షీరసముద్రమును జిలికినకొండ-౧మందరపర్వతము,తూరుపుమల=తూర్పుదిశనుండుకొండ, పొడుపుఁదిప్ప=సూర్యుఁడుదయించుకొండ,మొదటికొండ=తూర్పుననుండు కొండ-౩ ఉదయపర్వతము, పడమటిమల=పడమటిదిశనుండెడికొండ,క్రుంకుపుడమితాల్పు=సూర్యుఁ డస్తమించెడి భూధరము-౨ అస్తమానపర్వతము. ఱాయి, ఱా, కల్లు-౩ శిల, పల్లె, రూ. పల్లియు, ఊరు, కుప్పము-౩ గ్రామము, ప్రోలు, వీడు-౨ పత్తనము,ఇరవు, టెంకి, ఉనికి, ఇక్క, ఇల్లు, గీము(ప్ర. గృహము), మనికి, పట్టు, బిడారు, కొంప,ఇల్లు, నెలవు, నట్టు. తావు (అన్యదేశము), రూ. తావు- ౧౫నివాసము.

సీ. టెంకాయచెట్టన ≀ తేంగ్రమాను నారిక
డంబన నారికే ≀ ళంబు దనరుఁ

దా డనఁ దాళ మా ♪ దాళిమ్మ దానిమ్మ
యన దాడిమియుఁ బొన్న ♪ పొన యనంగఁ
బున్నాగముఁ దనర్చు ♪ గన్నేరు గన్నెరు
నాఁగను గరవీర ♪ నామము లగు
రేఁగు రే నన బద ♪ రికిఁ జెల్లు మారేడు
బిలువ మనఁ దనర్చు ♪ బిల్వమునకు

తే. జమ్మి జంబన శమి యగుఁ ♪ జంపకంబు
దనరు సంపెఁగ సంపఁగె ♪ యనఁగ నెల్లి
యుసిరి యుసిరిక యన ధాత్రి ♪ కొప్పు రాగి
యనఁగ లా వన నశ్వత్థ ♪ మొనరు సాంబ 57

టీ. టెంకాయచెట్టు, రూ. తెంకాయచెట్టు, ఉ[త్ర]మాను. రూ. తే[త్ర]మాను, నారికడంబు-౩ నారికేళవృక్షము, తాడు—౧ తాటిచెట్టు, దాళిమ్మ, దానిమ్మ-౨ డాడిమీవృక్షము,పొన్న,పొన-౨ పున్నాగవృక్షము, గన్నేరు, గన్నెరు-౨కరవీరవృక్షము-కస్తూరిపట్టెచెట్టు,రేఁగు,రేను-౨ బదరీవృక్షము. మారేడు, బిలువము-౨ బిల్వవృక్షము, జమ్మి, జంబు-౨ శమీవృక్షము, సంపెఁగ, సంపఁగె, రూ. సంపఁగి-౨ చంపకవృక్షము, నెల్లి, ఉసిరి, ఉసిరిక-౩ ఆమలకవృక్షము, రాగి, రావి-౨ ఆశ్వత్థవృక్షము.

సీ. అత్తి మేడి యనంగ ♪ నౌదుంబరం బొప్పు
మావి మామి డన నా ♪ మ్రమము దనర్చు
వెలఁగ వెలంగ నా ♪ వెలయుఁ గపిత్థంబు
మల్లె మల్లియ నాఁగ ♪ మల్లిక యగు
జాజి జాది యనంగ ♪ జాతి యగు నేరేడు
నేరేడు నా జంబు ♪ నెగడుచుండుఁ

బాదిరి కలిగొట్టు నాఁ దగుఁ బాటలి
పొగడ పొవ డన నొప్పును వకుళము

తే. మ్రాఁకు మ్రాను చెట్టనఁగ ద్రుమంబు చెలఁగు
తీఁగ తీఁగియ లతకూన తీఁగెఁ యనఁగఁ
దనరు లతపేరు పూవులు ననలు విరులు
పువ్వు లలరులు నా సుమంబు లగు సాంబ. 58

టీ. అత్తి, మేడి-౨ అత్తిచెట్టు. మాని, మామిడి-౨ చూతవృక్షము వెలఁగ, వెలంగ-౨ కపిత్థవృక్షము, మల్లియ, మల్లె-౨ మల్లెతీఁగ. జాజి, జాది-౨ జాతీలత. నేరేడు-౧ జంబూవృక్షము. పాదిరి, కలిగొట్టు-౨ పాటలీవృక్షము. పొవడ, పొగడ-౨ వకుళవృక్షము. మ్రాఁకు, మ్రాను,చెట్టు- ౩ వృక్షసామాన్యము. తీఁగ.రూ. తీవ తీఁగియ. రూ. తీవియ,లతకూన (ఇది మిశ్రపదము.), తీఁగె.రూ. తీవె-౭ లత, పూవులు. రూ. పూలు, ననలు, విరులు, పువ్వులు. రూ. పువులు, అలరులు-౭ పుష్పములు.

సీ. మొక్క మోటికి మోసు మోక మొలక యన
నంకురనామంబు లలరు నిగురు
తలిరు చిగురు నాఁగ దగుఁ బల్లవాఖ్యలు
కొన తుద యన నగ్రమునకుఁ బొల్చుఁ
దొఱ్ఱ తొఱ్ఱి తొఱ్ఱ నాఁ దరుకోటరం బొప్పుఁ
దమ్మి తామర నఁ గంజమ్ము పరఁగు
దొగ తొవ కలు వనఁ దగు నుత్పలమునకు
దట్టంబు జొంపంబు తఱుచు జీబు

తే. గుమురు తంపర యన నిబిడము దనర్చు
మొగడ మొగ్గ యనం దగు ముకుళమునకు

నిక్షుకాండంబునకుఁ బేరు లెసఁగు చెఱకు
కనులుగలమ్రాను తియ్యమ్రా ననఁగ సాంబ 59

టీ. మొక్క, మోటిక, మోసు, మోక, మొలక— ౫ అంకురము ఇగురు, తలిరు, చిగురు-౩ పల్లవము. కొన, తుద -౨ అగ్రము. తొఱ, తొలి, తొఱ్ఱ-౩ కోటరము-వృక్షమునందలిరంధ్రము. తమ్మి, తామర - ౨ కమలము. తొగ, తొవ, కలువ. రూ. కల్హా—౪ ఉత్పలము. దట్టము, జొంపము, తఱుచు, జీబు, గుమురు, రూ. గుబురు, తుంపర - ౭ దట్టమైనది. మొగడ, మొగ్గ-౨ ముకుళము. చెఱకు, కనులుగలమ్రాను=గణుపులుండు నట్టివృక్షము, తియ్యమ్రాను-౩ చెఱకుగడ.

సీ. తెలుపు తెల్లన తెల్ల తెలి తెల్ల వెలి యన
ధవళవర్ణ మెసంగుఁ దొవరు తొగరు
కెంజాయ యెఱు పెఱ్ఱ కెంపన రక్తవ
ర్ణమగు నల్లన కఱి నల్ల కప్పు
నలు పన నీలవర్ణము పొల్చుఁ జామనఁ
బసరుచా యన శ్యామ మెసఁగుచుండు
నళిది పసు పనంగ నగుఁ బీతవర్ణంబు
తేట నున్నన నున్న తెలివి నునుపు

తే. నిద్దమన స్నిగ్ధత కెసంగు నిగ్గు డాలు
మినుకు మిన మించు నిగ తళుకు మెఱుఁగు చికిలి
కళుకు జిగి రంగు మెఱ పనఁ బొలుచుఁ గాంతి
నొడ్డు దరి గట్టనఁగఁ గూల మొనరు సాంబ. 60

టీ. తెలుపు, తెల్లన, తెల్ల, తెలి, వెల్ల, వెలి-౬ శుక్లవర్ణము. తొవరు,తొగరు, కెంజాయ (ప్ర. కెంపు+చాయ), ఎఱుపు, ఎఱ్ఱ, కెంపు - ౬ రక్తవర్ణము, నల్లన,కఱి,నల్ల,కప్పు,నలుపు-౫ నీలవర్ణము. చామన, పసరు

చాయ-౨ నలుపు తెలుపు గలిసినవర్ణము.అళిది,పసుపు-౨ పీతవర్ణము. తేట నున్నన, నున్న,తెలివి,నునుపు,నిద్దము (ప్ర. స్నిగ్ధము.)-౬ నిర్మలత్వము. నిగ్గు, డాలు, మినుకు. రూ. మిన్కు, మిన, మించు, నిగ, తళుకు. రూ. తళ్కు. మెఱుఁగు,చికిలి,కళుకు,జిగి,రంగు,మెఱపు-౧౫ కాంతి. ఒడ్డు,దరి, గట్టు-౩ తీరము.

సీ. ఆణి చినుకుఁబూస ǀ పాణి సుప్పాణి ము
త్తెము ముత్తియంబు ము ǀ త్యమనఁ దనరు
మౌక్తికాఖ్యలు కెంపు ǀ మానికము రతన
మనఁగ మాణిక్యా ǀ హ్వయంబు లలరుఁ
బగడము పవడం బ ǀ నఁగ విద్రుమము పొల్చుఁ
బక్కిరాయనితాయి ǀ పచ్చ యనఁగ
మరకతము దలిర్చు ǀ మగతాలు మూలతా
లన వజ్రము లగుఁ బు ǀ ల్లంటుతాయి

తే. కప్పుతాయి యనఁగ నీల ǀ మొప్పుఁ బిల్లు
పూరి చిగిరింత యెఱ్ఱింత ǀ పోనుఁగు గడ్డి
గఱిక పచ్చిక వెణుతురు ǀ కసవు తుంగ
విడవలి యనఁ దృణాఖ్యలు ǀ వెలయు సాంబ. 61

టీ. ఆణి,చినుకుఁబూస,పాణి, సుప్పాణి, ముత్తెము, ముత్తియము, ముత్యము-౭ ముక్తాఫలము.కెంపు, మానికము,రతనము(ప్ర.రత్నము.)-౩ మాణిక్యము. పగడము, పవడము-౨ ప్రవాళము. పక్కిరాయనితాయి, పచ్చ-౨మరకతమణి. మగతాలు,మూలతాలు-౨వజ్రములు.పుల్లంటుతాయి, కప్పుతాయి-౨ ఇంద్రనీలమణి. పిల్లు,పూరి, చిగిరింత,ఎఱ్ఱింత, పోనుఁగు, గడ్డి, గఱిక, పచ్చిక, వెణుతురు, కసవు (ప్ర. ఘాసము.),తుంగ, విడవలి-౧౨ తృణభేదములు.

సీ. ఎల్లి చుట్టువు గొడు | గెండమఱు వనంగ
ఛత్రంబు దనరు ధ్వ|జంబు పేళ్లు
టెక్కెము టెక్కెము | టెక్కియము సిడంబు
పడగ డా లనఁ జెల్లు | నిడివి నిడుద
సోఁగ నిడుపు చాఁపు | నాఁగ దీర్ఘమున కౌ
మఱుఁగు చా టోలము | మఱు వనంగ
దగుఁ బిధానాఖ్యలు | జగతి జగిలె తిన్నె
యరుఁ గన వేదిక | కమరు నేల

తే. ఇల పుడమి మన్ను బువి పంట|వలఁతి యనఁగ
ధరణి కగు విప్పు వెడలుపు | విరివి పఱపు
వెడఁద యన విస్తారాఖ్యలు | వెలయుఁ బైరు
పసి యనఁగ సస్యనామము | లెసఁగు సాంబ. 62

టీ. ఎల్లి,చుట్టువు, గొడుగు, ఎండమఱువు (గు)-౪ ఛత్రము. టెక్కెము, టెక్కెము, టెక్కియము, సిడము, పడగ (ప్ర. పతాక.), డాలు-౬ ధ్వజము. నిడివి,నిడుద,సోఁగ,నిడుపు,చాఁపు-౫ దీర్ఘమైనది. మఱుఁగు, చాటు,ఓలము,మఱువు-౪ మూఁత. జగతి, జగిలె,తిన్నె,అరుఁగు-౪ వేదిక-తిన్నె. నేల, ఇల, పుడమి (ప్ర. పృథివి.),మన్ను,బువి (ప్ర. భువి), పంటవలంతి=పంటలిచ్చు నాఁడుది-౭ భూమి. విప్పు, వెడంలుపు. రూ వెడల్పు, విరివి, రూ. విఱివి, పఱపు. వెడఁద-౭వైశాల్యము. పైరుపసి-౨సస్యము.,

సీ. మోడు మొరడు మొద్దు | మోటన స్థాణు వౌ
బొఱియ కలుఁగు బొక్క | బొంద లోయ
యన బిలాఖ్యలు చెల్లు | నడుసు బురద ఱొంపి
యనఁ లనఁ బంకాఖ్య | లెసగు మడుఁగు

మడు వన హ్రద మొప్పుఁ బొడ వన నున్నతఁ
బగు గోడ యనఁగఁ గుడ్యంబు పొల్చు
సోరణగం డ్లన మీఱు గవాక్షము
మాడుగుల్ మిద్దెలు మచ్చు లనఁగ
తే. దారునిర్మితగృహము లౌఁ దరకసంబు
బత్తళిక పొది దొన యనఁ బరఁగుఁ దూణి
పెట్టె మందసమును బెట్టె పెట్టియ యనఁ
బేటికాభిఖ్య లగు గుణపేటి సాంబ. 63

టీ. మోడు, మొరడు, మొద్దు, మోటు-౪ స్థాణువు - కొమ్మలులేని చెట్టు. బొఱియ, కలుఁగు, బొక్క, బొంద, లోయ-౫ బిలము. అడుసు, బురద, తొంపి, అసలు-౪ పంకము. మడుఁగు, మడుపు - ౨ హ్రదము, పొడవు-౧ ఉన్నతము. గోడ-౧ కుడ్యము. సోరణగండ్లు - ౧గవాక్షము, మాడుగులు, మిద్దెలు, మచ్చులు-౩ కొయ్యతోఁ గట్టినయిండ్లు. తరకసము. బత్తళిక, పొది, దొన-౪ అమ్ములపొది. పెట్టె, మందసము, పెట్టె, పెట్టియ-౪ పేటిక.

సీ. ఎన జోడు మాదిరి యీడు పురుడు మాద్రి
సాటి పాటి తరంబు దీటు దినుసు
సరి యుద్ది ప్రతి దిన్సు సవతు పోలిక దొర
జత యనఁగా సదృశమున కెనఁగుఁ
బల్లకి పల్లకీ పాలకి పాల్కి నాఁ
బల్యంకికాఖ్యలు పరఁగు లాలి
యుయ్యాల యుయ్యేల యూయెల తొట్ల జో
ల యనంగ డోలికాహ్వయము లెనఁగుఁ

తే. గంకటియు మంచ మనఁ జెల్లు ఖట్వమునకుఁ
బీఁట పలక యనఁగ నొప్పు బీఠమునకు
బరణియుఁ గరాట మనుపేళ్లు భరణి కమరు
నిచ్చెన యనంగ ని|శ్రేణి నెగడు సాంబ. 64

టీ. ఎన, జోడు, మాదిరి, ఈడు, పురుడు, మా|ది, సాటి, పాటి. తరము, దీటు,దినుసు, సరి,ఉద్ది,|ప్రతి, దిన్సు, సవతు, పోలిక, దొర, జత- ౧౯ సమానములనుట. పల్లకి, పల్లకీ, పాలకి, పాల్కి-౪ పల్లకి. లాలి, ఉయ్యాల. రూ. ఊయాల-ఊయల, ఉయ్యేల. రూ. ఉయ్యేల - ఊయేల- ఊయెల-ఉయెల, తొట్ల. జోల — ౧౧ డోలిక. కంకటి, మంచము- ౨ ఖట్వము. పీఁట, పలక-౨ ఆసనము, బరణి, కరాటము-౨ కాటుకభరణి నిచ్చెన - ౧ ని|శ్రేణి-ఎక్కుసాధనము.

సీ. ఉలి యు కిన్నెను మనఁగ నొనరు నయస్సంజ్ఞ
చెంబు రాగి యనఁ దామ్రమం బెసంగుఁ
దగరము కరుగు డనఁగ సీసము రహించు
కాంస్యంబు వ ర్తిల్లు గంచనంగఁ
|ద్రపునామ మమరుఁ బిత్తళి యిత్తళి యనంగఁ
గుండలు చట్లు మూఁకుళ్లు బుడ్లు
కడవలు బానలు పిడతల్ వెళ్లన
భాండముల్ తగు నాఁచు పాఁచి యనఁగ

తే. శైవలం బగు నూతులు బావు లనఁగ
వెలయుఁ గూపంబులకు గుంట కొలను కొలఁకు
తిరుకొళం బన సరసికిఁ బరఁగు వాఁక
యేఱు వంక వాఁ గనఁ బేరు లెసఁగు సాంబ. 65

టీ. ఉలి, ఉక్కు,ఇనుము - ౩ అయము - లోహము. చెంబు (ఇది ద్రావిడము.), రాగి - ౨ తామ్రమనులోహము. తగరము, కరుగుడు- ౨ సీసము. కంచు - ౧ కాంస్యము. పిత్తళి, ఇత్తళి. యా. ఇత్తడి- ౩ త్రపువనులోహము. * కుండ, చట్టి, మూఁకుడు, బుడ్డి, కడవ, బాన, పిడత. వెసరు - ౮ మంటికుండలలోభేదములు. నాఁచు, పాఁచి - శైవాలము౨- పాఁచితీఁగ. నూయి, బావి - ౨ బావి, గుంట, కొలను, కొలఁకు, తిరుకొళము (ఇది ద్రావిడపదము)-౪ సరస్సు. వాఁక,ఏఱు,వంక,వాఁగు - ౪ నది.

సీ. మీాల్ మీాలు చేఁపలు ఽ మీానులు తెఱగంట్లు
మచ్ఛెము లనఁ జెల్లు ఽ మత్స్యములకుఁ
దాఁబేలు తాఁమేలు ఽ నాఁ బొల్చుఁ గూర్మము
నెండ్రెండ్రకా యన ఽ నెసఁగుఁ గర్కి
యోడ కల మనంగ ఽ నొనరు నావకు వాన
జడి ముసు రనఁగ వర్ష మున కలరు
వానజాల్ వడిగండ్లు ఽ నా నొప్పుఁ గరకలు
నిసు మన నిసు కన ఽ నిసు వనంగ

తే. మెఱయు సైకతనామముల్ ఽ కురుజు తేనె
పుట్టతేనియ పెరతేనె ఽ పుప్పుఁదేనె

*కుండ=సాధారణపాత్రము. చట్టి=నోరు వెడల్పుగానుండు గిన్నెవంటిపాత్రము. మూఁకుడు=మూఁతపెట్టెడిపాత్రము. బుడ్డి=నోరుసన్నగను బొడువుగాను నుండుపాత్రము.కడవ=నీళ్లుమొదలగునవి తోఁడుబిందె. బాన=నోరు చిన్నదిగను కడుపు పెద్దదిగను నుండుకుండ. పిడత=చిన్నగిండి చెంబువంటి పాత్ర. వెసరు=వండుటకుఁ దగినపాత్ర.

జుంటితేనియ యనఁ దగు ♦ సుమరసంబు
శంబధరనుతసుగుణకదంబ సాంబ. 66

టీ. మీను (దీనికి బహువచనము మీలు, మీల్, మీనులు), చేఁప, తెలగన్ను, మచ్చెము (ప్ర. మత్స్యము,)—౪ మత్స్యము. తాఁబేలు. తామేలు- ౨ కూర్మము. ఎండ్రి, ఎండ్రకాయ - ౨ కర్కాటకము. ఓడ, కలము-౨ నావ, వాన, జడి, ముసురు—౩ వర్షము. వానఱాలు,వడగండ్లు- ౨ వర్షోపలములు. ఇసుము, ఇసువు, ఇసుక – ౩ సికత.కురుజుతేనె, పుట్టతేనె, పెరతేనె, పువ్వుఁదేనె (పువ్వు+తేనె) = పుష్పములయందలి తేనె, జుంటితేనె—౫ మకరందము.

సీ. జముకాణము తివాసి ♦ జంబుకాణ మనంగఁ
గంబళాఖ్య లగు బంగారు హొన్ను
జాళువా పుత్తడి ♦ మేలిమి బంగరు
పసిఁడి పొన్ను కడాని ♦ పైఁడి యుదిరి
యన సువర్ణము వొల్చు ♦ నపరంజి కుందనం
బనఁ దక్కసక మాఁ ♦ దునుక తునియ
చిదురుప చిదురు నాఁ ♦ జెలఁగు ఖండమునకు
బొది ప్రోగు వామియుఁ ♦ బ్రోవు తిట్ట
తే. కుప్ప యన రాశి కగు సజ్జ ♦ యుప్పరిగయు
మహలు మేడ యనంగ హర్మ్య మగుఁ ద్రోవ
దారి తెన్ను తెరు వనఁ బథంబు వెలయు
రవ రజం బన లవముపే ♦ ర్లొప్పును సాంబ. 77

టీ. జముకాణము,తివాసి, జంబుకాణము— ౩ కంబళము. బంగారు, హొన్ను జాళువా, పుత్తడి, మేలిమి, బంగరు, పసిఁడి,పొన్ను, కడాని, పైఁడి. రూ. పయిఁడి,ఉదిరి-౧౨సువర్ణము.అపరంజి,కుందనము-౨పుటము

వేసినబంగారము. తునుక, తునియ, చిదురుప, చిదుర-४ ఖండము.పొది, ప్రోగు, నామి, ప్రోవు, తిట్ట, కుప్ప- ౬ రాశి. సజ్జ,ఉప్పరిగ, మహాలు(ఇది యన్యదేశ్యము,), మేడ-४ హర్మ్యము. త్రోవ, దారి, తెన్ను, తెరువు- ४ మార్గము. రవ, రజము - ౨ కొంచెము.

సీ. అడవి కాన యనంగ ✽ నటవికిఁ దగు హాాసు
తోఁట సింగారపుఁ ✽ దోఁట నంద
వన మనంగను నుప ✽ వన మొప్పు నడబావి
డిగ్గియ దొరువ వన ✽ దీర్ఘిక తగుఁ
బవ్వళింపుబిడారు ✽ పడుకటి ల్లనఁ గేళి
గృహ మగు బోనపు ✽ టిల్లు వంట
యిల్లు సువారంపు ✽ టిల్లనఁ బాకమం
దిరము రాజిలు దగ ✽ తీర్పు చల్ల

తే. పంది లనఁ జలిపంది ల ✽ నం దనర్చు
సలిలశాలాభిధలు నీరు ✽ చల్ల నీరు
మజ్జిగయు జలతక్రనా ✽ మములు విసన
కఱ్ఱ వీవన యన వృంత ✽ క మగు సాంబ. 68

టీ. అడవి (ప్ర, అటవి.), కాన (ప్ర. కాననము.)-౨అరణ్యము. హాాసుతోఁట, సింగారపుఁదోట, నందవనము-౨ ఉద్యానము. నడబావి, డిగ్గియ. రూ. డిగ్గె, దొరువు-3 దిగుడుబావి. పవ్వళింపుబిడారు, పడకటిల్లు (పడక+ఇల్లు)-౨శయనగృహము. బోనపుటిల్లు(బోనము+ఇల్లు)= అన్నము పాకముజేయునట్టి యిల్లు,వంటయిల్లు, సువారంపుటిల్లు (సువారము+ఇల్లు)=వంటకై నయిల్లు-మహానసము-పాకశాల. దగతీర్పు, చల్లపందిలి, చలిపందిలి-3 పానీయశాల. నీరుచల్ల,నీరుమజ్జిగ-౨నీటితోఁగూడిన మజ్జిగ. విసనకఱ్ఱ, వీవన-౨ తాళవృంతము.

క. భువి నీస్థావరవర్గను
సవరణ వ్రాసినను వినినఁ జదివిన యమ్మా
నవులను విద్యామతివై
భవశాలులఁగా నొనర్పు పశుపతి సాంబా. 69

తా. పుడమియందు ఈస్థావరవర్గను చక్కఁగా వ్రాసినవారును,వినిన వారును,చదివినవారును నీయనుగ్రహమువలన, విద్య,మతి, కలిమియుఁగల వారగునట్లు చేయును.

స్థావరవర్గ సమాప్తము.

తిర్యగ్వర్గ.

క. శ్రీగౌరీపతిఁ నీపై
బాగౌరీతి రచియింతుఁ బటుకవితాధా
రాగతి దిర్యగ్వర్గను
వేగమె నిగిడించి ప్రోవవే శ్రీసాంబా. 70

తా. కాంతియుతుఁడవయిన ఓగౌరీనాయకా! నీకంకితముగా చక్కని శైలిని దిట్టమైన కవిత్వధార మెఱయుఁ దిర్యగ్వర్గను వేగిరముగారచియించెదను. దానిని వేగిరముగాఁ గొనసాగించి కాపాడుము.

సీ. నెఱసరి సింగంబు తెఱమొగము మెకంబు
మెకములదొర జడ మెకము బొబ్బ
మెకము వెడఁదనోటి మెకము గుబ్బలిపట్టి
గుబ్బ మేనుంగుల గొంగ యనఁగఁ
జెలఁగు సింహముపేళ్లు పులి చాఱలమెకంబు
దెరువుఁగాపరి పసి తిండి పోతు

ముమ్వన్నె మెక మనఁ ǂ బొలుపొందు వ్యాఘ్రంబు
వావురము పటాణి ǂ వారువంబు

తే. జక్కి మావు గుఱ్ఱము తేజి ǂ యెక్కిరింత
తత్తడి రవాలు నడగఁడు ǂ కత్తలాని
తురికి బాబా యనఁగ నొప్పు ǂ దురగమునకుఁ
గొమ్మనఁగఁ దనమేరు శృం ǂ గమ్ము సాంబ. 71

టీ. నెఱసరి=శౌర్యముగలది, సింగము (ప.సింహము.), తెఱమొగ ముమెకము=విరివిమోముగల మృగము, మెకములదొర = మృగరాజు, జడమెకము=కేసరములుగలది, బొబ్బమెకము=గొప్పనాదముచేయుమృగము, వెడఁద నోటిమెకము=విశాలముఖము గలమృగము, గుబ్బలిపట్టిగుఱ్ఱము=పర్వతపుత్త్రికి, (పార్వతికి)వాహనము, ఏనుఁగులగొంగ=గజశత్రువు-౯ సింహము, పులి, చాఱలమెకము=గీఁతలుగలమృగము, తెరువుగాఁపరి=మార్గమునఁ గాచియుండునది, పసితిండిపోతు=పసులను భక్షించునది, ముమ్వన్నెమెకము=మూడువర్ణములు (నలుపు, తెలుపు, పసుపు) గలమృగము - ౫వ్యాఘ్రము. వావురము, పటాణి, వారువము. రూ. వార్వము, జక్కి, మావు, గుఱ్ఱము, తేజి. రూ. తేజీ, ఎక్కిరింత. రూ. ఎకిరింత, తత్తడి, రవాలు, నడగఁడు, కత్తలాని. పా. కత్తళఁడు, తురికి. బాబా-౧౮ అశ్వము-కొమ్ము-౧ శృంగము.

సీ. సిబ్బెమేనిమెకంబు ǂ గబ్బుచెంపమెకంబు
గొప్పయజ్జమెక మె ǂ కుఱుఁడుమెకంబు
గారు చెయ్యిగల మె ǂ కము రెండుత్రాగు డే
నుఁగు పలుగొమ్ములు ǂ దగినమెకము
హత్తి బత్తలమెకం ǂ బన దంతిపేళ్లగుఁ
బుట్టుకూటిమెకంబు ǂ బొచ్చుమెకము

వెనుచూపుమెక మెల్గు $ వెలినోటిమెక మన
భల్లూకనామముల్ $ పరఁగు గొరిజ
తే. గొరిసె యన ఖుర మమరును $ గో రనంగ
నఖము తగు జోడనలు రవ $ నడలు నడ్డ
వేడెములు పర్వు లనఁ జుట్టు $ వేడెము లనఁ
బంచధారలనామముల్ $ పరఁగు సాంబ. 72

టీ. సిబ్బెమేనిమెకము=పొడలుగలమేనితోఁగూడినమృగము, గబ్బు చెంపమెకము=మదగంధముగల మృగము, గొప్పయజ్జమెకడు=పెద్దపాద ములుగల మృగము, ఎక్కుడుమెకము = రాజులెక్కెడిమృగము, గొరు, చెయ్యిగలమెకము=తొండముగలమృగము, రెండుత్రాగుడు=రెండుమాఱు లుత్రాగునది-ద్విపము, ఏనుఁగు. రూ. ఏనిక, పలుగొమ్ములు దగినమెక ము=పండ్లెకొమ్ములుగాఁగల మృగము, హత్తి (ప్ర. హస్తి), బల్లలమెక ము=గొప్పతలగలమృగము-౧౩ గజము. పుట్టకూటిమెకము=పుట్టకూటిని (చీమగ్రుడ్లతోఁగూడినపుట్టమంటిని) దినుమృగము, బొచ్చుమెకము=ఒడలి నిండుగవెండ్రుకలుగలమృగము, వెనుచూపుమెకము, ఎల్గు, వెలినోటిమెకము —౫ ఎలుఁగుగొడ్డు. గొరిజ, గొరిసె- ౨ గిట్ట-ఖురము. గోరు-నఖము. జోడ నలు=ధౌరితకములు, రవనడలు=అస్కందితములు, అడ్డవేడెములు=రేచి తము, పర్వులు=ప్లుతములు, చుట్టువేడెములు=వల్గితములు-౫ గుఱ్ఱము యొక్క నడకభేదములు.

సీ. పసి గిడ్డి మొద వావు $ పసరము తొడు కనఁ
బశువుపే ళ్ళగు గిబ్బ $ బసవఁ డాల
పోతు నాఁబోతు మూఁ $ పురముదా ల్పెద్దు ము
కొంటిమూ వస వృషా $ ఖ్యలు దనర్చు
గోడె గిత్త యనంగఁ $ గొఱలు నుక్షాఖ్యలు
క్రేపు పడ్డయు దూడ $ లేఁగ పెయ్య

యన వత్సనామంబు * లలరును నెను పెంటి
బఱ్ఱె నా మహిషికిఁ * బరఁగు దుంత
తే. దున్న పో తన మహిషమౌ * దొడ్లు తొఱ్ఱు
పట్టు లనఁగ గోస్థానముల్ * పరఁగు మంద
కదుపు పదు వనఁ జెలఁగు గో * గణము పాగ
లాయ మన నొప్పు వాజిశా * లకును సాంబ. 73

టీ. పసి, గిడ్డి, మొదవు, ఆవు, పసరము. తొడుకు-౬ పశువుగిబ్బ, బసవఁడు, ఆలపోతు, ఆఁబోతు, మూఁపురమువాల్పు, ఎద్దు, ముక్కంటిమావు =శివునివాహనమైనది-౭ వృషభము. కోడె, గిత్త - ౨ చిన్నయెద్దు-ఉక్షము. క్రేపు, పడ్డ, దూడ, లేఁగ, పెయ్య - ౫ అవుదూడ—వత్సము. ఎనుపెంటి (ఎనుము+పెంటి), బఱ్ఱె-౨ మహిషి-గేదె. దుంత, దున్న, పోతు-౩ మహిషము. దొడ్డి, తొఱ్ఱుపట్టు - ౨ పసులకొట్టము. మంద, కదుపు, పదువు-౩ ఆవులగుంపు. పాగ. పా. పాగా, లాయము - ౩ అశ్వశాల.

సీ. సింగంబుగొంగ ద * చ్చియడుగులమెక మ
నఁగ నశభాఖ్య లౌఁ * దగరు జంట
మొగము వేలుపుతేజి * పొట్టేలు గొఱియపో
తేడిక యన మేష * మెసఁగు నిఱ్ఱి
నులికొమ్ముమెక మన * వెలయుఁ గృష్ణమృగంబు
జింక లేడన మృగి * చెలఁగుఁ బిల్లి
చీలి యనంగ మా * ర్జాల మౌఁ గుందేలు
చెవులపో తనఁగ రం * జిలు శశంబు
తే. నొంటె లొట్టిపిట్ట యనఁగ * నుష్ట్ర మమరుఁ
గణితి కణఁ జనఁ దసరు గో * కర్ణమృగము

పిక్కుమెక మెండ్రిమేఁతరి । నక్క బుద్ధి
మెక మనఁగ జంబుకాఖ్యలు । మెఱయు సాంబ. 74

టీ. సింగపుగొంగ = సింహమునకు విరోధి, దచ్చియడుగులమెకము=ఎనిమిదికాళ్ళ మృగము-౨ శరభమృగము. తగరు, జంటమొగము వేలువుతేజి = రెండుముఖములుగల వేల్పునకు(అగ్నికి)వాహనము,పొట్టేలు, గొఱియపోతు. రూ. గొఱ్ఱెపోతు. ఏడిక — ౫ మేషము, ఇఱ్ఱి, నులికొమ్ముమెకము=మెలికలు దిరిగినకొమ్ములు గలమృగము-౨ కృష్ణమృగము. జింక, లేడి. రూ. లేటి-౨ఆఁడుజింక. పిల్లి, చీలి - ౨ మార్జాలము. కుందేలు, చెవులపోతు- ౨ శశము. ఒంటె. రూ. ఒంటియ, లొట్టిపిట్ట. రూ. లొట్టిపిట-లొటిపిట్ట-లొటిపిట. పా. లొట్టియ-లొట్టె-లొట్టెనుఁగు-౬ఉష్ట్రము కణితి,రూ.కడితి,కణఁజు. రూ.కడఁజు-౪ గోకర్ణమృగము.పిక్కుమెకము= వంచన చేయుమృగము, ఎండ్రిమేఁతరి= ఎండ్రకాయలనుదినునది, నక్క, బుద్ధిమెకము-౪ జంబుకము.

సీ. కొమ్ముసెంకిమెకంబు । తిమ్మఁడు వెకిరింత
కోఁతి నాఁ గపిపేళ్లు । కొఱలుచుండు
జల్లితోఁక మెకంబు । సవరంపుమెక మనఁ
జమరికిం జనుఁ బంది । చప్పరింత
కొమ్ముకాఁ డూటమె । కమ్ము వేపులమిత్తి
ముస్తెలమేపరి । మోటుమెకము
వాలుమెకంబు రోఁ । బంటరి యొంటరి
ముట్టెమెకము పీఁట । వెట్టుమెకము
తే. ఏకలము గుర్గురిం తన । నెసఁగు దంష్ట్రి
పొడమెకము దుప్పి యనఁ బోలు । పడరు రామ
మృగము మనుఁబోఁ తనఁగ ఋశ్య । మృగముదనరు
బల్లి గౌళన ముసలికిఁ । బరఁగు సాంబ. 75

టీ. కొమ్మ కెంకి మెకము = చెట్లకొమ్మలెయునికిపట్టుగాఁగలమృగము-శాఖామృగము, తిమ్మఁడు, వెకిరింత = తన్నెచ్చరించువారిని వెక్కిరించునది, కోఁతి. రూ. క్రోఁతి-౫ వానరము. జల్లితోఁకమెకము = పలుచనివెంట్రుకలు తోఁకయందుఁ గలమృగము, సవరంపుమెకము = సవరములకైనమృగము -౨ చమరమృగము. పంది, చప్పరింత = చప్పరించితినునది, కొమ్ముకాఁడు = కొమ్ముగలది, ఊటమెకము = దృఢమైనమృగము, వేపులమిత్తి = కుక్కలకుశత్రువు, ముస్తెలమేపరి = తుంగగడ్డలనుదినునది, మోటుమొకము = * మోటుపయోగింపఁ బడుమృగము, వాలుమెకము = క్రూరమైనమృగము, రోబంటరి, ఒంటరి, ముట్టెమెకము = ముట్టెగలమృగము, పీఁటవెట్టుమెకము = పల్లముత్రవ్వికూర్చుండు మృగము. ఏకలము, గుర్గురింత = గుఱగుఱ యని చప్పుడు చేయునది - ౧౪ అడవిపంది-వరాహము. పొడమెకము, దుప్పి-౨ రామమృగము. మనుఁబోతు-౧ఋశ్యమృగము. బల్లి, గౌళి-౨ బల్లి.

సీ. తోఁడేలు గౌఱియల ♦ సూడన వృక మొప్పు
ముంగిస వెంట్రువ ♦ ముంగి యనఁగ
బభ్రువు తగుఁ గొక్కు ♦ పందికొక్కన మూషి
కకుఁ బొల్చు గాడిద ♦ గాలిగాడు
చలువగుఱ్ఱము జేవు ♦ జక్కి యన ఖరాఖ్య
లగు మొఱుఁగుడు జాగి ♦ లమ్ము గుక్క
వేపి నా శునకంబు ♦ వెలయును దొండ యూ
సరవెల్లి యనఁ దగు ♦ సరటమునకుఁ

తే. జిట్టెలుక యన బాలమూ ♦ షికకుఁ బొల్చు
నుడుము తెల్లమేపరి యన ♦ నొనరు చుండు

*మోటు అనఁగా పందికెదుట మనుష్యాకారముగా నిలిపిన కపట లక్ష్యము.

నవని గాధేరనామధే ॥ యములు మహిత
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ ॥ సాంబమూర్తి 76

టీ. తోఁడేలు, గొఱియలసూడు=గొఱ్ఱెలకు శత్రువు - ౨ వృకము. ముంగిస, వెంట్రువ, ముంగి- 3 నకులము. కొక్కు,పందికొక్కు-౨ మూషికము. గాడిద,గాలిఁగాడు, చలువగుఱ్ఱము=చాకలి చలువచేసినబట్టలు మోయువాహనము, తేవుజక్కి=చాకిరేవునందుండుగుఱ్ఱము - ౫ ఖరము మొఱుఁగుడు, జాగిలము, కుక్క. వేపి-౪ శునకము. తొండ, ఊసరవెల్లి-౨ సరట. చిట్టెలుక (చిఱు+ఎలుక)=చిన్న ఎలుక-ఁచుంచు. ఉడుము, తేళ్ళమేపరి - ౨ ఉసుము-గౌధేరము.

సీ. తంతువాయ మగుఁ బా ॥ దట్టుపురుగు సన్న
పిల్లి సాలీఁ డన ॥ రాళ్ళరాసి
గాఁడు గరిమిడియె ॥ లక యన నాఖువు దగు
నెలుకలు చట్టుపల్ ॥ గఱులు టెక్క
లనఁ బక్షములు పోల్చు ॥ లాపు లీఁక లనంగఁ
బర్ణంబు తగు గువ్వ ॥ పక్కి పిట్ట
పులుఁ గనఁ బక్షికి ॥ నెలయు మదికొలంకు
పులుఁగు తెల్లనిపిట్ట ॥ నలువతేజి

తే. పాలు నీరును వెలిసేయు ॥యంచపక్కి
యన మరాళంబు తగుఁ గెంపు ॥ కనులపుల్గు
తలిరుమేఁతరి సాఁకుడు ॥ పులుఁగు మావి
కొమ్మ్మయిలుపుల్గు కోవెల ॥ కోయి లనఁగఁ
బరభృతమునామధేయముల్ ॥ పరఁగు సాంబ. 77

టీ. పాదట్టుపురుగు. రూ. పాదొట్టుపురుగు=ఇండ్లలోపలి వాసములకు పట్టెలకు పట్టెడుబూసిని గలిగించుపురుగు, సన్నపిల్లి, సాలీఁడు-౪సాలె

పురుగు, తాళ్ళరాసిగాఁడు, గరిమిడియెలుక-గొప్పయెలుక. ఎఱకలు, చట్టుపలు, గఱులు, తెక్కలు-౪ పక్షములు. లావులు, ఈఁకలు-౨ఈఁకలు-పర్ణములు. గువ్వ, పక్కి (ప్ర. పక్షి.),పిట్ట,పులుఁగు-౪ పక్షి.మదికొలంకు పులుఁగు=మానససరస్సునందలిపక్షి,తెల్లనిపిట్ట=తెల్లవర్ణముగలపక్షి,నలువ తేజి=బ్రహ్మవాహనము, పాలునీరునువెలిసేయుపక్కి, అంచ-౫ హంసము, కెంపుకనులపుల్గు=ఎఱ్ఱనికన్నులుగలపిట్ట,తలిరుమేఁతరి=చిగుళ్ళు తినునది, సాఁకుడుపులుఁగు=ఇతరులచే-కాకులచే సాఁకఁబడుపక్షి-పరభృతము.మావి....పుల్గు=మామిడికొమ్మయందువసించుపిట్ట,కోవెల,కోయిల-౯-కోకిలపక్షి.

సీ. పచ్చతెక్కలపుల్గు ♦ పచ్చవిల్తునితేజి
  పలుకులపులుఁగు నాఁ ♦ జిలుక చిల్క
యనఁగ శుకాభిఖ్య ♦ లగు బట్టికాఁడు గో
  ర్వంక గోరింక గో ♦ రంక యనఁగ
శారికాహ్వయము లె ♦ సంగు నట్టువపిట్ట
  నెమ్మి జుట్టుఁబులుఁగు ♦ నెమిలి నమిలి
పురివిప్పియాడెడి ♦ పులుఁగు కన్నులుగల
  పులుఁగన బర్హికి ♦ వెలయుచుండు
తే. జంటపిట్ట బటువుగువ్వ ♦ జక్కవ యనఁ
  గోకనామంబు లగు మంచు ♦ గ్రోలుపుల్గు
  నిప్పులనుమ్రింగుపులుఁగు వె ♦ న్నెలపులుఁగన
  నమరును జకోరనామధే ♦ యములు సాంబ. 78

టీ. పచ్చతెక్కలపులుఁగు =ఆకుపచ్చనితెక్కలుగలపిట్ట, పచ్చవిల్తుని తేజి=మన్మథునివాహనము,పలుకులపులుఁగు=మాటాడుపక్షి, చిలుక, చిల్క-౫ శుకము. బట్టికాఁడు, గోర్వంక, రూ. గోరువంక, గోరింక, గొరంక-౫శారిక. నట్టువపిట్ట=నాట్యమాడుపక్షి, నెమ్మి, జుట్టుఁబులుఁగు=

జుట్టుగలపక్షి-శిఖి,నెమలి. రూ. నెమిలి, నమిలి, పురివిప్పియాడెడిపులుఁగు=పింఛము విచ్చి యాడుపక్షి,కన్నులు గలపులుఁగు=నయనమువంటి యాకృతిగల పురిగలపక్షి- ౭ మయూరము,జంటపిట్ట=ఆలుమగలు గలసియుండు పక్షి, బటువు గువ్వ=గుండ్రనిపక్షి, జక్కవ- ౩ చక్రవాకము. మంచు గ్రోలుపులుఁగు=మంచుపానముచేయుపక్షి, నిప్పులను మ్రింగుపులుఁగు, వెన్నెలపులుఁగు-3 చకోరపక్షి.

సీ. విరితేనెత్రావుడు ✱ మరునల్లె బమిపుర్వు
తుమ్మెద తేఁటి ము ✱ ద్దుగలకాళ్ల
పురుగన భ్రమరంబు ✱ పొలుచు లకోరిలు
బకదారు లొడ్డీలు ✱ పల్లటీలు
పావురములు నేల✱పల్లటీల్ కూకీలు
పావురా లంతర ✱ పల్లటీలు
సురటీ లనంగఁ బొ ✱ ల్చును గలరవములు
కొక్కెర కొంచయుఁ ✱ గొక్కరాయి

తే. యనఁగ గ్రౌంచాఖ్య లగుఁ గొంగ ✱ యన బకంబు
జాలె జలకట్టె యణుజు వే ✱ సడము లగుడు
జావడము వారణము బైరి ✱ సాళువంబు
కనిసెరము చెంచడము డేగ ✱ యనఁగఁ దనరు
శ్యేనమునకు మునీశ్వరా ✱ ధీన సాంబ. 79

టీ. విరితేనెత్రావుడు=పూపులతేనెను బానముచేయునది, మరునల్లె=మన్మథుని కల్లెత్రాటివంటిది, బమిపుర్వు, తుమ్మెద, తేఁటి, ముద్దుగలకాళ్ళపురుగు=మూఁడుజంటల(ఆఱు)కాళ్ళపురుగు - షట్పదము-౬ భ్రమరము. లకోరీలు, బకదారులు, ఒడ్డీలు,పల్లటీలు,పావురములు,నేలపల్లటీలు,కూకీలు,

పావురాలు, అంతరపల్లటీలు, సురటీలు – ౧౦ కపోతములు. కొక్కెర కొంచ, కొక్కరాయి-౩ క్రౌంచపక్షి. కొంగ - ౧ బకము. జాలె. రూ. జాలియ, జలకట్టె. రూ. జలకట్టియ. పా. సెలకట్టె, అణుజు. రూ. అడుజు వేసడము, లగుడు, జావడము, వారణము, బైరి. రూ. బయిరి, సాళువము రూ. సాళ్వము, కనిసెరము, చెంచడము. డేగ-౧౮ శ్యేనభేదములు.

సీ. కరువలిఁమేతరి § కంటెవిన్కరి పాము
    పుట్టకాఁపరి త్రాఁచు § చుట్టుపురుఁగు
విసముతాలుపు చిల్వ § బుసపుర్వు నా భోగి
    నెలయుఁ జిలువతేఁడు § వెన్నుపాన్పు
తడవుఁనిడుపఁడు § తరిగట్టుత్రాఁడన
    నహిపతి కగు నజ్జ § యలుఁగుపులుఁగు
కోడి పుంజన నొప్పుఁ § గుక్కుటనామముల్
    గుడ్లగూబ పగటి § గ్రుడ్డి గూబ
తే. యనఁగ ఘూకాభిధానంబు § లగు లకుముకి
మీనవల్లంకి పొదలిక § మీలగొంగ
యనఁగఁ జనువర్తితకుఁ బేరు § లమరు దివ్వె
యార్పు మిడుతన శలభాఖ్య § లమరు సాంబ.. 80

టీ. కరువలిమేఁతరి - గాలిని భక్షించునది. కంటివిస్కరి=చక్షుశ్రవము, పాము, పుట్టకాపరి=పుట్టయందు వాసముచేయునది, త్రాఁచ చుట్టుపురుగు=చుట్టుకొని యుండుకీటము, విసముతాలుపు=విషముధరించునది, చిల్వ. రూ. చిలువ, బుసపుర్వు = బుసకొట్టుపురుగు-౧౦ పాము-సర్పము చిలువతేఁడు=పాములకుఱేఁడు,వెన్నుపాన్పు=విష్ణువునకుశయనమైనవాఁడు,తడవులనిడుపఁడు=చిరకాలము జీవించియుండువాఁడు, తరిగట్టు త్రాఁడు=మంథరపర్వతమునకుఁ గవ్వపుఁద్రాడయినది - ౪ ఆదిశేషుఁడు.

అజ్జయలుఁగు పులుఁగు=చరణాయుధము, కోడి, పుంజు- 3 కుక్కుటము. గుడ్లగూబ, పగటిగ్రుడ్డి=దివాంధము, గూబ-3 ఘూకము. లకుముకి, మీన వల్లంకి, పొదలిక, మీలగొంగ=చేఁపలకువైరి-3 పిచ్చుక. దివ్వెయార్చు =దీపము చల్లార్చునది, మిడుత - ౨ శలభము.

సీ. కాటుకపిట్ట కూఁ కటిగువ్వ యేట్రింత
పులుఁగులగదుమరి పోలిగాఁడు
నాఁగ భరద్వాజ నామముల్ తగు గబ్బి
లము గబ్బిడా గబ్బి లాయి చీకు
రా యనంగనుఁ దైల పాయి కాఖ్యలు చెల్లు
మ్రానుదొలుచుపిట్ట మ్రానుపోటు
వనఁగ దార్వాఘాట మున కగు బెగ్గుఁ
మన సారసమ్మున కలరు నీరు

తే. కట్టె నీరుపా మన వల గర్ద మలరుఁ
బుడమి చెవి పాములబిడారు పుట్ట యనఁగ
మించు వల్మీకనామముల్ మెట్టు తాప
మెట్టికయన సోపానాఖ్య మెఱయు సాంబ. 81

టీ. కాటుకపిట్ట, కూకఁటిగువ్వ, ఏట్రింత, పులుఁగులగదుమరి= పక్షులను సంహరించునది, పోలిగాఁడు. రూ. పోలఁడు-౬ భరద్వాజపక్షి. గబ్బిలము. రూ. గబ్బిడము, గబ్బిడా. రూ. గబ్బిలా, గబ్బిడాయి. రూ. గబ్బిలాయి, చీకురా. రూ. చీకురువాయి-౨ తైలపాయిక, మ్రానుదొలుచుపిట్ట, మ్రానుపోటువు-౨ వ్రంగిపిట్ట. బెగ్గురము-౧సారసపక్షి. నీరుకట్టె. నీరు పాము-౨నీటిలో వసించుపాము-అలగర్దము. పుడమిచెవి=భూమికర్ణము, పాములబిడారు=సర్పగృహము, పుట్ట-3 వల్మీకము. మెట్టు, తాప, మెట్టిక. రూ. మెటిక-3 సోపానము.

సీ. గుమికాఁడు కాకి నాఁ గొఱులుఁ గాకముపేళు
గ్రద్ద యనంగ గృధ్రంబు వెలయు
జరగు గుబ్బిలికాఁడు సకినాలు వెలయించు
పక్కి పగటిచీకుఁ పైఁడికంటి
యనఁ గనకాక్షికి దనరు జవాది జ
వ్వాజి యనఁగ సాంకవము దనర్చు
కస్తూరి వీణెయుఁ గస్తురి యనఁ బొల్చు
మృగనాభి చట్టపు మెకము పునుఁగుఁ
తే. బిల్లి యొత్తెడుపిల్ల నాఁ బెల్లు వెలయు
గంధిలమునకుఁ జాతకాఖ్యలు దనర్చు
వానకోయిల మబ్బునీ రానుపిట్ట
యనఁగఁ గైలాసశైలవి హార సాంబ. 82

టీ. గుమికాఁడు=కూటముచేర్చునది, కాకి - ౨ వాయసము. గ్రద్ద. రూ. గద్ద - ౧ గృధ్రము. గుబ్బిలికాడు. రూ. గుబ్బిలి, సకినాలు.... పక్కి=శకునములనుదెలుపుపక్షి, పగటిచీకు = పగలుకన్నులుదెలియనిదిః పైఁడి కంటి=బంగరువంటికన్నులుగలది-౫ కనకాక్షి. జవాది.రూ.జవ్వాది-జవ్వాదు, జవ్వాజి. రూ. జవాజి- ౫ సంకుమదము-ఒకసుగంధద్రవ్యము. కస్తూరి, వీణె. రూ. వీణియ, కస్తురి-౪ మృగమదము-ఒకదినుసు సుగంధద్రవ్యము. చట్టపుమెకము-పునుఁగుచట్టముగల మృగము, పునుఁగుఁబిల్లి (పునుఁగు+పిల్లి), ఒత్తెడుపిల్లి-౩ ఒకజాతిపిల్లి. వానకోయిల, మబ్బునీరాను పిట్ట=మేఘజలమును ద్రావెడుపక్షి-౨ చాతకపక్షి.

సీ. పొడకోడి కానపుం జడవిపుం జన వస
కుక్కుటం బగు బొల్లి కోడి నీరు

కోడి యనఁగ జల । కుక్కుటంబు దలిర్చు
పిట్ట పిచ్చిక యూరఁ । బిచ్చిక యనఁ
దగుఁ జటకమున కౌ । దాఁటరి చలికాపు
కప్ప యనఁగ భేక । మొప్పు జలగ
నల్లత్రాగు డన రా । జిల్లు జలూకము
మొగటిపురువు గోడ । పురువు నల్లి

తే. నాఁగ మత్కుణ మగు నీవ । యీఁగ యనఁగ
మక్షికకు నొప్పు ములుపుర్వు । మంటితిండి
తే లనఁగ వృశ్చికంబు వ । ర్తిల్లు తొచ్చు
పురుగు దోమన మశకంబు । పరఁగు సాంబ. 83

టీ. పొడకోడి, కానపుంజు, అడవిపుంజు-౩ వనకుక్కుటము. బొల్లి కోడి. నీరుకోడి-౨ నీటియందు వసించుకుక్కుటము. పిట్ట, పిచ్చిక, ఊరఁ బిచ్చిక (ఊరను+పిచ్చిక)-౩ ఒకదినుసుపిట్ట—చటకము. దాఁటరి=దుముకునది, చలికాపు-వర్షాకాలమునఁ జలికిఁ బుట్టునది. కప్ప —౩ మండూకము జలగ, నల్లత్రాగుడు-రక్తపానముచేయునది—౨ జలూకము. మొగటిపురువు, గోడపురువు=గోడయందుఁ బ్రాఁకునట్టిపురుగు, నల్లి - ౩ మత్కుణము. ఈఁగ, ఈవ - ౨ మక్షిక. ములుపుర్వు=కొండిగలపురుగు, మంటితిండి=మన్ను భక్షించునది. తేలు— ౩ వృశ్చికము. తొచ్చుపురుగు=అడుసుమీఁద వాలుపురుగు, దోమ - ౨ మశకము.

క. ప్రీతిని భవదంకిత మా
నీతిర్యగ్వర్గ జగము । లెన్నఁగ లోకా
తీతం బై పూతం బై
ఖ్యాతం బై ధరను వెలయుఁ । గాపుత సాంబా. 84

తా. ఓసాంబమూర్తీ! నేను భక్తితో నీకంకితముగా నొనర్చిన యీ తిర్యగ్వర్గు లోకులందఱు గొనియాడునట్లు మిక్కిలి ప్రసిద్ధమయి పావనమై లోకాతీతమై పుడమియందు వెలుఁగును గాక.

తిర్యగ్వర్గు సమాప్తము.

నా నా ర్థ వ ర్గు

క. శ్రీనాయకసాయక వా
ణీనాయకముఖ్యవినుత ✽ నీపేరిట నే
నానార్థవర్గుఁ జేసెద
నానార్థము లొసఁగి ప్రోవు ✽ ననుఁ గృప సాంబా. 85

తా. త్రిపురసంహారసమయంబున విష్ణువును దూపునుగాఁ జేసికొన్న వాఁడా! బ్రహ్మాదిదేవతలచేఁ బొగడఁబడువాఁడా! నీకంకితముగా నానార్థ వర్గును రచించెదను. నీవు నాకన్నిసంపదల నొసఁగి కాపాడుము.

సీ. గుణమున కాటుకుఁ ✽ గోవు నా విలసిల్లు
గోతికి శాఖ కొఁ ✽ గొమ్మ యనఁగ
శకలంబునకును మా ✽ టకు బలు కన మించు
నిసువును గోవు నాఁ ✽ బసి యనంగఁ
గఱికిఁ బై పూరికి ✽ గ ప్పనఁ జెన్నొందుఁ
గొట్టుకుఁ గడమ కొఁ ✽ గొఱఁత యనఁగ
మగగుఱ్ఱమునకు గు ✽ ఱ్ఱమున కౌ గుం డన
నెలకు జాబిల్లి కౌ ✽ నెల యనంగ
తే. నూటకును జేవకుఁ దనర్చు ✽ నూట యనఁగ
వేఁడుటకుఁ గాఁకకుఁ దలిర్చు ✽ వేఁడి యనఁగ

సంకమునకు బిడ్డకును గం\~ దనఁగఁ బరఁగు
లలితమునిమానసాబ్జరో\~ లంబ సాంబ. 86

టీ 1 కోపు=అల్లెత్రాడు, ఆట. 2 కొమ్మ=ఆఁడుది, చెట్టుకొమ్మ. 3 పలుకు=తునక, మాట. 4 పసి=బాలుఁడు, పసరము. 5 కప్పు=నల్లన ఇంటిపైకప్పు. 6 కొఱఁత=కొఱ్ఱు, తక్కువ. 7 గుండు-మగగుఱము, గుల్మము. 8 నెల=మాసము(౩౦ దినములు.), చంద్రుఁడు. 9 ఊట=బలము, నీటియూట. 10 వేఁడి (వేఁడుధాతువు-క్త్వార్థకము)=వేఁడుకొని యనుట, ఉష్ణము. 11 కందు=కళంకము, బిడ్డఁడు,

సీ. ఈఁతచెట్టును లోఁతు\~ నీఁత యనఁ జెలంగు
నజకుఁ గ్రింది కొ\~ నడు గనంగ
మాల్మికి నడత కి\~ మ్మగు నలవా టన
నమ్మకు నవ్వ కొ\~ నవ్వ యనఁగ
గొడుగును మఱునాఁడు\~ నలరు నెల్లి యనంగ
నెఱ్ఱకుఁ దిండి కొ\~ నెర యనంగ
విరికి నొప్పుటకును\~ వెలయు నల రనంగఁ
బేరును దండ యూఁ\~ బే రనంగ

తే. నది యనుటకు భంగమున కొ\~ నల యనంగ
నాత్రమునకు వృత్తమున కొ\~ నక్కఱ యన
నాలమునకుఁ బలుకుట కో\~ నని యనంగ
నంబరధునీలసజ్జటా\~ డంబ సాంబ. 87

టీ. 1 ఈఁత=ఈఁతచెట్టు(ఇదిసమాసపదముయొక్కయొకభాగము దీనికిప్రాతిపదికము.). నీటియందుఈఁదుట. 2 అడుగు=పాదము, క్రిందిభాగము. 3 అలవాటు=మాలిమి, స్వభావము. 4 అవ్వ=తల్లి, తాతతల్లి, తల్లితల్లి

5 ఎల్లి=గొడుగు, మఱునాఁడు-రేపు అనుట. 6 ఎఱ (శకటరేఫము)= ఎఱుపు,ఎర(లఘురేఫము)=ఆహారము. 7 అలరు=పుష్పము(నామము.), ఒప్పు(క్రియ.).8 పేరు=దండ,నామధేయము. 9 అల=ఆయనుట(విణ), తరంగము. 10. అక్కఱ=ఆర్తము(అలఘురేఫము),అక్కర యను నొక వృత్తము(లఘురేఫము.)11 అని=(అనుధాతువు క్త్వార్థకము అవ్య.)చెప్పి యనుట, యుద్ధము నామము.

సీ. ములికికిఁ జెఱువుకో ! పునకు నల్గనఁ బొల్చు
నైదును దాను నే ! నన రహించుఁ
జెవిసొమ్మునకును దం ! తువుకుఁ బోఁ గనఁ జెల్లుఁ
బురిటికి సాటికిఁ ! బురు డనఁ దగు
నడవికిఁ జూడమి ! కగుఁ గాన యనఁ బొల్చు
గల్లును తాయియుఁ ! గల్లనంగఁ
గంచుకొమ్మునకు శృం ! గమున కొఁ గొమ్మనఁ
బాఁచికి దొంగ కొ ! నాఁ చనంగఁ

తే. గరువలికి దయ్యమునకు నొ ! గాలి యనఁగ
ఘటికయును దల్పుమల్కునొ ! గడియ యనఁగ
నూటికిని మర్దనమున కొ ! నూ అనంగ
జటులదైతేయమదశైల ! శంబ సాంబ. 88

టీ. 1 అల్గు.రూ. అలుఁగు=బాణము,చెఱువుకట్టయొక్క కొన ము. 2ఏను=ఐదు, 'నేను' అనుదానికి రూపాంతరము. 3పోఁగు=! షణము, దారము, 4పురుడు=ఆశౌచము(జాతము). సమానము. 5 ! అడవి, కనుధాతువు తుమున్నర్థకము (చూచుటకు అనుట). 6 కల్లు తాయి, మద్యము. 7 కొమ్ము=కంచుతోఁజేయఁబడినయొకవాద్యవిశేషము శృంగము. 8 నాఁచు=పాఁచి, దొంగ. 9గాలి=గాడ్పు, దయ్యము.10గఁ

య=నుటిక(24 నిమిషములకాలము),తలుపుగొళ్లెము 11 నూఱు=పదిపదు
లు(నామము.), బండమీఁద నొకవస్తువును రాచుట.

సీ. కడుపుగడ్డయుఁ దూము § నడరు బల్ల యనంగ
విఱివికి శయ్య కౌఁ § బఱ పనంగఁ
గౌముదికిని మ్రొక్కు § కగు వెన్నెల యనంగఁ
బగలును గంటు నౌఁ § బగ లనంగ
నంగళ్లు నొకపోఁగు § నగును బేఁట యనఁగ
నెమలికి మైత్రి కౌ § నెమ్మి యనఁగఁ
బసుపుతావికి వీథి § కెసఁగు వాడ యనఁగఁ
జలికిని గాలి కౌ § వలి యనంగఁ
తే. బట్టునకుఁ గొమ్మనుటకు నౌఁ § బట్టనంగ
భేదమునకు మూలమున కౌ § వే ఱనంగ
ఫలమునకు వృద్ధునకుఁ దగుఁ § బం డనంగ
దానహృదయకాసారకా § దంబ సాంబ. 89

టీ. 1 బల్ల=కడుపులోనిగడ్డ, తూము. 2 పఱపు (పఱచుధాతువు కృదంతము)=పాన్పు, వైశాల్యము. 3, వెన్నెల=జ్యోత్స్న-చంద్రుని కాంతి, నమస్కారము. 4 పగలు(ఏకవచనము-పగ)=విరోధములు దినము (ఈయర్థంబున.'పగలు'అనునదే ఏకవచనము.) 5 పేఁట=అంగళ్ళవరుస, ఒకనూలిపోఁగు. 6 నెమ్మి=నెమిలి, స్నేహము. 7వాడ= పసుపువాసన, వీధి. 8 వలి=చలి, గాలి. 9 పట్టు=పట్టువస్త్రము, పూనికి, తీసికొనుము అనుట(ఈయర్థమున నిది క్రియ).10వేఱు(అలఘురేఫము)= భేదము,వేరు (లఘురేఫము)=చెట్టు వేరు. 11 పండు=ఫలము, ముసలి వాఁడు.

సీ. సాముకూటమునకు § సరస కౌ గరిడి నా
సొరును ములికి యౌఁ § దీ రనంగఁ

హయశాలకును బాగ § కమరుఁ బాగా యన
మావి క్రామమున కౌ § మావి యనఁగఁ
గాహాళి కొకచెట్టు § కలరు బూరుగు యన
జడితికి విరతి కౌ § వడి యనంగ
హొన్నున కుపకృతి § కొనరు మేల్మి యనంగ
మురువును సొగసు నౌ § మురు వనంగ

తే. గళుకునకుఁ గంపకోట కౌ § వెలుఁ గనంగ
మాను మనుటయుఁ దరువు నౌ § మా ననంగఁ
జేవడికిఁ బోలిక కెసంగుఁ § గై వడి యన
డమరుశూలపాశాంకుశా § డంబ సాంబ. 90

టీ. 1 గరిడి=సాముచేయుచోటు, సమీపము. 2 తీరు=కాంతి, బాణము-ములికి. 3 పాగా=లాయము, తలగుడ్డ. 4 మావి=గుల్మము,మామిడి చెట్టు. 5 బూరుగ=శాల్మలీవృక్షము (బూరగ), వాద్యభేదము. 6 వడి=వేగము, పద్యమందలియతి. 7 మేలిమి (మేల్మి)=బంగారము, ఉపకారము. 8 మురువు (మురుగు)=చేతికడియము, అందము. 9 వెలుఁగు=ప్రకాశము, వెలుగు=పశువులురాకుండుటకై చేలచుట్టునాఁటుకంప (ఈయర్థమున అరసున్నలేదు), 10 మాను=విడుచు (క్రియ.), చెట్టు(నామము). 11 కైవడి=చేతియురవడి (సమస్తనామపదము), పోలిక (అవ్యయము).

సీ. ఘూకంబునకుఁ జెవి § గూబ కౌ గూబ యన
శిశువును బులియు నౌఁ § జిఱుత యనఁగ

సంధ్యవార్చుటకు సం ƒ జకు సందె యనఁ బొల్చుఁ
బక్షియుఁ దరుపు నొఁ ƒ బాల యనఁగ
నొకమ్రాకునకు వాతె ƒ ఱకు మోవి యనఁ జెల్లు
రిక్కయు బొట్టు నొఁ ƒ జుక్క యనఁగఁ
గూరకు శ్వాసాన ƒ కుఁ జెలంగు నూర్పన
హెచ్చు నెక్కుటయు నౌ ƒ నెక్కు డనఁగఁ

తే. గుచమునకుఁ దల్పుచీలకు ƒ గుబ్బ యనఁగఁ
బక్కకును గుణపమున కౌ ƒ బడు గనంగ
దళసరికిఁ బర్ణమునకు నౌ ƒ దళ మనంగ
శంబరాంకకపర్ధావ ƒ లంబ సాంబ. **91**

టీ. 1 గూబ=గుడ్లగూబ, చెవిలోపలిరంధ్రము. 2. చిఱుత=బిడ్డ, పులి. 3 సందె=సంధ్యావందనము, సంధ్యాకాలము. 4 పాల=పాలపక్షి, పాలచెట్టు, క్షీరికవృక్షము. 5 మోవి=వృక్షవిశేషము, పెదవి, 6 చుక్క=నక్షత్రము, తిలకము. 7 ఊర్పు=శాకము, ఊపిరి. 8 ఎక్కుడు=అధికము, ఎక్కుట. 9 గుబ్బ=స్తనము, తలుపుచీల. 10 బడుగు=చిక్కినవాఁడు, పీనుఁగు. 11 దళము (దేశ్యము)=దట్టమైనది, (సంస్కృతము) ఆఱు.

సీ. లేపన మెత్తకు ƒ లేపుటకుఁ దనర్చు
డాలనఁగాఁ గాంతి ƒ డాలుఁ బరఁగు
నా డనఁ దగు నాది ƒ నమునకు సీమకు
మించన జడలకు ƒ మీఁటుట కగు

మోడి నా నలు-కుఁ ౯ బైడితున్క-కుఁ జెల్లు
బా రన బార యీ ౯ రాఱు నొనరు
దండ నాఁ జెంతకుఁ ౯ దామంబున కెసంగు
సరి యన దండకు ౯ సమమున కగుఁ

తే. దోర మనఁగను స్థూలము ౯ నోముదార
మమరు నా ఆఱె త్రిగయును నూఁ ౯ గారునగును
గ్రుడ్డనఁగ నండమున కంధ ౯ కునకుఁ బొసఁగు
నంబరతరంగిణీజటా ౯ డంబ సాంబ. 92

టీ. 1 లేపు=పొన్పు (నామము.), లేపుట(క్రియ)2 డాలు=కాంతి కెక్కెము, 3 నాఁడు=ఆదినము (అరసున్నయున్నది.), నాడు=దేశము (అరసున్నలేదు.)4 మించు=మెఱుపుఁదీఁగె (నామము),మీఱుట (క్రియ) 5 మోడి=కోపము, బంగారుతునుక. 6 బార=చాఁచినరెండుచేతులపొడవు, పంౘ్రెండు 7 దండ=సమీపము, పూవులదండ. 8 సరి = దండ, సాటి 9 తోరము=లావయినది-నోముదారము. 10 ఆఱు=ఒకసంఖ్య-ఐదునొక్కటి, రోమావళి. (ఈయర్థమున ఆరు అని రూపము.) 11 గ్రుడ్డు=అండము-గుడ్డివాఁడు.

సీ. కొప్పనంగను వింటి ౯ కొనకును గబరి కౌ
నెన్ను నా నెన్నున ౯ కెన్నుట కగు
న బ్బనంగను దండ్రి ౯ కనపడమికిఁ జెల్లు
నప్ప యనఁగఁ దండ్రి ౯ కక్క కమరుఁ

కలు వన మడిలోని ꠂ కసవును బెరుఁగు నౌ
బా సన నానకు ꠂ భాష కలరు
డ బ్బన గవ్వకు ꠂ డంబంబునకుఁ బొల్చు
మే లన మరులకు ꠂ మెచ్చున కగుఁ

తే. పా లగును క్షీరమునకును ꠂ భాగ్యమునకుఁ
గమ్మ యనఁ బత్త్రికకుఁ జెవి ꠂ కమ్మ కెనయుఁ
పాప యన బిడ్డకును గను ꠂ పాప కెనయుఁ
దాపసోత్తమవినుతిక ꠂ దంబ సాంబ. 93

టీ. 1 కొప్పు=వింటికొన,స్త్రీలకొప్పు. 4 ఎన్ను=కంకి(నామము) తలంచు (క్రియ).3అబ్బ=తండ్రి(కళ),దొరకఁగా(ద్రుతాంతము-అబ్బు అని రూపము.) 4 అప్పు=తండ్రి,అక్క. 5 కలుపు=చేనిలోనికసవు, పెరుఁగు. 5 బాస=భాష, ప్రమాణము. 7 డబ్బు=డంబము, ధనము, గవ్వ 8 మేలు=కోరిక, మెచ్చుకొనుట. 9 పాలు=క్షీరము, భాగము. 10 కమ్మ =చెవిసొమ్ము, జాబు. 11 పాప=బిడ్డఁడు, కంటిపాప.

సీ. పెల యనఁగాఁ దేనె ꠂ పెరకు వింతకుఁ బొల్చు
మెఱుఁ గనఁ గాంతికి ꠂ మించున కగు
బండ నాఁ దిట్టుకుఁ ꠂ బలుగుఱాతికిఁ జెల్లు
బంతి నాఁ జెండును ꠂ బంక్తియు నగుఁ
బెరుఁ గన దధికిని ꠂ వృద్ధికిఁ దనరారు
వేఁట నా గొఱియకు ꠂ వేఁట కమరు
వెలి యన బయటికి ꠂ వెల్లనకు దనర్చు
పీడన వదలును ꠂ పీడు నలరు

తే. ము బ్బనఁగ మందుసొక్కును ♦ మబ్బును నగు
బులు గనఁగ లాంఛనమునకుఁ ♦ బులుఁగు కోదవు
నా లనఁగ గోవులకు భార్య ♦ కతిశయిల్లు
శంబరాహితమదభిదా ♦ డంబ సాంబ. 94

టీ. 1 పెర (ల.రే.)=తేనెతెట్టె, పెఱ (అల. రే.)=అన్యుఁడు.
2 మెఱుఁగు=కాంతి, మెఱుపు. 3 బంఢ=తిట్టు, పలుగుతాయి.4 బంతి=చెండు, వరుస. 5 పెరుఁగు=దధి (అరసున్న), వృద్ధియగు (అరసున్న లేదు క్రియ). 6 వేఁట=వేఁటాడుట, గొఱ్ఱె 7 వెలి=బయలు, తెలుపు.
8 వీడు=వదలు (క్రియ), పట్టణము (నామ.) 9 మబ్బు=మందుసొక్కు, మేఘము. 10 పులుఁగు=పక్షి, గుఱుతు (అరసున్నలేదు). 11 ఆలు=గోవులు (బహువచనము), (భార్య ఏకవచనము).

సీ. గురు వన నొజ్జకుఁ ♦ బరువునకుఁ జెలంగు
నారి నా యల్లెకు ♦ నాతి కెనయు
నూ రనఁ బల్లెకు ♦ నూరువునకుఁ బొల్చుఁ
దమి యన రాత్రికిఁ ♦ దమికి నమరుఁ
గరి యన దంతికిఁ ♦ గప్పునకుఁ దనర్చుఁ
జింత నాఁదింత్రిణి ♦ చింత యొనరు
మూల యనఁగఁ గోణ ♦ మునకు రిక్కకుఁ జెల్లు
మను వన బ్రతుకును ♦ మనువును నగుఁ

తే. కూట మన శిఖరమునకు గుంపున కగు
జాతి యన నన్వయమునకు జాతి కెనయుఁ
బురి యనఁగ నెమ్మితోఁకకుఁ బురికిఁ దనరు
సకలసురచక్రవర్తి శ్రీ సాంబమూర్తి. 95

పదము.	సంస్కృతమైనపుడు.	తెనుఁగయినపుడు.
1 గురువు	ఉపాధ్యాయుఁడు	పరువు
2 నారి	స్త్రీ	అల్లెత్రాడు
3 ఊరు	తొడ	గ్రామము
4 తమి	రాత్రి	కోరిక
5 కరి	ఏనుఁగు	కటి=నలుపు
6 చింత	విచారము	చింతచెట్టు
7 మూల	నక్షత్రము	కోణము
8 మనువు	ఒకరాజు	బ్రదుకు
9 కూటము	కొండకొన	గుంపు
10 జాతి	జాజిపువ్వు	కొలము
11 పురి	పట్టణము	నెమలిపింఛము

క. నిస్తులలక్షణకవి యగు
కస్తూరీరంగనుకవి ఘటియించినయీ
సిస్తగునాంధ్రనిఘంటు ప్ర
శస్తంబై వెలయుఁగాత జగతిని సాంబా. 96

తా. ఓ సాంబమూర్తీ! సాటిలేని లక్షణవేత్తయగు కస్తూరిరంగ సుకవి రచించిన యీమేలగునిఘంటువు పుడమిని ప్రసిద్ధమై వెలయును గాక.

క. ఈరుచిరాంధ్రనిఘంటువు మ
హారూఢి వహించి మించి నై యారవిశశిభూ
తారకమై తారకమై
తారక మార్గాత సుకవి నతతులకు సాంబా. 97

తా. ఓ సాంబమూర్తీ! ఈయుపయినానార్థయిన తెలుఁగునిఘంటువు మిక్కిలి వన్నె కెక్కి, యన్నినిఘంటువులను మీరి సూర్యచంద్రనక్షత్రము లున్నంతవఱకును సుకవిజనులకు పదార్థసందియములను దీర్చి కడతేర్చినదై శాశ్వతమయి యుండునుగాక.

నానార్థవర్గు సమాప్తము.

సాంబనిఘంటువు సమాప్తము.

—o—

-: మా ప్రచురణలు :-

సంపూర్ణ నీతి చంద్రిక	పరవస్తు చిన్నయ సూరి. అండ్
1/8 డెమ్మీ (300 పేజీలు)	కందుకూరి వీరేశలింగం.
నీతి కథామంజరి	కందుకూరి వీరేశలింగం.
సత్యరాజా పూర్వదేశ యాత్రలు	,,
సంగ్రహ వ్యాకరణము	,,
రాధాకృష్ణ (శృంగార హాస్యనాటకం)	కవిశేఖర పానుగంటి లక్ష్మీనరసింహా రావు.
కోకిల	,, ,,
విప్రనారాయణ	,, ,,
కంఠాభరణం	,, ,,
అష్టలక్ష్మీ ప్రసన్నం	శాంతిశ్రీ బొత్సకవి.
పోతన భాగవత రత్నాలు	,,
ఆయుర్వేద చికిత్సా విధానం	చక్రవర్తుల పద్మనాభశాస్త్రి.
నల దమయంతుల కథ	జయంతి సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి.
నీతి శతక రత్నావళి	ఏనుగు లక్ష్మణ కవి.
చంద్రాలోకము	డా. బులుసు వెంకట సత్యనారాయణ మూర్తి.
వివేక సింధువు	బొమ్మకంటి వెంకట సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి.
కావ్యస్తబకము	అల్లంరాజు జగ్గారావు.
సంగీత విద్యాబోధిని	ఆకొండి శ్రీనివాస రాజారావు.
ఆంధ్ర నామ సంగ్రహం	పైడిపాటి లక్ష్మణ కవి.
భక్తచింతామణి	కవిశేఖర, వద్దాది సుబ్బారాయుడు.
నక్షత్ర చింతామణి	బొమ్మకంటి వెంకట సుబ్రహ్మణ్య శాస్త్రి
ఇంగ్లీషు గ్రామర్	పప్పు భాస్కర రావు.
హిందీ వ్యాకరణం	పురాణపండ శ్రీ చిత్ర.

ఫోన్ : 73444.

రోహిణి పబ్లికేషన్స్

మెయిన్ రోడ్, రాజమండ్రి - 1